

EESTI MUUSIKA-
JA TEATRIAKADEEMIA

Kadi Kaja

**Muusikaõpetus eesti õppekeelega
Eesti üldhariduskoolis 1917–2024.
Ajaloolis-analüütiline käsitus**

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 10
Tallinn 2026

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia

Kadi Kaja

Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus

Väitekirj muusikateaduses

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia kirjastus
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 10
Tallinn 2026

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 10

Kujundaja, küljendaja: Maite Kotta
Keeletoimetaja: Terje Tammearu

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia kirjastus
Tatari 13, Tallinn 10116
Tegevtoimetaja Anu Schaper

Juhendajad: prof. Toomas Siitan, PhD
prof. Kristi Kiilu, PhD
Urve Läänemets, PhD

Oponent: Rein Veidemann, PhD (Tallinna Ülikool, emeriitprofessor)
Väitekiri kaitstud 31. okt. 2025

Autoriõigused: Kadi Kaja, 2026, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, 2026

ISSN 1736-0714
ISBN 978-9908-9730-6-7

Trükikoda K-Print

ABSTRAKT

Käesoleva väitekirja teemaks on „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus“ („Music education in Estonian general comprehensive schools (with instruction in Estonian) in 1917–2024. Historical-analytical approach“). Üha kiirema tehnoloogilise arengu ning ühiskonna ja töökeskkonna nõudluse muutumise tõttu tekib paratamatu vajadus regulaarseteks ümberkorraldusteks Eesti riiklikes õppekavades. Üldhariduskoolide õpilastele kvaliteetse hariduse tagamiseks on oluline, et uuendused oleksid põhjalikult läbi mõeldud ja vastavuses oma eesmärkidega. Muusikaõpetusel on eesti kultuuris ning eestlaste rahvusliku identiteedi määratlemisel väga tähtis roll. Samuti on selle olulisust täheldatud inimeste emotsionaalses, sotsiaalses ja kognitiivses arengus. Tänapäeval on Eesti üks väheseid riike maailmas, kus muusikaõpetus on kohustusliku õppeainena õppekavas lasteaiast ja algklassidest gümnaasiumi lõpuni, mis teeb selle rahvaharidusena kättesaadavaks kõikidele inimestele (Education at a Glance 2020). Ainespetsiifilist õppesisu on otstarbekas õppe- ja ainekavades konkreetselt määratleda ning professionaalsete õpetajate kaudu edasi anda järgnevatele põlvkondadele.

Väitekirja eesmärk on luua käsitus õppesisu valiku põhialuste kujunemisest nende sotsiaal-poliitilises ja kultuurikontekstis. Lisaks püütakse selgitada muusikaõpetuse koolikorralduslikke lahendusi ja tulemuslikkust, samuti selle mõju muusikatraditsioonide kujunemisele ja muusikasündmuste väärtustamisele ühiskonnas. Uurimisküsimused on: 1) kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja mis on mõjutanud nende õppesisu eri aegadel; 2) milline on töös kasutatud allikate põhjal muusikaõpetuse tähendus ja tulevikuperspektiiv Eesti ühiskonnas?

Andmete kogumisel on meetodina kasutatud põhiliselt dokumendianalüüsi ja intervjuusid. Dokumentidena analüüsitakse muusikaõpetuse ainekavade täisvalimit (1917–2024) ja juriidilisi dokumente (seadused, määrused jt), intervjuudega kogutakse andmeid muusikaõpetuse kujundajatelt-teostajatelt ja teistelt osapooltelt lähiajaloo (haridusteadlased, ainekava koostajad, õpikute autorid jt).

Uurimuse tulemusena on saadud uut oskusteavet, mida on võimalik rakendada Eesti lasteadeade ja üldhariduskoolide muusikaõpetuse arendamisel, õppevara koostamisel ja muusikaõpetajate koolitamisel.

Sisukord

Põhimõisted ja lühendid	6
Eessõna	8
Sissejuhatus.....	10
Historiograafia	11
1. Uurimiseesmärk ja -küsimused	13
1.1. Uurimuse metodoloogia ja meetodika	13
1.2. Uurimisobjekt ja andmekogumise meetodid.....	15
1.3. Ülevaade dokumendikorpusest.....	17
1.4. Kokkuvõte.....	32
2. Muusika, kultuur, ühiskond ja identiteedid	35
2.1. Muusikakultuur ja kollektiivne identiteet.....	35
2.2. Muusika individuaalsete identiteetide hierarhias.....	38
2.3. Muusika õppimisest ja õpetamisest Eestis enne 1918. aastat (kirikus, koolis, ühiskonnas)	41
3. Muusikaõpetus Eesti Vabariigis 1918–1940	51
3.1. Rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamine	51
3.2. Eesmärgiseade muusikaõpetuses.....	57
3.3. Õppesisu analüüs.....	60
3.4. Kokkuvõte aastatest 1918–1940.....	86
4. Muusikaõpetus Nõukogude Eestis 1940–1991	88
4.1. Rahvusliku muusikatraditsiooni säilitamine ja arendamine	88
4.2. Eesmärgiseade muusikaõpetuses.....	97
4.3. Õppesisu analüüs.....	105
4.4. Kokkuvõte aastatest 1940–1991	148

5. Muusikaõpetus taasiseseisvunud Eestis 1991–2024	150
5.1. Rahvusvahelistunud muusikaõpetus globaliseerunud maailmas	151
5.2. Eesmärgiseade muusikaõpetuses.....	156
5.3. Õppesisu analüüs.....	160
5.4. Kokkuvõte aastatest 1991–2024	193
6. Tulemused ja kokkuvõte	195
 Allikad	204
Kirjandus	208
Summary	216
 Lisa 1. Eesmärgiseade kujunemine erinevatel perioodidel.....	226
Lisa 2. Ülevaade Eesti Vabariigi muusikaõpetusest 1917–1940	227
Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991.....	230
Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest	255
Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest	257
Lisa 5. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused	259

Põhimõisted ja lühendid

Käesolevas töös on kasutatud põhimõisteid ja lühendeid järgnevas tähenduses. Lühidefinitatsioonide aluseks on Euroopa Liidu viiekeelne haridusterminite sõnaraamat (Viiekeelne Euroopa Liidu sõnastik 1998), Christopher Winchi ja John Gingelli „Key Concepts in the Philosophy of Education“ (1999), „Haridusleksikon“ (toim. Rain Mikser 2013), „Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat“ (toim. Tiiu Erelt 2014), „Ratio Studiorum“ (Urve Läänemets 2021) ja Eesti Keele Sõnaveeb (2025).

1. Õppekava – õppimise plaan, riiklik haridusasutuse õppetöö korralduse süsteemne tervikdokument, mida on kohustuslik järgida kõikides koolides. Riiklik õppekava koosneb tavaliselt hariduspoliitilisi eesmärgi kirjeldavast üldosast ja ainekavadest.
2. Ainekava – konkreetset õppeainet puudutav õppe-eesmärgi ja -sisu määratlev dokument. Ainekavu on kahte liiki: 1) raamkavad ja 2) detailkavad. Raamkavades esitatakse õppeaine eesmärgid, õppeteemad, põhimõisted, õpitulemused ja hindamine. Detailkavades on eelkõige esitatud kohustuslik õppesisu konkreetsete teemade ja põhimõistete kaupa. Käesolevas väitekirjas kasutatakse ainekavasid Eesti Vabariigi (1918–1940) ja taasiseseisvunud Eesti Vabariigi perioode (1991–2024) käsitledes. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. aasta määrusega „Põhikooli riiklik õppekava“ asendati „ainekava“ terminiga „ainevaldkonna kava“.
3. Aineprogramm – sünonüüm ainekavale, oli terminina kasutusel Nõukogude okupatsiooni perioodil.
4. Õppekava rakenduskava – täiendav dokument, milles on esitatud tegevuskava riikliku õppekava rakendamiseks koolipraktikas. Sageli pealkirjastatud kui „seletuskiri“, kus käsitletakse aineõpetuse spetsiifiliseks õppeprotsessi juhtimiseks sobivat metoodikat/õppetegevusi. Seletuskiri eraldi dokumendina ilmus esimest korda 1940. aastal ning oli mõeldud 1938. aasta mahuka õppekava täpsustamiseks. Seletuskiri oli n-ö koolikäsiraamat, mis pakkus väga head materjali õppetöö korraldamiseks. Selles arvestati õpilaskeskse õpetamisega ning jagati metoodilisi soovitusi õpetajatele (Läänemets 1995: 78).
5. Ainekavade struktuur – ainekavade ülesehitus, mis hõlmab eesmärgi, õppesisu jm, mida peetakse vajalikuks õppekasvatustsükli suunamiseks konkreetsetel ajaperioodil.
6. Kontekst – sotsiaalsed, poliitilised ja kultuurilised mõjurid, mis suunavad haridussüsteemi funktsioneerimist, sh aineõpetust omas ajas.

-
7. Variõppekava – varjatud mõjurid/tegurid (nt kodune keskkond ja pere, sõbrad, meedia, kultuuriüritused jne), mis soodustavad või takistavad koollis korraldatavat õpetamist ja õppimist.

Töös kasutatud lühendid

EV	– Eesti Vabariik
NL = NSVL	– Nõukogude Liit, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit
ENSV	– Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
HTM	– Haridus- ja Teadusministeerium
RÕK	– riiklik õppekava
PRÕK	– põhikooli riiklik õppekava
GRÕK	– gümnaasiumi riiklik õppekava
PGS	– põhikooli- ja gümnaasiumiseadus
PTUI	– Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut
VÕT	– Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut
EPAM	– Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum
OECD	– Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon

Eessõna

Mõte doktoriõpingutest tekkis esmakordselt magistriõppe viimasel aastal (2012), mil esinesin Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias Hilda Tabale pühendatud konverentsil oma esimese ettekandega. Doktorantuuri tundus aga kaugel ja võimatu ning nii alustasin pärast magistrantuuri rahuliku südamega tööd üldhariduskooli muusikaõpetajana. Mulle meeldis ja meeldib siiani muusikaõpetajana üldhariduskoolis töötada – igapäevane töö kujundas aga vajaduse mõtestada muusikaõpetuse rolli ning äratas minu uurimishuvi. Pärast kümneaastast praktilist kogemust aineõpetajana otsustasin, et olen valmis õpinguteks doktorantuuris.

Dokoritöö „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus“ keskendub muusikaõpetuse õppesisu kujunemisele Eesti üldhariduskoolis enam kui sajandi vältel. Uurimus lähtub küsimusest, kuidas on muusikaõpetuse ainekavad kujunenud, millised tegurid on nende sisu mõjutanud ning milline on muusikaõpetuse tähendus tänases ja tuleviku Eesti ühiskonnas.

Uurimistöös selgus, et muusikaõpetusel on olnud oluline roll rahvusliku identiteedi hoidmisel ning kultuuriteadliku ja tasakaaluka isiksuse kujunemisel. Samuti pakub kogutud materjal lähtekohti muusikaõpetuse edasiseks arendamiseks, toetades õppekavade kujundajaid ja õpetajaid teadlike valikute tegemisel.

Käesoleva uurimuse põhjal võib järeldada, et muusikaõpetus ei ole Eesti üldhariduskoolis juhuslik või asendatav õppeaine, vaid kultuuriliselt ja hariduslikult vältimatu osa tervikust. Muusikaõpetuse kaudu vahendatakse väärtusi, mis toetavad rahvusliku identiteedi püsimist, arendavad loovust ja emotsionaalset tasakaalu ning aitavad kujundada teadlikku ja kultuuritundlikku inimest. Seetõttu on muusikaõpetuse jätkuv ja sisuliselt läbimõeldud kohalolu eesti õppekeelega üldhariduskoolides hädavajalik.

On tähelepanuväärne, et Eestis on muusikaõpetust alati osatud näha õppekavade terviksüsteemi täisväärtusliku osana. Loodan, et minu tagasihoidlik panus selle väitekirja näol säästab tulevikus õppekavade koostajaid mahukast arhiivitööst, on üheks lähtealuseks uute õppekavade arendustegevuses ja toetab muusikaõpetuse positsiooni riiklikes õppekavades.

Minu arvates on Eestis seni kombeks väärtustada laia kultuuripildiga haritud inimesi. Kui mõtleme tulevikule ning eriti sellele, millisena me oma ühiskonda näha soovime, siis peame väga hoolikalt kaaluma, milliseid ja missuguse sisuga õppeaineid meie ühiskond üldhariduseks vajab.

Monograafia on valminud paljude inimeste toetusel. Tänan südamest oma juhendajaid prof Toomas Siitanit, prof Kristi Kiilut ja Urve Läänemetsa (PhD), kelle nõuanded ja toetus on olnud hindamatu väärtusega. Tänan retsensent Rein Veidemanni, kelle edasiviiv ja sisukas tagasiside andis motivatsiooni tehtud tööga lõpuni minna. Samuti avaldan tänu Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumile ning eriti Marga Lvovale ja Piret Lahtile toetuse ja abi eest allikmaterjalidega töötamisel. Olen tänulik oma perele ja sõpradele ning kaasdoktorantidele Stenile, Alissonile, Tuurile ja Karlile, tänu kellele muutusid mured väiksemaks ja rõõmud suuremaks.

Soovin, et meil kõigil jätkuks meele- ja keelerahu, et suudetaks endiselt eristada vanarauda raudvarast ning valida koolikultuuris õiguse taga nõudmise asemel asjatundlikkus ja heatahtlikkus.

Kadi Kaja
21. aprill 2026, Tallinn

Sissejuhatus

Väitekirj „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitus“ uurib muusikaõpetuse kui õppeaine sisu kujunemise lugu Eesti Vabariigi algusest tänapäevani. Uurimistöö eesmärk on luua tervikkäsitus õppesisu valiku põhialuste kujunemisest, arvestades konkreetset ajaloolist konteksti, ning analüüsida muusikaõpetuse koolikorralduslikke lahendusi, nende tulemuslikkust ja mõju muusikatraditsioonide kujunemisele ja muusikasündmuste väärtustamisele ühiskonnas. Uut oskusteavet on võimalik rakendada Eesti lasteadeade ja üldhariduskoolide muusikaõpetuse arendamisel, õppevara koostamisel ja muusikaõpetajate koolitamisel.

21. sajandi infoküllus on muutnud õppesisu määratlemise varasemast märksa keerukamaks, seetõttu tuleb ka ratsionaalse ja õppijale tähendust omava muusikaõpetuse sisu valikul lähtuda meie kultuuriruumi sobivatest alusprintsipidest. Selleks on vaja tunda muusikaõpetuse sisu ajaloolist kujunemislugu, mis võimaldab mõista traditsiooniliste ja uuenduslike lähenemisviiside omavahelisi seoseid oma ajastu kontekstis. See omakorda võimaldab luua tähenduslikku uut sisu tuleviku tarbeks. Pidades silmas tänapäeval avardunud õpivõimalusi formaalsetes (kooliharidus), informaalsetes (huviharidus) ja mitteformaalsetes (individuaalne kogemus) keskkondades, tuleb arvesse võtta ka koosmõju, mida need avaldavad ühiskonna muusikakultuurile.

Tänapäeva kiiresti muutuv ja ebastabiilse maailmas on üha olulisem teadvustada ja rakendada muusikaõpetuse sotsiaal-kultuurilist potentsiaali. Muusikaõpetusel on keskne roll muusikakultuuri järjepidevuse ja jätkusuutlikkuse tagamisel, kuid selle sotsiaalne tähendus on märksa laiem. Vaimse tervise seisukohalt on muusikaõpetusel eriline osa isiksuse arengus. Aju-uuringud on näidanud, et muusika mõjutab tugevalt inimeste sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut ning identiteedi kujunemist (Tervaniemi, Sao, Huotilainen 2018). Seetõttu on spetsiifilisem õppesisu valik ja muusikaõpetuse korraldus muutunud aktuaalseks aruteluteemaks paljudes riikides, lisaks Eestile näiteks Soomes ja Saksamaal. Ka Eestis eeldab muusikahariduse edasine arendamine informeeritud otsuseid, mis toetaksid õpilaste muusikaalaste väärtushinnangu, teadmiste ja oskuste kujunemist. Mõistetavalt on uues ja pidevalt arenevas õpikeskkonnas võimalik ja vajalik kasutada senisest avaramaid võimalusi nii õppesisu valiku kui muusikaõpetuse korralduse seisukohalt, kuid ajalugu tundmata pole võimalik mistahes uuenduste tähendust ja mõju adekvaatselt hinnata.

Andmete kogumise meetodina kasutatakse põhiliselt dokumendianalüüsi ja intervjuusid. Dokumentidest analüüsitakse muusikaõpetuse ainekavade täisvalimit (1917–2024). Intervjuudega koguti andmeid muusikaõpetuse kujundajatelt-teostajatelt ja teistelt osapooltelt lähiajaloos (haridusteadlased, ainekava koostajad, õppevara autorid jt). Samuti toetavad uurimust õpilaste arutlevad esseed (Kaja *et al.* 2023), mis aitavad selgitada muusikaõpetuse tänapäevast tähendust õpilaste elutegevuse süsteemis. Elutegevuse süsteemi on käsitletud ka elustiilina, mille hulka kuuluvad näiteks suhtumine muusikasse, kunsti ja kirjandusse, ning neid aspekte peaks õppeprotsessis silmas pidama. Muusikateadvust, mis hõlmab käsitlusi muusikast ja muusikaõpetusest ning muusikakäitumist, ei saa vaadelda lahusolevana inimese elustiilitervikust (Liimets 2009: 58, 89).

Historiograafia

Muusikalugu käsitlevaid uuringuid ja publikatsioone on Eestis arvukalt, kuid üldhariduskoolide muusikaõpetuse sisu terviklikku kujunemise lugu pole seni uuritud. Tiina Selke doktoriväitekirjas (Selke 2007)¹ on keskendunud kahele ainekava komponendile, see tähendab, et uuritud on üldhariduskooli muusikaõpetuse suundumusi ja repertuaari, mistõttu käesolevas töös repertuaari detailsemalt ei käsitleta. Samuti on mitmetes artiklites kirjeldatud Eesti muusikaõpetuse korraldust erinevatel haridusastmetel ja asutustes. Süsteemseid õppekavateoreetilisi uuringuid võib leida saksa keele (Pöldvere 2003), inglise keele (Tomingas 2009), eesti keele ja kirjanduse (Kalamees-Ruubel 2014) ning ajaloo (Haljasorg 2017) õppesisu kujunemisest. Eesti koolimuusikakultuuri on suuresti kujundanud Riho Pätsi ja Heino Kaljuste tööd, mille põhimõtteid rakendatakse tänapäevani, lõimides neid nüüdisaegsete rahvusvaheliste kogemustega.

Eesti muusikaõpetust eri vanuseastmetes ja muusikaõpetajate koolitust on käsitletud mitmes doktoriväitekirjas (Kiilu 2009; Sepp 2014; Raudsepp 2013 jt Riho Pätsi uurijad) ning rahvusvahelise analüüsi tasemel 2019. aasta publikatsioonis (Sepp, Läänemets, Kiilu 2019). Lisaks on uuritud muusika õppekirjandust ja laulmisõpetust saksa õppekeelega koolides Eestis aastatel 1860–1914 (Ernits 2013).

1960. aastatel hakati maailmas süvitsi tegelema õppekavade, sealhulgas nendes esitatud õppesisu uurimisega ning sellest kujunes välja uus teadusharu „õppekavateooria ja praktika“. Nimetatud distsipliini kokkuvõtvaid seisukohti on avaldatud mitmetes õppekavade entsüklopeediates ja käsiraamatutes,

¹ Kirjanduse loetelus on toodud ära vaid töös kasutatud kirjandus.

näiteks Uwe Hameyeri, Karl Frey ja Henning Hafti toimetatud „Handbuch der Curriculumforschung“ (1983), Arie Levy toimetatud „The International Encyclopaedia of Curriculum“ (1991), William Pinari „International Handbook of Curriculum Research“ (2003) ning Weili Zhao ja Daniel Tröhleri „Euro-Asian Encounters on 21st-Century Competency-Based Curriculum Reforms“ (2021).

Õppesisu valiku printsiipe käsitlevate tööde hulgas väärivad tähelepanu Hilda Taba „The Dynamics of Education“ (1932) ja „Curriculum Development: Theory and Practice“ (1962), aga ka Wolfgang Klafki „Studien zur Bildungstheorie und Didaktik“ (1974), Albert Victor Kelly „The National Curriculum. A Critical Review“ (1994 ja 2007) ning Tero Autio „Subjectivity, Curriculum, and Society: Between and Beyond the German Didaktik and Anglo-American Curriculum Studies“ (2006).

Arvukalt on lähtematerjali Eesti kooli ajalugu käsitlevate autorite töödes (nt Lembit Andresen, Endel Laul, Väino Sirk jt), varasemast perioodist pälvib erilist tähelepanu Peeter Põllu artikkel „Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis“ teoses „Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur“ (1926). Samast võib leida Jüri Annussoni ja Nikolai Kannu käsitlused alg- ja keskhariidusest. Hea teoreetilise raamistiku annavad Urve Läänemetsa uurimused „Hariduse sisu ja õppekavade arengust Eestis“ (1995), „Ratio Studiorum“ (2021) ja „Didactica Minima“ (2013, 2017). Õppekavade teoreetikutest ning riiklikest õppekavadest on kirjutanud ka Edgar Krull (2020) teoses „Õppekava koostamise lähtealused: teooria ja praktika“. Samuti võib leida muusika õppesisu rakendust käsitlevaid materjale, mis pakuvad erinevaid lahendusi õppeprotsessi kujundamiseks Eesti koolikultuuri kontekstis, nt „Muusikaõpetuse didaktika. Valik artikleid“ (Kiilu, Sepp 2014).

Uurimistöö ajalooline aspekt seisneb laiemas sotsiaal-poliitilise ja kultuuri-konteksti analüüsis, st küsimuses, millistes oludes ja millistel eesmärkidel on koostatud kooli muusikaõpetuse ainekavad. Märkimisväärne on asjaolu, et esimene analüüsimisele tulev õppekavadokument on isegi vanem kui Eesti Vabariik, pärinedes aastast 1917. Eesti Vabariigi perioodil (1918–1940) toimunud tähelepanuväärsele arengule muusikaõpetuse õppesisus järgneb Nõukogude periood, kus muusikaõpetust reguleerisid aineprogrammid, mille sisu pidevalt mõnevõrra uuendati ja mida erineva sagedusega välja anti. Taasiseseisvunud Eesti riiklikud õppekavad pärinevad aastatest 1996, 2002, 2010, 2011 ja 2023. Veebruaris 2023 Vabariigi Valitsuse määrusega kinnitatud uued riiklikud õppekavad põhikoolile ja gümnaasiumile rakendusi koolides 1. septembrist 2024. Seega on käesolevas uurimistöös käsitletud muusikaõpetuse ainekavade arengut 2024. aastani.

1. Uurimiseesmärk ja -küsimused

Informatsioonist küllastunud ning mitmekultuurilises maailmas on üldhariduskoolide õppesisu valik muutunud väga keeruliseks. Väitekirja teema aktuaalsus ja probleemipüstitus on seotud õppekavade reformimise ning nende järjepideva ajakohastamise vajadusega. Eesti riiklikud õppekavad on läbi ajaloo tuginenud euroopalikele alusprintsipidele, mida on vastavalt ajastu kultuurilistele arusaamadele meie haridusruumi sobivaks peetud. Nendest lähtuvalt on kujundatud rahvahariduse õppe-eesmärgid ning valitud neile vastav õppesisu. Et otsustada, millistel alustel kujundada muusikaõpetust 21. sajandi Eesti üldharidussüsteemis, tuleb tunda ja arvestada varasemat koolikogemust.

Uurimuse eesmärk on luua terviklik käsitlus muusikaõpetuse õppesisu põhialuste kujunemisest ning selgitada sellega seotud koolikorralduslikke lahendusi. Seejuures käsitletakse ka muusikaõpetuse sotsiaalset tähendust ning selle mõju muusikatraditsioonide hoidmisele ja väärtustamisele ühiskonnas.

Uurimuses vaadeldakse ka seda, kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja miks on nende õppesisu eri aegadel olnud just niisugune.

Uurimisküsimused on:

1. Kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja mis on mõjutanud nende õppesisu eri aegadel?
2. Millised on töös kasutatud allikate põhjal muusikaõpetuse tähendus ja tulevikuperspektiiv Eesti ühiskonnas?

Uurimuse tulemusena saadakse uut oskusteavet, mida on võimalik rakendada Eesti lasteaedade ja üldhariduskoolide muusikaõpetuse arendamisel, õppevara koostamisel ja muusikaõpetajate koolitamisel.

1.1. Uurimuse metodoloogia ja metoodika

Käesolevas peatükis kirjeldatakse uurimuse metodoloogiat,² metoodikat ja allikaid. Uurimistöös lähtutakse metodoloogiast kui printsipiide süsteemist, mille järgi on võimalik usaldusväärsete tulemusteni jõuda uurimisküsimustest lähtudes (Vooglaid 2022: 223). Väitekirja „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitlus“ on kvalitatiivne uurimus. Metodoloogiliste printsipiidenäa käsitletakse kontekstuaalsust (kon-

² Ingliskeelne mõiste *methodology* hõlmab nii printsiipe kui ka uurimismeetodeid. „Dictionary of Contemporary English“ (2003: 1035) selgitab mõistet järgmiselt: „Methodology [is] the set of methods and principles that you can use when studying a particular subject or doing a particular kind of work.“ Eesti keeles eristatakse printsiipe ja meetodina konkreetset uurimisvõtet.

teksti arvestamist), kausaalsust (põhjuslikkust) ja eesmärgiseadet ning õppesisu arengu dünaamikat (vt Lisa 1. Eesmärgiseade kujunemine erinevatel perioodidel). Konteksti all peetakse käesolevas töös silmas sotsiaalseid, poliitilisi ja kultuurilisi mõjureid, mis suunasid haridussüsteemi korraldust ja funktsioneerimist, sh aineõpetust omas ajas. Eesmärgiseade ja õppesisu dünaamika analüüsimisel on arvestatud asjaoluga, et muusikaõpetus hõlmab nii kognitiivseid, afektiivseid kui ka psühhomotoorseid valdkondi (Kafol *et al.* 2015). Benjamin Bloomi kognitiivse taksonoomia kohaselt tuleb inimestel esmalt omandada esimese astme teadmised, mille kaudu jõutakse järgmistele tasanditele. Kõik tasandid on omavahel iteratiivselt (st lihtsamalt keerulisemale) seotud ning viimasele tasandile („loovus“) jõudnuna suudab inimene omandatud teadmisi ja oskusi ka päriselus rakendada (Krathwohl 2002; Hoque 2016; Wendell 2007). Afektiivse taksonoomiaga on seotud inimeste tunnetuse, hoiakute ning väärtuste kujunemine. Sarnaselt Bloomi taksonoomiale on ka siin iteratiivsed tasemed, millest esimesel luuakse õpilaste valmisolek uue informatsiooni vastuvõtmiseks. Seejärel kujundatakse väärtushinnangud ja hoiakud, mida hiljem struktureeritakse vastavalt omandatud teadmistele ja oskustele. Viimasele afektiivse taksonoomia tasemele jõudnud õpilased suudavad moodustada isiklike väärtuste hierarhilise süsteemi (Kruger, van Merwe 2012).

Uurimuses lähtutakse muusikaõpetuse ainekavades esitatust nende ajaloolises järgnevuses. Dokumentide analüüs võimaldab jälgida, kuidas arenes õppeaine eesmärgiseade ning kuidas sellest tulenevalt kujundati üldhariduskoolidele mõeldud õppesisu. Käesolevat väitekirja toetab ka 2021. aastal läbi viidud kvalitatiivne pilootuurimus „Perspectives on Music Education in Estonian Schools“ (Kaja *et al.* 2023). Uurimuses analüüsiti kahe gümnaasiumi õpilaste (n = 203) arutlevaid esseesid muusikaõpetuse tähenduslikkusest ja vajalikkusest/mittevajalikkusest kohustusliku õppeainena üldhariduskooli riiklikus õppekavas.

Eestis on haridusfilosoofilise lähtealusena traditsiooniliselt järgitud Euroopas laialdaselt tunnustatud humboldtlikku käsitlust, mille kohaselt on hariduse eesmärk kujundada avara kultuurilise silmaringiga kõlbelisi isiksusi ja vastutustundlikke, oma ühiskonnas toime tulevaid kodanikke. Muusikaõpetus üldhariduse kohustusliku komponendina kogu õppetsükli ulatuses on loonud eeldused nii sidusa ühiskonna kujunemiseks kui ka individuaalseks identiteediloomeks.

1.2. Uurimisobjekt ja andmekogumise meetodid

Käesolevas väitekirjas keskendutakse muusika õpetamisele ja õppimisele eesti õppekeelelega üldhariduskoolis. Uurimuse objektiks on õppekavad ja ainekavad, mis sätestavad muusikaõpetuse sisu ja korralduse üldhariduskoolides. Ajalooliste perioodide ning neis aset leidnud muutuste uurimiseks on oluline käsitleda hariduspoliitikat kujundanud juriidilisi dokumente ning hariduselu mõjutanud sündmusi ajaloolises järgnevuses. Need materjalid ei ole pelgalt uurimisallikad, vaid peegeldavad ühiskondliku elu osana konkreetsele perioodile omast tegelikkust (Lagerspetz 2021: 184–185).

Uurimuse eesmärk on koguda usaldusväärset informatsiooni tegelikkuse kohta, mistõttu on oluline allikakriitilisus. Valimi koostamisel on lähtutud esinduslikkuse põhimõttest ning käsitletud on Eesti üldhariduskoolides kehtinud õppe- ja ainekavade täisvalimit. Kvalitatiivse uurimuse põhiosa moodustavad ametlikud dokumendid, mis on eri perioodidel kujundanud ja suunanud haridusvaldkonna arengut (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2010: 203–204). Nende hulka kuuluvad tervikdokumentidena esitatud õppekavad, muusikaõpetust käsitlevad ainekavad ja -programmid, samuti seadused, määrused ja muud regulatiivsed dokumendid. Institutsionaalsetest dokumentidest on käesolevas töös põhiliseks uurimisallikaks õppekavad. Need võimaldavad jälgida ajaloolist arengut ning annavad taustinformatsiooni ühiskonnas eri aegadel valitsenud oludest. Selline teave aitab mõista konkreetse perioodi haridusprobleemide põhjuseid ning tuvastada neid mõjutanud tegureid (Bowen 2009). Sarnast tüüpi materjali süsteemne analüüs loob võimaluse jälgida ka õppekavade kujunemislugu, mis aitab mõista, kuidas ja miks on muutunud arusaam muusikaõpetuse rollist ja sisust Eesti üldhariduskoolis.

Eesti Vabariigi ja taasiseseisvunud Eesti õppekavade (dokumentide) uurimisel moodustati kategooriad vastavalt ainekavades esitatud õppeaine komponentidele (nt laulmine, muusika kuulamine, pillimäng jne) (Laherand 2008: 290). Nõukogude perioodil (1940–1991) esitati õppesisu aineprogrammides, mida avaldati ebaregulaarselt ning tihti kordustrukkidena. Kuna Nõukogude periood hõlmab pikka ajavahemikku, mil aineprogramme anti välja erinevatele koolitüüpidele ning nende struktuur oli tihti ebaühtlane, osutus vajalikuks analüüsida aineprogramme kordustrukkide ja õppeaastate kaupa. Selline lähenemine võimaldas tuvastada õppesisu arengu järjepidevust ning eristada perioodile iseloomulikke muutusi ja suundumusi.

Arhiivides säilinud dokumendid osutusid väärtuslikeks allikateks ka poolstruktureeritud küsimustega süvaintervjuude (vt Lisa 5) ettevalmistamisel, kuna neis sisalduv informatsioon aitas täpsustada uurimisküsimusi ning

laiendada lähiajaloo käsitlust (Bowen 2009; Patton 2002). Nõukogude perioodi ja taasiseseisvunud Eesti perioodi dokumendianalüüsi toetamiseks viidi 2023. aasta juunist septembrini läbi poolstruktureeritud intervjuud. Valimi moodustasid valdkonnaspetsialistid ($n = 5$), kelle hulgas oli nii muusikaõpetajaid, ainekavade koostajaid, õpikute autoreid kui ka teisi eksperte. Respondentide tsitaadid on analüüsis esitatud anonüümselt (C1, C2, C3, C4, C5).

Õppekava on defineeritud erinevalt ning Eestis on seda traditsiooniliselt mõistetud kui õppeasutuse õppe- ja kasvatustöö alusdokumenti (Ruus, Mikser 2013: 257). Haridusfilosoof professor Tero Autio peab üldhariduskoolidele mõeldud õppekavu ühiskonna intellektuaalseks keskmeks, milles kirjeldatakse konkreetsele rahvale omast ühisteadmist, mille kaudu luuakse sotsiaalset sidusust (Autio 2022: 152). Tuleviku õppekavade arendamise seisukohalt on oluline teada, miks ja mida eelnevatel perioodidel on õpetatud (Taba 1932: 11).

Õppekavasid mõistetakse erinevates koolikultuurides erinevalt. Vastavad terminid on seotud valitseva ühiskonnakorralduse ja kultuuriruumiga. Kõik need hõlmavad tunnetuslikku, moraalset, esteetilist ja praktilist komponenti. Õppekava on õppimise plaan (Taba 1962: 1), see on ajas muutuv tervik ning õppija arengu seisukohalt dünaamiline. Eesti haridussõnastiku järgi on õppekava õppe ja kasvatuse alusdokument, mis määrab õppe- ja kasvatuseesmärgid, õppe sisu ja mahu, metoodika põhimõtted ning hindamise alused, nõuded õppekeskkonnale jms.

Õppekava tüübi järgi jagatakse need vastavalt *Lehrplan*- ja *Curriculum*-tüüpi õppekavadeks. Esimesed on eelkõige sisukesksed dokumendid, mis sisaldavad õppe-eesmärke koos määratletud ja lõimitud õppesisuga, ning haridusasutustel on kohustus nendest kinni pidada. *Lehrplan*'i järgi töötavate õpetajate autonoomsus piirdub metoodika valikuga. Sellist laadi õppekavasid kasutatakse ka tingimustes, kus pole professionaalseid õpetajaid, seega peab õppesisu olema väga täpselt määratud (Läänemets 2021: 43).

Curriculum-tüüpi õppekavad on raamõppekavad, mis ei sisalda nii täpseid ettekirjutusi kui *Lehrplan*-tüüpi õppekavad. Neis esitatakse tavaliselt eesmärgid ning õppesisu kirjeldamisel piirduakse põhiteemade ja mõistetega, keskendudes õppeprotsessile. See lubab õpetajal võimaluste piires õppeaineid lõimida, mis on oluline ainesisu mõistmisel ja väärtushinnangute kujundamisel. Õppeprotsessi kujundamisel on oluline roll professionaalsel õpetajal. Kuigi tänapäeval kasutatakse paljudes riikides raamkavu ehk *Curriculum*'e, on põhi-elemendid – õppe-eesmärgid, õppesisu ja põhimõisted, soovitatavalt ka lõiming – olemas mõlemas õppekava tüübis (Läänemets 2021: 44–45).

Õppekavade struktuurist lähtudes eristatakse 1) entsüklopeedilisi õppekavasid, 2) tuumõppekavasid, 3) eesmärgikeskseid õppekavasid, 4) testidele

ja eksamitele orienteeritud õppekavasid ning 5) õppeprotsessile orienteeritud õppekavasid. Entsüklopeedilised õppekavad hõlmavad paljusid õppeaineid, et õpilastel kujuneks laiapõhjaline kultuuripilt, mis on oluline oma elukeskkonna mõistmiseks. Selliseid õppekavu kasutatakse enamikus Euroopa riikides. Tuumõppekavad (*core curricula*) on levinud ingliskeelsetes maades, nt Ühendkuningriigis ja Ameerika Ühendriikides. Nendes on sätestatud kohustuslikud tuumõppeained: emakeel, matemaatika, sotsiaalsed ja loodusained. Lisaks kohustuslikele õppeainetele on koolipiirkond või koolipidaja andnud võimaluse ka valikaineteks (Läänemets 2021: 45).

Hariduse ideoloogiast lähtudes saab rääkida Angloameerikas kasutusel olevast *Curriculum*'ist ning enamasti saksa kultuuriruumis käibel olevast *Bildung*'i filosoofial põhinevast *Lehrplan*'ist. Nendel mõistetel on põhimõtteline erinevus: Angloameerika haridussüsteemis peetakse oluliseks eelkõige mitmekesist õppeprotsessi ning erinevaid õpikogemusi, lähtudes suhteliselt kitsast hariduse sisust. Eesti Vabariigis (1918–1940) ja Nõukogude perioodil (1940–1991) kasutati enamasti *Lehrplan*-tüüpi õppekavu ja aineprogramme. Taasiseseisvunud Eesti haridusuuendustes on suund võetud *Curriculum*-tüüpi õppekavadele (põhiained ja valikained). Ühiseks lähtealuseks on mõlemal õppekavatüübil tõekspidamine, et haridus on kultuurikogemus, mida kool edasi annab. Ülo Vooglaid nimetab haridust kultuuri funktsiooniks, mille kohaselt on see justkui objektiivne kaassõltuvus kultuuriseoste kasvades (Vooglaid 2022: 228, 230). Sellise lähenemise juures on tähtis, et õppeprotsessist saadud teadmised lähtuksid oma kultuurikeskkonnast ja -kogemusest. Oluliseks peetakse õppeaineid, mis on seotud identiteediloomega kultuurilisel alusel ehk enamikku humanitaaraineid (muusika, kirjandus, emakeel / eesti keel, ühiskonnaõpetus, ajalugu).

1.3. Ülevaade dokumendikorpusest

Dokumendikorpusesse kuuluvad Eesti haridust reguleerinud eri tasemel seadused, määrused, õppekavad jt koolikorralduslikud aktid. Uurimisallikatena käsitletavat dokumendid on välja antud riiklikes institutsioonides, mis käsitletavatel perioodidel on kandnud erinevaid nimesid:

- 1) Haridusministeerium (1918–1929; 1936–1940),
- 2) Hariduse- ja Sotsiaalministeerium (1929–1936),
- 3) Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaat (1940; 1944–1946),
- 4) Haridusdirektoorium (1941–1944),
- 5) Eesti NSV Haridusministeerium (1946–1989),
- 6) Haridusministeerium (1989–1992),

- 7) Kultuuri- ja Haridusministeerium (1992–1996),
- 8) Haridusministeerium (1996–2003),
- 9) Haridus- ja Teadusministeerium (2003–2023).

Dokumendid on jaotatud lähtuvalt kontekstist kolme perioodi ning uurimuse peatähelepanu on keskendunud õppe- ja ainekavadele (aineprogrammidele). Seadused ja muud hariduskorraldust mõjutanud dokumendid on esitatud vastava perioodi kontekstikirjelduses.

Haridusdokumentidena käsitletavad õppekavad on tervikdokumendid, mis algavad enamasti üldosa või sissejuhatusega. Mõningatel juhtudel on õppekavale lisatud seletuskiri selle rakendamiseks. Seletuskiri on paigutatud kas dokumendi algusesse või lõppu, vahel on see välja antud ka eraldi. Õppeained on eri ajaperioodidel kandnud erinevaid nimetusi: muusikaõpetus esineb nii laulmise (1917–1960), muusikalise kasvatuse (1960–1971), muusikaõpetuse (1971–1991) kui ka muusika (1991–2023) nime all, kuigi sisulised muudatused on olnud suhteliselt tagasihoidlikud. Ainespetsiifiliselt on eri perioodide dokumentides ära toodud kas detailsemad või üldisemad muusikateooriat puudutavad selgitused ning enamasti on määratletud ka soovituslik või kohustuslik repertuaar.

Nõukogude perioodil (1940–1991) ei eksisteerinud üldhariduskoolide õppekava tervikdokumendina, õppesisu esitati aineprogrammides, mida pidevalt uuendati ja publitseeriti õppeaastate kaupa. Aineprogrammides käsitleti õppesisu ühe õppeaine piires.

Taasiseseisvunud Eestis (1991–2024) hakati õppekava uuesti käsitlema tervikliku alusdokumendina, mis sisaldas nn üldosa järel lisadena iga õppeaine spetsiifilist õppesisu määratleva ainekava. Viimastes riiklikes õppekavades (kinnitatud Vabariigi Valitsuse 2023. aasta määrusega) koondati muusika- ja kunstiõpetus ühisesse ainevaldkonda „Kunstiained“, mille kohta on esitatud ühine üldosa, pädevused ning eeldatavad õpitulemused.

Eesti Vabariigi periood 1918–1940

Esimene uurimistöö teema seisukohalt oluline dokument pärineb rahvusliku ärkamise tõusuajast, aastast 1877, ning kannab pealkirja „Liivimaa Lutheri usu Maakoolide õpetuse plaanid“. Kuigi käesolev uurimistöö käsitleb ajaperioodi, mis algab 1918. aastaga, ning nimetatud dokument ei kuulu otseselt analüüsitava allikate hulka, on oluline vaadelda seda kui ajaloolist lähtealust. Dokumendis on kirjeldava tekstina selgitatud üleüldisi seadusi ja reegleid, mis olid tol ajal koolikorralduslikult vajalikud. Eraldi on välja toodud vallakooli, kõrgema vallakooli ja kihelkonnakooli õppekavad – õppeainete kirjeldused

on suhteliselt lühikesed ja esitatud eraldi peatükkidena. Muusika osa kannab pealkirja „Laulmine“, mis viitab muusikateadvuse kujunemise esmaalusele, ning koosneb järgmistest punktidest: 1) õpetuse eesmärk, 2) õpetuse ärajagamine ja 3) õpetamise viis. Selle dokumendi järgi oli koolides ette nähtud kolm laulmise ainetundi nädalas.

Vabariigi algusaja dokumendid annavad aimu vajadusest, kavatsustest ja esimestest katsetustest luua omakeelne rahvuslik haridussüsteem. 1917. aastal välja antud „Eesti algkoolide õppekavad“ on esimene õppekava dokument, mille koostasid iseseisvalt Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi õpetajad. See algab üldise sissejuhatusega ning jätkub struktuuriliselt laulmise õppeaine sisu üksikasjalikumale selgitusele, eraldi alam- ja ülemastme³ kohta.

Kronoloogiliselt järgmine dokument pärineb 1919. aastast ning avaldati ajakirjas Kasvatus. Selles Eesti Õpetajate Liidu häälekandjas trükiti ära ajutised õppe- ja tunnikavad, mis hiljem kinnitati ka riiklikult. Konkreetse dokumendis on lühidalt kirjeldatud laulmise õppeteemasid õppeaastate kaupa, eraldi alapeatükk kannab pealkirja „Õpilaste koor“. Selle ilmunisele järgnenud aastal (1920) võeti vastu avalike algkoolide seadus, mis nägi ette neljaklassiliste algkoolide muutmise kuueklassilisteks algkoolideks (Kurvits 1938: 56).

1921. aastal anti välja „Algkooli õppe- ja tunnikavad“, mille kinnitas haridusminister Heinrich Brauer 30. mail 1921. Tervikdokumendi esimesel lehel on üldine seletuskiri kõigi algkooli õppekavade kohta. Ainealane selgitus järgneb „Laulmise õppekava“ peatükis, kus õppesisu on esitatud klasside kaupa (algkool I–VI klassini), lisaks on mainitud klassidevahelist koori. Ainealasele kirjeldusele järgneb „Seletuskiri laulmise õppekavale“, mis algab üldise õppeeesmärgi selgitamisega ning jätkub muusikaspetsiifilise kirjeldusega. Viimane on jaotatud järgmisteks alateemadeks: 1) „Hääle proovimine“, 2) „Laulude valik“, 3) „Laulumängud“, 4) „Helide kõrgus“, 5) „Helide wältus“, 6) „Nootide nimed“, 7) „Takt“, 8) „Rütm“, 9) „Täis ja pool heliastet“, 10) „Helide tabamine“, 11) „Diktaat“, 12) „Muusikaline iseseisvus“, 13) „Hingamine“, 14) „Hääle murdumine“ ja 15) „Üldised märkused“. Dokumendi lõpus on õpitavate laulude nimestik klasside kaupa (I–VI klassini).

1928. aasta dokumendi „Algkooli õppekavad“ on kinnitanud haridusminister Alfred Möttus 26. juulil 1928. See algab sarnaselt eelnevale dokumendile algkoolide sihtide ning ülesannete kirjeldamisega. Täpsustavalt on välja toodud kasvatus- ja õpetuse üldsihid ning õppekavade ja töökorralduse põhimõtted. Ainealaselt on dokument struktureeritud õppeaastade järgi ning iga õppeaine juures on ära märgitud selle üldine siht, lähtekoht ja kava. „Laul-

³ Alamaste tähistab kolme esimest õpiaastat, ülemaste kolme viimast õpiaastat.

mise“ sihtidena on välja toodud 1) kasvatuslikud sihid, 2) oskused ja teadmused ja 3) keskustus.⁴ Iga õppeaasta õppekavade alguses on põgusalt uuesti kirjeldatud eesmärgi ning lähtetaset. Dokumendi lõpus on seletuskirjad õppekavadele, mis on esitatud õppeainete kaupa.

1930. aastal välja antud „Keskkoooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu“ algab taas keskkooli eesmärgi, ülesannete ja üldise töökorralduse selgitamisega. Teise mahuka osa nimetatud dokumendist moodustab õppeainete eesmärgi ja ülesandeid selgitav peatükk, mis on struktureeritud õppeainete kaupa. Iga õppeaine juures on üldistatult esitatud selle eesmärk, misjärel kirjeldatakse klasside kaupa täpsemalt õppeteemasid.

Haridusministeeriumi 1937. aasta väljaanne „Algkooli õppekavad“ algab samuti üldosaga, kus kirjeldatakse algkooli sihte ja ülesandeid. Struktuurilises ülesehituses on tajutav teatav järjepidevus eelnevate õppekavadega, kuna järgnevalt on iga õppeaine juures klasside kaupa ära toodud õppesisu. „Laulmise“ peatüki lõpus on mainitud ka koolikoori, mis tuleks võimalusel kokku panna. Õppekava lõpeb seletuste ja juhatustega, kuidas õppekava koolikorralduslikult rakendada.

Haridusministeeriumi 1938. aastal kinnitatud dokumendis „Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad“ on eessõnas kirjeldatud kõigi üldhariduslike koolitüüpide (algkool, progümnaasium, reaalkool, gümnaasium) õppekavasid. Ka see dokument on üles ehitatud põhimõttel, et iga õppeaine all on klasside kaupa esitatud vastav õppesisu.

Kaks aastat hiljem, 1940. aastal andis Haridusministeerium välja ka „Keskkoooli ja gümnaasiumi 1938. a. õppekavade seletuskirjad“. Nimetatud dokument algab keskkooli ja gümnaasiumi eesmärgi ning üldise töökorralduse selgitamisega, sellele järgnevad seletuskirjad õppeainete kaupa. Seletuskirjas „Laulmine“ on kirjeldatud 1) kasvatuslikke ja õpetuslikke eesmärgi, 2) ainealaseid üldnõudeid, 3) meetrikat ja rütmikat, 4) meloodikat, 5) fraseerimist, dünaamikat ja tempot, 6) harmooniat, 7) vormi, 8) muusika arenemislugu, 9) hingamist, hääldamist ja hääle kujundamist. 10. punktist leiab mitmesuguseid juhtnööre, mis toetavad töö produktiivsust, ning dokumendi lõpetab kohustuslik laulurepertuaar keskkoolile ja gümnaasiumile. Ülevaade Eesti Vabariigis (1918–1940) ja vahetult enne omariikluse kehtestamist välja antud õppekavadest on esitatud tabelis 1.

⁴ „Keskustuse“ asemel kasutatakse tänapäeval terminit „lõiming“, mis tähistab õppeainete vahelisi seoseid.

Tabel 1. Eesti Vabariigis ja vahetult enne omariikluse kehtestamist välja antud õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Dokument	Aasta	Väljaandja
Eesti algkoolide õppekavad	1917	Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi korraldatud
Ajutised õppe- ja tunnikavad	1919	Eesti Õpetajate Keskkliit 1919. Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õppekavad
Algkooli õppe- ja tunnikavad	1921	Tallinn, 1921, Riigi Wäärtmärkide Walmistamise Osakonna trükikoda. Haridusminister H. Baueri kinnitatud, kooliosakonna juhataja: G. Ollik
Algkooli õppekavad	1928	Kinnitanud 26. juulil 1928 Tallinnas haridusminister A. Möttus. Tallinn, Haridusministeeriumi väljaanne
Keskooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu	1930	Haridus- ja sotsiaalministeeriumi väljaanne. Tallinn
Algkooli õppekavad	1937	Haridusministeeriumi väljaanne. Tallinn
Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad	1938	Haridusministeeriumi väljaanne. Tallinn
Keskooli ja gümnaasiumi 1938. a. õppekavade seletuskirjad	1940	Haridusministeeriumi väljaanne. Tallinn

Nõukogude periood 1940–1991

Eesti annekteeriti Nõukogude Liidu koosseisu 6. augustil 1940. aastal ning see tõi mõistetavalt kaasa muudatused ka haridussüsteemis. Nõukogude perioodil õppekava, kus kõik õppeained oleksid esindatud, tervikdokumendina enam ei eksisteerinud ning õppeainete sisu anti välja eraldi aineprogrammidenä. Neid publitseeriti sageli kordustrukkidena ning ebaregulaarselt. Struktuurilt olid aineprogrammid – kaasa arvatud muusikalise kasvatusa aineprogramm – sarnaselt varasemale perioodile jaotatud algkoolile ning keskkoolile kehtestatud dokumentideks. Kuna aineprogramme anti Nõukogude perioodil välja sagedasti, on nende ülesehituses toimunud muutused selgesti jälgitavad ja analüüsitavad. Kõik algkoolide ja keskkoolide muusikalise kasvatusa aineprogrammid algavad seletuskirjaga, milles käsitletakse õppeaine eesmäärke ja peamisi ülesandeid.

1940. aastal kinnitas Hariduse Rahvakomissariaadi nimel „Keskkooli õppekavad“ Nigol Andresen. Seda dokumenti järgides tuli 1940/41. õppeaastal kõikides keskkoolides rakendada ülemineku-õppekavasid, mis koostati vastavalt kehtima hakkavatele dokumentidele. Nendes püütakse arvestada õpilaste seniseid teadmisi ning üleminekut uutele Nõukogude Liidu kooliga kooskõlastatud kavadele. Lisaks sätestatakse, et uute nn üleminekuõppekavade kaotavad kehtivuse 1938. aastal kinnitatud riiklikud õppekavad ning nende 1940. aastal ilmunud seletuskirjad on järgitavad juhul, kui need pole vastuolus Eesti NSV koolikorralduse üldiste põhimõtetega. Sissejuhatuses on öeldud, et tegemist on peamiselt raamõppekavaga, mis tähendab, et selle detailsema sisu loob õpetaja vastavalt ajale ja kohalikele töötingimustele. Laulmise õppeainet käsitletakse pealiskaudselt: „Ühe-, kahe- ja võimalusel mitmehäälne laul kooris, vastavate muusikaliste selgitustega.“ Sellele järgneb märge, et täpsem repertuaar saadetakse koolidesse hiljem. Seega koorilaulu staatus säilis, vaatamata ühiskondliku korra ja ideoloogia vahetumisele. Ilmselt on selline pealiskaudsus tingitud keerulisest poliitilisest olukorrast. 1941. aastal alanud sõja tõttu oli koolide töö häiritud, õppeaastate pikkust lühendati ning kasutati põhiliselt Eesti Vabariigi aegseid ainekavasid, millesse nn Saksa ajal (1941–1944) tehti põgusaid täiendusi. Eelkõige prooviti muuta näiteks kirjanduse ja ajaloo ainekavasid, arvestades nende ainete ideoloogilist sisu.

Pärast sõda ja Nõukogude võimu taaskehtestamist andis Eesti NSV Haridusministeerium 1946. aastal välja dokumendi pealkirjaga „Keskkooli õppekavad. Laulmine 1.–11. klassile“. Ülesehituslikult algab see seletuskirjaga, kus esitatakse laulmise õpetamise eesmärgid, üldised sihid ning õpitulemused. Sellele järgneb peatükk „Laulmise õppekava“, kus on kirjeldatud laulmise õpetamise tegevusi, ning dokumendi lõpuosast leiab klasside kaupa (I–XI klassini) kindlaks määratud laulurepertuaari.

1951/52. õppeaastaks kinnitas Eesti NSV Haridusministeerium dokumendi „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid. Laulmine“. See algab seletuskirjaga laulmise õppeaine eesmärkidest, millele järgnevad metoodilised juhised 1) koorilaulu, 2) noodiõpetuse ja 3) muusikateostega tutvumise (muusika kuulamine) kohta. Järgmises alapeatükis on toodud üldised juhised õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks. Üldosale järgneb aineprogramm, mis on üles ehitatud klasside kaupa (V–XI klass).

Algkoolide programmid

1953. aastal kinnitas Eesti NSV Haridusministeerium „Algkoolide programmid“. Dokument algab algkooli õppeplaaniga, kus on esitatud õppeainete nimekiri koos ettenähtud tundide arvuga. Niisugust ülevaatlikku õppeplaani kasutati praktiliselt kogu Nõukogude perioodi jooksul. Märkusena on lisatud, et peale klassilaulu on ette nähtud kaks tundi koorilaulu nädalas iga nelja klassikomplekti või selle osa kohta. Laulmise aineprogrammi seletuskiri algab sarnaselt 1951/52. õppeaastaks välja antud dokumendile üldiste eesmärkide kirjeldamisega. Järgnevad metoodilised juhised 1) koorilaulu, 2) noodiõpetuse ja 3) muusikateostega tutvumise (muusika kuulamise) kohta ning eraldi alapeatükis antakse üldised juhised õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks. Üldosale järgneb ainesisu ehk programm, mis on üles ehitatud klasside kaupa (I–IV klass). Iga klassi puudutava osa lõpus on esitatud ka konkreetne laulurepertuaar.

1954/55. õppeaasta algkoolide programmid on struktuurilt sarnased eelneval aastal välja antud dokumendile. Need algavad samuti tabeliga, kus on õppeainete maht ehk tundide arv, mille järel on samasisuline märkus koorilaulu kohta. Seletuskirjale järgnevad metoodilised juhised, kus eraldi alapeatükidena on kirjeldatud 1) hingamist, 2) häälemoodustamist ja diktsiooni ning 3) intonatsiooni ja ansamblist ühtlust. Aineprogramm on esitatud klasside kaupa, koos lauluvaraga. Sarnase ülesehitusega on ka hilisemate aastate algkoolide õppeprogrammid, milles muudatusi on minimaalselt.

1955/56. õppeaastaks kinnitatud programmi alguses olevast tabelist on kadunud märkus koorilaulu kohta, dokumendi lõpus on aga täiendava informatsioonina esitatud lisarepertuaar ning soovituslik materjal muusika kuulamiseks.

1956/57. õppeaasta algkooli programm sarnaneb struktuurilt sellele eelneval aastal dokumendile. Ülesehituslikke muudatusi pole, kuid nüüd eristatakse iga klassi juures põhi- ja täiendavat lauluvara. Lisandunud on kategooria „Muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine“ ning muusika kuulamise all on välja toodud soovituslik repertuaar. 1957/58. õppeaasta algkooli programmides uuendusi ei ole, ka nende struktuur on sama nagu eelmistel aastatel. 1958/59. õppeaasta laulmise aineprogrammist on välja jäetud eelnevatest tuttav „Hingamine“, kuid ülejäänud sisukategooriad on samad.

1959/60. õppeaastaks anti algkoolidele välja katseprogramm,⁵ kus eraldi kategooriana on taas sisse toodud „Hingamine“ (Eesti NSV Haridusminis-

⁵ Katseprogrammid olid mõeldud mõne uuenduse, näiteks õppevara, hariduskorraldusliku reglemendi vms katsetamiseks. Pärast kindlaksmääratud katseperioodi otsustati, kas muudatus on rakendamist väärt või mitte.

teerium 1959). 1963/64. õppeaastaks kinnitatud algkooli programmides on õppeaine saanud uue nime: „Muusikaline kasvatus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1963). Aineprogrammi struktuur on jäänud samaks, kuid klasside kaupa esitatud ainesis esimene kategooria on nüüd „Laulmine ja hääle arendamine“. 1956/57. õppeaasta programmis oli selle pealkirjaks „Laulmine“ ning 1953., 1953/54., 1954/55., 1955/56., 1957/58., 1958/59. ja 1959/60. õppeaasta programmides pole laulmist eraldi kategooriana klasside kaupa jaotuses välja toodud.

Keskkoolide programmid

Tähelepanuväärne on, et muusikaõpetus säilis Eestis kogu õppetsükli ulatuses, kuigi Nõukogude Liidus õpetati laulmist sõltuvalt liiduvabariigist maksimaalselt VII klassini. 1955/56. õppeaastaks kinnitas Eesti NSV Haridusministeerium „Keskkooli programmid“, milles täpsustatakse laulmise⁶ õppeaine sisu ja korraldust. Laulmise aineprogramm on jaotatud järgmisteks alapeatükkideks:

1. Kooris laulmine.
2. Muusikaalaste oskuste ja teadmiste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika ja tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu).
3. Muusika kuulamine.
4. Mängud ja liikumine muusika järgi.
5. Koolikoor ja orkester; muusikalisi vabaharrastusi.
6. Üldisi juhiseid.

Sellele järgnevad juba tavapärased laulmise õppeteemad klasside kaupa. I ja II klassi õppesisu kirjeldusse on eraldi komponendina lisatud liikumine ning iga klassi õppeteemade lõppu täiendav laulumaterjal. Alates IX klassist kuni XI klassini on uute kategooriatena lisandunud muusikaajalugu ja muusika kuulamine (koos spetsiifilisemate näidetega). 1956/57. õppeaastaks välja antud keskkoolide programmid on struktuuri poolest sarnased, kuid kategooria „Kooris laulmine“ on asendunud „Laulmisega“. Järgnevad keskkoolide aineprogrammid 1957/58. ja 1958/59. õppeaastaks on struktuuriliselt sama ülesehitusega.

Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi fondides on ka 1978. aastal Eesti NSV Haridusministeeriumi välja antud „Ettevalmistusrühmade programmid ja tundide näidistööplaanid. I osa“, 1986. aastal Juta Nurmiku koostatud „Uutest programmidest ja õppemetoodilisest kirjandusest 1986/87. õppeaastal“ ning Eesti Õppekirjanduse Keskuse 1990. aastal välja antud „Programmidest ja

⁶ Laulmise aineprogrammi selgituses kasutatakse vahel aine nimetusena ka „kooli muusikaõpetust“.

õppemetoodilisest kirjandusest 1990/91. õppeaastal“, mille on koostanud Hella Möttus. Eesti NSV-s välja antud aineprogrammid on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Eesti NSV-s välja antud aineprogrammid (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Aineprogramm	Aasta	Märkused ⁷
Algkoolide programmid	1953/54	Algkool tähendas I-IV klassi
Algkooli programm	1954/55 1955/56 1956/57 1957/58 1958/59 1961/62 1963/64 1964/65 1965/66	
Algkooli katseprogramm	1959/60	
Algklasside programmid I-III klass	1971/72 1972/73 1973/74 1974/75	Algklasside all peeti silmas I-IV klassi. Dokumentides on esitatud eraldi ainesisu I-III klassini
Algklasside programm IV klass	1971/72 1972/73 1973/74 1974/75	Dokumentides on esitatud eraldi ainesisu IV klassile
Algklasside programmid	1966/67 1967/68 1968/69 1969/70 1970/71 1975/76 1977/78	
Algklasside programmid I-IV klassile	1978/79 1982 1984 1986 1988	Dokumentides on esitatud eraldi ainesisu I-IV klassini
Katseprogramm 6-aastastele lastele	1983	Katseprogramm oli seotud kooliealiste vanuse muudatusega
Keskooli õppekavad	1946	

⁷ Märkuste lahtris on välja toodud doktoritöö autori poolt oluliseks peetud täpsustused.

Aineprogramm	Aasta	Märkused ⁷
Seitsmeklassiliste koolide programmid	1951/52 1953/54	
Keskkooli programmid	1955/56 1956/57 1957/58 1958/59	
Keskkooli katseprogramm	1960	
Muusikalise kasvatuse programm	1961	
Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programm (eraldi dokumendid)	1967 1969 1972 1974 1975	
Kaheksaklassilise kooli programm	1980 1984	
Üldhariduskooli programmid „Muusikaõpetus“	1986 1987 1991	

Taasiseseisvunud Eesti periood 1991–2024

Taasiseseisvunud Eestis on siiani välja antud neli täiemahulist üldhariduskoolide riiklikku õppekava Vabariigi Valitsuse määrustena. Esimene neist võeti vastu 1996., järgmised 2002. ja 2010. aastal. Viimati mainitud uuendati 2011. aastal seoses uue põhikooli ja gümnaasiumi seaduse (PGS) vastuvõtmisega. 2014. aastast kuulutati õppekava arendus pidevaks, mis lubab õppekavasid vastavalt hetkevajadustele muuta. Viimane õppekava võeti vastu veebruaris 2023 ning selle rakendamist alustati 2024. aasta sügisel.

1996. aastal anti välja „Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava“, mille Vabariigi Valitsus kinnitas 2. oktoobril. Võrreldes Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940 vastuvõetud õppekavadega on 1996. aasta dokument väga põhjalik, ent terminoloogiliselt ebakorrekse pealkirjaga, kuna õppekavad on koolidel, mitte haridusel. See algab üldsätetega, mis selgitavad õppekava olemust, struktuuri, õppe- ja kasvatustöö üldeesmärgid ning õppekava aluspõhimõtteid. Üldosa eraldi alapeatükkides on läbivate teemadena välja toodud seosed eri õppeainete vahel, pädevused ehk kompetentsused, õppeprotsessi kirjeldus ja kooliastmete õppekorraldus. Viimase juurde kuuluvad I (I–III klass), II (IV–VI

klass) ja III (VII-IX klass) kooliastme tunnijaotusplaan, pädevuste kujundamine ja temaatilised rõhuasetused, samuti sätestatakse kohustus koostada kooli õppekava. Lisadena kuuluvad õppekava juurde põhikooli ja gümnaasiumi ainekavad, mis sisaldavad põhjalikke selgitusi õppeainete kaupa. Ainekavad algavad üldise kirjeldusega ning jaotuvad vastavalt põhikooli ja gümnaasiumi astmeks. Lisade alguses on sõnastatud õpetuse eesmärgid, millele järgneb ainespetsiifiline õppesisu kirjeldus I, II ja III kooliastmele ning gümnaasiumile. Iga vanuseastme viimase klassi juures on kirjeldatud ka õpitulemusi. Näiteks I-III klassi õpitulemused on kirjeldatud järgnevalt: „III klassi lõpetaja teab ja oskab ...“ ning sellele järgneb vastav loetelu.

Oma väitekirjas keskendun nimetatud dokumendi lisale 10 „Muusika“. Dokument algab õpetuse eesmärkidega, mis selgitavad põhikooli muusikaõpetuse taotlusi, sellele järgneb ainekava õppesisu kirjeldus klasside kaupa (I-III, IV-VI, VII-IX klass ja gümnaasium) temaatilise jaotusena.

I-III klassi muusikaõpetuse ainekavas käsitletakse alateemadena muusikalisi teadmisi ja oskusi. Nende all on eraldi välja toodud meetrum ja rütm, meloodia, algteadmised noodikirjast, muusika kuulamine ja mäng pillidel. Õppesisu kirjeldusele järgnevad III klassi lõpetaja õpitulemused.

IV-VI klassi muusikaõpetuse ainekava algab õppesisu selgitamisega teemade kaupa. Viimastena käsitletakse 1) laulmist ja hääle omandamist ning 2) muusikalisi teadmisi ja oskusi, milles on järgmised teemad: meetrum ja rütm, meloodia ja muusika kuulamine. Kooliastme õppesisu lõpetavad VI klassi õpilase eeldatavad õpitulemused.

VI-IX klassi muusikaõpetuse ainekava jätkab eelmise kooliastme teemadega. Esmalt on selgitatud laulmist ja hääle arendamist, seejärel muusikalisi teadmisi ja oskusi alateemade kaupa. Kategooriad on varasematega võrreldes samad, kuid teemadest on meloodia kõrvale lisandunud helilaad, mis võib viidata juba muusikateaduslikule lähenemisele. Kirjelduse lõpus on selgitatud põhikooli lõpetaja õpitulemusi, mille alla kuulub ka kohustuslik lauluvara.

Gümnaasiumi astme muusikaõpetuse ainekava algab põgusa ülevaatega gümnaasiumi muusikaõpetusest. Sellele järgnevad õpetuse eesmärgid, mis kirjeldavad gümnaasiumi astme muusikaõpetuse taotlusi. Edasi on kirjeldatud õppesisu kursuste (I, II ja III kursus, iga kursus on 35 ainetundi) kaupa. Gümnaasiumi ainekava lõpetavad õpitulemused, milleni õpilane eeldatavasti jõuab.

22. veebruaril 2002. aastal kinnitas Vabariigi Valitsus põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava. Dokumendi pealkiri on võrreldes 1996. aasta õppekavaga terminoloogiliselt täpsem. 2002. aasta põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava algab üldsätete (I peatükk), üldosa (II peatükk) ning rakendussätetega (III peatükk). Üldsätetes on paragrahvide kaupa kirjeldatud RÕK-i kui

määruse ülesannet (§ 1) ja riikliku õppekava ülesehitust (§ 2). Seal rõhutatakse dokumendi juriidilist olulisust ja legaliseeritust. Sama eesmärki teenib ka kogu RÕK-i esitus paragrahvidena. Üldsätetele järgneb üldosa, mis on samuti paragrahvide alusel detailsemalt lahti seletatud:

- § 3 „Riikliku õppekava lähtealus“,
- § 4 „Kooli õppe- ja kasvatusesmärgid“,
- § 5 „Riikliku õppekava põhimõtted“,
- § 6 „Pädevuste kujundamine“,
- § 7 „Üldpädevus“,
- § 8 „Õppeainepädevus“,
- § 9 „Valdkonnapädevus“,
- § 10 „Õpetuse integratsiooni alused“,
- § 11 „Kohustuslikud ja valikõppeained“ (need on esitatud loendina),
- § 12 „Õppe- ja kasvatusprotsessi kujundamine ning õpitulemuste hindamise alused“,
- § 13 „Õppe- ja kasvatuskorralduse alused“,
- § 14 „I kooliastme tunnijaotusplaan“,
- § 15 „Õppetegevus I kooliastmes“,
- § 16 „I kooliastmel taotletavad üldpädevused“,
- § 17 „II kooliastme tunnijaotusplaan“,
- § 18 „Õppetegevus II kooliastmes“,
- § 19 „II kooliastmel taotletavad üldpädevused“,
- § 20 „III kooliastme tunnijaotusplaan“,
- § 21 „Õppetegevus III kooliastmes“,
- § 22 „III kooliastmel taotletavad üldpädevused“,
- § 23 „Gümnaasiumi kohustuslikud kursused“,
- § 24 „Õppetegevus gümnaasiumis“,
- § 25 „Gümnaasiumis taotletavad üldpädevused“,
- § 26 „Kooliõppekava koostamise alused“,
- § 27 „Kooliõppekava ülesehitus“.

Riikliku õppekava 3. peatüki moodustavad rakendussätted, mis on samuti paragrahvidena välja toodud: § 28 „Kooliõppekavade määrusega vastavusse viimine“, § 29 „Määruse kehtetuks tunnistamine“ ja § 30 „Määruse jõustumine“.

Üldosa on kinnitanud peaminister Mart Laar, haridusminister Tõnis Lukas ja riigisekretär Aino Lepik von Wirén. Põhjalikule sissejuhatusele järgnevad lisad õppeainete kaupa, mis on üles ehitatud sarnaselt 1996. aasta riiklikule õppekavale. Mõningad erinevused seisnevad õppeainete nimetustes, näi-

teks 1996. aasta õppekavas on „emakeel (eesti õppekeele koolidele)“, kuid 2002. aasta õppekavas „eesti keel (eesti õppekeele koolidele)“. „Muusika“ õppeaine nimena on säilinud ning ainekava on samadel põhimõtetel struktureeritud. Muusika ainekava algab peatükiga „Üldalused“, mille 1. punkt on „Muusika põhikoolis ja gümnaasiumis“. Sissejuhatavas tekstis on alapunktidena kirjeldatud muusikaõpetuse rolli riiklikus õppekavas. Järgnevad põhikooli õppe-eesmärgid ning edasi juba täpsem õppesisu kirjeldus kooliastmete kaupa (I–III klass, IV–VI klass, VII–IX klass ja gümnaasium). Samuti on lahti kirjutatud muusikaõppe sisu, mis jaguneb kolme alamkategooriasse: 1) laulmine ja hääle arendamine, 2) muusikaline kirjaoskus ja 3) muusika kuulamine. Klassidest lähtuvalt on kirjeldatud õpitulemusi, mida eeldatavasti valdavad oskustena vastavalt III ja VI klassi ning põhikooli lõpetajad. Iga kooliastme lõpus on loetletud ka kohustuslik lauluvara.

Gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekava on üles ehitatud sarnaselt põhikooli ainekavale ning algab punktiga „Muusika gümnaasiumis“. Sissejuhatuses on esitatud gümnaasiumi muusikaõpetuse komponendid, milleks on muusikaloos käsitlemine, muusika kuulamine ja pillimäng. Järgnevad õppe-eesmärkide ja õppetegevuse kirjeldused. Õppesisu on selgitatud kursuste (I, II ja III kursus) kaupa. Ainekava lõpetavad õpitulemused, kus aga erinevalt põhikooli ainekavast pole välja toodud kohustuslikku repertuaari.

2010. aastal muudeti põhikooli ja gümnaasiumi seadust (PGS) ning sellest lähtuvalt pidi muutuma ka riiklik õppekava, kuid suuremaid sisulisi muudatusi see endaga kaasa ei toonud. 2011. aastal rakendus riiklik õppekava nii põhikoolile kui ka gümnaasiumile, mis on esmakordselt digiteeritud ning kättesaadav Riigi Teataja kodulehel. Põhikooli riiklik õppekava algab peatükiga, kus on kirjeldatud üldsätteid, mis jagunevad sarnaselt eelnevatele taasiseseisvunud Eesti riiklikele õppekavadele paragrahvideks. Üldsätetes on selgitatud määruse reguleerimisala ja ülesehitust. Riiklik õppekava koosneb üldosast ja lisadest, milles esitatakse ainevaldkondade kavad, valikõppeainete ainekavad ja läbivate teemade kirjeldused. Ainevaldkonna kavas on kirjeldatud ainevaldkonna rakendamise üldisi aluseid ja ainevaldkonna kohustuslike õppeainete ainekavasid. Muusika ja kunstiõpetus kuuluvad kunstiainete ainevaldkonda ning nende ainekavad on avaldatud lisas 6. Riikliku õppekava teise peatüki üldosa esimeses jaos määratletakse põhihariduse alusväärtused (§ 2 „Põhihariduse alusväärtused“) ning teises jaos õppe- ja kasvatusesmärgid. Viimased on jaotatud kaheks paragrahviks – § 3 „Põhikooli sihiseade“ ja § 4 „Pädevused“ – ning omakorda täpsustatud detailsemalt alapunktides.

Riikliku õppekava kolmandas jaos selgitatakse kahe paragrahvi ning nende alapunktide abil õppimise käsitust (§ 5) ja õppekeskkondi (§ 6). Üldosa neljas,

viies ja kuues jagu on pühendatud eri kooliastmetes taotletavate pädevuste ning õppe- ja kasvatustegevuse rõhuasetuste selgitamisele. Neljas jagu keskendub I kooliastmele (I–III klass), viies jagu II kooliastmele (IV–VI klass) ning kuues III kooliastmele (VII–IX klass). Riikliku õppekava seitsmendas jaos kirjeldatakse kuue paragrahvi kaudu õppekorraldust. Need paragrahvid on:

- § 13 „Kohustuslikud ja valikõppeained“,
- § 14 „Läbivad teemad“,
- § 15 „Õppe ja kasvatuse korralduse alused“,
- § 16 „Õpilase ja vanema teavitamine ning nõustamine“,
- § 17 „Hariduslike erivajadustega õpilastele kohaldatavad erisused“,
- § 18 „Mittetatsionaarses õppes kohaldatavad erisused“.

Üldosa kaheksandas jaos sätestatakse hindamise ning klassi ja põhikooli lõpetamise tingimused. Struktuurilt järgib see varasemate jaotiste ülesehitust ning on liigendatud paragrahvideks:

- § 19 „Hindamine“,
- § 20 „Kujundav hindamine“,
- § 21 „Teadmiste ja oskuste hindamine kui kokkuvõtivate hinnete alus“,
- § 22 „Kokkuvõtavad hinded ja järgmisse klassi üleviimine“,
- § 23 „Põhikooli lõpetamine“.

Üheksandas jaos kirjeldatakse ühe paragrahvi (§ 24) raames kooli õppekava koostamise aluseid ja ülesehitust. Riikliku õppekava kolmas peatükk sisaldab rakendussätteid, mis jagunevad kahe paragrahvi vahel: § 25 „Määruse rakendamise“ ja § 26 „Määruse kehtetuks tunnistamine“.

Gümnaasiumi riiklik õppekava kinnitati 17. jaanuaril 2011. Ülesehituselt sarnaneb see samal ajal kehtestatud põhikooli riikliku õppekavaga, kuid üldosa ning õppesisu puudutavates paragrahvides on mõistagi erisusi. Gümnaasiumi riikliku õppekava neljas jagu kannab pealkirja „Õppekorraldus“, mis jaguneb omakorda järgmisteks paragrahvideks:

- § 8 „Ainevaldkonnad ja õppeained“,
- § 9 „Õppeainete kohustuslikud kursused“,
- § 10 „Läbivad teemad“,
- § 11 „Õppekorralduse alused“,
- § 12 „Õpilase teavitamine ja nõustamine“,
- § 13 „Andekad ja haridusliku erivajadusega õpilased“,
- § 14 „Mittetatsionaarses õppes kohaldatavad erisused“.

Gümnaasiumi riikliku õppekava viiendas jaos kirjeldatakse hindamist ja gümnaasiumi lõpetamise tingimusi. Vastavad teemad on avatud eraldi paragrahvides: § 15 „Hindamine“, § 16 „Kujundav hindamine“, § 17 „Teadmiste ja oskuste hindamine kui kokkuvõtivate hinnete alus“ ning § 18 „Kokkuvõtavad hinded ja gümnaasiumi lõpetamine“. Gümnaasiumi riikliku õppekava kuues jagu on struktuurilt analoogne põhikooli riikliku õppekava üheksanda jaoga. Selle §-s 19 käsitletakse kooli õppekava koostamise aluseid ja ülesehitust. Gümnaasiumi riikliku õppekava kolmanda peatüki moodustavad sarnaselt põhikooli riiklikule õppekavale rakendussätted, milles selgitatakse õppe- ja kasvatustegevuse ning õpikeskkonna vastavusse viimist (§ 20).

Nii põhikooli kui ka gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 6 kannab pealkirja „Ainevaldkond „Kunstiained““. Põhikooli ainekava algab peatükiga „Üldalused“, millele järgnevad alapeatükid: 1.1 „Kunstipädevus“, 1.2 „Ainevaldkonna õppeained ja nende maht“, 1.3 „Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming“, 1.4 „Üldpädevuste kujundamise võimalusi“, 1.5 „Kunstiainete lõimingu võimalusi teiste ainevaldkondadega“, 1.6 „Läbivate teemade rakendamise võimalusi“, 1.7 „Õppetegevuse kavandamine ning korraldamine“, 1.8 „Hindamise alused“ ja 1.9 „Füüsiline õpikeskkond“.

Teise peatüki moodustavad ainekavad, mille alapeatükk 2.1 „Muusika“ jaguneb omakorda detailsemateks alapeatükkideks: 2.1.1 „Muusika õppe- ja kasvatuseesmärgid“, 2.1.2 „Muusika õppeaine kirjeldus“, 2.1.3 „Muusika õppe- ja kasvatuseesmärgid I kooliastmes“, 2.1.4 „Muusika õpitulemused ja õppesisu I kooliastmes“. Viimases on ära toodud ka muusikaõpetuse komponendid, nagu laulmine, pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming, muusika kuulamine ja muusikalugu, muusikaline kirjaoskus ning õppekäigud.⁸ Sarnast ülesehitust on järgitud ka II ja III kooliastme muusika ainekavades. Võrreldes taasiseseisvunud Eestis varem kehtinud riiklike õppekavadega on muusika õppe- ja kasvatuseesmärgid paigutatud ainekavade algusesse, mitte lõppu, kuid need on siiski esitatud kooliastmete (I, II ja III) kaupa.

Gümnaasiumi (X–XII klass) ainekava struktuur on üldjoontes sarnane, kuid peatükkide ja alapeatükkide pealkirjades esineb mõningaid erinevusi. Näiteks sisaldab gümnaasiumi ainekava peatükki 1.2 „Õppeained ja maht“, milles loetletakse kunsti- ja muusikaõpetuse kursuseid, ning peatükki 1.5 „Lõimingu võimalusi teiste ainevaldkondadega“, mille pealkiri erineb põhikooli õppekavas kasutatust. Muusika ainekavas esineb samuti pealkirjalisi muudatusi. Näiteks vastab gümnaasiumi ainekava alapeatükk 2.1.2 „Muusikaõpetuse kirjeldus“ põhikooli muusika ainekava alapeatükile 2.1.2 „Muusika õppeaine kirjeldus“.

⁸ Õppekäik on kooli õppekavaga seotud õppetöö vorm (ekskursioon, muuseumitund, praktikum, laboritund, (virtuaal)kontsert jms).

Gümnaasiumi ainekava alapeatükis 2.1.3 on sarnaselt põhikooli ainekavale määratletud lõpetaja õpitulemused, millele järgneb alapeatükis 2.1.4 kursuste õpitulemuste ja õppesisu kirjeldus. Ülesehituselt algab õppesisu kirjeldamine I kursusega ning lõpeb III kursusega. Iga kursuse kohta on toodud välja kursuse lõpetanu õpitulemused, millele järgneb õppesisu kirjeldus. Õppesisu on jaotatud osaoskusteks: muusikaline eneseväljendus (laulmine, pillimäng, omalooming), muusika kuulamine ja muusikalugu ning õppekäigud. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi õppekavadest on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Dokument	Aasta	Väljaandja
Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava	1996	Vabariigi Valitsus
Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava	2002	Vabariigi Valitsus
Põhikooli riiklik õppekava	2011	Vabariigi Valitsus
Gümnaasiumi riiklik õppekava	2011	Vabariigi Valitsus
Põhikooli riiklik õppekava	2023	Vabariigi Valitsus
Gümnaasiumi riiklik õppekava	2023	Vabariigi Valitsus

Dokumendikorpuses on esindatud täisvalim Eesti koolielu suunanud ainekavadest ja -programmidest, mis on loonud õigusruumi üldhariduskoolide töö korraldamiseks.

1.4. Kokkuvõte

Käesoleva kvalitatiivse uurimuse tulemusi on võimalik rakendada nii edasises muusikaõpetuse õppe- ja ainekavade arendustöös kui ka muusikaõpetajate koolituses. Õppekava tulemuslik rakendamine eeldab, et õpetaja tunneb riiklikku õppekava ja oskab seda oma kooli tingimusi arvestades rakendada. Õppekava on tervikdokument ning õppimise plaan, mis sisaldab iga õppeaine eripära arvestavaid detailsemaid ainekavasid. Uurimisallikatena kasutatakse eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolidele koostatud muusikaõpetuse aine-

kavasid ja -programme, mis hõlmavad ajaliselt pikka perioodi Eesti Vabariigi loomisest (1918) kuni aastani 2024. Analüüsi osas on vaadeldav ajavahemik jagatud kolmeks:

- 1) Eesti Vabariigi periood (1918–1940),
- 2) Nõukogude periood (1940–1991),
- 3) taasiseseisvunud Eesti Vabariigi periood (1991–2024).

Õppekava dokumentide analüüsimisel keskendutakse eelkõige muusikaõpetuse õppe- ja ainekavade struktuurile, õppe-eesmärkidele ning õppesisu arengule ja muutumise dünaamikale. Selle kaudu püütakse analüüsida ka muusikaõpetuse seoseid ja tähendust ühiskonnas.

Lähtuvalt töö eesmärgist ja allikatest on uurimismeetodiks valitud kvalitatiivne analüüs. Oluliseks on peetud ainekavades sisalduva eesmärgiseade ja õppesisu interpreteerimist, arvestades nende kujunemist vastava ajastu sotsiaalses, poliitilises ning kultuurilises kontekstis. Taoliste uurimustele heidetakse tihti ette liigset subjektiivsust, mis tuleneb uurija positsioonist. Varem toimunu mõtestamisel lähtutakse siiski ka käesolevas töös tänapäevast ning sellest tulenevalt on vajalik teadlikult jälgida subjektiivse-objektiivse vahekorra (Ricoeur 2002: 97).

Uurimus tugineb ajaloolisele traditsioonile ning selle eesmärk on uurimisallikatena käsitletavate tekstide ja dokumentide sisu terviktähenduse interpreteerimine, keskendudes konkreetsele ajale ja inimestele, kelle tegevuse reguleerimiseks need on loodud. Haridus on elukestev õppimine ja inimese arengus läbivalt oluline, mistõttu peab see oma struktuurilt ning süsteemsuselt põhinema konkreetsele kultuurile omastel printsiipidel. Haridusdokumentide analüüsi ja tõlgendamise kaudu on võimalik avada sügavamat kultuuritausta ning seeläbi laiendada empiirilisi kasvatuslikke käsitlusi (Kalamees-Ruubel 2014: 18–19).

Eesti haridustraditsioon toetub saksa filosoofia ja valgustusajastu õhustikus sündinud *Bildung*'i ideele, mis peab tähtsaks individuaalset arengut, identiteedi loomist ja sotsialiseerumist oma kultuuri tähendussisu omandamise kaudu. Seega toimib süsteemne haridus paratamatult konkreetsetes ühiskonnas ja selle kultuuri kontekstis (Autio, Kuurme, Mikser 2013: 70; Klafki 1974: 107).

Muusikaõpetuse kujunemisloo uurimisel Eesti üldharidussüsteemis on vaja mõista erinevaid ajalooperioode ning seda, millised olid võimalused ning piirangud haridusega seotud otsuste langetamisel. Ühised väärtused, millele inimesed tuginevad, on ainuomased konkreetsetele rahvustele ja riikidele, kuid on saanud mõjutusi ka väljastpoolt. Kui soovime aru saada hetkel hariduses toimuvast, siis peame mõistma eeskätt õppesisu kujunemislugu. Selline lähenemine võimaldab meil otsustada hariduse põhiliste väärtuste ning konkreetse

hariduskultuuri jätkusuutlikkuse üle. Erinevad protsessid hariduses ei lõppe konkreetset ega päevapealt, need muutuvad ning teisevad ajas, vastavalt haridusnõudlusele ning poliitilistele muutustele. Tähtis on siiski säilitada põhiväärtused, millele tugineb süsteemi järjepidevus erinevatel ajaloo perioodidel (Kalamees-Ruubel 2014: 19).

Uurimisallikadena kasutatakse erinevaid haridusdokumente: õppekavu, ainekavasid, aineprogramme, seadusi, määrusi jms. Need dokumendid on sageli ideoloogiliselt laetud, peegeldades ühiskonna hariduspoliitilisi suundumusi, ning põhinevad vastaval ajastul ühiskonnas üldiselt aktsepteeritud väärtustel. Uurimistöö valimisse on koondatud Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi kogusse kuuluvad eesti õppekeele üldhariduskoolide dokumendid uurimisperioodi hõlmava täisvalimina. Varasem analüüsitud õppekava pärineb aastast 1917, praegu kehtivad, seni kõige hilisemad, on 23. veebruaril 2023 kinnitatud põhikooli ja gümnaasiumi õppekavad. Valim hõlmab erinevate eesti õppekeele üldhariduskoolide õppekavade üldosi ja ainekavasid. Kuigi uuritavate dokumentide vorm on ajas muutunud, saab neid uurimismaterjalina analüüsida õppekavade teoreetilisi aluseid ja struktuure silmas pidades. Kogutud materjali käsitlemisel on mahukate uurimisallikate konkretiseerimiseks kasutatud deduktiivset lähenemist ning sisukategooriatena analüüsitakse:

- 1) dokumentides esitatud eesmärgiseadet muusika õppimiseks;
- 2) õppesisu organiseerimise põhimõtteid (kas üksikaine või aineühik/ainevaldkond);
- 3) õppesisu esitust (teemad, mõisted, tegevused);
- 4) õpitulemusi ja hindamist;
- 5) õppeaega, ainekoormust (tundide arv);
- 6) õpikeskkondi (füüsiline, sh instrumentarium, ja sotsiaalne keskkond).

Uurimisallikadena on kasutatud juriidilist jõudu omavaid haridusdokumente, mida on võimalik analüüsida mitmekihiliselt. See võimaldab arvestada nii sotsiaalset, ajaloolist, poliitilist kui ka kultuurilist konteksti, milles konkreetne dokument on koostatud. Kollektiivse kultuurimälu kandjatena on haridusdokumentide ülesandeks tähenduste asja- ja ajakohane edasiandmine ning nendes uute tähenduste loomine (Dorofjeva 2001: 35–36). Konteksti määramine loob ruumi, mõistmaks tingimusi, milles muusikaõpetust koolides korraldatakse.

2. Muusika, kultuur, ühiskond ja identiteetid

Käesolevas peatükis käsitletakse muusikaõpetuse tähendust ja tähtsust Eesti üldharidussüsteemis eri aegadel ning erinevates ühiskonnakordades. Samuti selgitatakse muusika tähendust kultuuris kollektiivse identiteedi kandja ja ühiskondliku sidususe loojana ning selle rolli individuaalsete identiteetide kujunemisel.

2.1. Muusikakultuur ja kollektiivne identiteet

Kultuuri on laiahaardelise mõistena keeruline määratleda, kuna see hõlmab kõiki inimtegevuse valdkondi. Kultuuri eri definitsioonid annavad mõistele erinevaid tähendusi alates kõrgkultuurilistest tekstidest ja lõpetades konkreetse kogukonna liikme igapäevaste harjumustega (Raud 2013: 17). Sellest tulenevalt räägitakse erinevatest kultuurivaldkondadest, näiteks tehnilisest kultuurist, koolikultuurist, poliitilisest kultuurist, käitumiskultuurist, kultuurišokist jne. Kuni 18. sajandini peeti kultuuri all silmas kunstiloomet, mille alla kuulusid näiteks muusika, teater, maalikunst, kirjandus ja filmikunst (Viik 2015, 2017). See metafoor on ühise nimetaja „kõrgkultuur“ all käibel ka tänapäeval (Burke 2011: 57). Laiemalt koondas kultuuri mõiste ka kunsti ja teaduse rahvapäraseid vaseid, nagu rahvameditsiin, rahvamuusika jm (Burke 2011: 58). 18. sajandi teisel poolel püüti kultuuri mõistet esimest korda määratleda teaduslikust aspektist. 19. sajandil hakati kultuuri Karl Marxi eeskujul üha enam käsitlema sotsiaalse elu kõiki harusid puudutava süsteemina, millel on võime kujundada ühiskonna arengut eluviisina ühtseks protsessiks (Blake *et al.* 2003: 9; Winch, Gingell 1999: 50). Hilisemates uurimustes on inglise ja saksa teadlased tõlgendanud kultuuri ka rahva siseilma ning hinge väljendusena. Tänapäeval mõistetakse kultuuri eelkõige kui mentaalset ja käitumuslikku mudelit. Kultuur hõlmab inimtegevust ja selle tulemusi ning on iseloomulik teatud rahvale, piirkonnale või ajastule (Kukk, Muldma 2011: 8–9).

Kultuuri uurimine võimaldab ühendada erinevaid teadusvaldkondi ja teooriaid. Seega võib kultuurianalüüsi rakendada kõigis inimestega seotud teadusharudes, sealhulgas humanitaar-, ühiskonna-, õigus- ja kasvatusteaduses (Sevänen 1998: 25–26).

Kultuuri mõiste mastaapsusest annavad aimu ka Eesti riiklikud dokumendid, kus seda on kasutatud mitmes tähenduses. Näiteks võib kultuuri käsitleda kui mingi sotsiaalse grupi kombekust, tsiviliseeritust, kasvatatust ja haritust, ning sel juhul lähtutakse inimeste kultuursest käitumisest. Antropoloogilisest

vaatenurgast tähistab kultuur aga konkreetse rahva eluviisi, mille alla kuuluvad ühiskonna- ja elukorraldus, inimeste ühised väärtushinnangud, tõekspidamised ja kollektiivne mälu (Viik 2017). Kollektiivne mälu kujuneb ühise mineviku, sealhulgas ajalooliste kogemuste kaudu (Viik 2015). Kultuur ühendab omavahel sarnaseid inimesi (Raud 2013: 24). Maailma tajumiseks annavad inimesed asjadele tähendused, mida peetakse indiviidi tasandil õigeks ning mida aktsepteerivad ka teised kogukonna liikmed. Järelikult saab kultuuri mõtestada kui ühiselt kehtivate väärtuste mustrit, mida kasutab konkreetne inimrühm (Viik 2015). Kultuuriteaduses mõistetakse kultuuri sageli kui selle kandjate ühiselt jagatud elu koos väärtuste, eeskujude, normide ja arusaamadega. Juri Lotman on selle üldistanud semiosfääri mõistesse, käsitledes kultuuri aegruumilise süsteemi ja ühtse mehhanismina, mille olemasolu muudab mingi märgilise tegevuse reaalseks (Lotman 1999a: 11–12). Edmund Husserli fenomenoloogias vastab sellele osaliselt eluilm (*Lebenswelt*) mõiste, mille kohaselt mõistetakse inimolu kogukonnasüsteemi osana (Beyer 2020). „Eluilm on kõige laiem objekti võimalikest välistest horisontidest“ (Viik 2009: 223).

Semiootilise süsteemina kujutab kultuur endast olemise ja saamise dialektilist protsessi. Kõigepealt teadvustatakse oma kultuuriline identiteet ning seejärel hakatakse seda olemisviisi avardama, täiendama ja muutma (Veidemann 2019). Kõige keerulisem on sealjuures leida tasakaal traditsioonilise ja uuendusliku vahel: kuidas saada millekski uueks ja teistsuguseks, säilitades samas varasema kultuurilise olemise ning jättes selle äratuntavaks. Siin on oluline silmas pidada muutumise täiendavat ja kasvatavat olemust, mitte identiteedi murdmist (Veidemann 2019). Juri Lotmani väitel sisaldab kultuur eneseteadvustamist, mis põhineb varasemal kogemusel, seega tuleb valikuid tehes kindlasti arvestada minevikuga (Lotman 2001: 151, 195). Ehkki kultuur on välismõjudele väga vastuvõtlik, lähtub see siiski oma keskmest, mille alusel võtab vastu või algatab kultuurilisi ülekandeid (Undusk 2014).

Ühiste arusaamade tekkimise ja nende kujundamise keskseks vahendiks on keel, mis annab asjadele tähenduse ning toimib olulise suhtlemisvahendina, aidates meil üksteist mõista (Viik 2017). Märkide ehk kollektiivsete identiteetide keel võimaldab inimestel üksteisest eristuda, kuid samas tunda ka ühtekuuluvust (Ehala 2018: 89). Keele all mõistetakse erinevaid märgisüsteeme. Muusika on üks neist keeltest, mida inimesed kasutavad suhtlemisvahendina. Teadusuuringud on näidanud, et muusikal ja keelel on nii käitumis-psühholoogilisi kui ka vormilisi sarnasusi (Sloboda 2000: 26). Seega võib nõustuda väitega, et muusika on vahend, mille abil on võimalik kujundada tasakaalukaid, sallivaid ja motiveeritud isiksusi. Muusikat ja selle tähendust inimeste elus on uuritud nii ajaloolistest, psühholoogilistest kui ka filosoofilistest ja kultuuriantropoloo-

gilistest vaatenurkadest. Levinud arusaama kohaselt on muusika nautimine ja sellele isikliku tähenduse andmine inimesele loomumane (Kiilu 2010: 10). Paljudes kultuurides seostub muusika erinevate rituaalide ja sotsiaalsete normide kujunemisega ning on ühtlasi oluline religioossete rituaalide tugevdamisel. Koostöös teiste kultuurivaldkondadega on muusikal tähtis roll kultuuri jätkuvuse ja stabiilsuse ning ühiskonna sidususe protsessides (Kiilu 2010: 10).

Kui vaadelda kultuuri definitsiooni muutumist ajas, siis ilmneb, et läbiva joonena on oluliseks peetud sisulisi vaimseid väärtusi ja järjepidevust. Lotman (1999b) kirjeldab kultuuri paindliku ja keerulise õppiva organismina, mis kätkeb endas inimkonna eksisteerimiseks vajalikku mittepärilikku informatsiooni. Kultuuril on võime inimesi koondada, olenemata ajast ja ruumist, kasutades selleks erinevaid kultuurimärke. Kultuurimärk, ühelt poolt ühendaja, teisalt aga eristajana, on oluline tegur ühiskonna ja inimeste identiteediloomes (Lotman 1999b: 222). Kultuurimärke kantakse edasi põlvkonnaüleselt, ent ilma inimkeskkonnata kaovad nii kultuur kui ka mälu (Veidemann 2023: 118). Osa kultuurimärke omandab ajapikku tüviteksti staatuse, millel on eriline ja laialdaselt tunnustatud väärtus. Kirjanduslike tüvitekstide kõrval võib rääkida ka muusikalistest tüvitekstidest, mis väljendavad konkreetset rahvuslikku eripära nii omas ajas kui ka ajaüleselt (Veidemann 2023: 224).

Identiteedina mõistetakse inimeste enesemääratlust, mille aluseks on kuuluvus teatud sotsiaalsesse kooslusse. Mõistet on põhjalikult käsitlenud Erik H. Erikson ning hiljem lülitas Ameerika psühholoog Abraham Maslow selle inimvajaduste hierarhiasse, märkides, et identiteedivajaduse rahuldamiseks on olulised sotsiaalsed suhted (Krull 2000: 143, 406). Sotsialiseerumise all peetakse silmas teatud ühiskonna elulaadi ning selles toimimise mõistmist, mille kaudu arendatakse ühtlasi ka oma identiteete. Sotsialiseerumise käigus õpib inimene tundma kultuuri ja elukeskkonda ning tunnetama oma kuuluvust sellesse. Sotsiaalne identiteet tähendab enese samastamist teiste ühiskonnaliikmetega konkreetses sotsiaalkultuurilises ruumis. Seega on identiteediloomeks oluline omaks võtta teatud eetilised käitumisharjumused, teadmised rahvustraditsioonidest, tavadest, kommetest, sümbolitest, rahvuslikust uhkusest ja palju muud, mis on seotud kultuurilise pärandiga (Kukk, Muldma 2011: 11). Martin Ehala (2018) eristab identiteedi põhiliikidena ego-, personaalset, rolli- ja kollektiivset identiteeti. Viimane on psühholoogiline nähtus, kus üksikisik samastab ennast mingi grupiga (Ehala 2018: 33), ning seda kasutatakse haridussüsteemide kujundamisel, vastavalt oma ühiskonna sotsiaal-poliitilisele-kultuurilisele kontekstile.

Inimeste enesemääratlemine on seotud struktuurilise-süsteemse maailmapildiga, milles erinevad mõtestatud nähtused moodustavad omavahelistes

suhetes terviku. Psüühika on välja arenenud organismi ja selle keskkonna ühtsuses (Toomela 2016: 477). Selle olemuse selgitamiseks on loodud mitmeid identiteediteooriaid, mis käsitlevad identiteeti enamasti millegi stabiilse ja ainuomasena, mis on seotud inimese integreerumisega teda ümbritsevasse keskkonda, suhetesse ja ühiskonda. Paljud identiteetid luuakse lapsepõlves oma väärtuste, uskumuste ja kogemuste põhjal, mis annavad inimestele võimaluse minevikukogemustele toetudes kujundada oma tulevikku (Pöder, Kiilu 2015). Ajaloolisest aspektist vaadates on identiteediloomes pidevas arengus, kuna on tihedalt seotud ühiskonnas toimuvate muutustega. Seega võib isiku identiteetide hierarhia elu jooksul muutuda.

2.2. Muusika individuaalsete identiteetide hierarhias

Tänapäeva inimene tunneb ennast kuuluvat paljudesse sotsiaalsetesse kooslustesse, mis moodustavad oma tähenduslikkusest lähtuvalt identiteetide hierarhia (nt perekondlik kuuluvus, kool, töökollektiiv jne). Kooliharidus mõjutab identiteediloomes protsessi eelkõige õppesisu kaudu. Muusikaõpetuses on võimalik kujundada muusikaline identiteet, mida võib käsitleda nii individuaalse kui ka kollektiivse identiteedina. Individuaalne muusikaline identiteet koosneb erinevatest komponentidest, mis moodustavad ühtse ja psühholoogiliselt tervikliku konstruktsiooni (Tomingas 2007). Nende hulka kuuluvad näiteks isiklikud, emotsionaalsed, sotsiaalsed ja muusikalised arusaamad, mis aitavad kujundada terviklikku minapilti. Samuti on oluline, et muusika kaudu tekivad teatav kuuluvustunne ja ühised huvid oma eakaaslastega ning (muusikalist) identiteeti konstrueeritakse võrdluses teistega (Hargreaves, Miell, Macdonald 2002: 15). Eestis on muusikaõpetus rahvahariduse kohustuslik osa ning selle kaudu mõjutavad õpetajad ja kool õpilaste muusikalist arengut, sealhulgas nende muusikalist identiteeti ühisteadmise ja väärtushinnangutena (Hargreaves, Marshall 2003).

Aegade jooksul loodud kultuuripärand säilib rahvuse kestlikkust toetava poliitika toel ning hõlmab nii kultuuri loomis- ja selle vastuvõtu protsessi kui ka järjepidevust ja jätkusuutlikkust. Mitmetes teadustöodes on uuritud rahvuste ja rahvusliku identiteedi kujunemist ning selle tähtsust ajaloolise eneseteadvuse loomisel. Enda määratlemine mingi rahvuse hulka kuuluvana annab inimese identiteedile poliitilise hääle (Ho 2012: 59). Filosoofilisest vaatepunktist tuleneb termin „identiteet“ ladinakeelsest sõnast *identitas*, mis tähendab samasust, seega on eesti keeles õigemaks vasteks pigem enesetaju, mis tähendab millegagi samastumist. Sotsiaalteadustes seostatakse identiteeti inimese

enesemääratlusega ning omadustega, mis muudavad indiviidi teiste hulgas unikaalseks. Sotsiaalse identiteediga on tihedalt seotud ka kultuuriline, sooline ja rahvuslik identiteet (Valk 2017).

Ühiselt omaks võetud väärtushinnangud ja arusaamad tagavad ühiskonna sidususe ning suunavad inimeste käitumist. Viimaste kümnendite uurimused on toonud esile kultuuri tähtsuse ühiskonna sidustamisel, mistõttu on taas hakatud väärtustama rahvuslikku identiteeti (Veidemann 2019). Üha enam globaliseeruv maailmas on väikerahvastele eriti oluline säilitada kultuuriline eripära. Rahvusliku ehk etnilise identiteedi kõige erilisem väljendus on muusika (Reeder 2002: 632). Laulupidude tähtsus rahvusliku identiteedi kujundajana Eesti kultuuriloos on üldteada (Veidemann 2023: 198), seda kinnitab ka nende lisamine 2003. aastal UNESCO maailmapärandi nimekirja. Veidemann (2023) vaatleb nii Eesti kui ka Läti üldlaulupidude kujunemislugu kultuuri-semiootilise protsessina. Rahvuse uued tähendused ja muutunud semiosfäär vajavad omaksvõttu ning need konstrueeritakse individuaalselt (Veidemann 2023: 199). Ka Eesti Muinsuskaitseaduses (2019) on sätestatud, et „kultuuripärandi säilitamine ja teadvustamine hoiab alal riigi ning tema piirkondade identiteeti ja eripära ning kindlustab praegustele ja tulevastele põlvedele mitmekesise ning kultuurimälu kandva elukeskkonna“ (MuKS 2019 § 3, lg 2). Teisalt on identiteet seotud ka emotsionaalsusega, kuna käsitleb inimeste enesemõtestamist läbi päritolu ja ajaloo. Samal ajal on identiteet dünaamiline ning seda mõjutavad poliitika, haridus, elukogemus ja meedia (Valk 2017). Sõltumata isiklikust motivatsioonist muusikaga tegeleda, kujuneb individuaalne muusikaline identiteet siiski kultuurikeskkonna mõjurite toel.

Individuaalse identiteedi aluseks on rahvusliku ajaloo tundmine ja teadvustamine, millesse andis 19. sajandi rahvuslikul ärkamisajal hindamatu panuse Johann Voldemar Jannsen. Eestikeelse ajakirjanduse ilmumahakkamisel ja lau-lupeo traditsiooni kujunemisel on Eesti kultuuris kanda rahvusliku keskme roll (Veidemann 2023: 198). Eesti kultuuriloomes on väga oluline osa ka Jakob Hurdal, kes algatas eestlaste vanavara kogumise, millest arenes välja Eesti Rahva Muuseum. Karl August Hermann püüdis välja anda eestikeelset entsüklopeediat, et talletada eesti keeles süstematiseeritult teadmisi kogu maailmast. Seega oli eestlastel olemas oma kultuurikeel, selles keeles antav täisharidus ning mitmed kunstivaldkonnad koos laiahaardelise rahvakultuuriga (Veidemann 2019). Rahvuslikul ärkamisajal loodud eesti keelelis-kultuuriline ruum on taganud väikese rahvuse säilimise teiste geopoliitiliste ja geokultuuriliste jõudude vahel. Ehkki tänapäeva mitmekultuurilistes ühiskondades ei peeta etnilist identiteeti enam kuigi oluliseks, on Euroopas kultuurilise mitmekesi-

suse säilitamise eesmärgil hakatud erinevaid keeli ja kultuure nende hääbumisest päästma (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010: 137).

Eestlased kuuluvad päritolult nn saksa kultuuriruumi, kuna oleme nii mõndagi neilt üle võtnud, sh baltisaksa laulupeod ja entsüklopeedilise haridussüsteemi, kus on oluline õppeainete mitmekesisus (Veidemann 2019). Kui loodusained on universaalsed ning oma seaduspärasuste kirjeldamisel objektiivsed, siis humanitaarained lähtuvad konkreetsest kultuuriruumist (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010). Etniline identiteet ehk kuulumine mingisse rahvusgruppi ning selle keele ja kultuuri valdamine ei pea tänapäeval enam olema seotud territoriaalse elupaigaga (Richmond 1994: 289), seega on oluline teada ka väliseesti kogukonna muusikalisi saavutusi.

Oma identiteedi kindlustamine on ka pärimusmuusika harrastamise peamiseks motiiviks ning oma juurte tundmine annab tänapäeva maailmas inimestele kindlustunde (Rüütel 2004: 241). Etnilise identiteedi tundmaõppimiseks on vaja see teistest eristada ning mõista oma rahvuse ühiseid väärtusi. Rahvuslikku identiteeti väärtustavate õppeainete sisu valik õppekavadesse peab põhinema kultuurianalüüsil, kuna muusika, ühiskonnaõpetus, emakeel ja kirjandus mõjutavad ühiskonna sidusust rohkem, kui esmapilgul võib tunduda (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010: 138). Muusika tähtsust inimese individuaalse identiteedi kujunemisel on selgitanud ka muusikateadlane Kerri Kotta. Ta kirjeldab muusikat kui „teist emakeelt“, mis kujuneb loomulikult juba lapsepõlves ja saadab inimest kogu elu (Kotta 2006: 9).

Kui rääkida muusikalisest emakeelest laiemas tähenduses, siis peetakse selle all silmas folkloori kui kollektiivse loomingu vanimat säilinud vormi. Pole teada ühtegi kultuuri, kus puuduks muusika – see viitab kahtlemata muusika universaalsele tähendusele inimeste elus. Muusika aitab inimesel tajuda end osana millestki suuremast: üldlaulupidude ja laulva revolutsiooni repertuaar on kandnud endas regilaulutraditsioonil põhinevat ja isamaalist sõnumit. Samas tuleb silmas pidada ka asjaolu, et ilma üldhariduskooli muusikaõpetusega poleks eestlastel üldrahvalikku lauluoskust (Läänemets, Sepp, Kalamees-Ruubel 2010: 140).

Identiteetide kujunemine on pikaajaline ja elu jooksul muutuv protsess, mille eelduseks on, et kultuur oleks järjepidev ja selle kaudu säiliks põlvkondadevaheline side. Rahvuslik vaimupärand on omapärane, sellega kokkupuude tõstab elukvaliteeti ja aitab mõista ka teisi kultuure. Globaliseeruvas maailmas on just etniline kultuur eriline ning alternatiiviks massikultuurile (Rüütel 2003: 6). On huvitav jälgida, kuidas eesti kultuur ajas muutub, kuid samas säilitab oma identiteedi. Just identiteedi jätkusuutlikkus on muutunud kultuurisemiootikas juurprobleemiks (Lotman 2001: 9). Eesti keele kõrval on laul üks

olulisemaid eestlaste rahvusliku identiteedi tugisambaid (Veidemann 2019), mille püsimisele aitab märkimisväärselt kaasa kõigile kättesaadav muusikaharidus üldhariduskoolides.

2.3. Muusika õppimisest ja õpetamisest Eestis enne 1918. aastat (kirikus, koolis, ühiskonnas)

Käesolev alapeatükk annab ülevaate euroopaliku muusikahariduse jõudmisest Eesti alale. Enne kui asun analüüsima Eesti Vabariigi aegseid muusikaõpetuse ainekavasid, tuleb vaadelda ajaloolist tausta – millised sündmused leidsid aset ja võisid mõjutada Eestis veel välja kujunemata rahvuslikku ja riiklikku haridussüsteemi. Hariduse ja koolikultuuri areng on järjepidev, uued ideed põhinevad alati varasematel kogemustel ja saavutustel. Kuna muusikaharidusel on Eesti koolikultuuris eriline roll, väärivad tähelepanu selle varasemad avaldumismvormid erinevates Eestis tegutsenud koolides: katedraalikoolides ehk toomkoolides, kloostrikoolides, linnakoolides ja talurahvakoolides. Nende kujunemislugu näitab, kuidas eesti muusikakultuur integreerus aja jooksul lääne kultuuriruumi.

Keskaegsete koolide prioriteediks oli vaimulike järelkasvu tagamine, mistõttu kuulus kooliplaanidesse lahutamatu osana ka praktiline musitseerimine laulmise näol. 13. sajandi teisel poolel tegutsesid toomkirikute juures toomkapiitlid ehk kõrgemate vaimulike kolleegiumid ning toomkoolid, mis pidid hoolitsema kohaliku eluga kursis olevate vaimulike järelkasvu eest. Need koolid kandsid edasi peamiselt ühehäälsel liturgilisel laulmistraditsioonil ning tavaliselt laulsidki jumalateenistustel toomkooli õpilased. 15. sajandi lõpul üksnes koorilauljatest (*chorales*) enam ei piisanud ning seetõttu kutsuti appi linnakoolide õpilasi, kes järelikult pidid olema saanud laulmisõpetust (Siitan 2025a: 47).

1520. aastatel jõudis Martin Lutheri algatatud usureformatsioon ka Eesti alale, kuid arusaadavalt ei võetud seda kõikides linnades kohe omaks ning mõnel pool säilis toetus katoliiklusele (Siitan 2025a: 50). Kui varasemalt oli muusika olnud pigem vaimulike ning vaimuliku seisuseks valmistuvate koolipoiste tegevusvaldkond, siis pärast reformatsiooni omandas kirikumuusika olulise koha ka linnakoolides. Kõigis linnades hakati peale reformatsiooni rajama uut tüüpi koole, mis alguses olid mõeldud ainult poistele, kuid sajandi keskpaiku said neis õppida juba ka tüdrukud. Linnad toetasid koolide ülalpidamist ning pakkusid abi vaesematest peredest pärit õpilastele, mõnel juhul anti ka stipendiume välismaal õppimiseks. Linnakoolides ehk triviaalkoolides oli õppetöö jagatud kolme astmesse ning kooli läbimiseks kulus tavaliselt

10–12 aastat. Saksakeelsete koolide õppekavva kuulus kindlasti ka muusikaõpetus, mis sisaldas nii koraalilaulu kui ka mitmehäälsel vaimulikku muusikat (Siitan 2025a: 52).

1582.–1583. aastal saabusid Baierimaalt ja Austriast Tartusse ning Riiga esimesed jesuiidid, kes avasid siin gümnaasiumid. 1585. aastal avati Tartus jesuiitide kõrgem õppeasutus ehk kolleegium, kus valmistati ette vaimulikke ja tõlke (Andresen 1997: 83). Jesuiitide pikaaegne tegevus Eestis oli kultuuri- ja hariduselu kontekstis väga oluline ja viljakas. Rootslased, kellele jesuiitide hariduslikud saavutused meeolehärmi valmistasid, rajasid 1630. aastal Tartusse oma gümnaasiumi (aasta hiljem avati gümnaasium ka Tallinnas), millest kasvas 1632. aastaks välja Academia Gustaviana. Tartu ülikooli – mis on ühtlasi vanuselt teine Rootsi riigi ülikool – asutamisega taheti Liivimaal kehtestada protestantlik kultuuri- ja haridusmudel (Siitan 2025a: 53).

Koolides töötasid kantorid, kelle põhiliseks ülesandeks oli muusika, evangeliumide, katekismuse, ladina keele ja kalligraafia õpetamine. 1603. aastal pidi Tallinna linnakooli kantor andma vähemalt neli muusikatundi nädalas. Igapäevaste laulutundide sisuks oli elementaarne muusikateooria, mis keskendus laulmisoskuse arendamisele, samas on andmeid ka lõunaste muusikatundide kohta. Toomkooli muusikaõpe oli lihtsam: teada on, et koolipäev algas ja lõppes vaimuliku lauluga ning selle praktiseerimine võimaldas õpilastel laulda jumalateenistustel ja matuserongkäikudes. Neljaastmelises gümnaasiumis õpetas kantor kahel alumisel astmel, kõrgematel astmetel andsid tunde professorid. Andmed selle aja gümnaasiumi muusikaõpetuse kohta on mõneti vastuolulised: neist nähtuvalt oli 1650. aastal ette nähtud üks laulmistund nädalas, 1668. aastal kaks, kuid teadaolevalt oli kantorite koormus siiski suurem, kuna lõunased laulutunnid ja eratunnid ei pruukinud tunniplaanis kajastuda. Figuraalmuusika õppimiseks neist nappidest nädalatundidest ei piisanud (Schaper, Dolgoplova, Pappel 2025: 79). Enne gümnaasiumi asutamist, 17. sajandi algul olid enamik koorilauljaid linnakooli õpilased, keda kantor õpetas neli tundi nädalas. Kahes tunnis keskendusid õpilased jumalateenistusel laulmisele, see tähendas, et tund aega harjutati koraale ning tund aega polüfoonilist vaimulikku muusikat. Lisaks õpiti tund aega muusikateooriat ning laulmise aluseid (Schaper, Dolgoplova, Pappel 2025: 87). Pedagoogilisest aspektist oli koolides kirikulaulude õpetamisel mitu eesmärki. Eelkõige oli sellel praktiline otstarve, kuna õpilased osalesid lauljatena jumalateenistustel. Vähem tähtis pole aga kirikulaulude keeleline ning usu- ja muusikaõpetuslik funktsioon, sest nende kaudu saadi ka luule- ja stiiliõpetuse kogemus (Siitan 2025a: 57–58). 1600. aastal välja antud Tallinna linnakooli kodukord nägi ette, et jumalateenistustel laulavad noodist ainult vanemad õpilased (Schaper, Dol-

gopolova, Pappel 2025: 86). Tegelikult õpetati 17. sajandil kirikumeloodiaid valdavalt suulise traditsioonina ning koguduselaulude noodi järgi õpetamine oli erandlik (Siitan 2025a: 73).

Koolmeistritele ja köstritele olid suured ootused ning väga kõrged nõudmised, mistõttu kerkis üles vajadus neid sihipäraselt ette valmistada. Selleks rajati spetsiaalseid seminare, millest kõige silmapaistvamaid tulemusi saavutas Tartu külje all aastatel 1684–1688 töötanud Forseliuse seminar (Siitan 2025: 74). Rootsi päritolu vaimuliku poja Bengt Gottfried Forseliuse juhitud õppeasutuse kohta leiab usaldusväärseid andmeid kooli endise õpilase ning hilisema köstri ja kooliõpetaja Ignatsi Jaagu teadetest. Nendest võib lugeda, et nelja aasta jooksul osales kooli töös 160 noormeest, kes olid pärit Liivimaa Eesti-osa kihelkondadest, ning koolmeistriks õpiti kaks aastat. Esimese aasta jooksul tutvuti õpilaste võimetega ning nad õpetati kirjutama. Ignatsi Jaagu kirjutisest tuleb välja, et pärast esimest õppeaastat lasti koju need poisid, kellel polnud õpetajatööks loomupäraseid eeldusi. Viimaste all peeti silmas eriti musikaalsust ja head lauluhäält (Eisen, Laul 1989: 163; Andresen 1997: 154). Forselius, kes ei sõltunud oma töös rüütelkonnast ega kirikust, võttis aluseks Gezeliuse „Methodus informandi“, kus on kirjutatud, et koole tuleb rajada mitte ainult linnadesse, vaid ka maakohtadesse, ning rahvale tuleb õpetada katekismust, lugemist ja laulmist, edasijõudnutele ka arvutamist ja kirjutamist (Andresen 1997: 147). 1688. aastal algasid koolipäevad hommikupalve ja laulmisega, millele järgnes katekismuse päheõppimine (Andresen 1997: 183). Laulmine oli koolikultuuri igapäevane osa ja enamkasutatavad kirikulaulud õpiti juba koolis selgeks. Laulmise vahepeal tegeldi lugemisoskuse arendamisega, kusjuures lugemiku asemel kasutati lauluraamatut. Forselius tõi kooli uued õpetamise põhimõtted, mis arvestasid õpilaste ealisi iseärasusi, toetasid sunduseta õpet ning laste iseseisvat õppimist (Andresen 1997: 183). Palamuse pastor Eder arvas, et Forseliuse „loodud meetodi (*Method*) ja õppeviisi (*Lehrart*) varal“ omandati koolides laulmis- ja lugemisoskus, kusjuures nii kindlalt, et õpilased võisid teistelegi ette laulda ja kodudes edasi õpetada (Andresen 1997: 184–185). 1688. aastal sai Palamusel valmis ka koolimaja ning arhiivis on kirjeldatakse seal töötanud väga hoolsast ja heade muusikaliste võimetega koolmeistrit, kes pühapäeviti õpilastega kirikus laulmas käis ning sellega rahva tähelepanu pälvis (Andresen 1997: 195–196).

18. sajandi alguses hakkas Eestis levima Halles alguse saanud pietistlik (ld k *pietas* ehk ‘vagadus’) liikumine. Sellega seoses jõudsid Eestisse Halle ülikooli professori August Herman Francke pedagoogilised ideed. Francke kasvatuslike põhimõtete keskmes olid sisemise vagaduse ja usinuse kasvatamine ning tõearmastuse kujundamine (Andresen 1999: 29). Peale Francke surma 1727.

aastal jätkas tema pietistlike ideede ellurakendamist vennaste- ehk hernhuutliku liikumise rajaja Nikolaus Ludwig von Zinzendorf. Hernhuutlased pidasid oluliseks piibli uurimist ning koos sellega enesetäiendamist ja kirjaoskuse levikut (Andresen 1999: 53). Võrreldes traditsiooniliste kirikukoraalidega oli vennastekoguduse lauluvara lihtsam, teosed liikuvamad ning kohati isegi tantsumisliised. Laulsid nii naised kui ka mehed lastega vaheldumisi, mis viis sajandi lõpul juba mitmehäälse koorilaulu levikuni (Kaalep 2007: 23). Individuaalset kogemust väärtustav valgustuslik maailmavaade leidis pietismi ja hernhuutlusega ühiseid jooni, toetades talurahva harimist lugemise, kirjutamise ja muusika õpetamise kaudu. Vaimulike laulude levikuga arenesid nii laulmise kui ka saatetpillide mängimise oskus.

Alates 1749. aastast hakkas Liivimaa Ülemkonsistorium huvi tundma koolides saavutatud õpitulemuste vastu, uurides muu hulgas ka seda, kui paljud lapsed laulda oskavad ning kas koolmeistril on ikka hea lauluhääl (Andresen 1999: 67). 18. sajandil oli kirikulaul suhteliselt kehvas seisus ning seda loodeti koolihariduse kaudu parandada. Seepärast õpetas koolmeister kõstri abiga kirikulaule. Kuna kõster täitis kirikus eeslaulja rolli, peeti tema ametisse määramisel esmatähtsaks muusikalisi võimeid, pedagoogilised ja kasvatuslikud oskused olid teisejärgulised (Andresen 1997: 247–248).

Jean-Jacques Rousseau ja Heinrich Pestalozzi valgustusajastu hariduslikud ideed jõudsid 18. sajandil Baltimaade mõtlejate vahendusel ka Lääne-mere äärde, muutes siinset koolielu. Mõisteti, et pelgalt kirjaoskuse jagamisest ei piisa ning nüüdsest peeti oluliseks laste vaimset arendamist. Uuendatud muusika õpetamise süsteem põhines peamiselt saateta mitmehäälse laulmise traditsioonil, mis sündis Šveitsis. 19. sajandil omandas üha suurema tähtsuse praktiline musitseerimine, mille eest seisis Bernhard Christoph Ludwig Natorp. Uue muusikasuuna rajajana jälgis Natorp enamasti oma eelkäijate Michael Traugott Pfeifferi ja Hans Georg Nägeli ideid, kes omakorda tuginesid Heinrich Pestalozzi muusika õpetamise põhimõtetele (Siitan 2025b: 273). Pfeifferi ja Nägeli muusikakasvatuse printsiibid põhinesid elementaarõpetuse metoodikal, kus meloodiat, rütmi ja dünaamikat käsitleti esialgu eraldi. Lähtepunktiks oli rütmika elementaarõpetus, kus vaatluse all olid erinevad noodivaltuse kombinatsioonid. Kui rütmiga seotud teooria oli selge, mindi edasi meloodia- ja akustikaõpetuse juurde. Kõige viimasena jõuti lauluõpetuseni, mille osatähtsus sajandi lõpuks märgatavalt kasvas (Ernits 2013: 6, 206). Lisaks nägi Natorp laulmisõpetust olulise eeldusena rahvuse teadvustamisel ja kujunemisel. Ta soovitas eeskuju võtta pigem vennastekoguduse pehmemast ja kunstilisemast laulust, vastandudes luteri kiriku toonasele valjule, korratule ning raskepärasele laulumaneerile (Siitan 2025b: 273).

19. sajandil esitasid Eesti- ja Liivimaa rüütelkonnad Tartu ülikooli komisjonile kava kihelkonnakoolide rajamiseks. Kuigi komisjon lükkas ettepaneku tagasi, soovitati koolide asutamisega alustada tingimusel, et ettevõtmist toetavad nii pastor kui ka kohalikud mõisnikud. Esimene uut tüüpi kool rajati Kanepi kihelkonda ning sealse töö eest vastutas Johann Philipp Roth, kes sõnastas ka kooli tegevuse eesmärgid. Roth oli õppinud Königsbergis ja Hales ning toetas tugevalt hernhuutlaste põhimõtteid (Siitan 2025b: 274). Ta pidas oluliseks, et õppetöö toimuks neljal päeval nädalas ning hõlmaks usuõpetust, tööõpetust, lugemist, kirjutamist, arvutamist, geograafiat, põllumajandust ja laulmist (Andresen 2002: 70). Mitmehäälse laulu levikule Eestis aitasid kaasa kihelkonnakoolide heal tasemel muusikaõpetus ja koorilauluharrastus. Nii ongi esimene kool, kus teadaolevalt juba 19. sajandi teisel kümnendil neljahäälsed laule lauldi, Johann Philipp Rothi 1804. aastal rajatud Kanepi kihelkonnakool. Tähelepanuväärne on, et sealset kõrget laulutaset on rõhutanud paljud kooli külastanud inimesed. Lisaks kirikulauludele olevat seal lauldud rahvalaule, mille all on ilmselt silmas peetud uut ilmalikku muusikat. Roth pööras tähelepanu ka tütarlaste haridusele ning rajas 1811. aastal nn vaeste- ja töönduskooli 11–14-aastastele tüdrukutele, kellel puudus majanduslikel põhjustel võimalus tavakoolis käia. Kooli õppekavas olid kirikulaulu, katekismuse, lugemise, käsitöö ja majapidamise tunnid (Andresen 2002: 72).

1816. ja 1819. aasta talurahvaseadused sätestasid uut tüüpi kihelkonnakoolide rajamise põhimõtted (Mäesalu jt 2007: 127, 128–129). Uuenduslikes koolides oli määratud õppima vähemalt 12 poissi vanuses 14–17. Endiselt peeti oluliseks kirikulaulu, kirjutamise, rehkendamise ja katekismuse õppimist, juurde tulid aga ained, mille eesmärk oli õpetada ennetama hädaohte ning valmistada õpilasi ette konkreetseteks ametiteks. Siit nähtub, et kooliõpetus hakkas järk-järgult eemalduma varasemast puhtkiriklikust sisust ja muutus üha enam praktilisi teadmisi andvaks õpetuseks (Andresen 2002: 73).

Kihelkonnakoolide võrgu arenedes avati õige pea ka teise astme kihelkonnakoolid, millega seoses avardusid enesestmõistetavalt koolmeistrite ülesanded. Kooliaega pikendati, korraldati õpilaste toitlustamine ning määrati kindlaks õpilaste arv. Nende muudatuste tulemusena paranesid ka õpitulemused. Pastor Heinrich Georg von Jannau märkis rahuloluga, et alates 1830. aastast oskas enamik noortest koolilõpetajatest hästi kirjutada ja nelja tehte piires arvutada, nad tundsid loodust ja geograafiat ning laulsid nii saksa- kui ka eestikeelseid neljahäälsed koraale (Andresen 2002: 76). Pastori töökohustuste hulka kuulus ka iga-aastane õppekava koostamine. 1835. aastal tehtud kavast on näha, et laulmine oli läbivalt esindatud kõikides kooliastmetes. Näiteks oli usuõpetuse raames vaja selgeks õppida kirikulaulud, et osataks saksakeelsetel

jumalateenistustel laulda, ning loeti ka saksakeelseid raamatuid. Eraldi õppeainena on välja toodud neljahäälne koorilaul, ühtlasi tähtsustati viiulimängu, mida laulude õpetamisel instrumentaalsaateks kasutati (Andresen 2002: 77). Need õppeained olid olulised nii õpetajatele kui ka õpilastele, arvestades asjaolu, et väga headest õpilastest said järgmise põlvkonna koolmeistrid.

1830. aastal Prantsusmaal puhkenud juulirevolutsioon ja ülestõusud Pooles mõjutasid ka Eesti ala ning siinset hariduskorraldust. Talurahva hariduse eest vastutasid Eesti-, Liivi- ja Kuramaa rüütelkonnad ning konsistoorium, kes pidid igal aastal esitama Rahvahariduse Ministeeriumile kooliolude aruande (Andresen 2002: 82–83). 1849. aastal andis Liivimaa Ülem-Maakooliamet välja „Koli-seaduse“, mis pakkus koolmeistritele praktilisi nõuandeid õppetöö korraldamiseks ning koduõppe kontrollimiseks. Koolmeistri juures peeti endiselt oluliseks kirjutamise, lugemise, arvutamise ja noodist laulmise oskust (Andresen 2002: 85).

Hoolimata rahvahariduse levikust olid koolivõrk ja hariduse kvaliteet Eesti alal piirkonniti ebaühtlased. Uue õppevormina asutati 1835. aastal nn paranduskoolid (*Correctionsschule*). Kuigi koolikoorid tegutsesid varemgi, on sellest ajast andmed näiteks 34 õpilasest koosnenud Vao koolikoorist, mis tegutses Väike-Maarja kihelkonnas ja mida juhendas Hans Hohni. Vigala koolis, kus õppisid ainult poisid, tegutses 34-liikmeline poistekoor, kust kasvasid välja paljud edukad koolimehed-lauluõpetajad (Andresen 2002: 128–129).

19. sajandi keskpaiku arenesid rahvakoolid baltisaksa mõju all. Aadelkond toonitas, et talurahva haridusega on kõik hästi ning uuendusi pole vaja. Sellel mõtteviisil oleks aadel justkui teada andnud, et talurahva lastele piisab koduõpetusest ja vanematelt omandatud kirjaoskusest. Ajaleht *Revalsche Zeitung* kirjutas 1861. aastal korduvalt, et eesti rahvas on võrdlemisi haritud ning kehvale kooliõpetusele tuleks igal juhul eelistada kodus õpetamist. Selline mõtteviis peegeldab aadelkonna hirmu, et kui talurahvas saab liiga targaks, võivad nad unustada oma talupoja seisuse (Siitan 2025b: 276), muutuvad laisaks ja hakkavad lõpuks talutöid põlgama (Andresen 2002: 157). Sakslased rõhutasid oma osa Balti rahvaste kultuuriloojatena ning viitasid ka vene keelt rääkivate ametnike ja koolmeistrite puudumisele Eesti-, Liivi- ja Kuramaal. Põhiprobleem seisnes vene keele muutmises ametlikuks keeleks Baltimaades, ning kool huvitas neid põhiliselt vene keele õpetamise vahendina. Sakslased võitlesid enesestmõistetavalt saksa keele positsiooni eest (Andresen 2002: 159).

Eestlased ise, kes polnud seni saanud oma mõtteid rahvakooli teemadel otse välja öelda, hakkasid oma seisukohti ettevaatlikult väljendama ajalehes *Perno Postimees* (alates 1864. aastast Eesti *Postimees*). Johann Voldemar Jannseni toimetatud lehes pöörati koolidele ja koolmeistritele suurt tähelepanu ja

rõhutati nende rolli eesti rahvuslikus liikumises. Näiteks 1869. aasta esimesel üldlaulupeol Tartus oli 789 osavõtja hulgas vähemalt 388 kihelkonna- ja küla-koolmeistrit. Emakeelse hariduse eest ning tugevneva saksastamise vastu astus välja Jakob Hurt, kes oma laulupeokõnes ja hiljem lendkirjades rõhutas emakeelse hariduse tähtsust hoolimata sellest, et saksastamise ideoloogide meelest olid eestlased ja lätlased kultuurrahvaks saamiseks arvult liiga väikesed (Andresen 2002: 162–163).

Koolikohustuse kehtestamisega algas laulmisõpetuse sisuline ümberkorraldamine ning noodiõpetuse kaudu hakkasid levima mitmehäälne ilmalik laul ja vastav õppekirjandus. Esimene noodiõpetuse õpik ilmus 1841. aastal (Kasemets 1937: 63). Juba 1863. aastal õpetati vähemalt 70 külakoolis mitmehäälset laulu, koolmeistrite muusikateoreetilisi teadmisi ja pillimänguoskusi aitas parandada 1864. aastal välja antud Andreas Erlemanni „Musika õppetud“. 1860. aastate teisel poolel sai alguse lastele mõeldud laulupäevade traditsioon ning seal-ses repertuaaris oli kindel koht mitmehäälisel koorilaulul (Andresen 2002: 183). Need laulupäevad näitavad lauluõpetuse sisulist paranemist ning sillutasid teed 1869. aasta esimesele üldlaulupeole. Koorilaulu areng sõltus tugevalt sellest, millise ettevalmistusega olid koolmeistrid ja kas nad suutsid koolis töötades lastekoore luua (Andresen 2002: 306–307). Seega ei saa alahinnata koolis omandatud nooditundmise ja lauluoskuse rolli laulupeo traditsiooni kujunemisel (Andresen 2002: 184). Rahvusteadlikkuse kasv ning oma kultuuri tekimine mõjutasid kindlasti koolmeistrite tööd. 1869. ja 1870. aastal kirjeldas Jakob Hurt hariduse põhimõtteid, kus muu hulgas märkis, et kultuurilooming ei sõltu rahvaarvust, vaid kultuuritahtest, mis on väikerahva enesesäilitamise juures elulise tähtsusega (Andresen 2002: 307).

1819., 1849. ja 1860. aasta talurahvaseaduste nõuded võeti kokku „Liiwimaa Lutheri usu Maakoolide Sääduks“ 1875. aastal (Andresen 2002: 194). See dokument on märkimisväärne, kuna esmakordselt sätestati seal õpetamiseks vajalikud vahendid. Näiteks oli kõikides kooliastmetes (alamas, keskmises ja ülemas jaos) ette nähtud kolm tundi laulmist nädalas ning koolides pidi olema vähemalt üks pill: viiul, klaver või orel (harmoonium) (Andresen 2002: 193–194). Endiselt ei saa rääkida Eesti ühtsest koolisüsteemist, kuid see, mida erinevates piirkondades õpetamisel tähtsaks peeti, nähtub koolide tunniplaanidest ja koolikatsumistest ehk õppetase kontrollimisest. Mitmest tunniplaanist saab lugeda, et iga koolipäeva lõpetab laulmine ning õpitulemuste hindamisel kontrolliti lugemisoskuse ja teksti mõistmise kõrval ka õpilaste suutlikkust mitmehäälset laulda (Andresen 2002: 205–207).

1872/73. õppeaastal toimus hariduselus üsna mitu uuendust, mistõttu oli tarvis tõsta ka koolmeistrite kvalifikatsiooninõudeid. Et piirkonniti oli tase

endiselt ebaühtlane, püüti näiteks Põhja-Eesti koolmeistritele mõeldud standardeid ühtlustada 1875. aastal välja antud „Maakoolide ja seminaride seadusega“. Muu hulgas sisaldab see nõuet, et koolmeistrikandidaat peab olema osa võtnud neljahäälsest laulmisest ning oskama seda ka ise õpetada. Veel peeti oluliseks orelimängu oskust ning noodi järgi viiuli mängimist (Andresen 2002: 304–305).

19. sajandil tegutses saksakeelsetes maades mitmeid õpetajate seminare, kus pandi suurt rõhku muusika õpetamisele. Näiteks Preisimaa seminaridele oli iseloomulik, et kasvandikke arendati nii vokaal- kui ka instrumentaalmuusika alal ning ligikaudu neljandiku õppest moodustaski muusika. Seminari lõpetajad olid võimelised õpetaja ameti kõrval töötama ka organisti või kantorina (Ernits 2013: 42). Kuna paljud Baltimaades tegutsenud õpetajate seminaride asutajad olid põhjalikult tutvunud Preisi koolisüsteemi ja õpetamise metoodikatega, jõudsid needsamad põhimõtted ka Eestisse. Kirikulaulu õpetamisel oli õpetajatele abiks Juhan Kurriku artikkel „Kirikulaul koolis“ (Kurrik 1886), mis ilmus baltisaksa päritolu vaimuliku, kirikujuhi ja pedagoogi Friedrich Hollmanni (1833–1900) koostatud kogumikus. Kurrik annab selgitusi, millal ja kuidas kirikulaulu õpetada.

Eestis paistsid lõpetajate arvu ja tulemuste poolest eriliselt silma Tartu Elementaarkooliõpetajate Seminar, Tartu II Õpetajate Seminar, Kuuda õpetajate seminar ja Cimze seminar. Liivimaa Läti-osas avatud Jānis Cimze seminar järgis sarnaselt teiste õpetajatele mõeldud õppeasutustega koolmeistritele seatud muusikalisi standardeid (Andresen 2002: 319). Seminari õppima kandideerijate juures peeti oluliseks klaverimängu ja kirikulaulude laulmise oskust. Seminari detailne õppeplaan avaldati ajalehes ning sellest nähtub, et Cimze pani muusikale suurt rõhku. Näiteks õpetati igale tulevasele koolmeistrile klaveri- ja orelimängu, laulmist ning harmooniat, kusjuures klaverit pidi harjutama iga päev, orelit harjutamiseks oli iga nädal ette nähtud kaks tundi (Andresen 2002: 321).

Lisaks Jānis Cimze seminarile aitasid muusikahariduse arengule kaasa ka Tartu Elementaarkooliõpetajate Seminar (1828–1889) ning Kuuda (1854–1887) ja Tartu II Õpetajate Seminar (1878–1918). Tartu Elementaarkooliõpetajate Seminaris moodustasid muusikalised õppeained nädala tundidest neljandiku. Seminari algusaastatel sisaldas tunniplaan ühes nädalas neli tundi pilliõpet, neli tundi laulmist, koorilaulu, muusikateooria põhialuseid ning orelimängu (Ernits 2025: 420). Avanenud võimalused külastada erinevaid seminare Lääne-Euroopas andsid tõuke muusikatundide arvu tõstmiseks. See tähendas, et varasema kaheksa tunni asemel suurendati muusikaga seotud ainete osakaalu 15–16 tunnini nädalas. Aja jooksul toimusid veel mitmed muudatused nii

õppesisus kui ka õppemahus, muusikainstrumentidest olid koolis tahvelklaverid, tiibklaver ja orel (Ernits 2025: 421).

Kuuda õpetajate seminar tegutses Märjamaa kihelkonnas Tolli mõisas praegusel Raplamaal. Sisseastujatelt eeldati head tervist ja lauluannet ning nõuti soovituskirja. Seminaris õppijad pidid suutma laulda neljahäälsed koorilaule ning juhatada koori. Igal nädalal oli laulmise kõrval ette nähtud kaks tundi noodist mängimist ja igal öhtul osales neli õpilast korraga oreli- ja viiulimängu tundides (Ernits 2025: 422).

Tartu II Õpetajate Seminar tegutses alates 1878. aastast ning muutis pärast Tartu Elementaarkooliõpetajate Seminari sulgemist oma nime Tartu Õpetajate Seminariks. Sisseastujatelt nõuti muusikalist kuulmist ning nad pidid peast oskama tollast riigihümni ja kolme venekeelset laulu. Kohustuslike õppeainete seas olid laulmine (lisaks kirikulaul), muusikateooria ning klaveri-, oreli- või viiulimäng. Seminaris tegutses ka umbes sajast lauljast koosnev koor ning õppurid pidid oskama laulda vähemalt kümmet kirikulaulu ja paljude laulude esimesi salme (Ernits 2025: 423). Järgmistel aastatel hakati suuremat rõhku panema solfedžole ja harmooniale ning keskele kohale tõusis viiulimäng. Sel ajal tegutses seminaris ka väga tugev keelpilliorkester, mis suutis ette kanda nõudlikke teoseid. Tingimuste avardumisel tekkis seminaris võimalus õpetada puhkpille, millega seoses loodi ka sümfooniaorkester. Tartu II Õpetajate Seminari oli päris suur konkurss, kuna seal sai õppida õppemaksuta, kuid oma osa võis mängida ka koolmeistri ameti väärtustamine. Tartu II Õpetajate Seminar oli põhiliselt maarahvakoolide õpetajaid ettevalmistav riiklik asutus, tänu millele kasvas ka maarahva algharidus- ja kultuuritase (Ernits 2025: 424–425).

19. sajandi teisel poolel kasvas nõudlus õppekirjanduse järele, kuid venestamise tagajärjel jäi eestikeelse koolikirjanduse väljaandmine mõneks ajaks soiku, vähenesid ka Lääne-Euroopa pedagoogilised mõjutused. Kohalikud koolikonverentsid keelati ning rahvakoolidest kadus vaikselt kodumaa tundmisega seotud materjal.

Pärast Vene keisrivõimu kukutamist kinnitati 12. aprillil (vana kalendri järgi 30. märtsil) 1917. aastal määrus Eesti kubermangu administratiivse valitsuse ja kohaliku omavalitsuse ajutise korra kohta. Tartu Õpetajate Seltsi korraldatud esimesel rahvahariduse kongressil 20.–22. aprillil (vkj 7.–9. aprillil) 1917 võeti vastu otsus luua ühtne Eesti koolivalitsus ja kehtestada emakeelne õpetus (Andresen 2002: 365). Sama aasta 13. septembril andiski Venemaa Ajutise Valitsuse haridusminister loa kasutada rahvakoolides õppekeelena emakeelt.

Veebruaris 1918 tungisid Eesti territooriumile Saksa väed ning asusid okupeeritud aladel koole saksastama. Rahvakool jäi küll emakeelseks, aga kõi-

kides koolides kehtestati Saksa koolide õppeplaanid ning vene keel asendati saksa keelega (Andresen 2002: 366). Keerulistes poliitilistes oludes kuulutati 24. veebruaril 1918 välja Eesti Vabariik ja alustati oma rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamist.

3. Muusikaõpetus Eesti Vabariigis 1918–1940

Rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamiseks olid Eestis head eeldused, arvestades rahvakoolide traditsiooni ja eesti rahvusliku liikumise esindajate varasemat tööd Euroopa pedagoogiliste ideede tundmaõppimisel ning koolikorralduse arendamisel. Eesti Vabariigi hariduspoliitikat ajavahemikul 1918–1940 iseloomustavad eelkõige omariiklusest lähtuvate struktuuride ülesehitamine ja rahvusliku haridussüsteemi loomine, mille lähtealused sõnastas Peeter Põld juba 1911. aasta artiklis „Kultuur ja rahvahariduse korraldus“:

„Harilikult mõistame meie selle all seda tööd, mis vanem põlv noorema kallal teeb, et temast oma kultuuri alahoidjaid ja kasvatajaid valmistada. Seda, mida üksikule kasvatusel antakse, mis temas elavaks kultuuriks peab kujunema, nimetatakse hariduseks – võõras keeles Bildung.“ (Põld 2006 [1911]: 25)

3.1. Rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamine

Igasugune haridussüsteem riigis vajab toimimiseks tingimusi, mis luuakse ühiskondliku kokkuleppena ja mis väljenduvad hariduskorralduses. Otsesteks ja kaudseteks mõjuriteks muusikaõpetuse seisukohalt on hariduskorraldust reguleerivad dokumendid, seadused, määrused jmt. Lisaks väärivad tähelepanu üleriigilised kultuuriüritused, mille hulgas olid Eesti Vabariigi perioodil koolimuusika arenguks toetava fooni loonud üldlaulupeod 1923, 1928, 1933 ja 1938 (Eesti Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutus 2024). Koorimuusika populaarsust elanikkonna hulgas aitas veelgi kasvatada 22. detsembril 1921. aastal loodud Eesti Lauljate Liit (Kasemets 1937: 335). Positiivset hoiakut ühiskonnas muusikaharrastusega tegelemiseks võib käsitleda variõppekavana, mis aitas kaasa muusikaõpetuse arengule koolis.

Nimetatud perioodil tuleb eelkõige arvestada omariikluse ühe esmase ülesandega – rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamisega. Samuti on vaja silmas pidada noore riigi majanduslikku olukorda ja teisi ressursse hariduses vajalike riigistruktuuride rajamiseks.

Tähelepanuväärne on haridust puudutava õigusruumi määratlemine seaduste ja määrustega. Juba 1928. aastal anti välja esimene kogumik „Seadused ja määrused hariduse alal. Ühes Riigikohtu otsustest võetud seletustega ja haridusministeeriumi ringkirjadega ning sisujuhtidega“, mille koostasid kohtuministeeriumi nõunik Johannes Kaiv ja haridusministeeriumi peasekre-

tär Aleksander Kurvits. Selles kogumikus on avaldatud 1925. aastal kehtestatud „Haridusministeeriumi määrus keskkooli laulu- ja muusikaõpetaja kutse omandamine kohta. R. T. 67/68 – 1925“, mis koosneb üheksast paragrahvist ja on ainus konkreetset aineõpetaja kvalifikatsiooni puudutav määrus (Kaiv, Kurvits 1928: 216–217).

Muusikaõpetuse positsioon on sätestatud järgmistes dokumentides, mis on koondatud Aleksander Kurvitsa 1938. aasta kogumikku „Eesti rahvahariduse ja kultuuriala korraldus“ ning koguteosesse „Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur“, mille andis 1926. aastal Tartus välja haridusministeeriumi kirjastus.

1. Avalikkude algkoolide⁹ seadus SK VI 1938, RT 1931; 1920 § 41 (Pöld 1926: 961; Kurvits 1938: 56).
2. Riiklikud õppekavad 1919, 1921, 1928, 1930, 1938.
3. Algkooli, keskkooli ja gümnaasiumi tunnikava määrus, RT 1938 (Kurvits 1938: 78).
4. Keskkoolide seadus SK VI 1938, RT 1934 § 20 (Kurvits 1938: 105).
5. Eesti Vabariigi Tallinna Konservatooriumi seadus SK VI 1938, 2, 5. RT 1935 (Kurvits 1938: 398).
6. Gümnaasiumide seadus SK VI 1938, RT 1934 § 20 (Kurvits 1938: 111).
7. Avalike tööstuskeskkoolide tunnikava määrus RT 1938 § 1 (Kurvits 1938: 145).
8. Kahe- ja kolmeaastase õppeajaga tööstuslikkude naiskutsekoolide (naistööstuskoolide) tunnikava määrus RT 1937 § 1 (Kurvits 1938: 147).
9. Kommertsikooli (kolmeaastase õppeajaga kõrgema astme majanduskooli) tunnikava määrus RT 1937 § 1 (Kurvits 1938: 151).
10. Kodunduskeskkoolide õppetöö korraldamise määrus RT 1938 § 6 (Kurvits 1938: 171).
11. Kodutööstuskoolide õppetöö korraldamise määrus RT 1938 § 5 (Kurvits 1938: 174).
12. Õpetajate seminaride seadus SK VI 1938, RT 1937 § 14 (Kurvits 1938: 232).

Kõikides eelloetletud seadustes/määrustes on käsitletud muusikaõpetust kohustusliku õppeainena. Kohustus lähtub pietistlikust õpetusest, milles rõhutatatakse kultuuri ja religiooni seotust. Pärast 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni oli sotsiaal-poliitiline kontekst suuresti muutunud ja õhkkond tollasel Venemaal pisut vabamaks läinud, mis võimaldas panna nurgakivi Eesti emakeelsele haridusele esimese oma koostatud õppekavaga. Esialgu tuli küll alluda Vene impeeriumi bürokraatlikule asjaajamisele, kuid mõne aja möödudes hakkas

⁹ Avalikud algkoolid olid õppeasutused, mida finantseeris riik või omavalitsus (Normak 2012b: 131).

selle mõju vähenema (Normak 2012a: 12). Eesti ühiskond oli teiste Venemaa piirkondadega võrreldes hea kirjaoskusega, kuid alghariduse ning kesk- ja kutsehariduse süsteem oli veel nõrk (Uuet 2018: 11). Samal aastal (1917) toimus Eestis kaks rahvahariduse kongressi, kus pandi kirja Eesti koolikorralduse alused. 1918. aasta 12. novembril alustas tegevust Eesti Ajutise Valitsuse Haridusministeerium, mida juhtis haridusminister Peeter Põld. 1918. aastal esitatud seadus nõudis kooli viimist rahvuslikule alusele ning üldiseks eesmärgiks seati kohustuslik, maksuta üldharidus, mida juhtis haridusministeerium (Riigi Teataja 1918: 8). Kool pidi olema emakeelne ja kõigile kättesaadav – vastavalt sellele muudeti ka haridust puudutavaid seadusi, mis olid aluseks edasisel õppekava arendusel, sealhulgas õppesisu valimisel. Emakeelse hariduse tähtsust kinnitab ka 1925. aastal vastu võetud „Vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuse seadus“, mille kohaselt on rahvustel, kelle esindajaid elas Eestis vähemalt 3000, õigus luua emakeelne kool ja kultuuriomavalitsus (Kurvits 1938: 37–38). Tegemist oli väga edumeelse dokumendiga omas ajas, mis tunnustas mitmekultuurilisust ka hariduselus.

1920. aastatel käidi tutvumas ka teiste riikide haridussüsteemidega – lisaks Saksamaale tekkisid head kontaktid näiteks Ungari ja Soomega. 1924. aastal Eestit tabanud majanduskriis sundis riigieelarves kärpeid tegema, mis tähendas loomulikult kokkuvõtet ka hariduse valdkonnas, tuues eelkõige kaasa eri õppesuundadega gümnaasiumiklasside sulgemise (Normak 2012a: 16). Vaatamata 1924. aastal NSVL-i poolt organiseeritud riigipöördekatsele jätkus rahvusriigi arendamine ja koolivõrgu korrastamine. Kavatsesavat üleminekut üldisele kuueklassilisele algharidusele takistas kooliruumide puudumine maal (Uuet 2018: 48).

1925. aastal võeti vastu kultuurkapitali seadus, millega pandi alus riiklikule kultuuri toetamise programmile (Kurvits 1938: 417). Raha jaotati sihtkapitalide kaupa, helikunsti kapitalist said toetusi heliloojad ning kaks kolmandikku toetusest läks Tallinna Konservatooriumile. Eesti Kultuurkapitali sihtkapitalide põhimääruses oli kirjas, et helikunsti sihtkapitali ülesanne on muusikaasutuste, -organisatsioonide ja -koolide ning helikunstnike toetamine. Kapital toetab ka vanu ja haigeid helikunstnikke ning nende perekondi. Samuti tuleb leida vahendeid täiendkoolitusteks ning helikunsti populariseerimiseks nii kodus kui välismaal (Uuet 2018: 42–43). Selline seadus tähtsustas muusikaharidust eesti kultuuris laiemalt.

Aasta enne Eesti Vabariigi väljakuulutamist andis Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts välja algkoolidele mõeldud õppekavad, milles on esitatud koolis õpetatavate ainete sisu. Selles dokumendis on märgitud, et laulmise õppekava koostamisel on eeskujul võetud Saksamaa kooliõpetusest ning on kasutatud

Masoni, Zeidleri, Unglaubi jt väljaantud kooli lauluraamatut „Neue Gesangschule“ (Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts 1917: 78). Selle kohaselt viiakse laulmise õpetamine läbi kindlas süsteemis ja metoodiliselt lastele ea- ning jõukohaselt. Didaktilistest printsiipidest kasutatakse ka näitlikustamist ning hääleharjutused ja laulud lähevad lihtsamatest keerulisemateks.

Üsna kiiresti (1919/20) anti välja esimene iseseisvusaja õppeplaan/õppekava, mis sai ühtluskooli esimese astme, s.o kuueklassilise kooli tegevuse aluseks. Varasemaga võrreldes lisati sellesse uusi, oma riigiga seotud õppeaineid, näiteks kodulugu ja ühiskonnateadus, ning ajaloo aineprogrammi lisati Eesti ajalugu (Põld 1926: 961). Arenev koolikorraldus tingis ka uuendusmeelsema õpetajakoolituse ning selle tarbeks hakati alates 1919. aastast korraldama algkooliõpetajate suve- ja täienduskursuseid. Konkreetsete ainete õpetamise metoodika kõrval peeti õpetajakoolituses oluliseks psühholoogiat ning pedagoogika ajalugu. Muusikalise ettevalmistuse osana pidid kursuse korraldajad andma soovijatele võimaluse mõne instrumendi õppimiseks ja harjutamiseks ning täiendkoolitusel osalejatest moodustati laulukoor (Andresen 2007: 25–26). Muusikaõpetajate koolitus oli vajalik õppekava rakendamiseks, kuna professionaalsed õpetajad suudavad koolihariduse kaudu aidata noortel kujundada terviklikku maailmapilti.

Lisaks lühiajalistele suvekursustele korraldati Tallinna ja Tartu õpetajate seminari juures ka aastaseid täiendkoolitusi, kuhu olid oodatud õppima äsja sed keskkooli lõpetanud. 1922. aastal avati üheaastased pedagoogilised kursused, mis iseseisva asutusena allusid otse Haridusministeeriumile. Katsetele pääsesid vaid keskkooli lõpetanud ning muude teadmiste ja oskuste kõrval kontrolliti ka kandidaatide musikaalsust (Andresen 2007: 28–29). 1928. aastal kehtestati uus algkooli õppekava, mille järgi oli kooli kõige olulisemaks ülesandeks kasvatus. Algkooli õpetus pidi keskenduma laste kehalisele ja vaimsele arengule, selle kaudu looma selge ilmavaate, hea iseloomu ning teovõimsa isiku (Andresen 2007: 51). Oluliseks peeti ainete elulähedast ja huvitavat sisu, kuid õppekava määratles vaid selle üldised piirid. Tööraamatutele¹⁰ tuginedes pidid õpetajad koostama ainespetsiifikast lähtuvad põhjalikud töökavad õppeaastaks, semestriks, kuuks, nädalaks ja tunniks (Andresen 2007: 54). Laulmise programmis oli ette nähtud eesti heliloojate lauluvara, rahvaviiside ja üldtuntud välismaiste lastelaulude õppimine, pidades silmas õpilastele eakohast repertuaari. Vanemates klassides omandati lisaks elementaarne nooditundmine ning kahe- või kolmehäälse laulmise oskus (Andresen 2007: 55).

¹⁰ Tööraamatud olid sel ajal õpetamiseks ja õppimiseks mõeldud vahendid, mis sisaldasid nii õpetekste kui ka harjutusi.

1930. aastate ühtlustatud õppekavade idee seisnes haritud noorte kodanike kasvatamises, kes oleksid kooli lõpetades vastutuvõimelised, edukad ning valmis töötamiseks või õpingute jätkamiseks järgmisel haridusastmel. Vaatamata nendele eesmärkidele leiti, et õppekava on siiski liialt teoreetiline ning keskkoolides pakutud haridus ei anna lõpetajatele piisavat ettevalmistust (Normak 2012a: 23). Keskkool oli muutunud n-ö massikooliks, kuna kutsekoolide areng oli oodatust aeglasem. Selle kriitika tulemusel läksid õppekavad muutmisele ning ajakohastatud keskkooli ja gümnaasiumi õppekavad kinnitas haridusminister Aleksander Jaakson 1938. aastal (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938: 5). 1938. aasta õppekava seletuskirjad ilmusid 1940. aastal, neis selgitati, et keskkooli eesmärk on tugeva üldhariduse võimaldamine gümnaasiumis edasiõppimiseks, gümnaasiumi peamiseks eesmärgiks aga õpilaste ettevalmistamine kõrgematesse õppeasutustesse astumiseks (Normak 2012a: 24).

Uuendusena hakati koolitöös tähtsustama ka õpilaste ühistegevusi väljaspool koolitunde, mis variõppekavana toetas õpilaste mitmekülgset arengut. Selleks olid ette nähtud õppekäigud ja reisid ning kultuurihommikud, kus õpilastel oli võimalik esitada laule, luuletusi ja pillilugusid. 1933. aastast alustati ka kooliraadio saadetega, ettevõtmist toetasid Haridusministeerium ja Õpetajate Leht. Õpilaste laulurõõmu ja ühistunde kasvatamiseks ning muusikaliste võimete arendamiseks loodi variõppekavana koolidesse muusikaringid. Tänu sellele hakati korraldama ka laulupäevi ja muusikaõhtuid ning külastati koos teatrietendusi (Andresen 2007: 98).

Algkoolide õppekava revideerimine ja tunnikava täiendamine 1937. aastal seadustas kaks paralleelset varianti. Õpilane võis läbida neljaklassilise algkooli, millele järgnes viieklassiline progümnaasium, või kuueklassilise algkooli, millele järgnes kolmeklassiline reaalkool. Mõlema koolitüübi lõpetanuil oli võimalus õpinguid jätkata kolmeklassilises gümnaasiumis. Reform tõi endaga kaasa vajaduse muuta algkooli õppekava ja tunnikavasid ning selle tarbeks moodustati professionaalne komisjon. Muudatustega kaasnes ka kooliõpetuse eesmärgi täpsustamine, mille sihiks sai õpilaste meelte, vaatlusvõime, tähelepanu, fantaasia ja mõtlemise arendamine läbi Eesti ajaloo, maateaduse, kirjanduse ja looduse. Õppetöö kaudu tuli süvendada armastust ja lugupidamist Eesti maa, riigi ja rahva vastu (Andresen 2007: 125).

Tähelepanuväärne oli rahvusliku haridussüsteemi ülesehitamisel emakeelsete kooliõpikute koostamine ja väljaandmine. Õppekirjanduse arenedes hakkas õpikutesse lisanduma ka muusikalist repertuaari. On teada, et 1920. aastatel välja antud eesti keele lugemikud olid väga mahukad, sisaldades nii muistendeid, vanasõnu, kõnekäände, muinasjutte, kangelaslugusid kui ka rahvalaule. Rohkem tähelepanu hakati pöörama ka aabitsatekstide sisule. Näiteks

sisaldus ühes 1923. aastani kasutusel olnud aabitsas „Isamaa laul“, mis oli mõeldud pähe õppimiseks ning millest sai hiljem Eesti riigi hümn (Andresen 2007: 168–170).

Kui varasema koolikorralduse kohaselt õpetati laulmist ühistes laulutundides, siis pärast iseseisvumist võeti laulutunnid õppekavasse klasside kaupa. Muusikaõpetaja Voldemar Tamman koostas „Kooli laulmiseraamatu“ (1918), mis sisaldas metoodilisi juhiseid, kooli lauluvara ja laulumänge ning oli käsi- raamatuks õpetajatele. Eakohase repertuaari nappuse tõttu hakati lastepäras- tele tekstidele ise meloodiaid komponeerima ning Juhan Aavik andis koos Voldemar Tammaniga välja koolilaulikuid. Nende sisu muutus vastavalt vanu- seastmele järjest keerukamaks ning kasutusele võeti ka eakohane ning näitlik noodiõpetus (Andresen 2007: 207). Voldemar Tammani ja Juhan Aaviku kõrval arendasid laulurepertuaari Miina Härma, August Spirke ning Riho Päts. Lau- likutes leidis juba mitmehäälseid koorilaule, laulumänge ja ka teiste rahvaste viise (Andresen 2007: 209–210). Riho Pätsi „Lemmiklaulikud“ sisaldasid üks- nes laulurepertuaari, muusikateooriat käsitles ta „Laulmisõpetuse töövihiku- tes“ (Raudsepp 2013: 59).

Kuna muusikat peeti koolihariduses oluliseks, vastutas riik ka selle vääri- liste professionaalsete õpetajate ettevalmistuse eest. 1919. aasta juulis toimus ministeeriumis nõupidamine, kus määrati kindlaks õpetajate koolitamiseks mõeldud seminaride töökorraldus. Eeskuju võeti Saksamaalt ja Soomest ning 1923. aasta 16. oktoobril võeti vastu seadus, mis määras seminaride õigused ja õppetöö korraldamise alused. Võimuvahetusega kaasnes küll mitmeid reforme, kuid üldiselt toimis õpetajate ettevalmistamine seminarides hästi. Eestis tegut- sesid Rakvere Õpetajate Seminar, Võru Õpetajate Seminar, Läänemaa Õpetajate Seminar, Tartu Õpetajate Seminar, Tartu Pedagoogium, Tallinna Õpetajate Seminar ja Tallinna Pedagoogium, Saaremaa Ühisgümnaasiumis avati peda- googikaharu. Kõikides asutustes toimusid sisseastumiskatsed, kus peeti oluli- seks musikaalsust ning muid muusikalisi võimeid (Andresen 2007: 251).

1929. aastal alanud ülemaailmse majanduskriisi tagajärgedega tuli tegeleda ka Eestis. Siin levis hariduse valdkonnas seisukoht, et iseseisvuse vaimustu- ses loodud haridussüsteem ei vasta riigi tegelikele võimalustele. Keskkooles oli palju ning nende lõpetajad olid sageli erialata, töötud, n-ö pooleldi haritud ini- mesed. Samuti märgiti kriitiliselt, et algkoolide õpetajate töökoormus ei vasta nende suurele palgale. Kärpeid püüti teha ka kultuurivaldkonnas, kuid kuna see sektor oli niigi alarahastatud, siis taoline kokkuhoid end ei õigustanud (Uuet 2018: 57–58).

Kui jätta kõrvale 1934. aasta riigipöördega kaasnenud negatiivne ja ärevust tekitav foon ning õpetajate palgakärped, võib 1930. aastate teist poolt õpetajate

jaoks siiski pigem soodsaks pidada. See tähendas, et lisaks täiendkoolitustele oli neil võimalik käia ka välisriikides sealse hariduseluga tutvumas (Normak 2012a: 21).

3.2. Eesmärgiseade muusikaõpetuses

Aineõpetuse eesmäärke seatakse vastavalt koolide funktsioneerimist sätestavatele seadustele ehk õigusruumile. Eesti esimene õppekava on vanem kui Eesti Vabariik, sest Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi koostatud Eesti algkoolide õppekava ilmus juba 1917. aastal. Laulmise õpetamise kohta on dokumendi lõputähtendustes kirjutatud:

... kui selline õpetamisviis süsteemselt tööle hakkab, siis võib loota, et Eesti laul ärkab uuesti elule. (Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts 1917: 78)

Eesti Vabariigi esimesel perioodil osati varasemat muusikaõpetust arvestades seada üsna realistlikke ning samas õpilaste kultuuripilti ja musitseerimiskunsti arendavaid eesmäärke (Kaja 2024: 181–182).

Juba 24. septembril 1919. aastal määratles Eesti riik üldhariduskoolide tunnikava ja õppesisu, milles laulmist oli ette nähtud kaks tundi nädalas esimesest seitsmenda klassini (Läänemets 1995: 31). Niisamuti nähti 1920. aasta algkoolide seaduse tunnikavas eesti õppekeele koolides esimesest kuuenda klassini ette kaks laulmistundi nädalas, kuid muukeelses algkoolis oli viiendas ja kuuendas klassis nädalas vaid üks tund laulmist (Kurvits 1938: 56). Samas dokumendis on esitatud ka keskkoolile mõeldud tunnikava, mille järgi on reaalkoolis ja progümnaasiumi klassides laulmist üks tund nädalas (Kurvits 1938: 78).

1921. aasta „Algkooli õppe- ja tunnikavad“ algavad üldise seletuskirjaga, kus on öeldud, et õppekavade kaudu ei soovita uuendada mitte ainult üksikuid õppeaineid, vaid kooli tervikuna, selle üldist laadi ja vaimu. Laulmise õppekava lõpus esitatud seletuskirjas on kirjeldatud laulmise õppe-eesmärgi, milleks on laste muusikalise eneseteadvuse äratamine ning helikõrguste, -väärtuste, nende rütmi ja harmoonilise vahekorra tundmaõppimine (Kaja 2024: 182), heli õige tekitamine, selle muusikaliselt ja keeleliselt õige ettekandmine ning tutvumine üldise muusikateaduse põhijoontega (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921).

1928. aastal ilmunud dokument „Algkooli õppekavad“ on varasemate õppekavadega võrreldes märksa põhjalikum. Laulmistundide seletuskirjas on selgitatud nii kasvatuslikke kui ka oskusi puudutavaid eesmärgi. Kasvatuslike eesmärkidena on välja toodud lapses laulurõõmu ja -armastuse, ühis-, rahvus- ja „usulis-kõlbla“ tunde kasvatamine ning oskustega seotud eesmärkidena

kuulmise, rütmi, harmoonia, hääle, nägemise, meloodia, dünaamika ja loovuse arendamine. Eesmärkidega koos käsitletakse muusikaõpetuse ülesandeid. Oskuste ja teadmiste arendamise kõrval on laulmise ülesandeks anda inimestele kunstilise ning „kõlbla lõbu maitsemiseks“¹¹ kaasa isiklikus ja ühiskondlikus elus vajalik lauluvara. Samuti peetakse oluliseks elementaarset muusikateooriat, mis tähendab lihtsamat nooditundmist, oskust õpitud materjali noodist ja peast laulda ning ühe-, kahe- ja kolmehäälset laulmist. Muusikaajaloolisest materjalist peaksid laste teadmised hõlmama jõukohaseid väärtuslikke eesti heliloojate teoseid, rahvaviise ja üldtuntud heliloojate laule. I–IX klassi laulmise õppesisu kirjeldustes rõhutatakse ka ilusa ja puhta ettekande harjutamist (Kaja 2024: 182). Dokumendis on öeldud, et laulul on eesti rahva elus kõrge väärtus ning Eesti laulukultuuri kindlustamine peab algama juba algkooli esimestest aastatest (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928). See viitab laulmisele kui esmasele komponendile, millele on üles ehitatud Eesti koolimuusikakultuur.

Eesti Vabariigi perioodil loodi vastuvõtlik pinnas eesti rahva muusikaliste võimete arendamiseks, säilitades ühtlasi meie lauluvara. Oluliseks peeti õpitud laulude pidevat kordamist, et kogu kooli õpilaskond oskaks neid ühiselt laulda. Leiti, et selline tegutsemine tagab töös edu ning kooli lõpetamise ajaks on lapsed omandanud lauluvara, mis toob neile rõõmu terve elu (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928).

Sama, 1928. aasta algkoolide õppekava dokumenti on õppe-eesmärkide juurde lisandunud ka kategooria „keskustus“, mida tänapäeval tähistatakse sõnaga „lõiming“. See näitab, et juba 1928. aastal nähti muusikaõpetuses võimalusi ainete integreerimiseks (Kaja 2024: 182).

Eesti kooli kaasajastamisel oli 1928. aastal välja antud õppekavadel, mille koostas Johannes Käis, erakordselt tähtis roll. Kuna varasemate õppekavade eesmärgiseade oli osutunud liiga ambitsioonikaks, sõnastati 1928. aasta õppekavades algkooli põhieesmärk järgmiselt:

Algkooli esimene tähtsam ülesanne on kasvatus. Kogu õpetus algkoolis peab võtma sihiks laste kehalise ning vaimlise arendamise ja kõlbla täiendamise, luues sellega aluse selge ilmavaate, kindla ning hea iseloomu ja teovõimsa isiksuse kujunemisele. (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928: 1)

1930. aastal andis Haridus- ja Sotsiaalministeerium välja dokumendi „Kesk- kooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu“. Selle järgi on laulmise eesmärgiks tekitada armastust „helilise ilu“ vastu ning soodustada õpilaskonna ühistunde kasvatamist. 14. peatükis täpsustatakse, et

¹¹ Tõenäoliselt on mõeldud muusikalist meelelahutust.

kuna laulmisele on tunnijaotusplaanis jäänud vähe aega, siis peaks kool võimaldama „lauluvõimelistele“ ja „laulutahtelistele“ õpilastele klassidevahelise koori või koorid. Lisaks on kirjeldatud, kuidas ühisüritustel (näiteks palvustel, aktustel, rännakutel ja ekskursioonidel) peaks kasutama võimalust ühiselt ühehäälselt laulda (Eesti Vabariigi Hariduse- ja Sotsiaalministeerium 1930).

1937. aasta „Algkooli õppekavade“ dokumendis on laulmise õppeaine eesmärkides endiselt oluliseks peetud lastes laulurõõmu äratamist ning muusikaliste võimete (kuulmise, hääle tekitamise ja rütmitude) arendamist. Varasemate õppekavadega võrreldes on laulmise eesmärkide hulka lisandunud ühistunde, rahvustunde ja isamaa-armastuse kasvatamine. Kuna laulmine iseenesest ei ärata rahvustunnet ega isamaa-armastust, rõhutatakse teadliku eesmärgipärase tegutsemise vajalikkust: näiteks tuleb valida vastav repertuaar. Oskuste ja teadmise osas on ära toodud vajaliku lauluvara soetamine, elementaarne muusikateooria ning ühe- ja kahehäälnelise laulmine (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1937).

1938. aastal kinnitas ministeerium „Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad“ ning 1940. aastal ka „Keskkooli ja gümnaasiumi 1938. a. õppekavade seletuskirjad“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938; 1940). Neis jagatakse laulmisõpetuse eesmärgid kaheks: 1) kasvatuslikud ja 2) õpetuslikud eesmärgid. Kasvatuslikeks eesmärkideks on muusikarõõmu ja -huvi säilitamine ning süvendamine, musitseerimise kaudu tundeelu rikastamine, õpilaste loomulike muusikaliste eelduste arendamine ja nende muusikalise arusaamise kujundamine. Mõistetavalt kuulub siia ka ühis- ja rahvustunde süvendamine ühise lauluvara kaudu, mille moodustavad eesti rahvalaulud ja üldtuntud rahvalikud laulud. Õpetuslike eesmärkide kategoorias tuuakse välja laulude selgeks õpetamine, õpilase laulmisoskuse, rütmi, hääle, tonaalsuse, dünaamika, meloodia ja harmooniataju arendamine ning teadmised, mis võimaldavad õpilastel muusikat mõista selle erinevates vormides (Kaja 2024: 183). Õppeaine spetsiifilisemas kirjelduses on veel kord rõhutatud ühise lauluvara olulisust (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938; 1940).

1938. aastal ilmunud õppekava on esimene terviklik dokument, mis määratles kogu üldhariduse sisu algkoolist gümnaasiumini, koondades ühte dokumenti nii algkooli, keskkooli kui ka gümnaasiumi õppekavad. Seetõttu võib väita, et Eesti rahvusliku haridussüsteemi kujundamisega jõuti lõpule. Konkreetne õppekava oli oma sisult väga mahukas, mistõttu tekkis vajadus eraldi rakendusdokumendi ehk seletuskirja järele, mis ilmus kaks aastat hiljem, 1940. aasta mais (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1940; Läänemets 1995: 78). Sama aasta 6. augustil annekteeriti Eesti Nõukogude Liidu koosseisu, mis

tähendas, et vastloodud tervikliku haridussüsteemi arendamine katkes (Kaja 2024: 183).

3.3. Õppesisu analüüs

Lähtuvalt eesmärgisest valiti muusikaõpetuse ainekavadesse nende saavutamist toetav õppesisu, mis lähtus tolleaegsetest pedagoogilistest arusaamadest. Järgnevas analüüsis vaadeldakse, kuidas on Eesti üldhariduskoolides muusikaõpetuse sisu ajas arenenud ja eelkõige avardunud.

1917. aasta „Eesti algkoolide õppekavad“

Dokument algab üldise selgitusega laulmise õpetusest, millele järgnevad täpsemad juhised muusikateooria ja laulmise õpetamiseks alam- ja ülemastmes. Ainesisu ei jagune eraldi õppeaine komponentideks, kuid dokumendis esitatud täpsed selgitused võimaldavad eristada laulmist ja muusikateooriat, mille kaudu rõhutatakse ka muusika kuulmist ja kuulamist kui õppeaine kesket osa kõikides muusikalistes tegevusliikides.

Laulmine, muusikateooria ja muusika kuulamine. Laulmise õppekavas sätestatakse, et kolm esimest aastat (alamaste) on ettevalmistus laulmiseks ning järgnevad kolm aastat (ülemaste) on mõeldud süstemaatiliseks laulmise õpetamiseks. Laulmise tunde peaks alustama hääleharjutustega (hääle „katsumiseks“ ja äratamiseks). Eraldi on välja toodud, et hääleharjutused oleksid 1–5 heliastme ulatuses.

Teisel õppeaastal tuleks keskenduda suu asendile täishäälikute laulmisel, samuti sõnade selgele väljaütlemisele ning muusika dünaamikale (it k *crescendo*, *diminuendo*). Kogu laulmiseks mõeldud repertuaar ja harjutused on läbivalt seotud muusikateooria ning selle kinnistamisega. Laulurepertuaari valikul oli õpetajal märkimisväärne autonoomia, kuna piisava õppekirjanduse puudumise tõttu ei saanud teha konkreetseid ettekirjutusi. Laulikute nappuse leevendamiseks koostas Voldemar Tamman „Kooli laulmiseraamatu“ (1918), mis võeti rahvakoolide laulmistundides laialdaselt kasutusele. See sisaldas rohkelt eesti rahvaviise, kohalike heliloojate repertuaari (Miina Härma, Aleksander Läte, Mart Saar, Juhan Simm jt), aga ka populaarseid saksa laule. Repertuaaris olid enamasti ühe-, kahe-, kolme- ja neljahäälsed laulud ning need sobisid kasutamiseks nii algklassides kui ka keskkoolis (Rannap 1977: 36–37).

Ülemastmele mõeldud õppesisus on mainitud üksi ja kooslaulmist ning käsitletakse ka hääleregistrit, millega seoses õpitakse rinna- ja peahääle kasutamist (nende tundmaõppimine ja tasandamine). IV õppeaastal on ette nähtud kahehääline, V ja VI õppeaastal ka kolmehääline laulmine (vt tabelid 4 ja 5).

Tabel 4. 1917. aasta Eesti algkoolide õppekavad. Alamaste (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta	Muusikateooria
I õa	Kaheksandik-, veerand-, pool- ja täisnoodid ning pausid. 2/4, 3/4, 4/4 taktimõõdud, kordamismärgid, <i>legato</i> , dünaamikamärgid (<i>p</i> , <i>f</i> , <i>mf</i>)
II õa	Esimese õa õppesisu kinnistamine, punkteeritud veerandnoodid 2/4 ja 3/4 taktimõõdus, C-duur heliredel ning selle jätkamine <i>e</i> -helini. Dünaamikamärkidest lisanduvad <i>crescendo</i> , <i>diminuendo</i>
III õa	3/8, 6/8 taktimõõdud, diees, bemoll, G-, F-, D-, B-, A-, Es-, E-, As-duur heliredelid

Tabel 5. 1917. aasta Eesti algkoolide õppekavad. Ülemaste (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta	Muusikateooria
IV õa	Duur-heliredeli ehitus (1+1+1/2+1+1+1/2), heliredeli ehitus tetrahordi (neljakhelidest <i>c</i> ja <i>g</i> peale), C-duur heliredeli laiendamine üles ja alla, hääleregister, kuueteistkümnendiknoodid, süngoobid, trioolid, transponeerimine
V–VI õa	Intervallid, kolmkõlad ja nende pöörded, dominantseptakord, kuni nelja märgiga duur- ja moll-heliredelid (ilma modulatsioonideta), kromaatiline heliredel, juhuslikud märgid, bekarr, kirikulaadid (früügia, dooria, eoolia), kvintsugulus, harmoonia (kokkukõla), kaunistus abinootidega, melismid

„Lõputähendustes“ selgitatakse, miks on oluline kaasata kõiki õpilasi kohe „taktilugemisse“ ja „rütmidesse“, mis teadaolevalt on laulmise kõige tähtsam ning ühtlasi ka kõige raskem osa. Seejärel juhitakse veel kord tähelepanu laulusõnade selgele diktsioonile. Laulmise õppekava taotluseks on, et kuue aasta jooksul omandaksid õpilased elementaarse muusikateooria (noodid, taktimõõdud ja harmoonia) ning oleksid laulmiseks täielikult ette valmistatud.

Üldistavalt on välja toodud, et esimesel õppeaastal tuleb teha hääle- ja lauluharjutusi eelkõige kuulmise äratamiseks ja arendamiseks. Hiljem lisandub visuaalne pool, mille kaudu suudavad õpilased juba neljandal õppeaastal noodist laulda ning võivad seega üle minna süstemaatilisele laulmisele. Ilmselt peeti laulmise õpetuses kuulamise osa iseenesestmõistetavaks ning seetõttu seda eraldi õppeaine komponendina kirjeldatud ei ole. Laulmise ja muusikateooria kaudu õpetamisel on kuulmise ning kuulamise arendamist siiski selgitatud. Välja on toodud erinevad muusikalised väljendusvahendid koos

täpsemate muusikateoreetiliste kirjeldustega, mille hulka kuuluvad näiteks helilaadid (duur, moll, dooria, früügia, lüüdia), helistikud, rütmivältused ja nende pikkused, taktimõõdud, alteratsioonimärgid, intervallid, moduleerimine jm. Muusikateoreetiline materjal 1917. aasta algkoolidele mõeldud õppekavast on koondatud tabelitesse 4 ja 5.

1919. aasta 19. septembril võttis Eesti Ajutine Valitsus vastu määruse, mille kohaselt laiendati koolikohustust. „Määrus koolikohustuse laiendamise kohta 1919/1920. õpiaastal“ tähendas, et järgmisel õppeaastal on 9–14-aastastele lastele kohustuslik nelja-klassiline üldharidus (Normak 2012a: 13). Algkooli kogupikkuseks sai kuus aastat ning koolikohustusega lapsi keelati koolitöö ajal palgatööle võtta. Ka Haridusministeeriumis toimusid suuremad struktuurimuudatused, mille raames lisandus uusi osakondi ning pädevused jagati ringi. Koolisüsteemi lisandus hulk uusi õppeaineid, näiteks kodulugu, käsitöö, joonistamine (voolimine ja ilukiri), kohustuslik võimlemine ning alates neljandast klassist võõrkeel (Eesti Õpetajate Keskliit 1919a: 9). Selliste reformidega seoses tekkis vajadus kohandada olemasolevaid ning koostada uusi õppekavasid, mistõttu anti samal aastal välja muudatustega „Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekavad“ (Eesti Õpetajate Keskliit 1919c).

1919. aasta „Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekava“

Haridusministeeriumi töö 1919. aastal oli produktiivne ja tulemuslik, sellest annavad aimu arvukad töökoosolekud ja mitmed ettevalmistatud reformid, mis viisid ajakohastatud õppekava valmimiseni (Uuet 2018: 18). „Avalikkude algkoolide seaduse“ eelnõu ilmus Eesti Õpetajate Keskliidu 1919. aastal asutatud ajakirja Kasvatus esmanumbris (Eesti Õpetajate Keskliit 1919a: 6). Selle kohaselt oli konkreetse seaduse jõustumisel võimalik Eesti rahvaharidus viia samaväärsele tasemele arenenud riikide omaga. Haridusajakirjas avaldatud eelnõu oli mõeldud õpetajatele lugemiseks ja arutlemiseks. „Avalikkude algkoolide seadus“ toetus tugeva ühtluskooli põhimõttele, mille kohaselt kõik kõrgema astme koolid rajanevad algkoolil. Sellest lähtus ka muusikaõpetuse korraldus. 1919. aasta ajakirja Kasvatus 6. numbris annab Haridusministeerium teada, et „uute õppekavade lõpulik redigeerimine ja trükkimine võtab aega“ ning palub seniks võtta tarvitusele juuresolevad ajutised õppekavad I–VII klassini (Eesti Õpetajate Keskliit 1919b: 73).

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine ja muusikalugu. Laulmise õppekava sisu on esitatud lühilauseetega ning õpilaste vanuse kasvades muutub õppematerjal keerukamaks. Esimeses klassis pööratakse tähelepanu hääle tekitamisele ning õpitakse üksikuid helisid intoneerima, pidades silmas laste hääleulatust. Laulud ja harjutused koosnevad enamasti 1–5 helist ning

vanemas vanuseastmes jõutakse oktaavi ulatusse. Õppesisu hõlmab esimeses klassis ka lihtsamaid laulumänge.

Teisel õppeaastal lisatakse laulude ja harjutuste juurde duur- ja moll-heli-redelite¹² laulmine koos kolmkõladega. Kolmandal õppeaastal keskendutakse hääleulatuse laiendamisele (väikse oktaavi *b* ning teise oktaavi *e*-ni). Repertuaar muutub pisut keerulisemaks ning heliredeleid moduleeritakse ühe sugulusastme ulatuses. Kahehäälsusele minnakse üle paralleelseid harjutusi lauldes. Alustatakse nootide järgi laulmise harjutustega ning kirjutatakse muusikalisi diktaate. Sellest saab järeldada, et muusikaõpetajad treenisid laulmise tundide kaudu – sarnaselt varasematele aastatele – muusikalist kuulmist. Neljandal õppeaastal lauldakse kahehäälsid laule vahelduvate häälekäikude ja rütmiga. Viienda, kuuenda ja seitsmenda õppeaasta juures laulmise õpetamist eraldi ei kirjeldata, kuid täpsustub muusikateoreetiline materjal (vt tabel 6).

Varasemas, 1917. aastal välja antud õppesisu käsitlevas dokumendis muusikalugu eraldi käsitletud ei ole, esimesed märkmed selle kohta leiab 1919. aasta ajutisest õppekavast. Viimasel, seitsmendal õppeaastal, kus põhiliselt korratakse varem omandatud materjali, on õppesisu hulgas ka „lühikesed teated muusika ajaloost“. 1919. aasta avalike rahvakoolide ajutistes tunni- ja õppekavades sisalduv muusikateoreetiline materjal on esitatud tabelis 6.

1920. aastal võttis Asutav Kogu vastu „Avalikkude algkoolide seaduse“, millega kehtestati Eestis ühtluskooli süsteem. Selle esimese astme moodustas emakeelne kuueaastase kohustusliku õpiajaga algkool. Seaduse kohaselt kestis algkoolikursus kuus aastat ning õpilaste koolikohustus tõsteti 16. eluaastani. Lisaks tuli koolide juures avada täienduskoolid õpilastele, kes edasi õppima ei läinud (Normak 2012a: 14). Sama seadusega muudeti senised valla-, kihelkonna-, linna- ja muud koolid algkoolideks (Uuet 2018: 21). Et Tartu ja Rakvere seminarid ei suutnud piisavalt kiiresti õpetajate puudust leevendada, avati Läänemaa, Tallinna ja Võru õpetajate seminarid (Normak 2012a: 18). Sellised ettevõtmised viitavad pidevale arendustegevusele oma riigi haridussüsteemi kujundamisel.

Lisaks 1920. aastal vastuvõetud algkooliseadusele kinnitati 1922. aastal ka „Avalikkude keskkoolide seadus“, mille kohaselt gümnaasium (vähemalt viie-, kuid mitte üle kuueaastase kursusega keskkool) moodustas ühtluskooli teise astme (Normak 2012a: 15). Keskkool oli emakeelne ja tasuline ning selle nime-tusele võis lisada erihar, näiteks humanitaar-, reaal- või tehnikaharu (Uuet 2018: 31–32). Selle seadusega kaotati poiste ja tüdrukute gümnaasiumi õppetöö erisused, mis avas naistele paremad võimalused kõrghariduse omandamiseks.

¹² Heliredeli all peetakse silmas helilaadi tõusvas järjekorras järjestatud noote oktaavi ulatuses.

Tabel 6. 1919. aasta avalike rahvakoolide ajutine tunnikava ja õppekava (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta	Muusikateooria	Märkused
I õa	Üksikute helide harjutamine (1–5 noodi piires, hiljem oktavi piires)	Konkreetset muusikateooria osa pole välja toodud, keskendutakse laulmisele
II õa	Duur- ja moll-heliredelid, toonika kolmkõla	
III õa	Helide ja vältuste äratundmine nootide abil noodijoonestikul	
IV õa	Vahelduv rütm, pool- ja tervetoon, diees, bekarr, bemoll, kaksik- ja kolmik-taktimõõt, liht- ja liittaktid (2/4, 3/4, 4/4, 6/8), eeltakt, rütmiharjutused, algastme muusikaline diktaat, dünaamikamärgid, liitmise märk (vibu), ¹³ punkteeritud noodid, fermaat, laulmine nootide abil	
V õa	Duur-heliredeli ehitus (tetrahordid) ja peaaastmed, moll-heliredel (parallelism), C-, E-, F-duur, a-, e-, d-moll, suured, väikesed ja puhtad intervallid (ters, sekund, kvint, sekst), rütmi ja meloodia diktaat läbivõetud intervallide piires	Kirjeldatakse ka kahehäälsel laulmist ja harjutusi nimetatud „helitõugude“ ¹⁴ piires
VI õa	Kolmkõlad ja nende pöörded, D-, A-, E-, B-, Es-, As-duur ja nende paralleelmollid, intervallid (kvart, oktav, septim), vähendatud, suurendatud ja ülemäärased intervallid lahendustega, dominantseptakord, taktimõõdud (5/4, 7/4), süngoovid, bassivõti, tempo märgid sõnadega	
VII õa	Eelnevalt õpitu kordamine, lisandub muusikaajalugu	

¹³ Liitmise märgi all peetakse silmas pidekaart, mis liidab omavahel mitu nooti.¹⁴ „Helitõug“ tähistab siin helistikku, kuid üldiselt kasutati seda ka helilaadi kirjeldamiseks.

1920. aastal vastu võetud algkoolide seadus sätestas, et algkool on ilma usuõpetuseta, kuid poliitiliste suundumuste tõttu ning Kristliku Rahvaerakonna ettepanekul muudeti see 1922. aastal taas kohustuslikuks. Viimane tingis ka õppekavade ajakohastamise, mille viis läbi Peeter Põld (Uuet 2018: 30).

1919. aastal välja antud ajutised õppekavad, milles oli eelnevatega võrreldes minimaalselt muudatusi, said olulisi täiendusi 1921. aastal algkooli õppe- ja tunnikavades.

1921. aasta „Algkooli õppe- ja tunnikavad“

Omariikluse algusaastatel olid koolis kasutusel ajutised õppekavad ning õpetajad töötasid oma parema äranägemise järgi. Ühtlustatud õppe- ja tunnikavade õppesisu koostas enamjaolt Johannes Käis (1885–1950)¹⁵ ning nende kinnitamiseni jõudis haridusminister Heinrich Nikolai Bauer (1874–1927) 1921. aastal. Suurim uuendus seisnes selles, et lisaks õppesisule lisati nüüd õppekavade juurde põhjalikud seletuskirjad iga õppeaine õpetamise kohta (Normak 2012a: 21). 1922. aastal koostas koolinõunik Kristjan Prüller (1877–1950) aruande, milles analüüsis 1921/22. õppeaastat. Selles on põhjalik tagasiside paljude õppeainete kohta, mille hulgas on ka laulmine. Aruande kohaselt on laulmisõpetuse uutes õppekavades paranenud muusikateooria ja laulmise vaheline tasakaal. See tähendab, et varasemad dokumendid olid muusikateoreetilise materjaliga liigselt koormatud ning selle täies mahus läbivõtmine ei jätnud tundides piisavalt aega laulmiseks. Prüller väitis, et muusikateoreetilise materjali ülekaal on viinud isegi nii kaugele, et õpilaste arvates on laulmine koolis kõige raskem õppeaine (Torm 2021: 88).

Sama õppeaasta (1921/22) kohta kirjutatud keskkoolide õppe- ja kasvatustöö aruandes oli koolinõunik August Kuks (1882–1965) laulmise õpetamise osas endiselt väga kriitiline. Ta avaldas arvamust, et muusikateoreetilise materjali maht on siiski liiga suur ning surub laulmise tagaplaanile. Samuti oli koorilaul mõnevõrra hääbuv positsioonis, kuna Eesti Koolinoorsoo Keskliidu koor kutsus koolidest õpilasi enda juurde laulma ning kahes kooris korraga osaleda ei jõutud (Torm 2012: 95). Nendest tähelepanekutest võib järeldada, et Eesti muusikaõpetuses oli laulmine kesksel kohal ning selle kvaliteedi pidid tagama tugevad teadmised muusikateooriast.

¹⁵ Johannes Käis (26.12.1885–29.07.1950) oli silmapaistev Eesti pedagoog ja kooliuuendusliikumise juht. Ta sai õpetaja hariduse Peterburi Õpetajate Instituudis ning lõpetas 1918. aastal Peterburi Ülikooli I järgu diplomiga loodusteaduste alal. Oli Eesti Õpetajate Liidu teaduslik sekretär, koostas pedagoogilis-metoodilist kirjandust, organiseeris õpetajate täiendkoolitusi ning osales demokraatliku ühtluskooli põhimõttel toimiva algkooli rajamisel. Käis tugines oma kooliuuenduslike ideede elluviimisel psühholoogiale (lapsepsühholoogia) ning eriti tähelepanuväärsed on tema saavutused koduloo ja loodusõpetuse alal.

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine. Laulmise õppeaine seletuskiri on liigendatud osadeks, mis kannavad pealkirju „Häälte proovimine“, „Laulude valik“, „Laulumängud“, „Helide kõrgus“, „Muusikaline iseseisvus“,¹⁶ „Hingamine“, „Hääle murdumine“ ja „Üldised soovitused“, lisaks on ära toodud soovituslik repertuaar klasside kaupa.

Häälte proovimise juures peetakse oluliseks, et esimeses laulutunnis kuulaks õpetaja kõigi laste häälelist võimekust üksi laulmisel. Selgitusena on märgitud, et õpetaja peab laulmisse kaasama kõik lapsed ning arvestama asjaoluga, et paljude laste koduses keskkonnas ei ole sellega üldse tegeletud. See võib olla põhjuseks, miks laps ei taba õigeid noote – sellisel juhul peaks õpetaja seksuma ja edasi liikuma järk-järgult. Õpilase julgus õpetajaga kaasa laulda sõltub suurel määral õpetajast ning tema võimekusest last abistada. Siinkohal on soovitatud kasutada kergemaid kuulamiseks mõeldud harjutusi, mille tulemusel võiksid tagasihoidlikumate võimetega õpilased õige pea teistega koos laulda.

Laulude valikul tuleb arvestada, et meloodia ja rütm oleksid lihtsad ning heliulatus jääks väikse oktaavi *c* ja teise oktaavi *d* vahele. Teiseks tuleb tähele panna, et laulusõnad oleksid lastele arusaadavad ning laulud rõõmsasti lauldavad. Algastmel laulude õpetamist on kirjeldatud järgmiselt:

Laulude õpetamisel – iseäranis algastmel – pidagu õpetaja meeles, et töö võime kuskil mujal nii tähtsat osa ei etenda, kui just laulutunnis; seda peetagu silmas laulude väljavalimisel ja nende käsitlemisel. Õpetaja muretsegu aga ka selle eest, et ta lauluklassi astudes enesega mingisugust tuska kaasa ei viiks. (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 84)

Laulumängude juures peetakse oluliseks, et lauluõpetus omandaks „kerge kuju“, see tähendab, et tunnis peab lastega tegelemisel kasutama mängulisi võtteid. Laulmist kirjeldatakse kompleksse tegevusena, mis hõlmab nii sügavat hingamist kui ka kehalisi liigutusi. Sellega seoses tuleb pöörata tähelepanu õpikeskkonnale, näiteks klassiruum peab olema tolmuvaba ja puhas. Laulude õppimine põhineb kuulmisel, seega peaks algastmel noodid esialgu seletamata jätma ning keskenduma pigem meeldejätmisele. Kui õpetaja näeb, et laste kuulmine on juba piisavalt arenenud ja laulud jäävad kergesti meelde, siis võib alustada nootide tutvustamisega.

Helide selgitamisel peab õpetaja õpilastele näitama, et noodid on erineva kõrgusega. Harjutades suudavad õpilased peagi laulda sekundeid ehk liikuda noodi järgi kõrvalastmetele. Sellisteks harjutusteks on soovitatav kasutada kõrgusi *g* noodist *d* noodini, harjutusteks tuleks kasutada a-häälikut ning abijooned

¹⁶ Muusikalise iseseisvuse all peetakse silmas õpilase võimet järgida oma meloodiat ka siis, kui laulmisel lisanduvad teised hääled.

võiksid esialgu jääda selgitamata. Kui õpilased on juba piisavalt harjutanud, võiks õpetaja komponeerida sekunditest koosneva meloodia õpilastele juba tuttavatele sõnadele. See näitab lastele, kui lihtne on noodi järgi laulda. Seejärel võib tutvustada esimest abijoont ning laiendada samade harjutuste heliulatust. Muusikalise iseseisvuse tähtsust rõhutatakse ka järgneva tsitaadiga:

Tihti näeme, et koolides kõik need lapsed, kellele selleks [mitmehäälses laulmiseks] osavust on, teist häält laulavad, kuna kõik nõrgemad esimesse hääle jäetakse, sagedasti terweks kooli ajaks. See on suur wiga! (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 86)

Hingamise käsitlemisel on rõhutatud kuulmisharjutuste ja noodiõppimise sidumist hingamise, hääle tekitamise ja sõnade selge väljahääldamisega. Õiget hingamist peetakse ilusa ja kõlava hääle tekitamise aluseks, seega on vaja seda lastele kindlasti õpetada. Hingamisharjutused peavad olema suunatud õigele fraseerimisele, et õhku jätkuks muusikalise fraasi lõpuni. Kuigi õiget hingamist peetakse oluliseks, on siiski mainitud, et üldhariduskoolis ei saa seda ajapuhudusel nii põhjalikult õpetada, kui vaja. Korraliku tehnika kujundamine nõuab individuaalset ja üksikasjalikku tööd. Sellele järgneb selgitus rinna- ja peahääle kasutamisest ning lõigu lõpetab tsitaat:

Kool peab aga siiski üksikuid õpilasi wabastama pahadest kommetest, mis hääle inetuks teewad. Niisugune inetu hää, nagu näituseks läbi nina kõlaw, liig lai ehk liig õnnes jne., on paljudel üldine, teistel aga üksikutes registrites ettetulew. Sellepärast peab õpetaja juba sel puhul hääleregistrite tasandamisega tegemist tegema. Kuid ettewaatust on vaja, et noorte häälele rinnaregistri üleswiimisega kahju ei tehtaks. Harjutusi pearegistri tarwitamises ärgu jäetagu tegemata. Otsem tee on õpilase peale kuulmise kaudu mõjuda. Õpetaja laulgu wigaselt sünnitatud häält järele ja toogu selle kõrwale kohe õige hää, kuuldawale. Õpilane hakkab peagi õige hääle poole püüdma – ja ongi õigel teel. (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 87)

Hääle murdumise juures on soovitatud, et sel perioodil peab õpetaja õpilaste hääled kaks korda aastas läbi kuulama ning kui kellelgi on häälemurre, siis tuleb ta laulmisest ajutiselt vabastada. Kui õpilane on külmetunud või kergelt haigestunud, siis ei peeta otstarbekaks teda tunnist vabastada, vaid ta võiks laulmise ajal lihtsalt kuulata. Samuti märgitakse, et kui õpilase hää, on pikemat aega korrast ära, siis peab õpetaja ta arsti juurde suunama.

Üldistes juhistes tuuakse lakooniliselt välja põhimõtted, mida laulmistunnis järgima peab. Kehahoiu osas peetakse oluliseks: 1) seisa, istu sirgelt; 2) ära

tõmba kulmu kortsu; 3) ära laula raamatusse; 4) laulja riided (eriti kael) peavad olema vabad; 5) suu tuleb avada vabalt ja loomulikult. Hingamise kohta on esitatud järgmised juhised: 1) hinga sügavalt ja rahulikult läbi suu ja nina korraga; 2) ära hingamise ajal õlgu liiguta; 3) ära hinga keset nina ning katsu hoiduda muusikaliste lausete katkestamisest; 4) õpi ökonoomselt hingama, see tähendab, et sissehingatud õhku ei tohi kohe ära kasutada, vaid sellega tuleb arvestada muusikalise lause lõpuni. Muusikalise ettekande tarbeks on toodud järgmised soovitusel: 1) laula pehmelt, mitte liiga valjult; 2) ära kiirusta; 3) sarnaselt ilulugemisele tuleb laulda õige rõhuga; 4) kõik häälikud tuleb selgelt välja hääldada.

Õppekava lõpetuseks on öeldud: „Enam laulmist, vähem teooriat“ (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 88), mis kinnitab veel kord, et muusika-teooria õppimine ja tundmine peavad seisma kvaliteetse laulmise teenistuses. Sama põhimõtte kehtib tänaseni, sest muusikaõpetuse sisu peab olema õpetatav ja omandatav praktilise musitseerimise kaudu.

Juhised muusikateooria õpetamiseks on esitatud varasemast täpsemalt järgmiste alapealkirjade all: „Helide vältus“, „Nootide nimed“, „Takt“, „Rütm“, „Täis ja pool heliastet“, „Helide tabamine“ ja „Diktaat“. Helivältuste juures on selgitatud, et õpe peab olema näitlik ning oluline roll on helide pikkuse kuulmisel. Noodinimede õppimisel soovitatakse alustada joonel paiknevatest nootidest ning liikuda edasi joonevahedes asuvate nootide juurde. Abijoon-
tel olevaid noote tuleks õpetada alles siis, kui selleks tekib vajadus. Alustada tuleks viiulivõtmes olevatest nootidest ning edasi liikuda bassivõtme juurde. Samas märgitakse, et teoreetilised harjutused ei tohiks liiga kaua kesta ning suurema osa tunnist tuleks keskenduda laulmisele.

Takti selgitamisel tuleb tähelepanu juhtida rõhuliste ja rõhuta osadele. Selgitatakse 2/4, 3/4 ja 4/4 taktimõõtu ning taktides esinevaid vältusi. Järgmise alapealkirja alla koondub rütmiopeetus, mille aluseks on heliredel, mida lauldakse erinevates vältustes. Teema kokkuvõtteks on öeldud:

Õpetaja waadaku aga algusest saadik selle peale, et lauludes kõik rütmi nõuded täpipealt täidetak, sest rütmiliselt puudulik laul on elutu ja lohakas. (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921: 85)

Alapeatükis „Täis- ja pool heliastet“ peetakse väga tähtsaks, et õpetaja esitaks pool- ja täistooni ise lauldes, mitte ei näitaks neid ainult kirjalikult, kuna õpilased peavad nende erinevust mõistma eelkõige kuulmise järgi. Helide tabamise juures alustatakse harjutusi tertsi piires astmeliselt liikudes, et hiljem oleks muusikalisi hüppeid kergem tabada.

Diktaatide alapeatükis selgitatakse, et õpilased peavad oskama anda kuulnud muusikale nähtava kuju. Esialgu võiksid õpilased enda lauldud helisid klassi ees tahvlil näidata. Kui õpilane eksib, peab õpetaja õigesti ette laulma, et õpilane tabaks õiged noodid kuulumise järgi. Oluline on, et õpilase kirjutatud diktaati kontrolliks kogu klass. Alguses ei ole soovitatav lasta õpilastel kirjutada individuaalseid diktaate. Ortograafiatunnis on sõna ja laulmises on heli, kuid sõnu ja üksikuid tähti võivad kõik meelde tuletada, aga helid kipuvad kiiresti ununema ning neid meenutada on keerulisem. Individuaalsete diktaatidega võib alustada alles siis, kui õpilased end intervallides kindlamalt tunnevad. Veel paremaid tulemusi annab aga selline diktaatide kirjutamine, kus õpilased noodistavad peast varem õpitud viisi. Kogu muusikateoreetiline materjal 1921. aasta algkooli õppe- ja tunnikavadest on esitatud tabelis 7.

Erinevalt 1919. aastal välja antud ajutistest õppekavadest on IV õppeaasta (nüüd IV klass) juures nimetatud diktaat nüüd toodud III klassi. V klassis lisatakse õppesisule helide tabamise harjutused duuris ja mollis, mis eeldab varasemat muusika kuulamise kogemust. Didaktilisi printsiipe järgides muutub õppesisu õppeaasta-õppeaastalt järjest keerukamaks ja VI klassis on helide tabamise harjutustele lisatud juba kromaatilised ning enharmoonilised astmed.

„Häälte proovimise“ osas on kirjas, et esimeses tunnis peab õpetaja kindlasti kuulama üle õpilaste hääled ning arvestama sellega, et mõned õpilased ei ole kunagi varem laulnud. Tagasihoidlikumate võimetega õpilased tuleb samuti järjele aidata, selle tarbeks soovitatakse vahel teha individuaalseid kuulumis-harjutusi.

Laulumängude lõigus on rõhutatud kuulumise ja kuulamise tähtsust. Seal on öeldud, et algastmes peaksid lapsed laulma peast ning noodid võiksid esialgu jääda seletamata. Küll aga peaks õpetaja algusest peale „teritama“ lapse kuulumist ja arendama tema meelespidamisvõimet. Õpetaja peaks ette laulma lühikesi fraase, mida õpilased siis kuulumise järgi kordavad. Alles siis, kui on näha, et õpilaste kuulmine on piisavalt arenenud, võib õpetaja hakata kasutama pikemaid fraase. Sellisel juhul peaks „kõrvale juba silm appi tulema“, mis tähendab, et järjest tähtsamaks saab ka noodipildi jälgimine. Kogu õppesisu kirjelduses rõhutatakse järele laulmise või nootide ning erinevate fraaside kordamise tähtsust, mis eeldab samuti muusikalist kuulumist. „Täis ja poole heliastme“ alapeatükis öeldakse, et poole ja terve astme eristamisel tuleb esmalt lähtuda kuulumisest ning seda ei tohiks esialgu teha silma ehk visuaalsete nootide abil. Ka diktaadi juures on selgitatud, et kui õpilane oskab oma lauldud motiivid üles kirjutada, siis saab muusikaline mõtlemine konkreetse vormi. Selle jaoks on samuti vaja muusikalist kuulumist. Esmakordselt maini-

Tabel 7. 1921. aasta algkooli õppe- ja tunnikavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta	Muusikateooria	Märkused
I õa	Peast laulmine, laulumängud, harjutused kuulmise teritamiseks	Konkreetsed muusikateooria osa pole esitatud, keskendutakse laulmisele
II õa	Sekundite ja tertside laulmine noodi järgi. Täis-, pool- ja neljandiknoot, nootide nimed	
III õa	C-duur heliredel, kaheksandiknoot ja -pausid, 2/4, 3/4 taktimöödud, terve ja pool heliastet, diees, bemoll, bekarr, punkt noodi kõrval, kahehäälnel laulmine, diktaat toonist tooni	
IV õa	Duur-heliredelid igast noodist, diktaat, õpitud laulude üleskirjutamine, transpositsioon, intervallid C-duurist, kolmkõla, <i>crescendo</i> ja <i>diminuendo</i> harjutused, laulmisel fraseerimine ja muusikaline ettekanne, muusikaline iseseisvus ja ettekanne	Transpositsioon ehk transponeerimine Muusikalise iseseisvuse juures on oluline osata laulda nii esimest kui ka teist häält
V õa	Moll-heliredel, kahe- ja kolmehäälsed laulud, diktaat muusikaliste lausete kaupa, triool, heli tabamise harjutused duuris ja mollis, liittaktid ja pisut raskemad rütmid	
VI õa	Tähtsamad dissoneerivad akordid, bassivõti, pikemad ja rütmiliselt keerukamad diktaadid, täpsem hääle tekitamine, kromaatilised ja enharmonilised astmed, üldised jooned muusikateadusest, muusikaajaloo tähtsamad sündmused, kolmehäälsed laulud	Laulurepertuaari peaks valima selliseid laule, mille sisu ärataks õpilase vaimuelu ja tundmust

takse kuulmisharjutusi hingamise alapeatükis, kuid neid ei käsitleta veel eraldi muusikaõpetuse komponendina.

1921. aasta dokumendi alapeatükist „Laulumängud“ leiab esimesi vihjeid muusikalisele liikumisele. See ei tähenda siiski veel iseseisvat ainekomponenti, vaid pigem laulmistundi lõimitud mängulisi tegevusi, mis sisaldavad muusika-

lise liikumise elemente. Ühtlasi märgitakse, et laulmine nõuab sügavat hingamist ning et kehaliste liigutuste tegemise puhul on see veelgi komplitseeritum.

VI klassi laulmise õppekavasse on lisatud „tähtsamad põhijooned üldisest muusikateadusest ning muusika-ajaloo tähtsamad sündmused“. Õppekavale järgnev seletuskiri keskendub endiselt laulutehnilisele õpetusele, kuid veel kord on üldise õppe-eesmärgina mainitud muusikateaduse tähtsamate põhi-joontega tutvumist.

Sellise detailse õppekava rakendamisel ilmnes peagi suur hulk probleeme. Õppekava oli liialt mahukas ning õpilastel ja õpetajatel ei olnud võimalik kõiki selles sätestatud eesmärgi täita. Samuti soovisid õpetajad pisut suuremat tegevusvabadust teemade käsitlemisel. Eelnevaid põhjendusi arvesse võttes tekkis vajadus õppekava muutmise järele. Õppekava asus ministeeriumi tellimusel uuendama Johannes Käis koostöös Eesti Õpetajate Liiduga, uuendatud algkooli õppekava kinnitas haridusminister Alfred Julius Mõttus (1886–1994) 26. juulil 1928 (Normak 2012a: 22).

1928. aasta „Algkooli õppekavad“

1928. aasta õppekavades on ainetevaheline lõiming ja terviku loomine väga tähtsal kohal ning selles soovitatakse, et nooremas vanuseastmes peaks põhiaineid õpetama üks õpetaja (Normak 2012a: 22).

Õppekava järgi on laulmine jätkuvalt kohustuslik õppeaine. Laulmise olulisust kinnitab ka 1928. aasta laulmise ainekava seletuskiri, kus on öeldud:

Laulul on eesti rahva elus väga kõrge väärtus. Eesti laulukultuuri kindlustamine peabki algama algkooli esimesist aastaist, luues vastuvõtlikku pinda meie rahva musikaalsete võimete kasvamiseks ja säilitades meie lauluvara. (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928: 122)

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine. Sarnaselt varasematele dokumentidele on laulmisõpetuse sisu valik lähtunud eesmärgist kasvatada laulurõõmu ja -armastust, mille kaudu „ülistatakse tundeid“ ja seotakse meeleolu laulude sisuga. Teadlik lauluõpetus arendab ka õpilase tähelepanu, vaatlemisvõimet, mõtte- ja tahte jõudu ning enesekontrolli. Kehalise arengu seisukohalt on oluline kopsude ja hääleorganite õige kasutamine.

Laulmine peab olema laulmise tunni keskmeks ning kõik ülejäänud, laulmiseks vajalikud harjutused jäävad laulmist teenivale positsioonile. Dokumendis on öeldud, et nooditeooria õppimist väljaspool lauluõppimist algkoolis olla ei tohi. Viimane asjaolu kinnitab veel kord, et muusikateooria õppimine peab olema kvaliteetsema laulmise teenistuses. Lisaks on seletuskirjas pööratud tähelepanu nii muusikalisele kuulmisele, muusikaajaloole kui ka muusikalisele

liikumisele, kuid eraldi ainekomponentidena neid siiski endiselt veel ei esitata. Laulu õppimine algab meeolelu loomisega, selle jaoks peavad õpilased laulusõnu mõistma. Laulu sõnum kujuneb teksti ja meloodia koosmõjus, mis loob uue tegelikkuse ja tähenduse. Laulutekste tuleb lõimida teiste õppeainetega ning neid võib ette valmistada näiteks koduloo, emakeele ja kõlblusõpetuse tundides. Laulu meloodiad kannab ette õpetaja ning nende saateks võib kõlada ka mõni instrument. Laulurepertuaari valiku kohta on kirjutatud nii:

Laulude valikul tuleb aga silmas pidada järgmisi nõudeid: lauluviis olgu kerge, ilus; rütm lihtne, selge; hääleulatus laste arenemise kohane; sõnad lapsepärased, mida lapsed ka rõõmuga laulavad. (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928: 122)

Laulude heliulatus peab arvestama õpilaste hääleulatusega, mis on konkreetselt välja toodud klasside kaupa õppesisu kirjeldustes. Enamasti moodustavad repertuaari 10–12 laulu aastas ning vajadusel peab õpetaja sobiva helistiku leidmiseks neid transponeerima. Olulisemaks õpitud laulude arvust on nende kvaliteet, mis saavutatakse pideva kordamise ja harjutamise tulemusel. Repertuaari moodustavad kodumaa-, looduse- ja seltskonnalaulud rahvaviisidest ning eesti ja teiste heliloojate loomingust. Eelistama peaks meie hõimurahvaste (soomlaste ja ungarlaste) laule ning kindlasti tuleks ära mainida ka laulude autorid.

Teadliku laulmise juures on olulised ka hingamisharjutused, mille alla kuuluvad hääletabamised, rütmilised, dünaamikaga seotud ja kuulamise harjutused. Hingamisharjutused on sarnaselt 1921. aastal välja antud dokumendile väga põhjalikult lahti seletatud. Laulmisel on oluline ka hääldamine, mille kaudu tuleb jälgida õpilaste loomulikku suu avamist, ning vokaalide ning konsonantide selge välja laulmine, mille juures on olulised huulte tegevus, õige keele asend ning alumise lõualuu vaba liikumine. Tuleb jälgida rinnahääle kasutamist ning häälemurde perioodil õpilased laulmisest vabastada. Tähtis on ka laulude ettekandmine, mis peab toimuma sisemise aktiivsusega, parajas tempos ning järgima dünaamilisi ja agoogilisi nõudmisi.

Põhjalikule seletuskirjale eelneb õppeaastate kaupa esitatud lakooniline plaan, milles on välja toodud laulmise siht, lähtekoht ja kava. I õppeaastal pööratakse tähelepanu laulurõõmu äratamisele, lapse lauluvara rajamisele ning hääle, kuulmise ja rütmitunde arendamisele. Oluline on laulmisel kohe õiget hingamist treenima hakata. Lauluvara moodustavad „kerged ja ilusad“ laste- ja mängulaulud, mida lauldakse nii üksi kui koos. II õppeaastal keskendatakse ka puhtale ja ilusale muusikalisele ettekandele. Ühehäälele laulmisele lisatakse instrumentaalsaade. III õppeaasta kohta on kirjutatud, et eakohased

Tabel 8. 1928. aasta algkooli õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta	Muusikateooria	Märkused
I õa	Laulmine seksti ulatuses (re^1-si^1), rütmilised harjutused laulmisel (käte- ja kehaliigutused), marssimine, erinevus tasaste ja valjude, lühikeste ja pikkade, madalate ja kõrgete toonide vahel	Esimesed viited muusikalise liikumise ja dünaamika märkide kohta
II õa	Laulmine oktaavi ulatuses (re^1-re^2), helide tabamine kuulmise järgi (eristamine sekundi ja tertsi ulatuses). Noodid: do, re, mi, fa, so; veerand-, pool- ja tervenoot, kolmkõla laulmine	Ettevalmistavad harjutused nootide ja noodisüsteemi tarvitamiseks
III õa	Helide tabamine tertsi piires, kaheksandiknoot ning -pausid vastavalt õpitud nootidele, punkteeritud noot, kahe-, kolme- ja neljaosaline taktimõõt, tutvumine noodisüsteemiga	
IV õa	Laulurepertuaari heliulatus on kuni mi^2 , mažoorheliredel, do-mažoori ehitus, toon ja pooltoon, fa- ja sol-mažoori heliredelid, bemoll, diees, bekarr, helistikumärgid, dünaamika märgid (<i>p</i> , <i>mf</i> , <i>f</i> , <i>cresc.</i> , <i>dim.</i>), punkteeritud rütm, kaheksandik- ja kuuteistkümnendiknoot, helide tabamine kvindi piires (v.a kvarthüpped), rütmiline ja meloodiline etteütlus, lastele tuttavate lauluviiside üleskirjutamine peast (mitte üle tertsi)	Dokumendis on mažoori puhul kasutatud kirjepilti „madžorheliredel“ Juhatavad märgid ehk helistikumärgid Rütmiline etteütlus ehk rütmidiktaat
V õa	Laulurepertuaari heliulatus on kuni fa^2 . Intervallid do-mažooris, heliredel $re-si^1$ mažooris, la- ja re-minoor heliredeli ehitus. <i>Ritardando</i> , fermaat, 3/8 takt. Kerged rütmilised ja meloodilised etteütluste, lastele tuttavate lauluviiside üleskirjutamine peast	Takti all on silmas peetud taktimõõtu
VI õa	Heliredelid $la-mi^1$ mažooris ning $mi-sol$ minooris, 6/8 takt. Helide tabamine oktaavi piires (v.a septiimi hüpe)	Minor ehk minoor Septiim ehk septim

laulud peaksid olema valitud peamiselt eesti heliloojate loominguga ja rahvalaulude seast. Harjutatakse juba kahehäälselt laulmist, et IV õppeaastal teadlikku lauluoskust algelise noodiõpetuse alusel süvendada. Laulurepertuaar rikastub aasta-aastalt jõukohaste kodumaa-, looduse- ja seltskonnalauludega nii eesti kui ka teiste rahvaste heliloojate üldtuntud teoste ja rahvaviiside näol. Lauldakse ühe- ja kahehäälselt noodist, peast, kooris, üksikult, saatena ja saa-

teta (heliulatus kuni fa^2). VI klassis lisanduvad laulurepertuaari eesti ja teiste rahvaste kunstlaulud, isamaalised ning lüürilised laulud. Jätakuvalt lauldakse ühe- ja kahehäälsed laule, aga tehakse algust ka kolmehäälsel laulmisega. 1928. aasta algkooli õppekavas esitatud muusikateoreetiline materjal on koondatud tabelisse 8.

Muusikaõpetuses on palju nii ainespetsiifilist, teoreetilist kui ka tegevuslikku õppesisu. Kasvatustlikes taotlustes on juba eraldi välja toodud konkreetselt õpilaste kuulmise teritamine, mis erineb tänasest muusikaõpetuse ainekomponendist „muusika kuulamine“. Kuigi õppeaastate lõikes ei ole muusika kuulamist mainitud, on see siiski õppekava lõpus olevas seletuskirjas „kuulmisharjutustena“ välja toodud. Seal on selgitatud, et rütmi- ja tabamisharjutused tuleb siduda kuulmisharjutustega, mille eesmärk on arendada muusikalist kuulmist. Muusikalise kuulmise all ei peeta silmas vaid häälemuljete vastuvõtmist, vaid ka toonide ning nende kõrguse ja rütmi erinevuste tajumist. Tähelepanekutena on märgitud, et kooliastumise ealistel lastel on muusikaline kuulmine veel kujunemas. On võimalik, et nad pole varasemalt muusika ega laulmisega kokku puutunud, ning ei saa eeldada, et neil oleksid juba musitseerimiseks vajalikud oskused. Viidatakse ka füüsilise kuulmiskahjustusega õpilastele, seda võivad märgata alles õpetajad koolis. Vahet tuleb teha kuulmis- ja laulmisharjutustel, milles matkitakse õpetaja esitatud melodiat. Noodiõpetuse alapeatükis rõhutatatakse taaskord kuulmise tähtsust, kuna kuulmise ja rütmiliste harjutustega on lähemalt seotud musikaalse arusaamise arendamine. Muusika kuulamine käib üldiselt kogu laulmisõpetuse juurde ning ilmselt pole vajalikuks peetud seda eraldi õppeaine komponendina välja tuua.

Ka muusikalist liikumist ei ole eraldi ainekomponendina välja toodud, kuid seda kirjeldatakse õppeaine sisus. Näiteks tuleks teisel õppeaastal teha rütmilisi harjutusi vastavate kehaliigutustega. Seletuskirjas on rütmiharjutuste juures märgitud, et laulurütmi ettevalmistusele ja „taktitunde“ tekitamisele (tõenäoliselt peetakse silmas rütmitunnet) aitavad kaasa kerge koputamine, käte plaksutamine, taktilöömine, loendamine ja marssimine. Loetelust viimane on otseselt seotud muusikalise liikumisega, kuid õppesisu eraldiseisva komponendina pole seda välja toodud. Laulmistunni keskmeks on laul, mida esitab muusikaõpetaja lauldes või mõnel muusikainstrumendil mängides. See on ainus viide muusikatunnis instrumendi kasutamise kohta ja see käib õpetaja ülesannete juurde. Kuulmisharjutuste juures täpsustatakse, et neid ei tohi kindlasti segamini ajada kuulmise järgi laulmisega. Seejuures selgitatakse, et laulmine kuulmise järgi on selline tegevus, kus õpetaja laulab või mängib instrumendil mõne viisi, mida õpilased järele laulavad. Kuulmisharjutuste eraldi eesmärgiks on arendada üksikute toonide eristamist.

Muusikalugu. Õppekava eesmärgiseade kirjeldamise juures on oskuste ja teadmiste alal toonitatud lastele otstarbeka lauluvara pakkumist, mis koosneb nii rahvaviisidest kui ka üldtuntud lauludest. IV õppeaasta üldises kirjelduses on rõhutatud, et laste silmaringi tuleb laiendada esmalt kodumaa piirides ning huvi korral väljapoole Eestit. Oluliseks peetakse ka oma rahva ajalooa tutvumist ning oskuste järjepidevat arendamist. Kuigi muusikalugu eraldi komponendina veel ei ole, on siiski märgitud, et alates IV klassist tuleks hakata õpilastele põgusalt tutvustama muusikaajalugu. Sama dokumendi seletuskirjas viidatakse laulude viisi ja sõnade loojatele, kellest õpilastele kindlasti rääkima peab. V ja VI õppeaastal on vaja selgitusi anda ka tähtsamate heliloojate elust.

Omalooming. 1928. aasta õppekava seletuskirjas on esmakordselt eraldi kategooriana välja toodud „Loov töö laulmises“, mille eesmärk on äratada õpilastes loovaid võimeid ning nende saavutamiseks tuleb lapsi juba esimesest õppeaastast alates isetegevuslikule loovale tööle suunata. See on õppeainete ülene ega puuduta üksnes laulmistundi, kuid selle võimalustena tuuakse välja näiteks omaloominguliste viisikeste ja rütmiliste näidete leidmine luuletustele või salmidele ning linnulaulu, loomahäälte, autosignaalide, ajalehepoisi hüüete vm häälte matkimine. Taoliste improvisatsioonide harjutamisel ning paremaks muutumisel võivad hästi õnnestunud omaloodud laulud saada ka osaks klassi lauluvarast.

1930. aasta „Keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaal- ja majapidamisharu“

1930. aastatel tekkis nn haritlaste üleproduktsoon, mille tõttu sooviti rohkem tähelepanu pöörata kutseharidusele ning üritati keskkooliklasside osa kokku tõmmata. Viimasega seoses kaotasid paljud õpetajad töö (Normak 2012a: 16). Samal ajal püüti gümnaasiumidele määratud eriharudega lahendada kutsehariduslike õppeasutuste vähesuse probleemi. Selle muudatuse mõte seisnes õpilastele valikuvabaduse andmises ning võimaluses juba gümnaasiumi ajal kutse omandada. Kahjuks polnud reform piisavalt hästi ette valmistatud ning ebaõnnestus. Suuremad puudused seisnesid ettevalmistamata õppekavades, ebapiisavas õppekirjanduses ja puudulikes praktikavõimalustes. Piiravaks asjaoluks osutus seegi, et väikelinnades oli vaid ühe suunaga gümnaasium, mis tähendas, et õpilased pidid õppima erialal, mis neid tuleviku perspektiivis võib-olla isegi ei huvitanud (Uuet 2018: 32–33).

Kutsekoolide vähesuse probleemi püüdis koolinõunik Friedrich Volrad Mikkelsaar (1886–1930) lahendada keskhariduses õppesuundade rakendamise abil. Seetõttu oli vaja ajakohastada gümnaasiumi humanitaar-, reaal- ja majapidamisharu õppekava (Uuet 2018: 32). 1930. aastal vastu võetud dokument

keskendub peaaesjalikult õppekava eesmärkidele ning konkreetsem õppesisu on esitatud lakooniliselt ülesannete vormis (Hariduse- ja sotsiaalministeerium 1930).

Ajakohasele koolisüsteemile üleminek läks tänu õpetajaskonna toetusele üsna kiiresti. Eesti Õpetajate Liitu (asutati 1917, kandis 1919. aastani nime Eesti Kooliõpetajate Keskliit) oli koondunud suur osa Eesti kooliõpetajatest, kes üheskoos moodustasid kaaluka jõu, mille hariduselu puudutavate seisu-kohtadega ministeerium arvestas (Normak 2012a: 19).

Laulmine ja muusikateooria. Laulmise õppeaine sisuks on eelkõige lauluharjutused ning võimaluste piires ka muusikateoreetiliste teadmiste süvendamine õpetaja valitud õppesisust lähtudes. Ühisüritustel (palvetel, aktustel, ekskursioonidel jne) tuleb leida võimalus ühehäälseks kooslaulmiseks. Kui kool leiab võimaluse keskkooliastmes üksikutes klassides lauluõpetust anda, siis on oluline, et õpilaste muusikalisel arendamisel toetutaks nende algkoolist saadud teadmistele. Seega soovitatakse keskkooli esimeses astmes ühtlustada algkoolist saadud teadmisi ning kujundada ühtlane selge hääldamine. Märkusena on selgitatud, et kogu teoreetiline materjal antakse õpilastele praktiliste harjutuste kaudu ning muusika vormi ja ajalugu käsitletakse koos muusikaliste näidetega (vt tabel 9).

Tabel 9. 1930. aasta keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaali- ja majapidamisharu (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta	Muusikateooria
I õa	Varasemate (algkoolis omandatud) teadmiste ühtlustamine ning selge hääldamine
II õa	Muusikaline diktaat, kuulmise arendamine intervallide tabamise kaudu
III õa	Kolmkõla ja selle pöörded, kokkukõla ¹⁷ mõiste
IV õa	Dominantseptakord, muusikalise vormi mõiste
V õa	Muusika ajalugu

Õpilased, kes osalevad klassidevahelises kooris, on laulukandjad ning teised saavad nende toel laulda. Kindlasti tuleks kasutada võimalust üheskoos kaasõpilastele esineda. Korraldada võiks 10–15-minutilisi kontserte, kus esi-

¹⁷ Kokkukõla ehk harmoonia.

neb kooli orkester, mõni muusikaliselt haritud kaasõpilane või helikunstnik. Siin selgituses võib leida viiteid sellele, et kuigi õppekäikude kategooriat eraldi välja toodud pole, peetakse neid siiski oluliseks, et kasvatada kontserdipublikut ning arendada õpilaste esinemisoskust. Muusikateoreetiline materjal 1930. aasta keskkooli õppekavadest on koondatud tabelisse 9.

Muusikalugu. Dokumendi laulmise osa juures on selgitatud, et alates V klassist tuleb laulu õpetamise juures kirjeldada „jooni muusika ajaloost“ ning muusikalist vormi ja ajalugu käsitletakse vaid ühenduses muusikaliste näidetega.

1931. aastal kinnitas haridusminister Jaan Piiskar (1883–1941) dokumendi „Täiendus algkooli õppekavadele“. See dokument jagab selgitusi 26. juulil 1928 kinnitatud algkooli õppekavade kohta. „Täienduste“ sissejuhatuses on välja toodud laulmise õppeaine lühikirjeldus ning lõpus kohustuslik, valikuline ja vaimulik repertuaar. Algkooli õppekavades on laulude valik jäetud õpetaja otsustada: repertuaar peaks olema mitmekesine, kuid siiski teatavate piiridega. Täheledatakse, et aastate jooksul on tekkinud vajadus ühise lauluvara järele, mis peab koosnema lastele jõukohastest, nii eesti kui ka teiste rahvaste lauludest. Ühine lauluvara seob koolide õpilasi ja vilistlasi kogu eluks, säilitades meie parima laulurepertuaari. Laulud on jaotatud kaheks: 1) ühised ja 2) valitavad laulud. Kuue aasta jooksul tuleb eestikeelsetes algkoolides õppida ära 52 ühist laulu, liitklassides¹⁸ võib õpitud laulude arv olla 36 (Eesti Vabariigi Hariduse- ja Sotsiaalministeerium 1931: 1–2). Tegemist on tähelepanuväärse arendusega, sest ühine repertuaar – sarnaselt ühiselt loetavate kirjandusteostega – loob sidususe erinevate põlvkondade vahel ühiskonnas aegade üleselt.

1937. aasta „Algkooli õppekavad“

1930. aasta haridusreform tõi kaasa vajaduse täiendada õppekavasid ja need ilmusid 1937. aasta sügisel. Võrreldes varasemate samalaadsete dokumentidega on uutes õppekavades tugev rõhk rahvuslusel. Algkooli sihtide juures on selgesõnaliselt öeldud, et lisaks vaimsele ja kõlbelsele kasvatusale on kooli ülesanne kujundada teadlikke rahvusliikmeid ning Eesti Vabariigi väärtuslikke kodanikke.

Laulmine, muusikateooria, muusika kuulamine. Laulmisõpetuse eesmärk on eelkõige äratada laulmisrõõmu, arendada õpilaste kuulmist, häält, rütmitunnet ning selle kaudu kasvatada ühist rahvustunnet ja isamaa-armastust. Õppekavas on mainitud, et mitte laulmine iseenesest ei arenda rahvustunnet

¹⁸ Liitklassis õpivad koos erinevate klasside õpilased. PGS § 25 kohaselt võib moodustada õpilastest liitklassi, kui kahe või enama klassi õpilaste arv kokku on 20 või alla selle. Lisaks on lubatud ühendada I–III, IV–VI ja V–IX klasse.

ja isamaa-armastust, vaid seda tuleb teha teadlikult vastava repertuaari kaudu. Laulmisõpetuse juures on oluline, et lapsed saaksid kaasa lauluvara, mis koosneb väärtuslikust eesti heliloojate loomingust ning rahvaviisidest, mida võib täiendada võõraste heliloojate looming. Alustatakse ühehäälselt laulmisest, IV klassist peaks sellele võimalusel lisanduma kahehäälselt laulmine. Koorilaulu arendamiseks tuleks valitud lauljatest moodustada klassidevahelisi laulukoore¹⁹ ja õpilaste valmisolekul võib kahehäälselt laulmisega algust teha juba III klassist.

Laulud õpitakse selgeks enamasti kuulmise järgi, seetõttu on oluline, et õpetaja oskaks hästi laulda ning oleks õpilastele eeskujuks. Õpilased kuulavad nii rütmilist kui ka meloodilist liini, panevad tähele helivältusi ning viipavad kaasa. Vanemates klassides suudavad nad juba noodi järgi kergemaid astmeid tabada ja kirjutavad lihtsamaid viise rütmiliselt, hiljem ka meloodiliselt üles. Välja on toodud, et õpilased ei õpi noodist laulma, vaid laulavad noodi kaasabil. Teadliku lauluõpetamise juures on tähtsad ka õige hingamine ning ilus tämber, mis saavutatakse järjepidevate hingamis- ja hääleharjutustega. Laulude õpetamisel ja õppimisel tuleb tähelepanu pöörata teoste autoritele, mille kaudu on võimalik integreerida eesti keele, koduloo ja usuõpetuse tundides õpitud materjali. Kui varasemates dokumentides antakse soovitus häälemurde perioodil laulmisega mitte tegeleda, siis selles õppekavas on soovitatud, et õpilased võiksid laulda vaikselt, kuid koorilaul on häälemurde ajal keelatud.

Laulmise ainekava järgi peab õpetaja laulmise õpetamisel järgima kõiki ülaltoodud aspekte, lisaks on selles klasside kaupa välja toodud konkreetsem õppesisu (vt tabel 10). I ja II klassis lauldakse ühehäälselt ükski ja kooris lihtsaid laste-, rahva- ja mängulaule, võimalusel tuleks lisada ka kaasmäng. III klassis süveneb muusikateoreetiliste teadmiste osakaal ning seetõttu on laulmisel vaja teha õpitava laulu juurde ka rütmiline analüüs. Omandada tuleb viis kohustuslikku ja viis valikulist laulu haridusministeeriumi nimestikust. Peale nende õpitakse veel vabalt valitud repertuaari. IV klassis kasvab muusikateooria osa ning sellest tingituna muutub õpitavate laulude analüüs detailsemaks. Repertuaari valikul tuleb endiselt lähtuda ea- ja jõukohastest lauludest, mis oleksid seotud isamaa-, loodus-, rahva- ja seltskonnalaulude temaatikaga. IV klassis on õpilased suutelised õppima laule noodi kaasabil, mis lisab võimaluse hakata laulma kahehäälselt. Samuti pööratakse tähelepanu korralikule ja ilmekale ettekandele. Repertuaarisoovitused on endiselt samad, st ära tuleb õppida viis kohustuslikku ja viis valikulaulu haridusministeeriumi nimestikust ning lisaks vabalt valitud laulud. V ja VI klassis toimuvad laulmistunnid valdavalt

¹⁹ Klassidevaheline koolikoor koosneb III–VI klassi valitud õpilastest.

Tabel 10. 1937. aasta algkooli õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta	Muusikateooria Sisu	Märkused
I õa	Rütmilised harjutused 2-osalistel rõhualadel, marssimine, käeviiped, rütmiline liikumine pillimuusika saatel	Käeviiped tähistavad ilmselt lauludele kaasa dirigeerimist meetrumi tunnetamise arendamiseks. Rõhualad tähistavad ilmselt taktimõõte
II õa	Valjude ja tasaste, lühikeste ja pikkade, madalate ja kõrgete helide eritlemine. 2- ja 3-osalistele rõhualadele vastavad käeviiped kuulamise järgi	
III õa	Rõhulised ja rõhuta helid, takt, taktikriips, 2-, 3- ja 4-osalistel rõhualad ning nende järgi viipamine. Duur-astmiku kolmkõla ja põhitooniga tutvumine. Õpitava laulu rütmiline analüüs: helivältus ja selle märkimine nootidega. Ühe-, poole-, kahe-, kolme- ja neljalöögilised helid ja noodid. Ühe- ja kahelöögilised pausid, side ja jooneke nootide ühendajana, helitugevus (<i>p, f</i>)	
IV õa	2-, 3- ja 4-osaline takt, duur-astmik ja kolmkõla (laulmine ja kirjutamine), moll-heliliik ja kolmkõla (kuulamise järgi), kolmelöögiline noot, veerandnoot, punkteeritud rütmid, tai-ti, tai-ri, kuueteistkümnendiknoot. Dünaamilistest märkidest <i>p, f, mf, crescendo, diminuendo</i>	Ainekavas on vältused esitatud rütmifiguuridena
V õa	Duur- ja moll-astmiku ning kolmkõladega tutvumine. Terve-, pool-, neljandik-, kaheksandik-, kuueteistkümnendiknoodid ning vastavad pausid. Taktimõõdu konkreetne käsitus: 2/3, 3/4, 4/4, 3/8. Duur-astmiku analüüs ja valemid. Helistikud F- ja G-duur. Bemoll, diees, bekarr. Dünaamilistest märkidest <i>ff, pp, rit.</i>	
VI õa	Loomuliku moll-astmiku analüüs, duur- ja moll-astmike ehitamine valemite järgi kuni kahe võtmemärgiga helistikes. 3/8, 6/8 taktimõõdud	

samadel alustel kui eelnevates klassides, kuid muusikaline analüüs muutub detailsemaks. Erinevus seisneb õpitavate laulude arvus ehk nüüd tuleb ministeeriumi nimestikust valida kuus kohustuslikku ja kuus valiklaulu, millele lisatakse vabavaliku laule. 1937. aasta algkooli õppekava muusikateoreetiline õppesisu on kokkuvõtlikult esitatud tabelis 10.

Muusika kuulamine. Muusikalise kuulmise tähtsust kirjeldatakse dokumendi laulmise osas esimest korda II klassi juures: vajalikuks peetakse, et õpilane eristaks kuulmise järgi madalaid, pikki, lühikesi ja kõrgeid helisid. III klassis lisatakse sellele duur-helirea kolmkõla ja põhitooniga tutvumine, mida õpitakse kuulmise kaudu. Kuna ei ole täpsustatud, millisel kujul õpilased seda kuulama peaksid, siis võib eeldada, et õpetaja ettekandes. Seega võib öelda, et esimest korda mainitakse muusika kuulamist 1937. aasta õppekavas, kuid mitte eraldi õppeaine komponendina. Järgnevas IV klassi laulmise õppeaine sisu kirjelduses on sarnaselt III klassile samuti oluliseks peetud õpitud laulu kuulamist. IV klassis peaks õpilane oskama moll-helilaadi kuulmise järgi ära tunda ning VI klassis eristama duur- ja moll-helilaadi kuulmise järgi. Dokumendi lõpus, kasvatuslike sihtide juures on mainitud, et laulmisõpetuse eesmärk on äratada lapses laulurõõmu, teritada tema kuulmist, harida häält, arendada rütmitunnet ning kasvatada ühistunnet, rahvustunnet ja isamaa-armastust. Laulu õppimine toimub klassis kuulates, see tähendab, et õpetaja laulab lastele viisi ette. Sellega annab õpetaja neile eeskuju ning loob võimalused laulu õppimiseks. Õpilased kuulavad esmalt rütmilist, siis meloodilist külge, panevad tähele rõhkude jagunemist, helivältsusi ning laulavad käeviipeid tehes. Laulmist kuulmise järgi peetakse oluliseks ka noodiõpetuse aspektist.

Muusikaline liikumine. Eraldi muusikalise liikumise kategooriat õppekavas pole, kuid seda on kirjeldatud erinevate klasside õppesisus. Näiteks I klassi ainekavas on mainitud rütmilist liikumist ja kehaliigutusi laulude ning võimalusel ka pillimuusika saatel. Õpilased peaksid oskama rütmiharjutusi teha, rõhulistel osadel marssida ning tempos käega viibata.

II klassi juures on lisaks laulmisele eraldi kategooriana välja toodud „rütmiline liikumine“, mis hõlmab kaheosalises taktimõõdus marssimist ning kolmeosalise taktimõõdu järgi viipamist.

Muusikalugu. 1937. aasta algkooli õppekavas pole klasside kaupa õppesisu kirjeldamisel eraldi muusikaloo osa, kuid seletuskirjas on märgitud, et laulude õpetamisel tuleks pöörata tähelepanu sõnade ja meloodia autoritele. Õpilastele tutvustatakse heliloojaid ning tuletatakse meelde eesti keele tundides omandatud teadmisi sõnade autorite kohta.

1938. aasta „Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad“

Dokumendis on välja toodud algkoolile mõeldud laulmisõpetuse sisu, mis on esitatud lakoonilisemalt kui 1937. aasta algkooli õppekavas. See on tingitud asjaolust, et 1938. aasta dokument koondab endas kõigi ministri poolt kinnitatud üldhariduslike koolitüüpide (algkool, progümnaasium, reaalkool, gümnaasium) õppekavasid. Varasemalt esitati algkoolidele ja keskkoolidele mõeldud õppekavad eraldi.

Eessõnas on öeldud, et kuigi konkreetne dokument on määratud keskkoolidele ja gümnaasiumidele, on sellesse võetud ka algkoolide uued õppekavad. Nüüd on loodud tervikdokument, mis annab täieliku ülevaate õppesisust. Sellest tulenevalt ei dubleerita käesolevas uurimuses 1938. aasta dokumenti analüüsides I–VI klassi laulmisõpetuse õppesisu (vt tabel 10). Algkooli V klass oli võrdsustatud progümnaasiumi I klassiga. Seda selgitab 1934. aastal vastu võetud keskkoolide ja gümnaasiumide seadus, millele tuginedes korraldati gümnaasiumidesse sisseastumine vastavalt sellele, millise algkooli õpilane oli lõpetanud. See tähendab, et kuueklassilise algkooli lõpetanud oli võimalik astuda kolmeklassilisse reaalkooli ja seejärel kolmeklassilisse gümnaasiumisse ($6 + 3 + 3$), neljaklassilise algkooli lõpetamise järel sai minna edasi õppima viieklassilisse progümnaasiumisse ja sealt edasi gümnaasiumisse ($4 + 5 + 3$).

Laulmine ja muusikateooria. Progümnaasiumi III klassis ja reaalkooli I klassis lauldi peamiselt ühehäälsed, kuid võimalusel ka kahehäälsed laule. Laulude õppimisel pandi rõhku rütmile ja meloodia analüüsile. Muusikateoreetiline materjal läks aasta-aastalt keerulisemaks ja põhjalikumaks ning sellele tuginedes oli progümnaasiumi V klassis ja reaalkooli III klassis võimalik juba mitmehäälselt laulda. Gümnaasiumi I, II ja III klassis on oluliseks peetud oskust mitmehäälsel laulmisel kooripartituuri jälgida ning selles oma partii leida (vt tabel 11).

Muusika kuulamine. 1938. aasta koondõppekava laulmise peatükis on kirjas, et juba II klassis tuleks omandada „valjude ja tasaste, lühikeste ja pikade, madalate ja kõrgete helide eritlemine kuulmise järgi“. III klassis lisandub sellele õpitava laulu kuulamine ja rütmiline analüüs, millega tuleb jätkata ka järgmistes klassides. Lisaks tutvutakse kõrva ehk kuulmise järgi duuri- ja moll-astmiku, põhiheli ja kolmkõlaga. Selles õppekavas mainitakse esmakordselt heli taasesitusseadmete kasutamist koolitundides: nimelt märgitakse, et progümnaasiumi V klassis (võrdsustatud reaalkooli III klassiga) võiks tähtsamate muusikavormidega (ooper, oratoorium, duett, aaria, kantaat, sümfoonia, sonaat, fantaasia, retsitatiiv, rapsoodia, prelüüd ja etüüd) tutvumisel neid demonstreerida heliplaadilt, klaveril või muul viisil. Ühtlasi võib seda

pidada esimeseks muusika kuulamise ülesandeks Eestis kehtestatud õppekavades, kuigi eraldi õppeaine komponendina muusika kuulamist veel välja toodud pole. Täiendavalt on ainekava lõpus gümnaasiumi I, II ja III klassi kohta märgitud, et varem omandatud teadmisi muusikavormide alal tuleb korrata ühenduses muusikaliste demonstratsioonide või muusikaliste näidetega. Sellest võib järeldada, et gümnaasiumi astmes peeti muusika kuulamist oluliseks, kuid vahendite (eelkõige helisalvestiste kuulamiseks mõeldud tehnika) vähesuse tõttu seda kohustuslikuks veel teha ei saanud.

Tabel 11. 1938. aasta algkooli, keskkooli ja gümnaasiumi õppekavad (töö autori koostatud kokkuvõttev tabel).

Õppeaasta/klass	Muusikateooria sisu	Märkused
Algkooli V klass = progümnaasiumi I klass		
Algkooli VI klass = progümnaasiumi II klass		
Progümnaasiumi III klass = Reaalkooli I klass	Rütmiline diktaat, mažoor- ²⁰ ja loomuliku minoor-astmiku ehitamine kuni nelja märgiga helistikes, transponeerimine, süngoop ning bassivõti (ainult poistele)	
Progümnaasiumi IV klass = reaalkooli II klass	Tutvumine intervallidega, mažoori ja minoori moodustamine valemite järgi. Kõrgendatud VI ja VII aste minooris (harmoniline ja meloodiline minoor), akord, konsonants, dissonants, dominantseptakord, laulu vorm (motiiv, fraas, lause, periood, kahe- ja kolmeosaline lauluvorm), menuett, valss, polka, marss, laste-, nais-, mees- ja segakoori mõisted, keel-, puhkpillide ja sümfoniaorkestri mõisted	
Progümnaasiumi V klass = reaalkooli III klass	Homofoonia, polüfoonia, imitatsioon, kaanon, teema ja variatsioon. Ooper, oratoorium, kantaat, sümfoonia, sonaat, fantaasia, retsitatiiv, aaria, duett, rapsoodia, prelüüd, etüüd	Muusikavormidega tutvumine toob võimalusel kaasa ka nende demonstreerimise klaveril, heliplaadilt või muul viisil

²⁰ Terminid „duur“ ja „moll“ on asendatud vastavalt „mažoori“ ja „minooriga“, kuna muusikaõppeasutustes (Tallinna Konservatooriumis) kasutati pigem neid.

Õppeaasta/klass	Muusikateooria sisu	Märkused
Gümnaasiumi I klass	Progümnaasiumis või reaalkoolis õpitud teadmiste kordamine, mis annab võimaluse tutvuda olulisemate muusikavormidega. Teadmised pillidest ja orkestri koosseisudest	
Gümnaasiumi II klass	Muusika arengulugu vastavate demonstratsioonidega	
Gümnaasiumi III klass	Lühiülevaade eesti muusika arenguloost vastavate demonstratsioonidega	

Muusikalugu. Klasside kaupa esitatud ainekavas ei mainita konkreetset muusika(a)lugu, küll võib aga täheldada muusikateadusega seotud teemade sissetoomist. Progümnaasiumi IV klassis (reaalkooli II klass) tuleb kohustuslikus korras läbi võtta järgmised mõisted: laste-, nais-, mees- ja segakoor ning keel-, puhk- ja sümfooniaorkester. Järgmisel õppeaastal käsitletavate mõistete loetelus on homofoonia, polüfoonia, imitatsioon, kaanon, teema ja variatsioon. Tähtsamate muusikavormidega tutvumisel on eraldi mõistetenähtena välja toodud ooper, oratoorium, kantaat, sümfoonia, sonaat, fantaasia, retsitatiiv, aaria, duett, rapsoodia, prelüüd, etüüd. Kõiki neid võiks võimalust mööda demonstreerida klaveril, heliplaadilt või muul võimalikul viisil. Gümnaasiumi I klassis peetakse samuti tähtsaks muusikaliste žanritega tutvumist demonstratsiooni kaudu. Siit võib järeldada, et teoste teadliku kuulamise käigus tutvuti ka nende taustaga, sealhulgas loojate, stiili ja žanriliste eripäradega. Konkreetsemalt käsitletakse muusika arengulugu gümnaasiumi II ja III klassis ning taaskord rõhutatakse, et muusikalooga tutvumine võiks toimuda eeskätt läbi muusikaliste näidete ehk demonstratsioonide.

1940. aasta „Keskkooli ja gümnaasiumi 1938. aasta õppekavade seletuskirjad“

Laulmine, muusikateooria ja muusika kuulamine. 1938. aastal välja antud ja eelnevalt analüüsitud dokumendi eessõnas antakse teada, et keskkooli ja gümnaasiumi õppekavad on esitatud seletuskirjadeta ning algkooli õppekavade seletuskirjad leiab 1937. aasta dokumendist „Algkooli õppekavad“. 1938. aasta õppekavade seletuskirjad lubatakse välja anda kahe kuni kolme aasta jooksul vastavalt uute kavade rakendamisel ilmnevatele vajadustele. Seega tuleb järgnevalt analüüsimisele 1938. aasta õppekavadele 1940. aastal välja antud seletuskirjade dokument. Algkooli laulmise ainekava täpsem kirjeldus on esitatud

1937. aasta dokumenti puudutavas alapeatükis ning keskkooli ja gümnaasiumi detailsem õppesisu 1938. aasta dokumendi analüüsis.

1940. aastal välja antud seletuskirjades toonitatakse, et kõiki muusikateoreetilisi teadmisi (meetrika, rütmika, meloodika, fraseerimine, dünaamika, tempo, harmoonia, vorm, muusika arenemislugu, hingamine, hääldamine ja häälekujundamine) tuleb edasi anda vaid läbi laulmise. Näiteks hingamise, hääldamise ja häälekujundamise juures tuleb kasutada käsitletavate laulude tekste, mida deklameeritakse nii üksi kui ka koos. Koolikoorides ei soovitata liialdada neljahäälsel laulmisega. Muusikaõpetuse kõige otsesem eesmärk on „vaimlis-hingeline“ elamus, mis on seotud praegusel hetkel elus toimuvaga. Siinkohal on äärmiselt tähtis, et olemas oleks kindel lauluvara, mida ühiskondlikul otstarbel kasutatakse.

Kuna tegemist on seletuskirjaga, siis ei ole õppesisu esitatud õppeaastate kaupa. Selle asemel kirjeldatakse dokumendis muusikateoreetilist materjali tervikuna kogu keskkooli ja gümnaasiumi õppeperioodiks, kusjuures rõhutatud on miinimumnõuete täitmise vajadust. Nõuded on määratletud järgmiste teadmiste ja oskuste kaudu: noodimärkide tundmine koorilauljatele vajalikus ulatuses (poistele lisaks bassivõtmes), sagedamini esinevate taktimõõtude tundmine noodipildi ja kuulmise järgi, heliredelite moodustamine valemeid kasutades, transponeerimine ja elementaarne arusaamine laulu vormist ning noodist oma häälepartii jälgimine tempo- ja dünaamikamärke arvestades.

Gümnaasiumi astmes lisandub eeltoodule orkestri pillirühmade ja pillide üldjooneline tundmine ning arusaamine muusikavormide kujunemise käigust ajaloolist konteksti arvestades. Õpilased peavad teadma tähtsamate muusikavormide mõisteid ning nendega seoses ka teoste autoreid. Viimasel gümnaasiumiaastal käsitletakse põhjalikumalt eesti rahvamuusika olemust ja eesti muusika kujunemislugu. Mõistagi on kõik eelnev tihedas seoses laulmise õpetamisega.

Muusikateoreetilise materjali juures on uuendusena sisse toodud helistiku mõiste selgitamine, mille tingib muusikalise materjali käsitlemine absoluutses süsteemis. Selle õpetamiseks soovitatakse kasutada klaverit või harmooniumi. Kirjeldatakse ka klaviatuuri ja sellele vastavate nootide tundmaõppimist. Kategoorias „Harmoonia“ tuuakse uue mõistena sisse kadents: lihtsamaid kadentse soovitatakse laulda harmooniatunde teadlikuks süvendamiseks. Samas tuleks harmooniliste harjutuste kõrval tähelepanu pöörata ka polüfoonilistele elementidele.

Seletuskirja üldnõuete osas rõhutatakse eriti kuulmise rolli muusikaliste väljendusvahendite analüüsimisel. Vormiõpetuse juures selgitatakse, et keskkooli lõpuklassis ja gümnaasiumi astmes konkreetseid muusikavorme õppides

tuleb nende iseloomustamiseks kasutada klaveri- või heliplaadi-ettekannete kaasabi. Orkestriliikide ja laulukooride temaatika juures tuleks võimalusel kasutada „õppeplaadistikku“²¹ ja pillide pilte.

Muusikalugu. Laulmisõpetuse seletuskirja õpetuslikes eesmärkides on sätestatud, et õpilastele tuleb edasi anda teadmisi, mis võimaldavad neil muusikat mõista ning suurema huviga selles vallas tegutseda. Kogu süsteem on endiselt üles ehitatud laulmisele ning noodiõpetusele, kuid oluline on ka elementaarne arusaamine laulu vormi kujunemisest. Viimast on võimalik selgitada muusikaajaloolisel taustal ning tähtsamate muusikavormi mõistete kaudu. Gümnaasiumi osas lisandub sellele orkestri pillirühmade ja instrumentide üldjooneline tundmine. Vajalik on arusaamine eesti rahvamuusika olemusest ja eesti muusika kujunemisest, mis on ühenduses laulude ning nende autorite loominguga laiemalt. Eraldi punktina on välja toodud „Muusika arenemislugu“ ning seal on kirjeldatud, kui tähtis on anda õpilastele ülevaade muusika kujunemise protsessist, mis aitab kaasa muusika mõistmisele. Keskkoolis on võimalik vaid vähesel määral käsitleda erinevate laulude autoreid, kuid gümnaasiumis tuleb „lühijooneliselt“ tutvustada tähtsamaid suurkujusid ning nende muusikaloolist panust. Endiselt peetakse oluliseks oma rahvamuusika tutvustamist ning rahvalaulude laulmist. See aitab mõista kaasaegsete heliloojate loomingut, mis püüdleb tihti rahvusliku omapära suunas. Viimast teemat käsitletakse gümnaasiumi lõpuklassis.

Pillimäng. 1938. aasta õppekavade seletuskirjadest leiab esimese põhjalikuma selgituse pillimängu kohta, ehkki esimesi vihjeid sellele oli juba 1928. aasta dokumendis. 1928. aastal välja antud õppekavas on öeldud, et laulmistunni keskmeks on laul, mille viisi kannab muusikaõpetaja ette lauldes või mängides mõnel muusikariistal. Lisaks antakse kuulmisharjutuste juures teada, et neid ei tohi kindlasti segamini ajada kuulmise järgi laulmisega. Seejuures täpsustatakse, et kuulmise järgi laulmine tähendab seda, kui õpetaja laulab ette või mängib instrumendil mõne meloodia ja õpilased laulavad järele. Selline üksik viide muusikainstrumendi kasutamisele muusikatunnis ei paku piisavat alust käsitleda pillimängu eraldiseisva kategooriana.

1938. aasta õppekava „Laulmise“ seletuskirja 4. punktis „Meloodika“ soovitakse absoluutsete kõrguste vaatlemisel ning helisuhete näitlikuks selgitamiseks kasutada klaverit või harmooniumi. Klaviatuuri ning sellele vastavate nootide tundmaõppimist vajalikus ulatuses tuleb nõuda kõigilt õpilastelt. Ka helinäidete esitamisel õpilaste kuulmise arendamiseks tuleks kasutada klaveri abi, samas sobivad selleks ka „heliplaadi-ettekanded“. Pillimängu harrastami-

²¹ Õppeplaadistiku all peetakse silmas muusika kuulamiseks mõeldud (heli)plaate.

seks soovitatakse igas koolis moodustada orkester, kuhu kuuluksid muusikaliselt võimekamad õpilased. Orkestri ülesanne on ühtlasi saata koolikoori või ansambleid ühistel üritustel. Uute soovitustena lisatakse mitmesuguseid juhtnööre muusikaliselt andekamate õpilaste vanematega kontakteerumiseks, et ka nemad vajadusel õpilasi süvenenult muusikaga tegelema suunaksid.

Seletuskirja 10. punktis „Mitmesuguseid juhtnööre“ on kirjutatud, et ühislaulmise viljelemiseks tuleks laulda hommikustel koolipere koosviibimistel, aktustel, matkadel, ekskursioonidel ja muudel sarnastel üritustel. Võimaluse korral soovitatakse klassikontserte või -esinemisi, kus õpilased saavad kas kooris või väiksemates ansamblites (üksi, tertsetis, duetis) viimistletud laule ette kanda. Selline tõik viitab õppekäikude ning kontserdieluse osalemise tähtsusele.

3.4. Kokkuvõtte aastatest 1918–1940

Eesti riiklikku haridussüsteemi kujundati vastavalt tollasele haridusnõudlusele ning ühiskondlikele kokkulepetele, mis sätestati vastavate seadustega. Riiklikes õppekavades oli kirjeldatud kogu üldhariduse, sh muusikaõpetuse (laulmise) sisu ja korraldus. Sel perioodil oli õpilaste eeskuju ja suunajana keskne roll õpetajal – õpetajast olenesid õpimotivatsioon ja õppesisu edasiandmise kvaliteet. Kuna sel ajal polnud muusikaõpetajate koolitamine veel kindlatele reeglitele allutatud, on õppekavad väga täpsed ja kirjeldavad. 1938. aasta õppekavas on öeldud nii:

Tuleb alati pidada silmas, et igasugused kavad jäävad ikka vaid vormiliseks skeemiks, millele annab elava ja viljaka vaimu alles õpetaja asjatundlik, huviküllane ning õppimisele virgutav ja arendav töö. (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938: 7)

Eesti Vabariigi perioodi (1918–1940) muusikaõpetuse eesmärgiseades ja õppesisus toimub tähelepanuväärne areng, kus emotsionaalse kooslaulmise ning sotsiaalset sidusust loova laulurepertuaari juurest jõutakse muusikalise kirjaoskuse arendamiseni. Muusikalise kirjaoskuse all peetakse silmas muusika mõistmiseks ning selle väärtustamiseks vajaminevaid teadmisi ja oskusi. Ainespetsiifilise muusikalise kirjaoskuse all mõistetakse enamasti muusikateooria tundmaõppimist, mis hõlmab nii noodikirja (helilaadid, helistikud, noodivältused, kõrgendus- ja madaldusmärgid jms) kui ka muusikalisi väljendusvahendeid (rütm, tempo, dünaamika jne) (Kaja 2024: 183). Läbi kogu perioodi tugineb muusikaõpetus laulmisele, mille kaudu tuleb õpilastel omandada kõik ülejäänud muusikalised teadmised, sealhulgas muusikateooriast ja -ajaloost. Kõige tähtsamaks peetakse õige hääle tekitamist, millele aitavad

kaasa põhjalikud ja detailsed hingamis- ning hääleharjutused, mida tundides süstemaatiliselt tehakse. Läbivalt peetakse laulmise juures oluliseks ka hääle(korras)hoidu, millest annavad aimu põhjalikud juhised häälemurde perioodi käsitlemiseks ja hääle kujundamiseks laulmistundides.

Laulmisel pööratakse tähelepanu laulude sisule ja korrektsele diktsioonile. Repertuaari omandamise ajal tutvustatakse õpilastele teoste heliloojaid ning sõnade autoreid, mis aitab lõimida laulmise õpetuse teiste õppeainetega. Muusikateoreetilisest aspektist on mitmeid kordi rõhutatud, et kuigi muusikaõpetuse tähtsaks osaks on oskuste jagamine noodipildi jälgimiseks, ei tähenda see lehest laulmist, vaid laulmist noodi kaasabil, ning kogu muusikateoreetiline materjal omandatakse põhiliselt laulmise kaudu ja on seega kvaliteetse laulmise teenistuses.

Aja jooksul lisanduvad laulmisele erinevad praktilised oskused, nagu pillimäng, ja muusika kuulamine. Pillimängu kohta tehakse õppekavades esimene tagasihoidlik vihje juba 1928. aastal, mil soovitatakse uue laulu õpetamisel see õpetajal kõigepealt ise ette laulda või mõnel instrumendil esitada. Samas dokumendis püütakse selgitada kuulmisharjutuste ning kuulamise järgi laulu õppimise erinevusi. Esimese ülesandeks on üksikute toonide eristamine, samas kui teise juures on oluline, et õpilased suudaksid õpetaja esitatud või ette mängitud melodiat järele laulda. Pikem selgitus pillimängu kohta avaldatakse 1938. aasta dokumendis, kus seda aga jätkuvalt ei käsitleta eraldi õppeaine komponendina. Ka muusika kuulamist ei ole kõnealusel perioodil eraldi kategooriana välja toodud – ilmselt peeti seda muusikaga seotud tegevustes isenesestmõistetavaks. Küll aga on õppesisu kirjeldustes läbivalt juttu kuulmise järgi laulude õppimisest ja diktaatidest, mis samuti eeldavad keskendunud kuulamist. Dokumentides rõhutatakse, et õpetaja oleks tähelepanelik, järjepidevalt kuulaks ning seega kontrolliks õpilaste hääli. See tähendas lisaks viisipidajate väljaselgitamisele ja nende hääleliigi määramisele mõnel juhul ka terviseprobleemide avastamist. Mis puudutab muusikalugu, siis sel perioodil seda eraldi ainekomponendina kirjeldatud pole, kuid see on ainekava lõpus esitatud seletuskirjas saanud eraldi lõigu. Muusikaalaste teadmiste kasvades paranes ka laulmisoskus, millega püüeldi kunstiliselt kauni ettekande poole. Samuti muutusid aja jooksul täpsemaks muusikaajaloo õpetamise juhised.

Võib väita, et nimetatud perioodi lõpuks suudeti üles ehitada terviklik üldharidussüsteem, milles järjest enam väärtustati muusikalisi oskusi. Juba sel ajal peeti Eestis vajalikuks õpetada muusikat kogu üldhariduskooli vältel. Järjest enam paranesid teadmised ja praktilised oskused ning hakati hindama muusikakultuuri rolli isiksuse arengus (Kaja 2024: 183). Eesti Vabariigi (1918–1940) muusikaõpetuse õppesisu on tabelina esitatud lisas 2.

4. Muusikaõpetus Nõukogude Eestis 1940–1991

Käesolevas peatükis käsitletakse perioodi 1940–1991, mil Eesti oli annekteeritud Nõukogude Liidu koosseisu. Omariikluse kaotus tähendas, et arvestada tuli uue nõukoguliku ideoloogiaga, mis ühtlasi tõi kaasa muutused koolivõrgus ja koolikorralduses. Seda perioodi kujundasid Teise maailmasõja ja sellele järgnenud nn külma sõja globaalsed mõjutused. Hoolimata ajaloo keerdkäikudest väärtustati Eestis jätkuvalt rahvuslikku haridust, milles oli oluline roll kohustuslikul muusikaõpetusel läbi terve koolitsükli.

4.1. Rahvusliku muusikatradiitsiooni säilitamine ja arendamine

1938. aastal välja antud õppekavade seletuskirjad ei jõudnud täiel määral rakenduda, kuna 6. augustil 1940 inkorporeeriti Eesti Vabariik NSV Liidu koosseisu. Moskvast saadud juhtnööride kohaselt hakati hariduselu soveteerima. Sama aasta 29. augustil tehti ettepanek lühendada keskkoolikursust, et järgmisel õppeaastal (1941/42) oleks võimalik üle minna Nõukogude Liidu haridussüsteemile. 3. septembril 1940 välja antud keskkoolide tegevuse korraldamise ajutise määrusega sai keskkoolist ühtluskooli teine aste, mis koosnes VII–XII klassist. Määrus kinnitas ka ajutised õppekavad 1940/41. õppeaastaks ning sellega alustati kogu Eesti haridussüsteemi ühtlustamist NSV Liidu omaga (Uuet 2018: 125–126).

Hoolimata Euroopas puhkenud sõjast algas Tallinnas 10. septembril 1940 õppetöö. Õpetajatele, kes tööle asusid, tuletati pidevalt meelde, et ükski tund ei või mööduda „marksistliku jooneta“. Õpilased aga suhtusid sellisesse propagandasse pigem huumoriga. Oli teada, et kui õpetajad räägivad Nõukogude Liidust ülivõrdes, oli edastatud sõnum enamasti mitmeti mõistetav. „Propaganda õppeaineteks“ peeti eelkõige ajalugu, looduslugu ja maateadust, kuid ka laulmise õpetamine (muusikaõpetus) oli tugeva ideoloogilise surve all. Enamasti kandsid laulud endas „suurt kodumaad“ ülistavat sõnumit, kuid õpilased mõtlesid neile tihti vastupidist väljendavad uued sõnad (Varik 2012a: 193). Niisuguseid mitmeti mõistetavaid seisukohti on hakatud tähistama mõistega „vastupanukultuur“ (resistentsuskultuur). Esmakordselt kasutas mõistet „vastupanukultuur“ ajaloolane ja politoloog Rein Ruutsoo oma doktoriväitekirjas „Civil Society and Nation Building in Estonia and the Baltic States. Impact of Traditions on Mobilization and Transition 1986–2000“ (Veidemann 2023: 49).

1940. aasta 17. septembril toimunud koolivalitsuste juhatajate ja kooliinspektorite koosolekul teatas tollane hariduse rahvakomissar Nigol Andresen,

et uue õppeaasta jooksul tuleb üle minna Nõukogude koolikorraldusele. Kuna nii suur muudatus ei saanud toimuda ühe aastaga, siis pidi esimene õppeaasta olema n-ö sissejuhatuseks. Samuti tuli koostada kava õpetajate ettevalmistamiseks ning nende ümberõpetamiseks ja kontrollimiseks. Rahvakomissar kartis, et aktusi ning muid sellelaadseid sündmusi võidakse koolides kasutada Nõukogude-vastaseks demonstratsiooniks (RA, ERA.14.2.2, l. 1–10, Uuet 2018: 143 kaudu). Prioriteetseks tegevuseks sai üleminekutunnikavade koostamine. Koolides kaotati osad õppeained (nt usuõpetus) ning alustati vene keele intensiivõppega, õppetöö jätkus siiski eesti keeles (Uuet 2018: 126).

Muutunud ideoloogia ja riigikord tõid kaasa Eesti Vabariigis üles ehitatud rahvusliku haridussüsteemi põhjaliku ümberkujundamise, eelkõige põhikooli ja keskkooli õppeaega ning õppevara silmas pidades. Suur hulk õppematerjali tuli ümber teha. 1940. aastal andis Hariduse Rahvakomissariaat välja „Keskkooli õppekavad 1940/41. kooliaastaks“. Selle dokumendiga kuulutati kehtetuks 1938. aastal välja antud õppekavad ning nende 1940. aastal ilmunud seletuskirjade sisu võis arvestada mahus, mis ei lähe vastuollu üleliiduliste koolikorralduslike põhimõtetega.

15. novembril 1940 loodi kultuuriasutuste juhtimiseks Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu juurde Eesti NSV Kunstide Valitsus, mille juhatajaks sai Johannes Semper (1892–1970). Kunstide valitsuse põhimääruses öeldakse, et selle peamiseks ülesanneteks on kunstimuuseumide, teatrite ja muusika- ning kunstikoolide tegevuste kontrollimine, juhtimine, kunstiteoste riiklik kontroll ja riigile omandamine, repertuaari kinnitamine, näituste ja konkursside korraldamine, loominguliste liitude tegevuse kontrollimine ja aunimetuste taotlemine. 1941. aastal mindi üle Nõukogude haridussüsteemile ning vastav määrus „Eesti rahvahariduse süsteemi ja õppeasutuste tegevuse kohta“ ilmus 20. mail (Rannap 2012: 126).

Aastatel 1941–1944 okupeerisid Eestit Saksa väed. Sõjategevus takistas tugevalt koolide tööd ning sellega seoses ka kogu haridussüsteemi toimimist. Algul võeti sakslasi vastu kui vabastajaid, sest kõigil olid meeles Nõukogude anneksiooni esimesel aastal aset leidnud uute võimukandjate ja sõjaväelaste vägivallateod, inimeste küüditamine ja vangilaagrisse saatmine. Peagi selgus, et sakslased ei toetanud Eesti kui riigi iseseisvust.

Eesti koolimajad said sõjas tugevasti kahjustada ning hävis ka suur osa õppekirjandusest (Uuet 2018: 166). 1940.–1941. aastal oli Nõukogude võimu poolt küüditatud, arreteeritud või mõrvatud 13% omariikluse aegsest õpetajaskonnast ning 1942. aastal lõpetas sõjaaegne omavalitsus töölepingud kõikide nõukogudeaegsete õpetajatega. Paljudes õppeprogrammides tehti muudatusi ning osalt pöörduiti ajutiselt tagasi 1938. aastal välja antud õppekavade juurde.

Suurendati saksa keele tundide arvu (Uuet 2018: 157–158) ja näiteks kirjanduse ainekavas saksa autorite teoste mahtu. Kogu „Saksa-aegne“ (1941–1944) koolikorraldus oli kaootiline, võimaldades alustada ja lõpetada kooliaasta erinevatel klassidel eri aegadel. Õppetöö aluseks olid küll Eesti Vabariigis kehtinud õppekavad, kuid neid täiendati natsionaalsotsialistliku ideoloogiaga (Varik 2012b: 215) ning õppetöös oli vabadus ainekavu muuta ja kärpida. Muudatusi võis teha ka tööajas, näiteks anda 30-minutilisi tunde neljas vahetuses ja ülepäeviti (RA, ERA. R-81.1.44, l 319, Uuet 2018: 173 kaudu). Koolikohustus laienes seitsmeaastastele lastele ja õpetajatelt nõutava hariduse osas tehti mööndusi. Sõjajärgse olukorras vajati praktiliste oskustega noori, mistõttu sai üldiseks tendentsiks gümnaasiumiõpilaste arvu piiramine. Suuremad muudatused õppeplaanides puudutasid peamiselt keeleõpet. Viimane tähendas, et saksa keele õpetamisele pandi suuremat rõhku (alates III klassist neli ainetundi nädalas), klassijuhatajatund jäeti välja ning uuesti toodi õppekavva usuõpetus. Gümnaasiumi osas suurendati keeletundide arvu veelgi, esimeseks võõrkeeleks sai saksa, teiseks vene keel (Varik 2012b: 215).

1944. aasta sügisel vallutas Eesti ala taaskord Punaarmee ning juba 18. novembril ilmus ülevaade Eesti NSV hariduse rahvakomissariaadi tegevusest Eesti NSV territooriumil. Muude teemade hulgas kirjeldatakse selles üldhariduslike koolide tegevust. Dokumendis on märgitud, et ajavahemikus 1.10.–15.11.1944 on õppetööd alustanud umbes 105 000 õpilast, välja on töötatud õppeplaani ühes määrusega, õppekavad ja juhised õpikute kasutamiseks (RA, ERA.R-14.3.11, Uuet 2018: 290–292 kaudu).

1945. aastast keskenduti üldhariduskoolide koolihoonete taastamisele ja uue õppevara koostamisele. Vähem oluliseks ei peetud professionaalsete, kvalifitseeritud (muusika)õpetajate koolitamist, kuna paljud olid vangistatud, küüditatud, sõjas hukkunud või emigreerunud.

1946. aastal nimetati rahvakomissariaadid ministeeriumideks, kus kord kuus kogunesid kolleegiumid, et kinnitada mitmesuguseid tööplaanide, õppeprogramme ja -plaanide ning arutada originaalõpikute käsikirju ja koolide kontrollimise akte (Uuet 2018: 185). Õppeplaanide koostamise aluseks olid küll üleliidulised üldised plaanid, kuid ministeeriumid võisid teha neisse teatud muudatusi. Keskkoolides õpetati näiteks loogikat, tervishoidu ja psühholoogiat, nooremas vanuseastmes märksa rohkem tööõpetust, ning laulutunnid olid Eestis läbivalt kõikides klassides²² (Uuet 2018: 185–186).

Sõjajärgseid stalinismi aastaid (1944–1953) on peetud õpetuse sisu ja üldhariduse ümberkorraldamise perioodiks (Kits 2012a: 250). 1944. aasta 18. novemb-

²² Laulutunnid lõppesid Nõukogude Liidus tavaliselt VI klassiga, Eestis aga õpetati muusikat täistsükli ulatuses.

ril välja antud ENSV hariduse rahvakomissariaadi tegevuse ülevaatest selgub, et koostatud on plaan õppekirjanduse väljaandmiseks ning trükkis on 48 õpikut. Mõningal määral on tegeldud ka koolimajade renoveerimisega (RA, ERA.R-14.3.11, Uuet 2018: 290–292 kaudu).

1946.–1950. aasta põhieesmärgiks hariduses oli kehtestada seitsmeklassiline koolikohustus ning suunata lõpetajaid jätkama õpinguid keskkoolis, mis oli Eestis tollal XI-klassiline. Aastate 1947–1950 ideoloogiline tööplaan nägi kõikidele õpetajatele ette kohustuse osaleda poliitõppustel ning sooritada eksam vähemalt Jossif Stalini „Marksismi-leninismi lühikursuse“ ulatuses (Uuet 2018: 193). 1948. aastal koostati kõikides õppeainetes uued programmid, mis olid varasematega võrreldes veel enam ideologiseeritud. Sõjajärgses ühiskonnas nähti humanitaarainete ülekaalus tõenäoliselt head propaganda võimalust (Varik 2012c: 246).

Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1950. aasta 14. augusti määrusega muudeti vene õppekeelega keskkoolid kümneklassiliseks, ühtlasi sätestati nende üleviimine Vene NFSV õppekavadele alates 1952/53. õppeaastast. Selle määrusega tekkis Eestis kaks eraldi töötavat ja eraldi õppesisuga koolisüsteemi. Huvitava asjaoluna on täheldatud, et tolleaegsete koolide nimedes ei kajastunud nende õppekeel ning seda saab teada ainult kooli avamise käskkirjast (Uuet 2018: 197).

1950. aastatel hakkas laienema üldhariduskoolide võrgustik. Seitsmeklassilise koolikohustuse rakendamise eesmärki silmas pidades panustati ka uute koolimajade ehitamisse (Lvova 2012: 526). 1949. aastal suur hulk haridustöötajaid ja muusikuid küüditati (Valsiner 1947: 345). Õnneks jäi Eestisse õpetajaid, kes suutsid säilitada rahvuslikku koolikultuuri ja seda ka edasi arendada. Suuresti tänu neile oli Eesti haridustraditsioonidel võimalik püsima jääda (Kits 2012a: 252).

Pärast Jossif Stalini surma 1953. aastal algas Nõukogude Liidus koos Nikita Hruštšovi (1894–1971) võimuletulekuga nn sulaaeg – sula-aastaid 1956–1964 ning „kuldseid kuuekümnendaid“, mis leidsid oma lõpu Praha kevade sündmustega 1968. aastal, on Eesti ajaloolased kokkuleppeliselt käsitlenud ka „uue kursina“ (Mäesalu jt 2007: 357). See tähendas kogu Nõukogude Liidus, sh ka Eesti hariduselus muutusi seoses vabama ühiskonnakorraldusega (Kits 2012a: 250). 1953. aastal loodi ka kultuuriministeerium, mille tuumstruktuuri moodustasid ENSV Kunstide Valitsus ja Kultuurihariduslike Asutuste Komitee (Uuet 2018: 279–280).

Suuremad muudatused hariduselus said alguse 1955. aastal. Hakati tegelema õppekirjanduse arendusega ning sellega seoses alustati uute eestikeelsete originaalõpikute koostamist. Paralleelselt analüüsiti eesti keelde tõlgitud

üleliiduliselt kasutusel olevate õpikute sisu. Liiduvabariigi haridusministril oli õigus kinnitada õpikuid algõpetuse, keelte, kirjanduse, muusika, kunsti, ajaloo ja geograafia alal. Ülejäänud õppeainete jaoks mõeldud kirjanduse kinnitas NSV Liidu Haridusministeerium (Nagel 2006: 101). Keskkoolide eesti keele ja kirjanduse õpikutes käsitleti paralleelselt nii eesti, vene kui ka teiste rahvaste kirjandust. Samal perioodil loodi pikapäevarühmad, esimene internaatkool ning ühtlustati sanatoorsete koolide korraldust (Uuet 2018: 207).

Kogu maailma hariduselu mõjutanud sündmuseks oli nn Sputniku šokk: 4. oktoobril 1957 lennutati Nõukogude Liidus orbiidile esimene Maa tehiskaaslane (Tröhler 2009: 9–10; Tröhler 2015: 758; Kuurme 2016). 12. aprillil 1961. aastal sooritas Juri Gagarin esimese eduka kosmoselennu. Need saavutused demonstreerisid läänemaailmale Nõukogude Liidu ootamatut edu tehnoloogia vallas ning neil oli märgiline militaarne tähendus, mis andis jätkuvas külmas sõjas Nõukogude Liidule mõneks ajaks eelise. Näiteks põhjustas nn Sputniku šokk hulga haridusreforme Euroopas ja Ameerika Ühendriikides, mille kaudu loodeti saavutada tulevikuperspektiivis vähemalt samasugune tase kõikides valdkondades. Mõju oli pikaajaline ja aastal 1983 koostati Ameerika Ühendriikides dokument „A Nation at Risk“, mis nägi ette kogu USA haridussüsteemi ümberkorraldamise. Kogu läänemaailm hakkas tegelema hariduse reformimisega, mistõttu peeti ka Nõukogude Liidus vajalikuks sama teha. Arvestades Eesti väiksust ja senist edukust rahvahariduse vallas, otsustati, et see on sobiv paik pedagoogikateaduse arendamiseks ja üldhariduskoole puudutavate eksperimentide korraldamiseks. Selleks moodustati 1959. aasta detsembris Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut (PTUI). Eestist valiti NSV Liidu Pedagoogika Akadeemiasse kaks isikut, kelleks olid akadeemikud Ants Kõverjalg (1926–2017) ja Heino Liimets (1928–1989). Neist esimene koostas pedagoogiliste uuringute metoodilised alused (Kõverjalg 1971a; 1971b), mida rakendati kogu Nõukogude Liidus. Heino Liimetsa tähelepanuväärseim töö oli longituuduuringu „Pingist pinki“ korraldamine, mis andis tõuke edasisteks haridussotsioloogilisteks uuringuteks. Selle raames korraldatud uuring „Üldkooli õpilane aastail 1979–1990“ kohaselt on õpilaste suhtumine muusikasse üldiselt positiivne ja suur osa õpilasi tegeleb muusikaga rohkem, kui programm nõuab (Liimets 1993: 20). Põhilisteks uurimisvaldkondadeks said õppesisu, õppekirjandus ja õpipsühholoogia. Koolieksperimentide abil uuriti kuueaastaste kooliminekut, õpilaste koolivalmidust, õpilaste huvitegevust ja ainete õppesisu (emakeel, võõrkeeled, muusika- ja kunstiõpetus, ajalugu, geograafia jm). Nii haridusminister Arnold Green (ametiaeg 1958–1960) kui ka Ferdinand Eisen (ametiaeg 1960–1980) nägid tulemusliku kooliarendussüsteemi tagatist keskharidust juhtivate keskasutuste ratsionaalses koostöös (PTUI uuringud, VÕT-i

metoodiline nõustamine ja õpetajate täiendkoolitus, HTM-i kontroll ja inspekteerimine).

Kuna nn Hruštšovi sula ajal pöörati suuremat tähelepanu esteetilisele kasvatusesele, siis oli haridusministeerium seisukohal, et joonistamine, joonestamine, keheline kasvatus ning laulmine ei saa kooliprogrammis olla teisejärgulised (Kits 2012a: 254–255). Neis õppeainetes anti välja originaalõpikuid, treeningpäevikuid jms, mis järk-järgult täienesid, ning erinevate ainete õppimise toetuseks hakati koostama mitmeosalisi õppekomplekte. Olenevalt ainespetsiifikast kuulusid sinna õpikud, töövihikud, testid, metoodilised juhendid, lektüüriramatud vms. Eriliselt väärtustati koolivalmiduse kujundamist lasteaedades ja koduloo õppimist algklassides.

Laulmise olulisust tol perioodil näitab 1958. aastast pärinev dokument „Koolide ja lasteasutuste uueks õppeaastaks ettevalmistamise sotsialistliku võistluse alused“. See koosneb kaheksast osast, millest viies kannab pealkirja „Koolide õppebaasi kindlustamine“. Selles uuritakse, kas koolidel on olemas näiteks spordiväljak, geograafiaväljak, õppekatseaiad jms, ning eraldi on formuleeritud küsimus muusikaklassi, laulukooride, orkestrite ja klassivälise instrumendiõpetuse (keelpillid, klaver) kohta (RA, ERA.R-14.4.246, 1. 10–13, Uuet 2018: 317–320 kaudu). 1958. aasta detsembris võeti NSV Liidus vastu seadus „Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest NSV Liidus“. Selle kohaselt nähti hariduse erinevaid astmeid ühtse süsteemina. Kooli peamiseks ülesanneteks olid õpilaste kasvatamine kommunismiideede vaimus ning ettevalmistamine eluks ja ühiskonnale kasulikuks tööks (Uuet 2018: 211). Ka kõikide laulmise aineprogrammide sissejuhatustes või seletuskirjades on eksplitsiitselt väljendatud õpetamise ja kasvatamise tihedat seost tööga.

24. aprillil 1959 võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu seaduse „Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning haridussüsteemi edasiarendamisest Eesti NSV-s“, mis tõi kaasa tolle perioodi olulisima muudatuse üldhariduses. Selle seadusega kehtestati kaheksaklassiline koolikohustus, mis tähendas, et koolis pidid käima kõik 7–16-aastased lapsed (Eisen 1960: 2). 1959. aasta seadusemuudatus ning õppekirjanduse uuendamine osades õppeainetes tõi kaasa ka uued aineprogrammid. Muusikalises kasvatuses rõhutati varasemast veelgi enam aine seostamist teiste õppeainetega. Algklasside programmi lisati kodulugu, mille ülesandeks oli õpilased ette valmistada geograafia, bioloogia ja ajaloo õppimiseks. Üleminek kaheksaklassilisele koolile pidi olema rakendunud 1962/63. õppeaastaks (Uuet 2018: 216).

Alates 1960. aastast suunati fookus õppekirjanduse koostamisele (Kits 2012a: 258) ja selle koolikõlblikkuse testimisele kooli tingimustes. 1966/67.

õppeaastaks kaheksaklassilistele koolidele ning 1967/68. ja 1969/70. õppeaastaks keskkoolidele mõeldud programmide lõppu on lisatud, et need on koostanud PTUI (Eesti NSV Haridusministeerium 1967b; 1969c). Täpsustavalt on märgitud, et koostajad on teaduslik töötaja Virve Relvik ja vabariigi muusikametoodikud eesotsas Riho Pätsiga. Enne trükis avaldamist arutati programmi veel Eesti NSV Haridusministeeriumi muusikalise kasvatus ainekomisjoni laiendatud koosolekul. 1967/68. ja 1969/70. õppeaasta programmi koostamisel liitus metoodikute ja muusikateadlaste töörühmaga ka Ofelia Tuisk. Õpetajate koolitamist peeti väga tähtsaks ja seetõttu tegutses Eesti NSV-s ka Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut (VÕT). Üldhariduskoolidele mõeldud detailsetesse programmide seletuskirjadesse olid nüüd lisatud soovitatav kirjandus õpetajatele (nt ajaleht Nõukogude Õpetaja, Riho Pätsi „Muusikaline kasvatus üldhariduskoolis“) ning muud toetavad materjalid õppetöö efektiivseks toimimiseks (Eesti NSV Haridusministeerium 1966a; 1967a; 1969a).

18. aprillil 1960 nimetati ametisse Nõukogude perioodi kõige teenekamaks peetud haridusminister Ferdinand Eisen (1914–2000). Eisen töötas haridusministrina 20 aastat ning tema pühendunud tööd Eesti hariduselu arendamisel on raske ülehinnata. Oma ametiaja jooksul pidas ta oluliseks ennast pidevalt täiendada, olles sellega kooliõpetajatele eeskujuks (Uuet 2018: 202–221). Ta seisis eestikeelse hariduse säilimise ja edendamise eest ning käis regulaarselt Moskvast selle tulemuslikkusest aru andmas.

Pärast üleliidulise haridusministeeriumi loomist 1966. aastal hakati Eesti koolisüsteemiga tutvumiseks ja ilmselt ka selle kontrollimiseks siia saatma Moskva esindajaid ning külalisi teistest sotsialismimaadest. Eesti koolikorraldus eristus teistest liiduvabariikidest oma diferentseeritud õpetamise poolest ning seda kõike toodi teistele eeskujuks. Osa muudatustest leidis positiivse vastuvõtu, näiteks viiepäevane koolinädal (varasemalt kehtis kuuepäevane töönädal ja seitsmetunnine tööpäev) ning eriklassid ja süvakoolid (Uuet 2018: 228). Viimased puudutavad otseselt muusikaõpetuse arengut, kuna muusika eriklasside käivitamine 1964. aastal ning Tallinna Muusikakeskkooli asutamine 1961. aastal andsid tugeva tõuke muusikahariduse edendamisse Eesti NSV-s. Aktiivselt tegeleti ka oma õppekirjanduse, st originaalõpikute ja töövihikute süsteemi loomise ning katsetamisega. 1967. aastal jagati õppekirjandus kahte liiki, millest liiduvabariigi ministeerium võis kinnitada algõpetuse, kirjanduse, keelte, ajaloo, geograafia ning kunstilise ja muusikalise kasvatus õpikud, kuid ülejäänud õppeaineid tuli endiselt õpetada tõlkeõpikute abil (Uuet 2018: 230).

1960. aastatel elavnes klassi- ja kooliväline huvitegevus ning loodi palju kõrgetasemelisi laste- ja noortekoore, muusikastuudiodid ja ansambleid. Samal aastal toimunud üldlaulupeol osales väga palju lastekoore, millest tingituna

tekkis idee hakata korraldama koolinoorte laulupidusid.²³ Viimaste algataja ning eestvedaja oli lastekoori Ellerhein²⁴ dirigent professor Heino Kaljuste. Esimene koolinoorte laulupidu õnnestus korraldada 1962. aastal ning sellest ajast alates on noorte laulupidudest saanud traditsioon (Uuet 2018: 225). Huvikoolide on alati peetud Eesti üldhariduse lahutamatuks osaks ning aastate jooksul arenes välja ulatuslik huvikoolide võrgustik.

1964. aastal sai Nõukogude Liidu juhiks Leonid Brežnev (1906–1982) ning riigis algas stagnatsiooniperiood. 1966. aastal vastu võetud NSV Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu määrus „Üldhariduslike keskkoolide töö edasise parandamise abinõudest“ tõi kaasa hariduselu suurema tsentraliseerimise. Ühtlasi hakati uue haridusreformiga likvideerima tootmisõpetust (õppetöö sidumist tootmisega) ning rõhutati enam teaduse ja kultuuri saavutusi (Uuet 2018: 236). Kuna õppeedukus oli Eesti NSV-s üldliidulises arvestuses madal, siis nägi ministeerium siin võimalust õppeplaanid diferentseerida humanitaar-, reaal- jm kallakuteks. Siiski võimaldas 1966. aasta määrus jätkuvalt avada süvaõppe klasse ning õpetada ka valikaineid. Eestis olid esimesed süvaklassid (osa lastevanemate rahalisel toel) loodud juba umbes kümme aastat varem (muusika, kunst, võõrkeeled), kuid nüüd hakkas neid üsna kiiresti juurde tekkima (Uuet 2018: 236). Muusikakallakuga klass avati Tallinna 22. keskkoolis 1964. aastal (Kits 2012b: 380; Lökk 1969: 17). Nendes klassides oli õppeedukus enamasti kõrgem ning need olid kõikidest suundadest ja süvaklassidest ka kõige populaarsemad (Puust 2012a: 264; Puust 2012b: 406–407). Muusika-, kunsti-, balleti- jm süvaklasse väärtustati esteetilise kasvatuselise komponendina (Puust 2012b: 425). See tähendas ka õppekirjanduse muutumist, õpetajate koolitamist ning loomulikult uusi aineprogramme. Viimased soodustasid varasematega võrreldes rohkem õpilaste iseseisvat tööd ning loomingulisust. Enne muudatuste vastuvõtmist peeti oluliseks reformid ette valmistada ning luua haridussektoris vastavad tingimused uuenduste rakendamiseks. Sel ajal avaldati palju uut õppekirjandust, mida muusikalise kasvatuselise tundides kasutada, ning seetõttu võis 1970/71. õppeaasta muusikalise kasvatuselise aineprogrammist leida kaks varianti laulude õpetamiseks: variant A on absoluutses süsteemis ja variant B relatiivses süsteemis. Selle juurde on märgitud, et A-variandi järgi on lubatud õpetada nendes klassides, kus uus laulik pole veel kasutusele võetud, kuid I ja II klassis valikuvõimalust pole ning juhinduda tuleb relatiivsest süsteemist.

²³ Esimene koolinoorte laulupidu toimus 1962. aastal Tallinna Lauluväljakul.

²⁴ Ellerheina nimi valiti 1969. aastal. Ellerheina eelkäijaks oli 1951. aastal loodud Tallinna Pioneeride Palee (praegune huvikeskus Kullo) lastekoor, mille esimene proov toimus 14. märtsil 1951. aastal. Koori loojaks ja peadirigendiks oli Tallinna Konservatooriumi II kursuse üliõpilane Heino Kaljuste.

1960. aastate lõpul toimus teisigi muudatusi õppeplaanides. Näiteks 1968.–1972. aasta jooksul tuli keskkoolides hakata õpetama tsiviilkaitset ja sõjalist algõpetust. 1970/71. õppeaastal muudeti algkool kolmeklassiliseks ning IV klassist alustati aineõpetusega (Uuet 2018: 238).

1974. aasta aprillis võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu haridust puudutava määruse, mille sissejuhatuses on sõnastatud uued poliitilised sihid, kus peetakse endiselt oluliseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamist, maa ja linna ning füüsilise ja vaimse töö erinevuste likvideerimist, kommunistliku maailmavaate kujundamist ning kõrgema tööviljakuse saavutamist. Hariduse osas toodi välja, et see peab olema kõigile (nii naistele kui ka meestele) kohustuslik, kättesaadav, tasuta, ühtsetel alustel üles ehitatud, seostatud kommunismi ja teaduse saavutustega, ilmalik ning välistama religiooni mõju (Uuet 2018: 238).

1977. aastal algasid järjekordsed ümberkorraldused üldhariduses, kuna eelmisel aastal oli väidetavalt lõpule jõutud üleminekuga üldisele keskkooli haridusele (Uuet 2018: 241). Üldharidust üritati täiendada polütehnilise õpetusega ning aineprogrammides ja õppeplaanides püüti senisest enam õppeainete vahel seoseid luua. 1978. aastal muutus eesti kooli olukord NSV Liidus pingelisemaks. NSVL-i haridusministriks oli tollal Mihhail Prokofjev, kes venestamise ideoloogina ei mõistnud, miks on vaja eesti õppekeelele keskkooliastmes ikka veel õppida emakeelt. Samuti oli ta vastu kohustuslikule muusikaõpetusele (Nagel 2006: 120).

1981/82. õppeaastast otsustas haridusministeerium katsetada viiepäevasele koolinädalale üleminekut (Puust 2012a: 264). 1984. aastal võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu otsuse üldharidus- ja kutsekooli reformi põhisuundadest, mille põhjal andis ENSV Ministrite Nõukogu välja rea haridust puudutavaid määrusi. Muusikalist kasvatust muudatused otseselt ei puudutanud, kuid vastu võeti uued õppeplaanid, milles suuremad erinevused olid seotud tööõpetuse ja ühiskondlikult kasuliku töö tundide arvuga ning õpilaste iga-aastase tööpraktikaga (Eksta 2012a: 271). Suurt tähelepanu pöörati kultuursele ja esteetiliselt kasvatusele ning tähtsaks peeti ka organiseeritud vabaaja tegevusi, mistõttu käivitati erinevaid huviringe (sh klassiväliseid muusikalisi tegevusi) (Puust 2012b: 448). 1984. aasta otsuse eestikeelses tõlkes on esmakordselt kasutatud uut terminit „põhikool“ (Uuet 2018: 253).

Suurem reform käivitus 1986. aastal. Seoses kuueaastaste laste koolitulekuga hakati eristama kolme- ja nelja-aastast algõpetuse tsüklit (algkool I–IV klass, põhikool V–IX klass, keskkool X–XII klass) ning eestikeelse kooli õppeaeg pikenes 12 aastale. Samal aastal tehti muudatused ka õppeplaanidesse ja

aineprogrammidesse. Näiteks lisandusid arvutiõpetus ja perekonnaõpetus, ühendati töö- ja kunstiõpetus (Uuet 2018: 255).

1985. aastal alguse saanud nn Gorbatšovi perestroika tõi kaasa muutused ka hariduselus. Mihhail Gorbatšovi (1931–2022) võimuletulekuga nõrgenes Moskva pidev kontroll, mis võimaldas hariduse eestvedajatel aktiveeruda. 1987. aasta märtsis toimus Eesti NSV õpetajate kongress, kus arutati rahvuskooli põhimõtteid, koolide suveräänsust ning hariduse sisu ja eesmärkide ümberkujundamist. Näiteks pöörati tähelepanu õpilaste aktiivsemale ja initsiatiivikamale suhtumisele õppetöösse ning selle korraldusse. Uute suundade arendamiseks moodustati vajalikud töörühmad ning kogu protsessi juhtis pärast Ferdinand Eiseni pensionile jäämist (22.07.1980) ministriks saanud Elsa Gretškina (1932–2014, haridusminister aastatel 1980–1988). Uuenduse eesmärk oli rahvusliku kooli taastamine NSV Liidu haridussüsteemi „raames“ järjekordse eksperimendina (Uuet 2018: 256). Hariduseksperimenti alustajate arvates eeldas niisugune hariduse reformimine selle terviklikku ja teaduslikku analüüsi (RA, ERA.R-14.3.5858, L 6, 14, 15, Uuet 2018: 355–356 kaudu). Eesti üldistele haridusuuendustele ja rahvusliku kooli taasloomisele aitasid kindlasti kaasa ka ühiskondlik huvi ja aktiivsus (Eksta 2012a: 274–275).

4.2. Eesmärgiseade muusikaõpetuses

Nõukogude õigusruumis tegutsenud üldhariduskooli mõjutanud asjaolud muutsid ka muusikaõpetuse eesmärgiseadet. Sellest tingituna toimusid eba-regulaarsed muudatused aine õppesisus. Näiteks muudeti laulude arvu õppeaastal, põhilauluvara, muusika kuulamiseks esitatud repertuaari, hääleulatuse reguleerimist, muusikaalaste teadmiste ja oskuste struktuuri kategooriaid jne. Pidevad muudatused ei anna siiski alust järeldada, et selle perioodi muusikaõpetuse arendustöö oleks alati olnud süsteemne ning teaduslikult põhjendatud.

Kõnealuse perioodi algusaastatel ei võimaldanud regulaarset õppetööd Teine maailmasõda. Kuigi Hariduse Rahvakomissariaat oli juba 1940/41. õppeaastaks kinnitanud „Keskkooli õppekavad“, algas tavapärane õppetöö alles 1945/46. õppeaastal. Selleks ajaks oli õppekavadesse sisse viidud juba uus nõukogulik ideoloogia, mille kohaselt peab õppetöö olema „sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik“ (Leppik 2019: 5). Muusikaõpetust käsitleti tihti muusikalise kasvatusena, mis tol ajal oli üleliidulistes tüüpõppeplaanides kohustuslik õppeaine kuni seitsmenda klassini. Lisaks oli ette nähtud üks tund koorilaulu nädalas (Nagel 2006: 20). Eestis suudeti muusikaõpetus fakultatiivtundide arvel säilitada keskkooli lõpuni ning see oli ilmselt tingitud konstruktiivsest suhtle-

misest ministeeriumi ja Moskva kolleegide vahel (Uuet 2018: 232). Üleliidulise õppeplaaniga võrreldes oli Eestis lisaks laulmisele mõnevõrra rohkem tunde eraldatud ka joonistamisele ja kehalisele kasvatusesele (Nagel 2006: 20). Üldhariduskoolide töö baseerus õppeplaanil, milles näidati õppeaeg nädalatundides ning õppesisu oli kirjeldatud aineprogrammides, mida regulaarselt uuendati.

1940/41. aasta „Keskkooli õppekava“ eessõnas on kirjas, et algaval kooliaastal tuleb keskkoolides kasutusele võtta nn ülemineku-õppekavad, mis on koostatud õpilaste seniseid teadmisi arvestades ning vastavad uutele tunnikavadele. Silmas tuli pidada, et toimuks pidev üleminek uutele Nõukogude Liidu haridussüsteemiga kooskõlastatud õppekavadele.²⁵

1946. aastal kinnitas ja andis Eesti NSV Haridusministeerium välja dokumendi „Keskkooli õppekavad. Laulmine. 1.–11. klassile“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1946). See erineb nii pealkirja kui ka struktuuri poolest sellele järgnevatel programmidel, sest alates 1955. aastast esitati aineprogrammid eraldiseisvate 1) algkooli ja 2) keskkooli programmidenä. Õppesisu jääb enamasti samaks, kuid esineb mõningaid erinevusi lausestuses. Nõukogude perioodil on, olenemata aastakäigust, aineprogrammide esmaseks eesmärgiks kommunistlik kasvatus muusika ja laulmise kaudu. Kõik sel perioodil välja antud aineprogrammid rõhutavad armastust tolleaegse nn kodumaa vastu. Lisaks eesmärgiseades välja toodud olulistele ideoloogilistele eesmärkidele trükiti aineprogrammides ära soovituslik ja kohustuslik laulurepertuaar, mille kaudu esitati veel kord kommunistliku kasvatusese eesmärgid (Eesti NSV Haridusministeerium 1946). Muusikaõpetuse kaudu soovitakse kujundada esteetiliselt maitset, kõlbelist inimest, äratada huvi laulmise ja muusika vastu ning arendada elementaarseid muusikalisi oskusi.

Muusikaõpetus algkoolis

1953. aasta algkooli laulmise aineprogrammi eesmärgid on oma sisult samad nagu 1953/54. õppeaastaks mõeldud seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmides (Eesti NSV Haridusministeerium 1953a; 1953b). Tavaliselt on algkoolidele mõeldud programmide alguses õppeplaani, mis sätestab õppeainete tundide arvu nädalas. 1953. ja 1954. aasta programmide juurde on tunnijaotustabelis märkusena lisatud iga nelja klassikomplekti kohta kaks tundi koorilaulu nädalas. „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmi“ (1953) alguses puudub küll tunnijaotustabel, kuid koorilaulu kirjeldatakse metoodilise juhendi osas (Eesti NSV Haridusministeerium 1953b). Võib aimata,

²⁵ Terminit „õppekava“ kasutati ilmselt nn vanast harjumusest. Edaspidi on dokumentatsioonis kasutatud sõna „aineprogramm“. Terviklikku, kõikide õppeainete sisu edastavat dokumenti NSV Liidus ei olnud.

et koorilauluga tegelemist üldhariduskoolides peeti tavapäraseks ning see oli tark rahvusliku momendi ära kasutamine, mis mõistagi põhines kohalikul initsiatiivil. Järgnevatel aastatel esitatud algkoolide laulmise õppeaine programmid (1955–1959) on enamasti kordustrüki (Eesti NSV Haridusministeerium 1955a; 1956a; 1957a; 1958a; 1959).

Esteetiline kasvatus muusikaõpetuse kaudu on olnud aineprogrammides läbivalt olulisel kohal. Põhiliste sihtidena tuuakse esile õige ja ilmekas laulmine ning selle süsteemne õpetamine alates esimesest klassist. Muusikaalaste oskuste ja teadmiste juures selgitatakse muusikalise mälu, tähelepanu, kuulmise ja kujutluste arendamist ning huvi ja armastuse äratamist muusika vastu. Lisaks saavad õpilased elementaarsed teadmised laulude noodist õppimiseks. Seletuskirjas nimetatakse laulmise tunni olulisemate komponentidena: 1) kooris laulmist, 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamist, 3) muusika kuulamist ning 4) algkooli kahes esimeses klassis ka liikumist muusika ja laulmise järgi. Õppeaine komponendina on muusikaline liikumine aineprogrammis esimest korda esitatud 1955. aastal (Eesti NSV Haridusministeerium 1955a).

1958. aasta algkooli programmi seletuskirjas mainitakse esimest korda kooliraadiot (Eesti NSV Haridusministeerium 1958a), mille pakutud võimalusi – eriti muusikasaateid silmas pidades – peaks muusikaõpetaja kindlasti ära kasutama. Selles dokumendis on lõikude ladumisel tekkinud vigu,²⁶ mis on ilmselt seletatavad inimliku eksimuse või kiirustamisega. Kuna aineprogramme uuendati pidevalt, siis võis olla põhjuseks ka ajapuudus, mistõttu ei jäänud piisavalt aega sisulisteks muudatusteks, dokumendi ülevaatamiseks ega teksti kontrollimiseks.

Uue õppesisu või süsteemide rakendamiseks koostati ka n-ö katseprogramme. See tähendas, et enne programmi rakendamist testiti seda koolides, et hinnata võimalikke tulemusi. Katseprogrammide vajadus on tingitud enamasti uuenevast õppevarast, õppekirjandusest või muudatustest õppetööd reguleerivates seadustes. Eesmärgiseade katseprogrammides siiski ei muutunud, kuna ideoloogia oli endiselt sama.

1959/60. aasta katseprogrammi eesmärgiseade erineb eelnenud programmidest vähe. Dokumendist on välja jäänud esimene lause „Muusikaline kasvatus koolis on õppeaine, mille kaudu teostatakse õpilaste esteetilist kasvatamist“. Suurem muudatus seisneb tunnijaotustabelis: kaks laulmistundi nädalas on üksnes esimeses klassis, edaspidi jätkub õpetus vaid ühe nädalatunniga (Eesti NSV Haridusministeerium 1959). 1960. aasta muusikalise kasvatusa aineprogrammi alguses on laulmise ja instrumentidel mängimisega võrdselt tähtsus-

²⁶ Korduvad laused ja lõigud, valesse kohta tõstetud tekst jms.

tatud ka muusika kuulamist, mis on viidud muusikalise kasvatuse põhiliste tegevuste hulka. Samas kirjeldatakse üldistes juhistes, et muusika kuulamisega saab tegeleda siis, kui muudest tegevustest aega üle jääb.

Järgmine programm (1963/64) jätkas sisuliselt samade eesmärkidega, kuid tagasi oli toodud lause õpilaste esteetilise kasvatuse kohta (Eesti NSV Haridusministeerium 1963). Suurim muudatus puudutab õppeaine nime, mis on asendunud „muusikalise kasvatusega“ varem kasutatud „laulmise“ asemel. Termineid „muusika“, „laulmine“, „muusikaõpetus“ ja „muusikaline kasvatus“ ei ole dokumendis eraldi defineeritud ning neid on teksti sees ning õppe-sisu kirjeldamiseks kasutatud erinevalt. Tunnijaotusplaani eraldi välja toodud pole, kuid dokumendi analüüsist selgub, et esimeses klassis on laulmiseks ja hääle arendamiseks ette nähtud 70 ainetundi. Koorilaulu tunde eraldi välja toodud pole ning nende kohta puudub informatsioon ka metoodilises juhendis. Samas on mainitud, et igal koolil peab olema koolikoor ning võimalusel ka orkester ja mitmesugused ansamblid.

1964. aasta algkooli programmid algavad tavapärase ideoloogilise sissejuhatusega, milles rõhutatakse, et muusikaalaseid teadmisi ja oskusi peavad õpilased saama rakendada ka tegelikus elus. Selleks pakuvad häid võimalusi erinevad kooliüritused: koolipeod, koosolekud, oktoobrilaste ja pioneerikoon-dused, ekskursioonid ning matkad. Samuti on tähtis, et koolis õpitud laulud kõlaksid lisaks muusikatundidele ka algklasside teistes ainetundides ning õpi-laste kodudes (Eesti NSV Haridusministeerium 1964).

1964. aastal Budapestis toimunud Rahvusvahelise Muusikahariduse Ühingu (International Society for Music Education, ISME) konverents on Eesti muusi-kaõpetuse kontekstis märkimisväärne. See oli pühendatud Ungari pedagoogi Zoltán Kodály panusele ungari kultuuri ning tema relatiivsele laulmisõpetuse süsteemile. Konverentsile pääses ka kümme eestlast, kelle seas olid Heino Kal-juste (1925–1989) ja Riho Päts (1899–1977), viimane tegi konverentsil ka ette-kande. Koju naastes oli Heino Kaljuste vaimustunud Ungari kooride tasemest. Innustunud muusikaõpetajana soovis ta ungarlastele edu toonud relatiivset süsteemi ka Eestis rakendada. Samasuguse vaimustusega läks ta tolleaegse haridusministri Ferdinand Eiseni jutule, kes üsna pea pärast kohtumist Unga-riisse sõitis, et sealset muusikaõpetuse korraldust lähemalt uurida. Tänu hari-dusministeeriumi toetusele hakati Eestis koostama uusi aineprogramme, mis olid mõeldud muusikakallakuga klassidele. Nendes nn muusika süvaklassides oli nädalas viis kuni seitse tundi laulmist, kuid samal ajal toimusid seal üks kuni kaks korda nädalas ka n-ö tavalised muusikaõpetuse tunnid. Muusikakal-lakuga klasside loomisel osalenud õpetaja kirjeldab olukorda järgmiselt:

/.../ selle infoga laekus ta siis ministri juurde ja tegi selgeks, et meil on niisugust süsteemi vaja. Me peame /.../ looma muusikakallakuga klassid. Selle aja /.../ 60-date alguses natukene see Nõukogude Liidu poliitika ja hariduspoliitika lõdvenes ja midagi sai hakata muutma ja ise tegema. /.../ Ferdinand Eisen kuulas selle jutu ära. Ja teadaolevalt ta sõitis ise Ungarisse kohale, et kas see ikkagi nii on. Ja kui ta sealt tagasi tuli, siis nad otsustasid, et alustame. Kujutage ette, et 1964. aasta sügisel avanes esimene klass juba Tallinna 22. koolis ehk Westholmis. (C1)

Sel perioodil üldhariduskoolis töötanud ainespetsialistiga läbi viidud intervjuudele ning tolleaegsetele dokumentidele tuginedes võib üsna kindlalt väita, et muusikaõpetus oli soositud õppeaine. See toetas varjatult eestlaste rahvuslikku identiteeti, mis Nõukogude perioodil oli lausa hädavajalik.

/.../ terviklik süsteem on hästi oluline ja no ei saa salata, et see aeg, oli see siis Tsaari-Venemaa aeg või ka hiljem Nõukogude Liidu režiim, kus Eesti pidi siis hakkama saama. Muusika oli justkui selline peidetud vastuhakk või see, mis tegelikult väga oluliselt Eesti rahva ja rahvuse elus ja eesti kultuuri elus hoidis. (C3)

Respondendid rõhutasid läbivalt Ferdinand Eiseni ja ENSV Haridusministeeriumi toetavat rolli. Tänu nende pühendunud tööle säilitati meil eestikeelne muusikaõpetus ja selleks mõeldud õppevara, mis üleliiduliselt oli unikaalne.

Eelkõige ma näen nagu seda seal väga kõrgel poliitilisel tasemel. Sest Ferdinand Eisen /.../ väga toetas ja kui ma ei eksi, siis ta käis isegi koos Heino Kaljustega Moskvast seismas muusikahariduse eest. Küllap need mehed tollel ajal teadsid, mis väärtus, mis olulisus muusikaõpetusel ja selle säilimisel tegelikult on. /.../ Kes vähegi Eesti kultuurilooga, ajaloo, pedagoogika ajaloo oli tuttav, mida Ferdinand Eisen kahtlemata oli, siis küllap ta taipas, kuivõrd oluline see niisugune laulupeo liikumine on. Nad said ka väga hästi aru, et see laulupeo liikumine lihtsalt tühjal kohal ei saa lõputult püsida. Või no selles mõttes, et seda toetaks /.../ tavalise üldhariduskooli muusikaõpetus. (C3)

1966. aastal rõhutati aineprogrammides veelgi tugevamalt tolleaegset ideoloogiat. See tähendas, et sissejuhatavatest lõikudest leiab varasemast rohkem kõlavaid loosungeid. Seletuskirjade lõppu on uuendusena lisatud nõudmised I–IV klassi lõpetajatele, illustatsioonid, mis kujutavad IV klassis relatiivse süsteemi õpetamiseks mõeldud käemärke, ning soovitusel klassivälisteks muusikalisteks tegevusteks (Eesti NSV Haridusministeerium 1966a; 1966b).

1969. aasta algklasside programmis on laulmise eesmärgiks seatud tunde-elu arendamine ja õpilaste kasvatamine muusikaliste elamuste kaudu. Laulude õpetamiseks esitatakse kolm varianti: 1) õppimine instrumendi ja õpetaja hääle järgi; 2) laulu õppimine käemärkide, noodi ja noodinimede järgi; 3) laulude õppimine kuulmise järgi. Eraldi alapealkirja all on esitatud ka muusikalised mõisted. 1969. aastal välja antud kaheksaklassilise kooli programmides I ega II klassis laulude õpetamisel süsteemi enam valida ei saa ning õpetama peab relatiivse süsteemi alusel. See tähendab, et riiklikes muusikalise kasvatus programmides mindi üle kohustuslikule relatiivsele süsteemile. Erandiks võisid olla need koolid ja klassid, kus uusi õpikuid polnud erinevatel põhjustel veel kasutusele võetud (Eesti NSV Haridusministeerium 1969b).

1970. aastal välja antud algklasside programmides on muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamise juures öeldud, et käemärkidega laulmine on alates II klassist kohustuslik ning „tahvlilt laulmisel“ on abiks rändnoot.²⁷ Hoolitseti ka selle eest, et õpetajatel oleks toeks metoodilist kirjandust, näiteks soovitati neil lugeda Riho Pätsi käsiraamatut „Muusikaline kasvatus üldhariduskoolis“ ning ajalehte Nõukogude Õpetaja, kus oli rubriik „Kool ja muusika“.

1971. aastast anti algklasside osas I–III klassile (Eesti NSV Haridusministeerium 1971a) ning IV klassile mõeldud õppesisu (Eesti NSV Haridusministeerium 1971b) välja eraldi dokumentidena. IV klassile mõeldud aineprogrammi esilehel tuuakse põhjenduseks, et IV klasside õppesisus on osades õppeainetes tehtud olulisi täiendusi – kuid need ei puuduta muusikaõpetust.

1972. aastal kinnitatud algklassidele mõeldud aineprogrammi nimi on nüüd „Muusikaõpetus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1972a). Eesmärgiseades peetakse oluliseks, et laulmine täidaks oma peamist ülesannet, milleks on laulu lähemale toomine õpilaste mõtte- ja tundemaailmale. Vajalik on selgitada, et muusika väljendab alati midagi ning selle sisu jääb õpilaste mõtestada. Lauluõpetamise meetoditest on varasemalt määratletud kolmele lisandunud neljas. Laulu õpetatakse nüüd: 1) kuulmise, 2) käemärkide, 3) rütmistatud astmemärkide ja 4) nootide järgi. 1972. aasta kaheksaklassilistele koolidele mõeldud aineprogrammidesse on lisatud eraldi lõik, mis käsitleb „tööd muusikalises arengus mahajäänud õpilastega“. See lubab seoseid luua üldise eesmärgiga, milleks on kasvatada õppeedukust kõikides õppeainetes (Eesti NSV Haridusministeerium 1972c).

1986. aastast kasutatakse aineprogrammide pealkirjades uut terminit „üldhariduskool“. Algklasside aineprogrammid I–III ja IV klassile on avaldatud eraldi dokumentidena. Muudatust põhjendatakse üldharidus- ja kutsekoolire-

²⁷ Rändnoot on näitlikustav õppevahend (noodipea ja -vars, vrd kaardikepp), millega on võimalik näidata tahvlil noodi asukohta noodijoonestikul.

formi suunitlustega, mille järgi 1986/87. õppeaastast alustatakse lasteasutustes ja üldhariduskoolides õppimist kuueaastaselt. Aineprogrammid on koostatud arvestades kaheteistaastast üldhariduskooli ning sisaldavad lasteaia, nelja-aastase algõpetuse, viieaastase põhikooli ja kolmeaastase keskkooli õppeplaani (Eesti NSV Haridusministeerium 1986c).

Muusikaõpetus kaheksaklassilises koolis

1966/67. õppeaasta kaheksaklassilise kooli muusikalise kasvatuse aineprogramm sisaldab eelnevast märksa enam eesmärgiseadest lähtuvaid muudatusi ning tähelepanuväärne on selle dokumendi põhjalikkus (Eesti NSV Haridusministeerium 1966b). Sellest õppeaastast suurenes ainemaht ja noodiõpetus algas juba I klassis. Kogu programm on muutunud sisuliselt sügavamaks, näiteks alates III klassist on lisatud kahehäälnelaulmine, millele järgneb VII–VIII klassis (peale häälemurret) ka kolmehäälnelaulmine. Samuti on esitatud põhjalik loend õpilaste võimete arendamise kohta. 1967. aasta programm annab õpetajatele laulude õpetamiseks kaks erinevat varianti: 1) absoluutne süsteem ja 2) relatiivne süsteem (Eesti NSV Haridusministeerium 1967a; 1967b). Lisaks on öeldud, et programmi nõuded on ainult suunamiseks ning arvestama peab sellega, et kõikides klassides ei suudeta oodatud tulemusi saavutada (erandiks I klass). Selle juures on eraldi muusika arenguloo õpetamist käsitlev metoodiline juhend IX–XI klassini (Eesti NSV Haridusministeerium 1967b).

1974. aasta kaheksaklassiliste koolide aineprogrammist on välja võetud põhilauluvara, mis lisatakse uuesti muusikaõpetuse algklasside aineprogrammidesse 1980. aastal. Muudetud on ka muusikaõpetuses kohustuslikku ühislauluvara ning muusika kuulamiseks ettenähtud palu (Eesti NSV Haridusministeerium 1974a; 1974b; 1974c; 1980a; 1980b).

1984. aasta kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid algavad tähelepanekutega õpetajale. Seal selgitatakse, et muusikaõpetuses on vähendatud õpilaste muusikaalaste teadmiste ja oskuste nõudeid ning suuremat rõhku pannakse muusika kuulamisele. Ilmselt oli muusikaõpetuse inventar piisavalt palju uuenenud ning sellega seoses avardanud võimalusi uue tehnika ning heliplaatide hankimiseks. Lisaks öeldakse, et seoses uue lauliku väljaandmisega muudetakse III klassi programmi ning X klassi muusika kuulamiseks mõeldud repertuaari (Eesti NSV Haridusministeerium 1984a; 1984b).

Muusikaõpetus keskkoolis

Keskkoolide osas järgnes 1946. aasta laulmisõpetusele keskendunud dokumendile („Keskkooli õppekavad. Laulmine. 1.–11. kl.”) 1951. aastal „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid”. Selle seletuskirja sissejuhatuses on

välja toodud laulmise eesmärgid ja õpetamise sihid. Järgnevates keskkoolile mõeldud programmides on laulmise eesmärgid jaotatud kunstilise ja esteetilise kasvatuse eesmärkideks ning õpetuslikeks eesmärkideks. 1955. aastast muudeti ka dokumendi struktuuri ja pealkirja, milleks nüüd oli „Keskkooli programmid“.

Nõukogude perioodil esines üldiselt ka palju terminoloogilist segadust. Seda kinnitavad näiteks 1955. ja 1956. aasta „Keskkoolide programmid“, kus pealkirjas kasutatakse endiselt sõna „laulmine“, kuid tekstis esineb õppeaine nimetuses erinevusi. Näiteks 1955. aasta dokumendis on õppeaine nimeks muusika ja laulmine, kuid 1956. aasta programmis muusikaõpetus (Eesti NSV Haridusministeerium 1955b; 1956b). Muudetud on ka õppeaine kunstilise ja esteetilise kasvatuse eesmärgid, kuhu on lisatud „nõukogude patriotismi, internatsionalismi ja rahvustunde süvendamine“. Samuti on muudetud üldhariduskooli muusikaõpetuse komponentide nimetusi. 1955. aasta dokumendis on esimese punktina välja toodud „kooris laulmine“, kuid 1956. aasta programmis on see asendatud „laulmisega“. Mõlemas programmis on siiski oluliseks peetud klassidevahelisi koore ja orkestreid (Eesti NSV Haridusministeerium 1955b; 1956b).

1955–1959. aastatel välja antud keskkoolide programmid on sisuliselt kordustrükkid, nagu seda olid ka samas ajavahemikus välja antud algkoolide programmid. Mõlemal puhul esineb vaid redaktsioonilisi muudatusi. Suurim sisuline erinevus on 1956. aasta programmi viiendas punktis, kus soovitakse, et koolides võiks tegutseda kooliorkester ning õpilaste vanuse kasvades ja huvi süvenedes ka rahvapilliorkestreid. Sellele järgnenud aastate (1957, 1958) dokumentides on rahvapilliorkestri asemel peetud vajalikuks moodustada hoopis keelpilliorkester. Kuigi sisulises mõttes on 1958. aastal välja antud keskkoolide programm kordustrükk, on selles muudetud õppeaine nimetust, mis nüüd on muusikaline kasvatus (Eesti NSV Haridusministeerium 1958b). Varasemalt oli läbisegi kasutatud nimetusi „laulmine“, „laulmine ja muusika“ ning „muusikaõpetus“.

Nõukogude perioodi kokku võttes võib väita, et peamiseks eesmärgiks kooli muusikaõpetuses oli kommunistliku noore kasvatamine muusika ja laulmise kaudu. Vastava ideoloogia järgi valiti laulurepertuaar ning ajalooliselt „sobivad“ heliloojad. Õppeainete eesmärgid, õppesisu detailne kirjeldamine aineprogrammides ning juhised (sh meetoodilised) õpetajatele tagasid ühtluskooli toimimise. Nõukogulikule retoorikale vaatamata suudeti Eesti NSV-s säilitada kvaliteetne muusikaharidus, mille tagas kohalike haridusjuhtide ja muusikaõpetajate töö. See tähendas, et kõikidele kehtisid õppetöö läbiviimiseks ühesugused tingimused, mis olid olulised ühtluskooli põhimõtete taga-

miseks. Need põhinesid süstemaatilisel muusikaalaste teadmiste ning oskuste kujundamisel. Muusikaõpetuse komponentideks Nõukogude perioodil olid: kooris laulmine, muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamine ning muusika kuulamine. Alates 1955. aastast lisati esimese ja teise klassi aineprogrammi õppeaine eraldi komponendina muusikaline liikumine. Selline põhjalik ja integreeritud muusikaõpetus arendas õpilaste ainealaseid teadmisi ja oskusi, mille tulemusel paranes ka (koori)laulmise kvaliteet. Kõrgetasemeliste tulemusteni viis professionaalne muusikaõpetajate koolitus, mille tulemusena jõudsid koolidesse oma ala spetsialistid. Muusikapedagoogika kujundajad professorid Riho Päts ja Heino Kaljuste koostasid eesti lastele sobiva õppevara ja metoodilisi juhendmaterjale muusikaõpetajatele. Aastatel 1964–1990 avardas seoses relatiivse süsteemi rakendumisega Eesti üldhariduskoolides ka muusikaõpetuse eesmärgiseade. Jätkuvalt peeti oluliseks kvaliteetse laulmisoskuse kujundamist, sellele aitas kaasa muusikateooria ning -ajaloo tundmine, mida täiendas Zoltán Kodály relatiivse meetodi kasutuselevõtmine. Lisaks pöörati tähelepanu kooliorkestrite ja kooride töö organiseerimisele ning klassiväliste muusikaliste tegevuste korraldamisele.

4.3. Õppesisu analüüs

Nõukogude Liidu perioodi aineprogramme on käesolevas uurimuses võrreldes Eesti Vabariigi ja taasiseseisvunud Eesti Vabariigi õppekavades sisalduvate ainekavadega analüüsitud erinevatelt lähtealustelt. Eesti Vabariigi perioodidel (1918–1940 ja 1991–2024) anti õppekavad välja tervikdokumentidena ning õppesisu esitati ainekavades. Tegemist on ühtse struktuuriga süsteemsete dokumentidega, mis võimaldavad õppesisu analüüsida ainekomponentide kaupa. Nõukogude perioodil esitati õppesisu seevastu aineprogrammidenä, mida publitseeriti ebaregulaarselt ning tihti kordustruktuuridena. Mõnel aastal avaldati algkoolide, seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide aineprogramme eraldiseisvate dokumentidena. Mõnel juhul esitati aineprogramm terve koolitsükli ulatuses ning see hõlmas õppesisu I–XI klassini. Lisaks on osade aineprogrammide struktuur killustunud ja ebaühtlane, mistõttu ei võimalda need analüüsida õppesisu ainekomponentide kaupa nagu teiste ajaperioodide puhul. Näiteks kui Eesti Vabariigi kahel perioodil on „laulmine“ välja toodud eraldi kategooriana, siis Nõukogude perioodi aineprogrammid algavad sageli seletuskirjaga, millele järgnevad metoodilised juhised. Need on jaotatud näiteks järgmiselt: „Koorilaul“, „Häälemoodustamine ja diktsioon“, „Intonatsioon“ ning „Ansamblliline ühtlus“. Samas on need oma sisult kõik kvaliteetse laulmise teenistuses.

Segadust tekitab ka Nõukogude perioodil kasutatud terminoloogia, kuna mõisteid nagu „tunnikava“, „õppekava“, „ainekava“, „aineprogramm“ jmt on kasutatud ebajärjekindlalt. Seetõttu on neid keeruline kasutada ühtse analüütilise alusena ja järelduste tegemiseks, kuna üldisemaid kategooriaid ning nende süsteeme ei teki. Arvestades, et Nõukogude periood on ajaliselt pikk, tundub otstarbekas käsitleda mõningaid aineprogramme kordustrukkide või aastate kaupa, et tagada analüüsis järjepidevus.

Selle perioodi esimene käsitletav dokument pärineb 1940/41. õppeaastast ning on oma struktuurilt raamõppekava. See tähendab, et esitatud on ainult üldised juhtnöörid, kuid õppetöö sisuline kujundamine on jäetud õpetaja ülesandeks. Lisaselgitusena märgitakse, et üleminek uutele tunni- ja õppekavadele muudab teemade läbimise paratamatult pealiskaudsemaks. Samas peeti oluliseks, et tõuseks õppetöö kvaliteet ning õpilased saaksid kindlad teadmised konkreetsetes õppeainetes (Hariduse Rahvakomissariaat 1940).

1945. aastal Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi välja antud „Kesk-kooli õppekavad. Laulmine“ esitab õppesisu klasside kaupa. Selle järgi tuleks I ja II klassis laulda kergeid laste-, rahva- ja mängulaule ühehäälselt, *a cappella* ja võimalusel saatega. I klassi juures on eraldi alapealkirja all välja toodud „rütmilised harjutused laulmises“, II klassi juures aga mainitakse paari lausega rütmilist liikumist. Need kujutavad endast ühtlasi esimesi viiteid muusikali-sele liikumisele, mis edaspidi leiab endale aineprogrammides kindla koha. III klassist alates muutub muusikateoreetilise materjali esitamine mõnevõrra täpsemaks, kuigi selgitused piirduvad enamasti vaid mõne lausega. Näiteks tuleb õpilastele selgitada rõhuta ja rõhulisi helisid, erinevaid taktimõõte, põhitooni ja kolmkõla, duur- ja moll-helilaade ning tempo ja dünaamika märke. IV klassis eeldatakse, et õpilaste tase on juba nii kõrge, et nad suudavad kirjutada rütmi-diktaate, eristades ka kaheksandik- ja kuueteistkümnendiknoote.

V klassis väheneb laulmise tundide arv varasemalt kahelt tunnilt ühele tunnile nädalas, samas kui õpitava materjali maht suureneb. Näiteks lisandub tundides käsitletavate laulude rütmiline analüüs, konkreetset taktimõõdud ning uute märkidena diees, bemoll ja bekarr. VI klassile pole muusikateoreet-tilist materjali üldse esitatud, kuid VII klassis tuleks teha rütmilisi ja kergeid meloodilisi diktaate, tutvuda bassivõtme ning harmoonilise minooriga. Siin on selgelt näha, et terminite kasutamisel puudub järjepidevus, kuna lisaks õppekavateoreetilistele mõistetele kasutatakse läbisegi ka termineid „duur“, „moll“, „mažoor“ ja „minoor“. VIII klassis on loodetud ühe ainetunniga nädalas selgitada intervale ning tutvuda kuni nelja märgiga helistikega. Lisaks tuleb käsitleda dissonantsi ja konsonantsi mõisteid ning dominantseptakordi.

Tutvustatakse kahe- ja kolmeosalist lauluvormi ning nendega seoses mõisteid „motiiv“, „lause“, „periood“ ja „fraas“.

IX klassis lisanduvad varasematele teadmistele mõisted „imitatsioon“, „kaanon“, „variatsioon“ ja „teema“. Samuti tutvutakse muusikavormide ja -žanritega, nagu „kantaat“, „sümfoonia“, „ooper“, „fantaasia“, „aria“, „duett“, „trio“, „kvartett“ ja „etüüd“. Võimalusel soovitatakse neid tutvustada muusikaliste helinäidete kaudu. X klassis peaks lisanduma kooripartituuri jälgimise ning selles oma partii leidmise oskus. XI klassis peetakse oluliseks muusika arenemisloo käsitlemist, mis hõlmab eesti, vene ja teiste rahvaste muusikat. Aineprogrammi lõpus on välja toodud põhilauluvara, mis on mõeldud laulmiseks kõikidele klassidele, ning konkreetne repertuaar klasside kaupa.

1946. aasta dokument on sisuliselt 1945. aasta kordustrükk. Ka siin on õppesisu välja toodud klasside kaupa, kuid dokumendi algusesse on olulise täiendusena lisatud põhjalik laulmise seletuskiri, mis algab õppeaine eesmärkide kirjeldusega. Eesmärgiseadele järgneb õppeainete ning teemade selgitus, st miks, mida ja kuidas õpetada.

1951.–1959. aasta keskkooli aineprogrammid

1951. ja 1953. aasta dokumendid on struktuurilt küllaltki sarnased, kuid õppesisu kirjeldused on paari aasta jooksul läinud põhjalikumaks. 1951. aasta programmi X klassi puudutava osa juures on alapealkiri „Lühikokkuvõte muusika ajaloost“, mis on esimene otsene viide muusikaloo ainekomponendile laulmise aineprogrammis. Huvipakkuval kombel on 1951. aasta dokumendi X klassi muusikaloo kirjeldus oluliselt põhjalikum kui 1953. aasta dokumendis.

1953/54. õppeaastaks välja antud dokumendis „Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid 1953/54. õppeaastaks. Laulmine“ algab aineprogrammi õppesisu kirjeldus V klassiga, hilisemad programmid, mis kannavad pealkirja „Keskkooli programmid“ (õppeaastateks 1955/56, 1956/57, 1957/58, 1958/59), sisaldavad ka ülevaadet algklassidele ehk I–IV klassile mõeldud õppesisust. 1953. aasta aineprogrammis on V ja VI klassi õppesisu määratledes toetunud järgmistele alamkategoriatele: 1) takt ja rütm, 2) meloodia ja 3) dünaamika. Järgmistes klassides neid kategooriaid enam ei esitata. Õppesisu on selgelt muusikateoreetiline, hõlmates muu hulgas intervallikat, dominantseptakordi ja selle pööordeid, harmoonilisi ja meloodilisi helilaade (kuni nelja märgiga helistikese) ning transponeerimist. Selline põhjalik muusikateoreetiline käsitlus on eeskätt kvaliteetse laulmise ja ilmeka ettekande teenistuses. Tähelepanu pööratakse stabiilse „laululise hingamise“ saavutamisele ning järjepidevale tööle hääle tekitamise ja artikulatsiooniga. VII klassis lisan-

dub eelnevale muusikainstrumentide ja muusikavormide tutvustamine, mis kinnitab muusikaloo komponendi olemasolu aineprogrammides. Enesestmõistetavalt käsitletakse vanemates klassides muusikaloolisi teemasid järjest põhjalikumalt, millega seoses selgitatakse mõisteid „homofoonia“, „polüfoonia“, „ooper“, „kantaat“ jne.

Alates 1955. aastast antakse algkoolide ja keskkoolide programmid välja eraldi dokumentidena, kuid keskkooli programmidesse on sisse jäetud ka lühendatud selgitused algklasside õppesisu kohta. I–IV klassini esitatud õppesisu pole küll nii detailne kui samadel aastatel välja antud eraldiseisvates algkoolide aineprogrammides, ent sisuline ülesehitus jääb üldjoontes samaks. Seda võib tõlgendada soovina anda õpetajatele ülevaade, millised on õpilaste varasemad teadmised õppeaines.

Õppeaastate 1957/58 ja 1958/59 laulmise aineprogrammides on selgitatud, et erilist tähelepanu tuleb pöörata nendele õpilastele, kes on vähem musikaalsed või ei pea viisi, et ka nendes laulurõõmu tekitada. Lisaks on neis IV klassi osa lõpus välja toodud lõpetajatelt oodatavad minimaalsed teadmised, mida samadel aastatel välja antud algkoolide aineprogrammides sätestatud ei ole.

1955.–1958. aasta laulmise aineprogrammi struktuur on enamasti järgmine: 1) laulmine (1955 „kooris laulmine“); 2) muusikaalaste oskuste ja teadmiste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu); 3) muusika kuulamine; 4) mängud ja liikumine muusika järgi; 5) koolikoor ja -orkester; muusikalised vabaharrastused; 6) üldisi juhiseid (juhendeid). Õppeaastate 1957/58 ja 1958/59 aineprogrammides on V–XI klassi õppesisu jaotatud täpsemalt õppeveerandite kaupa (Eesti NSV Haridusministeerium 1957b; 1958b).

Keskkoolidele mõeldud aineprogrammide õppesisu algab V klassi materjali selgitamisega. 1955/56. õppeaasta laulmise aineprogrammi õppesisu on järgnevate aastate omast pisut põhjalikum, selles selgitatakse kvaliteetse hääle tekitamist ning puhta intonatsiooni väljaarenemiseks vajalikku muusikateoreetilist materjali, mis järgnevates klassides keerukamaks muutub. Hääle arendamise olulisusest annab märku tõsiasi, et Nõukogude perioodi aineprogrammide õppesisus on detailideni lahti seletatud hääle tekitamine (kiirhingamine fraaside vahel, laululine osavus, paika pandud hääleulatused, artikulatsiooni reeglid, diktsioon, kõlapuhas intonatsioon, dünaamiline paindlikkus, häälerühmade kõläuhtluse harjutamine, heliliste ja helitute konsonantide hääldamine, huulte intensiivne rakendamine). 1955/56. aasta aineprogrammides tuuakse IX klassis sisse neljahäälses kooripartituuris orienteerumine ja selles oma partii leidmine. Järgmise aasta aineprogrammis muudetakse laulmise osa veelgi detailsemaks ning kirjeldatakse hääleregistrite „silumist“ heliredelite ja eriharjutuste laulmi-

sel laskuvas suunas, pöörates erilist tähelepanu tooni mahedusele. Konkreet-selt tuuakse välja helisevad ning helitud konsonandid ja ilmeka laulmislaadi kujundamine.

Õpitulemuste juures mainitakse ka noodist laulmise oskuse arendamist, kuid enamasti on selgitatud siiski laulmist noodid kaasabil. Tähelepanu pööra-takse erinevate helistike käsitlemisele (kuni kahe, osades dokumentides kuni nelja võtmemärgiga paralleelhelistikud) ning nende moodustamisele laadi valemi²⁸ järgi. Teadmised tuleks praktikasse rakendada õpitud helistikes har-jutuste laulmisega. VII klassis tuuakse sisse bassivöti, intervallid ning selgita-takse konsonantsi ja dissonantsi mõisteid. Kirjeldatakse ka transponeerimise vajadust ning seda harjutatakse lihtsamatel meloodiatel seni õpitud helistikes. VIII klassis lisanduvad homofoonia ja polüfoonia mõisted ning nendega seos-es muusikalise vormi analüüs (motiiv, fraas, periood, kahe- ja kolmeosaline vorm).

Muusikalugu aineprogrammis eraldi kategooriana veel ei esitata, kuid vas-tav sisuline materjal tuuakse lisaks häälearendamisele ja muusikateooriale õppesisusse alates VI klassist. Laulmise teema lõpus on märgitud, et käsitleda tuleks eesti heliloomingu aluseks olevaid rahvalaule ja pillilugusid. Täpsus-tuseks on loetletud konkreetseid rahvapille, nagu kannel, torupill ja roopill. Muusika kuulamise teema all on esitatud hulgaliselt materjali, mis käsitleb muusikalugu, näiteks väikevorme ja heliloojate elu. VII klassis lisandub tutvumine muusikainstrumentidega (keelpillid, puu- ja vaskpuhkpillid, löökpillid) ning erinevate orkestri- ja kooriliikidega. VIII klassis tulevad juurde vokaal-muusika tähtsamad žanrid ning väiksemad instrumentaalvormid. Lühike üle-vaade antakse muusikakultuuri arengust kuni 10. sajandini (mitmehäälsuse teke ja areng, noodikirja kujunemine). 1956/57. õppeaasta aineprogrammi on lisatud lause esimesest eesti üldlaulupeost ja „asjaarmastusliku“ koorilaulu kujunemisest. 1957/58. õppeaasta aineprogrammi VIII klassi muusika kuula-mise alapeatükis on täpsustatud, et selle repertuaar on tihedas seoses instru-mentide õpetamisega.

Termin „muusikaajalugu“ esineb esmakordselt koos muusika kuulamisega 1955/56. õppeaasta IX, X ja XI klassi õppesisu kirjeldustes. Järgnevate aastate (1956/57, 1957/58, 1958/59) aineprogrammides seda eraldi kategooriana ei esi-tata. Küll aga on muusika kuulamise soovitusliku repertuaari juurde lisatud repliigina, et iga vormi käsitlemisel tuleb anda sellele iseloomustus koos sobiva muusikalise näite ning lühiülevaatega vastava vormi ajaloolisest arengust. Lisaks on osa erinevaid heliloojaid käsitlevast materjalist paigutatud kategoo-

²⁸ Laadi valem koosneb tervetest toonidest ja pooltoonidest ning on duuril (1; 1; ½; 1; 1; 1; ½) ja mollil (1; ½; 1; 1; ½; 1; 1) erinev.

ria „Muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine“ alla. 1955. aasta dokumendis on väga põhjalikult kirjeldatud muusika arengulugu kuni 17. sajandini, 17. ja 18. sajandi ooperimuusikat ning ooperit 19. sajandil. Loetletud on konkreetsed heliloojad: Gioachino Rossini, Carl Maria von Weber, Richard Wagner, Giuseppe Verdi, Georges Bizet, Charles Gounod, Léo Delibes, Bedřich Smetana, Giacomo Puccini, Ruggero Leoncavallo ja Stanisław Moniuszko. Lisaks nimetatakse järgmisi instrumentaalmuusikaga seotud heliloojaid: François Couperin, Jean-Philippe Rameau, Domenico Scarlatti, Niccolò Paganini, Johann Sebastian Bach, Franz Joseph Haydn, Robert Schumann ja Ferenc Liszt. Detailsemalt kirjeldatakse Wolfgang Amadeus Mozarti ja Ludwig van Beethoveni elu ning loomingut koos konkreetsete teoste näidetega. Sama õppeaasta X klassi õppesisu kirjeldamisel muutub muusikalugu veelgi põhjalikumaks ning seda selgitatakse heliloojapõhiselt. Täpsemalt eeldatakse õpilastele järgmiste heliloojate elu ning loomingut tutvustamist: Franz Schubert, Fryderyk Chopin, Georges Bizet ja Edvard Grieg ning vene muusikast Mihhail Glinka, Aleksandr Borodín, Modest Mussorgski, Nikolai Rimski-Korsakov ja Pjotr Tšaikovski.

1956/57. õppeaastal tuleks IX klassis põhjalikult käsitleda renessansiajastut, aga ka nooditrüki levimist, ooperi tekkimist ja barokkmuusikat koos Johann Sebastian Bachi ja Georg Friedrich Händeliga. X klassis lisandub klassitsism, millega seoses tutvustatakse Franz Joseph Haydni, Wolfgang Amadeus Mozarti ja Ludwig van Beethoveni elu ja loomingut. Seejärel vaadeldakse romantismiajastu muusikat, Franz Schuberti ja Robert Schumanni loomingut. Kirjeldatakse rahvuslike koolkondade teket Mihhail Glinka, Fryderyk Chopini, Ferenc Liszti, Bedřich Smetana, Antonín Dvořáki, Georges Bizet' ja Edvard Griegi loomingut näitel. IX klassis antakse ülevaade muusikakultuuri kiirest arengust Nõukogude Liidus, käsitledes järgmisi heliloojaid: Reinhold Glière, Juri Šaporin, Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovič, Aram Hatšaturjan, Dmitri Kabalevski, Ivan Džeržinski jt. Selgitatakse ka eesti muusikakultuuri arenemist ning vene klassikalise koolkonna mõju eesti muusikakultuurile, lisaks eesti laulupidude traditsiooni ja selle osa ühiskondlikus elus.

1957/58. ja 1958/59. õppeaasta muusikaloo õppesisu on jaotatud õppeveerandite kaupa laulmise kirjelduse järel. 1957/58. aasta algab sissejuhatusega muusikalukku kuni keskajani, millele II õppeveerandil järgneb eesti muusika arenemislugu, rahvalaul ja selle liigid ning Eesti esimesed „asjaarmastajatest“ heliloojad (Aleksander Thomson, Aleksander Kunileid, Karl August Hermann, Friedrich Saebelmann). III veerandil lisatakse Eesti esimesed professionaalsed heliloojad ning selgitatakse Peterburi Konservatooriumi tähtsust. Käsitletakse ka muusikaliste õppeasutuste loomist Eestis, Eesti oopereid ning heliloojaid: Johannes Kappel, Aleksander Läte, Miina Härma, Konstantin Türrpu, Rudolf

Tobias, Artur Kapp, Mihkel Lüdigi, Mart Saar, Juhan Simm, Artur Lemba, Heino Eller, Cyrillus Kreek, Adolf Vedro, Evald Aav. IV õppeveerandil antakse ülevaade Eesti kaasaegsest heliloomingust ning muusikakultuuri arengust nõukogude korra tingimustes (Eugen Kapp, Gustav Ernesaks).

1958/59. õppeaasta aineprogrammi kirjeldus algab I veerandil sissejuhatusega muusikalukku ning ülevaatega vanade kultuurrahvaste muusikast kuni keskajani. Järgmiste õppeveerandite sisu on sama nagu 1957/58. aasta programmis, ehkki siis esinevad mõningad erinevused õppesisu jagamisel õppeveerandite vahel. 1957/58. ja 1958/59. aasta IX klassi õppesisu on sama, III õppeveerandil käsitletakse lisaks „Võimsa rühma“ heliloojaid ja nende panust ning IV õppeveerandisse on teemana lisandunud ülevaade muusikakultuuri arengust pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni.

1953.–1958. aasta algkooli aineprogrammid

1953.–1958. aasta aineprogrammide analüüs näitab õppesisu läbivat ühtlust. Seda kinnitab asjaolu, et viie aasta jooksul pole algklasside õppesisu muudetud ning aineprogrammid on enamasti välja antud kordustrukkidena. Erinevused seisnevad vaid dokumentide struktuuris ja alamkategoriate jaotuses. Kõik vaadeldud aineprogrammid algavad seletuskirjaga, millele järgneb õppesisu kirjeldus klasside kaupa. Iga klassi lõpus esitatakse ka lauluvara, mis aastate lõikes pisut varieerub. Alates 1955. aasta aineprogrammist on lauluvara esitatud kahes osas: põhilauluvara ja täiendav lauluvara. Kuigi laulmiseks mõeldud repertuaar aastati mõnevõrra erineb, kannab see läbivalt poliitilis-ideoloogilist joont. Aineprogrammid algavad tunnijaotusplaaniga, mis näeb ette ühe laulmistunni nädalas. Sisulises osas esineb terminite ja mõistete läbisegi kasutamist, mis aga ei mõjuta õppesisu mõistmist. Näiteks kasutatakse 1953. aasta dokumendis hääleulatuste kirjeldamisel absoluutsete kõrguste märkimisel tähtnimetusi, sellele järgnevate aastate dokumentides aga silpnimetusi do, re, mi jne. Õppesisu analüüsist selgub ka, et 1953. aasta dokumendis selgitatakse II klassis vaid kaheosalisele taktimõõdule vastavat marssimist ja viipamist, kuid järgnevates dokumentides on II klassi õppesisusse lisatud ka kolmeosalise taktimõõdu kasutamine.

Aastatel 1953–1956 on ainesisu esitatud mõnevõrra põhjalikumalt kui neile järgnenud perioodil (1956/57–1958/59). Ilmselt on mõistatud, et otstarbekam oleks esitada õppesisu pikema ajaperioodi kohta ja kooliastmete kaupa, mis lubaks õppesisu vastavalt klassikollektiivi tasemele diferentseerida. Seda kinnitab ka asjaolu, et IV klassi õppesisu on nii struktuurilt kui ka kirjelduselt sama mis 1953., 1954. ja 1955. aasta dokumentides. See tähendab, et algkooli viimases klassis pidid õpilased oma muusikalistelt teadmistelt ja oskustelt

olema jõudnud samade tulemusteni. 1955. aasta dokumendis tuuakse eraldi välja muusika kuulamise osa koos soovitusliku repertuaariga, mille juurde kuulub ka heliloojate tutvustamine. 1957/58. ja 1958/59. aasta dokumentides on III ja IV klassi laulmise õppesisu esitatud täpsemalt, jaotatuna I, II, III ja IV õppeveerandi kaupa, mis erineb varasemast praktikast.

1953. aasta aineprogrammi struktuur erineb mõnevõrra sellele järgnenud dokumentidest. Eelkõige muusikateoreetilist materjali silmas pidades ei ole õppesisu klasside kaupa nii detailselt kirjeldatud. Samas on I klassi programmis võrreldes hilisemate dokumentidega esitatud pisut põhjalikumad selgitused laulmise kohta ning õppesisu on struktureeritud metoodiliste juhistena:

- 1) koorilaul;
- 2) noodiõpetus;
- 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine);
- 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks.

1954.–1957. aasta algkooli laulmise programmides sätestatakse, et üldharidusliku kooli muusikaline töö seisneb:

- 1) kooris laulmises,
- 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamises,
- 3) muusika kuulamises,
- 4) algkoolis kahes esimeses klassis ka liikumises muusika ja laulmise järgi.

Seletuskiri, millega aineprogrammid sel perioodil algavad (1955–1957, lisaks 1954), jaotub järgmisteks alamkateegooriateks:

- 1) metoodilised juhised,
- 2) hingamine,
- 3) häälemoodustamine ja diktsioon,
- 4) intonatsioon ja ansambliline ühtlus.

1954/55. õppeaasta aineprogrammis esitatakse klasside kaupa üldine seletus, mis hõlmab laulmise õpetamist ning muusikalisi teadmisi-oskusi, kuid eraldi kategooriana on esitatud vaid lauluvara.

1955/56. õppeaastal on klasside kaupa välja toodud järgmised kategooriad:

- 1) lauluvara,
- 2) muusika kuulamine,
- 3) liikumine (kahes esimeses klassis).

1956/57. õppeaasta dokumendis on õppesisu samuti kirjeldatud klasside kaupa, kuid alamkateegooriatena on esitatud:

- 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara),
- 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine,
- 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar muusika kuulamiseks),

4) liikumine (kahes esimeses klassis).

1957/58. õppeaastaks mõeldud aineprogrammi õppesisus esineb kategooriate osas võrreldes varasemaga erisusi. Laulmise kategooria asemel on selgitus laulude õpetamisest ning eraldi alapeakirja all on toodud põhilauluvara. I ja II klassis on lisaks muusika kuulamisele eraldi esitatud ka liikumise kategooria. III ja IV klassi õppesisu selgitustesse jääb vaid kaks punkti: 1) põhilauluvara ja 2) muusika kuulamine.

1958/59. õppeaastaks mõeldud aineprogramm on eelmistega sisult sarnane, kuid struktuuri on I ja II klassi juurde tagasi toodud liikumise kategooria.

1959/60. aasta aineprogramm on varasematega võrreldes veidi erineva struktuuriga. Seletuskirjas on metoodilised juhised, millele järgneb konkreetsest pealkiri „Laulmine“, mis jaguneb alamkategooriateks:

- 1) hingamine,
- 2) hääle moodustamine ja diktsioon,
- 3) intonatsioon ja ansambliline ühtlus.

Kooris laulmine on asendunud lihtsalt laulmisega ning liikumise juurest on kadunud täpsustus I ja II klassi kohta. Õppesisu osas algkooli aineprogrammi-des neil aastail (1953–1958) suuri muudatusi ei olnud.

1960.–1970. aasta algkooli (alates 1966. aastast algklasside) aineprogrammid

1961/62., 1964/65. ja 1965/66. õppeaasta aineprogrammid muusikalises kasvatuses on struktuurilt üles ehitatud sarnaselt Nõukogude perioodi varasematele dokumentidele (Eesti NSV Haridusministeerium 1961a; 1963; 1965). Algkooli aineprogrammidesse kuuluvad kõik sel ajal õpetatud ained, mille õppesisu kirjeldamine algab aine eesmärgi tutvustava seletuskirjaga. Muusikalise kasvatusse seletuskirja jaguneb omakorda järgmisteks osadeks:

- 1) metoodilised juhised,
- 2) hindamine,
- 3) hääle moodustamine ja diktsioon,
- 4) intonatsioon ja ansambliline ühtlus.

Õppesisu on jaotatud konkreetsemalt klasside kaupa ning koosneb järgmistest alamkategooriatest:

- 1) laulmine ja hääle arendamine,
- 2) muusikaalased teadmised ja oskused,
- 3) põhilauluvara,
- 4) liikumine (I ja II klassis),
- 5) muusika kuulamine.

Õppesisu keskendub eelkõige laulmisele, mida toetab põhjalikult kirjeldatud muusikateooria. Laulmisoskuse arengule aitavad kaasa analüütiline muu-

sika kuulamine ja muusika järgi liikumine, mille kaudu tunnetatakse kehaliselt muusikalisi väljendusvahendeid. Ainetundide arv on I klassis 70 ning II–IV klassis 35 tundi aastas. Seega toimuvad I klassis muusikaõpetuse tunnid kaks ning alates II klassist üks kord nädalas. Alates 1966/67. õppeaastast ei esitata programme alguses enam õppeplaani, mis sätestas ainetundide arvu nädalas. Võib siiski eeldada, et see jätkus varasemale sarnaselt ehk I klassis kaks ning alates II klassist kuni XI klassi lõpuni üks ainetund nädalas. Samas ei lange õppeaja ehk tundide arvu kajastus tunnijaotusplaanis ja aineprogrammis sisu kirjeldamisel alati täpselt kokku. Seetõttu ei saa täie kindlusega väita, et algklassides (alates II klassist) piirduti vaid ühe muusikaõpetuse tunniga nädalas (Eesti NSV Haridusministeerium 1966a).

1966/67. õppeaastaks välja antud aineprogrammid erinevad nime poolest, kuna pealkirjas kasutatakse algkooli asemel nüüd sõna „algklassid“. Seletuskiri on endiselt samasuguse sisu ning struktuuriga nagu eelnevates dokumentides. Ka õppesisu on esitatud endiselt klasside kaupa, kuid struktuur on pisut täpsemalt kategoriseeritud ning sisaldab uusi alapealkirju. Alustatakse laulmise, hääle arendamise ja põhilauluvaraga. Muusikaalased teadmised ja oskused on omakorda jaotatud kolme kategooriasse: 1) taktimõõt, 2) helivältus ja 3) helikõrgus, ning sõrendatult on esitatud esmakordselt muusikahariduslikud mõisted. III klassis on muusikaalaste teadmiste ja oskuste kategoorias lisaks taktimõõdule, helivältustele ja helikõrgustele eraldi välja toodud ka helilaad ning dünaamika. IV klassis lisatakse dünaamika juurde agoogika. Sellele järgneb esmakordselt alapeatükk „Nõudmised I klassi lõpetajale“, misjärel selgitatakse muusika kuulamist koos soovitatava repertuaariga. III klassi lõpetajale esitatavate nõudmiste juures on välja toodud ka „laulud noodist laulmiseks“ Riho Pätsi III klassi lauliku põhjal. IV klassi lõpetajale esitatavate nõudmiste juures esineb sama kategooria, kuid neid on soovitatud õpetada Helle Luki IV klassi lauliku abil.

Huvitava detailina on algklasside muusika aineprogrammi lõpus ära trükitud relatiivse süsteemi kasutamise jaoks mõeldud käemärkide pilt koos Heino Kaljuste loodud silpidega, kuid õppesisus sellest veel ei räägita. Samas mainitakse laulude õppimise juures kõrgemate ja madalamate helide eristamist kuulmise järgi ning nende kõrguste ja liikumise (astmeline, hüplev jne) käega kujutamist õhus. Silpidena on kasutusel do, re, mi jne ning õppesisu kirjeldusest on aru saada, et igale silbile on määratud oma käemärk, seega ei ole veel tegemist relatiivse süsteemiga. Näitena võib tuua I klassi õppesisu muusikaalaste teadmiste ja oskuste kirjeldamise helikõrguse lõigust 2. punkti, mis ütleb: „Helide sol, mi, la, do tundmaõppimine kuulmise ja noodipildi järgi ning nendele helidele vastavate käemärkide kasutama õppimine. Helide tund-

maõppimisel lähtutakse mažoorse helistiku 5. ja 3. astmest – sol, mi. Järgnevalt lisandub 6. aste la, siis 1. aste do.“ Laulmise õpetamine on varasemast veelgi põhjalikum, kuna ette on antud isegi hääleharjutused, soovituslikud kõrgused ning väga detailne tooni tekitamise õpetus.

1967/68. õppeaastaks välja antud algklasside aineprogrammid käsitlevad erinevate õppeainete sisu I–IV klassini. Kaheksaklassilistele koolidele mõeldud aineprogrammid avaldatakse eraldi brošüüridena, millest muusikalise kasvatuse dokument käsitleb õppesisu I–VIII klassini. Võiks eeldada, et I–IV klassi õppesisu on mõlemas dokumendis sama, aga tegelikult erineb see nii oma mahult kui ka sõnastuselt.

„Algklasside programmid“ algab seletuskirjaga, mis koosneb sarnaselt eelnevatele kahest osast:

- 1) metoodiline seletuskiri,
- 2) I–IV klassi programm (õppesisu).

Esmakordselt on seletuskirja sissejuhatuses puudutatud erinevusi varasemast programmist. Selle kohaselt esitab 1967/68. õppeaasta programm õpetajatele uusi nõudmisi. Esiteks suurendatakse algklasside osas ainemahtu, see tähendab, et noodiõpetus algab juba I klassist, ning teiseks kasvatatakse sisulist sügavust – seejärel on esitatud põhjalik loetelu nõuetest õpilaste võimete arendamisel. Kahjuks puudub dokumendis õppeplaan, milles oleks sätestatud ainetundide arv nädalas. Kui varasemalt on tundide arv mõningatel juhtudel ära toodud teksti sees, siis siin selle kohta viited puuduvad. Küll on ära märgitud, et konkreetse aineprogrammi järgi töötades tuleb silmas pidada asjaolu, et selle õppeaasta jooksul pole võimalik igas klassis saavutada nõutud taset (erandiks I klass), kuna varasemalt on laulmist õpetatud teisi meetodeid kasutades. Õppesisu kirjeldamise osas on konkreetne dokument sarnane samal aastal välja antud kaheksaklassiliste koolide aineprogrammiga, mis samuti käsitleb õppesisu I–IV klassini. Algklasside programmist leiab igale klassile mõeldud sisukirjelduses täpsustavad metoodilised juhised, mis on olemas ka dokumenti sissejuhatavas seletuskirjas.

1968/69. aastal välja antud algklasside programmi näol on sisuliselt tegemist kordustrükiga, muudetud on vaid aastaarve ning tehtud on üksikuid lisandusi. Seletuskirjas on mainitud, et 1968/69. õppeaastal pole veel võimalik III ja IV klassis saavutada programmis nõutud taset (varasemalt käis see üldistavalt kõikide klasside kohta). See näitab taas, et relatiivsele süsteemile üleminek toimus järk-järgult. Kirjanduse osas soovitatakse 1968/69. aasta aineprogrammis kasutada Riho Pätsi ja Heino Kaljuste „JO-LE-MI“ laulikut I–II klassile, samas kui 1967/68. õppeaastal soovitati lugeda ajalehe Nõukogude Õpetaja rubriiki

„Kool ja muusika“ ning Riho Pätsi raamatut „Muusikaline kasvatus üldhariduskoolis“ (1962).

1969/70. õppeaastaks välja antud algklassidele mõeldud aineprogrammi seletuskirja sissejuhatuses on öeldud, et A-variandiga (ehk absoluutses süsteemis) on lubatud töötada vaid nendes klassides, kus pole uut laulikut veel kasutusele võetud. I ja II klassis peab aga õpetama relatiivses süsteemis ehk B-varianti ning see kajastub ka lõpetajatele esitatavates nõudmistes. Viimasest võib järeldada, et üleminek relatiivsele noodiõpetussüsteemile algklassides oli edukalt käima läinud. Helikõrguse kirjeldamise juures selgitatakse, et lapsi tuleb õpetada eristama kõrgemaid ja madalamaid helisid ning nende kõrgusi käega õhus kujutama. Lisaks on oluline astmete tundmaõppimine nii kuulmise kui ka noodipildi järgi. Üldiselt võib täheldada, et relatiivsele süsteemile üleminek toimus vahemikul 1966–1970. See on üsna loogiline, arvestades, et algklasside tsüklil kestab samuti neli aastat. Huvitava asjaoluna selgub aineprogrammide analüüsist, et kahe erineva süsteemi valikuline kasutamine tuuakse uuesti tagasi 1969/70. õppeaasta aineprogrammi. Selles dokumendis algab see III klassist ning kestab läbivalt VIII klassini.

Järjepidevalt tegeleti muusikahariduse arendamisega ning metoodiline ja koolirakenduslik õppekirjandus käis aineprogrammide uuendustega kaasas. Nii on erinevates kordustrükkides lugemiseks soovitatud materjal mõneti erinev. Samuti leidub erinevusi klassi lõpetamise nõudmistes, kuid õppekava teooria ja praktika mõistes see dünaamilisi muudatusi ei näita. Pigem on tegemist marginaalsete erinevustega, näiteks 1968/69. õppeaastal pidi I klassi lõpetaja oskama kümmet laulu, kuid järgmisel aastal hoopis seitset laulu peast (Eesti NSV Haridusministeerium 1968). Laule, mida aasta jooksul õpitakse, on varasemas dokumendis 25–35, kuid kaks aastat hiljem välja antud aineprogrammis 13–15.

Laulmise õpetamiseks kasutatakse algklassides 1969/70. õppeaastal vaid relatiivset süsteemi, mistõttu on õpitulemuste kirjeldamisel ära jäetud absoluutse süsteemiga seotud materjal. Vähendatud on ka muusika kuulamiseks mõeldud palade arvu, näiteks varasema nelja laulu asemel moodustavad nüüd muusika kuulamise repertuaari kolm kuni neli laulu. Lisaks täpsustatakse mõningal juhul heliplaadilt kuulamiseks mõeldud materjali, mis annab aimu ka füüsilise õpikeskkonna arenemisest, sh muusika taasesitamiseks mõeldud tehniliste vahendite olemasolust üldhariduskoolides. Suurvormide (alates VIII klassist) kuulamise juures on täpsustatud, et õpetaja peab valima ainetundi sobiva lõigu ning tervikteosega tutvutakse pärast ainetunde muusikaringis. Siit on võimalik järeldada, et klassiväline muusikaline tegevus (koorid, ansamblid,

orkestrid, ühiskuulamise jm) toetas variõppekavana jõudsalt kooli muusikalist kasvatust.

1960.–1970. aasta keskkooli ja kaheksaklassiliste koolide aineprogrammid

Eesti NSV Haridusministeeriumi 1960/61. õppeaastaks välja antud „Keskkooli muusikalise kasvatuse programm I–IX klassile“ on katseprogramm (Eesti NSV Haridusministeerium 1961b). Katseprogramme anti tavaliselt välja siis, kui kavandati muudatusi või sooviti katsetada uusi lahendusi – need võisid olla seotud näiteks koolikorraldust mõjutavate seaduste või määruste rakendamise, uue õppevara kasutuselevõttuga vms. Suurim muudatus seisneb aga hoopis aineprogrammi pealkirjas, kus varasem „laulmine“ on asendatud „muusikalise kasvatusega“.

1960. aastatel välja antud aineprogrammid on oma ülesehituselt ja sisult sarnased neile eelnenud 1950. aastate dokumentidele. 1960/61. õppeaastaks koostatud aineprogramm algab seletuskirjaga, mis on varasemaga võrreldes pisut täpsemalt struktureeritud. Kirjeldatakse järgmisi kategooriaid:

- 1) laulmine (hääle arendamine, kooslaulmine);
- 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja tonaalsus, fraseerimine, dünaamika ja tempo, harmoonia);
- 3) muusika kuulamine;
- 4) mängud ja liikumine muusika järgi;
- 5) koolikoor ja -orkester; muusikalised vabaharrastused;
- 6) üldised juhendid.

Õppesisu esitatakse klasside kaupa ning ainetundide arvu on muudetud: kui varasemates dokumentides oli I–IV klassini ette nähtud 66 ainetundi aastas, siis käesolevas programmis on I klassis 70 ainetundi ning alates II klassist 35 tundi aastas. Klasside kaupa esitatud õppesisus on kirjeldatud, kuidas korraldada laulmist, liikumist ja muusika kuulamist. Laulmise osa sisaldab sarnaselt varasematele dokumentidele väga detailseid juhiseid, rõhutades näiteks õiget hingamist, distsiplineeritud laulmist, selget diktsiooni, korrektset sõnade hääldamist jne. Samuti antakse ette põhilauluvara, mis koosneb valdavalt eesti rahvaviisidest. Liikumise alamkategoorias peetakse oluliseks muusika tunnetamist liikumise kaudu, pöörates tähelepanu tempo, karakteri, dünaamika jne väljendamisemale. Muusika kuulamise alamkategoorias eeldatakse, et õpetaja oskab mängida või laulda erinevaid lastelaule, et õpilased saaksid esituse põhjal tähelepanekuid teha. Muusika kuulamise kaudu õpetatakse lapsi analüütiliselt kuulama ning antakse ette ka soovituslik repertuaar. Alates III klassist kaob eraldi kategooriana „liikumine“ ning õppesisu hakatakse kirjeldama õppeveerandite kaupa. Enamasti koosneb muusikaline õppesisu alates

III klassist muusikateooriast, mille kaudu toimub süstemaatiline töö, et saavutada laulmisel ilus toon. Muusika kuulamise juurde on lisatud, et oluline on heliteose iseloomuga tutvumine vestlemise kaudu (V klassis arutletakse ka kuulatud teoste muusikavormide ja nende autorite üle). IV klassi IV õppeveerandi õppesisu lõpus on ära toodud klassi lõpetamiseks vajalikud minimaalsed teadmised. VII klassis lisatakse õppesisu kirjelduse juurde üha enam muusikaloolist materjali (muusikainstrumentid, pilliliigid, orkestri- ja kooriliigid), mida tuleks ka muusikaliselt demonstreerida.

Vanemates klassides on muusikalugu selgitatud põhjalikumalt ja VIII klassi õppesisu kirjeldamise alguses on öeldud, et laulmisele ning muusikaalastele teadmistele ja oskustele tuleb tunnis keskenduda umbes 25–30 minutit, mis IX klassis väheneb 20–25 minutile. Ülejäänud tund peaks kuluma muusikavormidega tutvumisele ning muusika kuulamisele. Selleks ajaks on õpilastel ilmselt välja kujunenud viisipidamine, oskus kvaliteetset tooni tekitada ning ansambliline ühtlus. Samuti võib muusikaloo mahu konkretiseerimine olla seotud juba omandatud muusikateoreetiliste teemade kordamise ning häälemurde perioodiga. Muusikateoreetilisest materjalist lisatakse VIII klassis bassivõti, millega seoses käsitletakse nootide asukohti noodijoonestikul ning õpitakse orienteeruma kolmehäälses kooripartituuris. IX klassi õppesisu on esitatud sarnaselt varasematele klassidele õppeveerandite kaupa, kuid nüüd on muusikaloo maht palju suurem ning kirjeldused detailsemad. Sellest annavad aimu teemade jaotus ainetundide kaupa ja täpsemad sisulised selgitused. IX klassi õppesisu kirjelduse lõppu on esmakordselt märkusena sõrendatult kirjutatud „muusikalugu“. Enamasti on iga muusikaajaloolise teema juurde lisatud ka materjal muusika kuulamiseks ja laulmiseks. Näiteks 1960. aasta keskkooli muusikalise kasvatuse aineprogrammis on IX klassi I õppeveerandi juures II teemana kirjutatud nii:

„II teema (2 tundi). Barokk-ajastu muusika. Suuremad muusikavormid. Vabama ainekäsitlemise mõjule pääs. Lühiülevaade J. S. Bachi elust ja loomingust. Lühiülevaade G. F. Händeli loomingust.

Muusikaline materjal teema käsitlemise juurde:

1. J. S. Bach – Prelüüd ja fuuga g-moll
2. J. S. Bach – Inventsioon F-duur
3. J. S. Bach – Toccata ja fuuga d-moll (orelile)
4. G. F. Händel – Largo oop. „Xerxes“.

Üldistest teemadest käsitletakse IX klassi I õppeveerandi muusikaloolise materjalina järgmist: sissejuhatus muusikalukku, muusikakultuuri areng 19. sajandil, vanade kultuurrahvaste muusika (Hiina, India, Kreeka), feodaal-

ühiskonna muusikakultuur, mitmehäälsuse arenemine, renessanssajastu muusikakultuur, ilmaliku muusika tõsuperiood, polüfoonilise muusika areng, lühiülevaade Johann Sebastian Bachi ja Georg Friedrich Händeli elust ja loomingust, feodalismivastase demokraatliku liikumise kasv 18. sajandil, kodanliku kultuuri tekkimine, mis sai klassikalise muusika aluseks, ja selle arengulugu, tsükliliste suurvormide tekkimine ning lühiülevaade Franz Joseph Haydni loomingust.

II õppeveerandil lisatakse Wolfgang Amadeus Mozarti elu ja looming, muusika Prantsuse revolutsiooni (tollal nimetati seda Prantsuse kodanlikuks revolutsiooniks) perioodil, patriootilised laulud ühiskondliku kasvatuses tegurina, muusika demokratiseerumine, Ludwig van Beethoveni elu ja looming ning Prantsuse revolutsiooni mõjutused tema loomingus. III õppeveerandil käsitletakse romantismi muusikas (19. sajand), programmilise muusika tekkimist, soololaulu kujunemist ning lisatakse lühiülevaade Franz Schuberti ja Robert Schumanni elust ning loomingust. IV õppeveerandil kirjeldatakse Georges Bizet', Bedřich Smetana, Antonin Dvořáki, Edvard Griegi ja Jean Sibeliusse elu ja loomingut.

X klassis käsitletakse muusikaloos vene klassikalist ja nõukogude rahvaste muusikat. Täpsemalt selgitatakse I õppeveerandil vene muusika arengut kuni 18. sajandi lõpuni, sh vene rahvalaulu, Mihhail Glinka ooperit „Ivan Sussanin“ ja vene sümfoonilist muusikat. II veerandil lisatakse vene muusika 19. sajandi II poolel ja selle suur areng ning tõus. Lisaks käsitletakse Peterburi ja Moskva konservatooriumide teket ning nende panust. Tutvustatakse Anton Rubinsteinit ja „Võimsat rühma“, võitlust rahvalikkuse ja realismi eest vene muusikas, Aleksandr Borodini ooperit „Vürst Igor“, Modest Mussorgski ooperit „Boriss Godunov“ ja Nikolai Rimski-Korsakovi loomingut. III õppeveerandil on teemade hulgas Pjotr Tšaikovski „Jevgeni Onegin“, Sergei Rahmaninov, nõukogude muusika areng pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, revolutsiooniline laul, nõukogude masslaulu areng (Isaak Dunajevski, Vano Muradeli, Anatoli Novikov, Serafim Tulikov, Vassili Solovjov-Sedoi), nõukogude ooperi areng ja kaasaegsed teemad nõukogude ooperis. IV õppeveerandil vaadeldakse Sergei Prokofjevi, Dmitri Šostakovi, Aram Hatšaturjani, Reinhold Glière'i ja Dmitri Kabalevski elu ning loomingut.

XI klassi õppesisu kirjeldava osa sissejuhatuses on öeldud, et kooli lõpetamise ajaks peab õpilane tundma kogu kooli õppekavas²⁹ olevat muusikateoreetilist materjali. Lisaks peavad õpilased suutma orienteeruda neljahäälses kooripartituuris ning oskama laulda lihtsamaid laule nii viiuli- kui ka bassivõt-

²⁹ Õppekava all on siin ilmselt silmas peetud aineprogramme, kuna õppekava tervikdokumendina Nõukogude perioodil ei eksisteerinud ja sellekohaseid termineid on kasutatud juhuslikult.

mes. Muusikaajaloos käsitletakse eesti muusika arengulugu, IV õppeveerandil tehakse lühikokkuvõtte seni omandatud teadmistest muusikaajaloos ning korratakse muusikapalu IX ja X klassi programmist. Täpsemalt käsitletakse I õppeveerandil eesti rahvalaulu, selle tekkimist, liike ja arengut, laulukooride ja puhkpilliorkestrite teket, rahvusliku liikumise tõusu, esimest üldlaulupidu ning esimesi asjaarmastajatest heliloojaid. Lisaks tutvutakse esimeste professionaalsete heliloojatega Peterburi konservatooriumist (Johannes Kappel, Miina Härma, Konstantin Türrpu), antakse ülevaade Miina Härma elust ja loomingu- ning koorikultuuri ja instrumentaalmuusika arengust. II veerandil vaadeldakse Artur Kapi, Mihkel Lüdigi ja Mart Saare elu ning loomingut. Lisaks kirjeldatakse instrumentaalmuusika edasist arengut seoses Heino Elleri ja Artur Lemba elu, loominguga ning pedagoogilise tegevusega. Räägitakse ka kodanliku Eesti muusikakultuurist, pidades selle all silmas maailmasõdade vahelist Eesti Vabariigi aega ja VIII–XI laulupidu, Eesti ooperi arengulugu ning Evald Aava ooperit „Vikerlased“. III õppeveerandi teemad on järgmised: murrang Eesti NSV muusikaelus seoses nõukogude korra kehtestamisega 1940. aastal ja Nõukogude Eesti heliloojate tegevus Suure Isamaasõja perioodil nõukogude tagalas. Lisaks käsitletakse Nõukogude Eesti ooperi- ja balletiloomingut, antakse ülevaade Eugen Kapi elust ja keskendutakse ooperile „Tasuleegid“. Vaadeldakse ka Gustav Ernesaksa elu ja loomingut ning eraldi ooperit „Tormide rand“, lisaks instrumentaalmuusika arengut Nõukogude Eestis, millega seoses räägitakse täpsemalt Artur Kapi, Heino Elleri, Villem Kapi, Eugen Kapi ja Eino Tamberg elust ning loomingust.

Järgmisel aastal (1961) ilmus uus katseprogramm I–IX klassidele, kus on muudetud dokumendi pealkirja (ära on jäetud sõna „keskkool“) ning olulisim muudatus seisneb selles, et seletuskirja juurde on lisatud seitsmenda kategooriana esmakordselt „Hindamine“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1961b). Õppesisu kirjeldused esitatakse klasside kaupa ning on nüüd jaotatud täpsemateks kategooriateks: näiteks I klassis laulmine ja hääle arendamine, muusika-alased teadmised ja oskused, põhilauluvara, liikumine (I ja II klassis) ning muusika kuulamine. VII klassi õppesisu kirjelduses on muusika kuulamise kõrval esmakordselt ka eraldi „materjal lauluvormi käsitlemiseks“, kuid see kehtib vaid konkreetsetes klassis. Sellele eelnevas, 1960. aasta katseprogrammis oli „muusikalugu“ vaid sõrendatud kirjas esile toodud, kuid nüüd on sellest saanud konkreetne alamkategooria. Esinevad küll marginaalsed muudatused struktuuris, kuid õppesisu selles dokumendis varasemast ei erine.

Järjekordne kaheksaklassilisele koolile välja antud aineprogramm muusikalises kasvatuses ilmus 1966. aastal. Selleks ajaks oli Ungaris peetud ISME konverentsist möödas kaks aastat ning sealt saadud ideid, mis puudutasid eel-

kõige relatiivset meetodit, sai hakata rakendama ka Eesti NSV-s. Samal (1966) aastal välja antud algklassidele mõeldud muusikalise kasvatuse aineprogrammides on avaldatud vaid relatiivsete käemärkide skeem koos astmenimedega. Kaheksaklassilistele koolidele mõeldud dokumendi alguses on aga põhjalik metoodiline seletuskiri, mis puudutab juba relatiivset noodiõpetust.

1966/67. õppeaastaks kaheksaklassilisele koolile mõeldud dokument on varasemast põhjalikum ning koosneb 87 leheküljest. Selle esimene suurem ala-peakiri on „Klassisisene muusikaline kasvatustöö“, mis algab detailsete selgitustega laulmise, hääle ja lauluvõime arendamise kohta. Oluline on, et laulu õppimist alustatakse laulu tutvustamisega, välja arvatud siis, kui laulu õpitakse solfedžeerimise kaudu. Enne laulu õpetamist selgitatakse laulu meeleolu, karakterit, selle väljendusvahendeid jms, et õpilased saaksid aru laulu emotsionaalsest sisust. Sellise detailse selgitamise kaudu mõistavad õpilased, et muusikal on alati midagi öelda. Juhised laulude õpetamiseks on väga detailsed, kuna muusikalise kasvatuse aineprogrammides soovitakse Ungari eeskujul juurutada süsteemselt Zoltán Kodály relatiivset noodiõpetust. Tegemist oli tol ajal meie koolides uue metoodikaga, mille jaoks õppematerjale polnud veel jõutud valmistada. Seega pidid muusikalist kasvatust käsitlevad aineprogrammid, mille järgi koolides õpetama hakati, olema väga põhjalikud. Aineprogrammide koostajad on mõistnud, et muudatused ei toimu üleöö ning üleminek relatiivsele süsteemile peab olema järkjärguline. Seetõttu on muusikalise kasvatuse metoodilises seletuskirjas antud laulmise õpetamiseks kolm võimalust. Esiteks on võimalik õpetada laulu õpetaja hääle ja instrumendi järgi ehk kuulmise kaudu. Selle juures selgitatakse ka võimalusi fraasi haaval õpetamiseks. See tähendab, et sõnad ja viis omandatakse üheaegselt õpetaja ettelaulmise järgi ning selline meetod on sobilik pigem lühemate laulude õppimiseks.

Teiseks variandiks on laulu õppimine käemärkide, nootide ja noodinimede (astmenimede) järgi. Seda võimalust saab kasutada I ja II klassis lihtsamate laulude puhul, eriti nende, mille viis liigub juba teada olevatel helidel (nt pentatoonika). Seda meetodit kasutades ei tutvustata lastele eelnevalt laulumeloodiat, sest viis õpitakse käemärkide, noodi või astmenimede järgi, millele hiljem lisatakse laulusõnad.

Kolmas variant laulude õpetamisel on nende õppimine kuulmise järgi, kus osa jõukohasest materjalist õpitakse noodist. See tähendab algklassides absoluutse süsteemi kasutamist, kuid eeldab enne tunni algust sobivate laulude tahvlile kirjutamist. Kasutama peab do-mažoori, kuid laulmisel jäädakse siiski helikõrgusesse, mis on õpilastele sobiv.

Ungari eeskujul hakati laulmise õppesisus üha enam rõhutama rahvalaulude olulisust laste muusikalises arengus. Laulmise aineprogrammis on iga

klassi õppesisu lõpus esitatud päheõpitavad laulud ning nende hulgas on eraldi ära märgitud eesti rahvalaulud. Kohustuslikust repertuaarist leiab ka ungari rahvalaule, mida on tõenäoliselt peetud sobivaks relatiivse süsteemi rakendamisel.

Hääle arendamise juures kirjeldatakse, kuidas saavutada laulude sisule vastav kunstiline ettekanne. Selleks on vaja õpilastele selgitada õiget laulmise tehnikat, mis algab korraliku kehahoiu, õige ja otstarbeka hingamise ning selge diktsiooniga. Hingamist ja diktsiooni selgitatakse, kasutades anatoomilisi termineid, ning eraldi tuuakse välja häälekujunduslik töö. Lisaks manitsetakse, et tuleb hoiduda forsseerimisest ja sellistest lauludest (helistikest), mis pole lastele sobivad. Vältima peab ka valjuhäälsel laulmist ning ülepingutust, kuna sellised tegevused kahjustavad häält. Seejuures on oluline, et muusikaõpetaja enda hääli ja laulutehnikat meisterlikkusega oleksid laimanud. On ka mainitud, et parimaid tulemusi intonatsioonilise puhtuse juures saavutatakse siis, kui õpetajal on tahet ja aega ka klassiväliseks lisatööks. Eriti puudutab see I ja II klassi õpilasi, kuna selles vanuses on nad arengupsühholoogiliselt vastuvõtlikumad. Seletuskirjas käsitletakse veel laulu arengut pidurdavaid tegureid, milleks lisaks ruumiakustikale ja liiga valjudele instrumentidele võib olla ka meesõpetaja madal hääli, millest muusikaliselt vähemarenenud õpilastel on raske tuge leida. Sellisel juhul on meesõpetaja hääli soovitatud asendada instrumendiga.

1966/67. õppeaasta kaheksaklassiliste koolide muusikalise kasvatuse programmi seletuskirja tuuakse kolmanda punktina esmakordselt kategooria „Muusikalise kuulamise ja lauluvõime arendamine (töö muusikalisel arengul mahajäänud õpilastega)“. Selle alamkategooria lisamise eesmärgiks on ilmselt asjaolu, et Nõukogude koolis pidid kõik lapsed oskama laulda, kuna see teenivat suuremat poliitilist eesmärki. Varjatult oli sellel mitmeid häid külgi, sest selline korraldus tekitas õpilastele võrdsed võimalused musitseerimiseks. Tagasihoidlikumate võimetega õpilastele tuli selleks anda lihtsamaid ja lastepärasemaid laule ning kasutada nende tunnetustegevust arendavaid harjutusi. Järgnevalt selgitatakse põhjalikult, millised intervallid ja millises järjekorras sobivad õppetööks muusikaliselt vähemvõimekate õpilastega. Need kirjeldused on Nõukogude perioodile omaselt detailsed ning hõlmavad ka (arengu) psühholoogilisi põhjendusi, mille kohaselt on näiteks nõrgema kuulmismeele toetamiseks vaja kasutada lihasmälu ja nägemismeele abi. Lisaks tuleb aktiveerida õpilaste tunnetustegevust, mille kohaselt on vaja sõnade õppimiseks rakendada erinevaid liigutusi. Kasutatakse ka diferentseeritud laulmist, kus muusikalisel arengul mahajäänud õpilased laulavad kaasa vaid sellistel lõikudel, mis sobivad nende hääleulatuse ja lauluvõime arengutasemega.

Muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine peab olema tugevalt seotud elava musitseerimisega, mis tähendab, et teooria õppimine ei tohi olla lahutatud musitseerimisest. Muusikaalased teadmised ja oskused on jaotatud kolme kategooriasse: 1) taktimõõt, 2) helivältus ja 3) helikõrgus.

I klassis lähtutakse rõhuliste ja rõhutute taktiosade eristamisest kuulmise järgi ning tunnetatakse neid liikudes (marssides), mille kaudu on õpilastel võimalik määrata taktimõõt. Seda tehakse I ja II klassis ning kui vaja, siis ka järgmistes klassides, kui kuulmise järgi ei suudeta endiselt helisid eristada. Meetrumi tunnetamisele aitavad kaasa ka matkimisliigutused, mida I ja II klassis laulude saateks tehakse. Olulisim pole alati see, mis välja tuleb, vaid hoopis laste initsiatiiv, oma improvisatsioon ja rõõm liikumisest. Nooti õpitakse jälgima juba I klassis, mistõttu on oluline, et ka taktimõõt omandatakse võimalikult vara. I ja II klassis märgitakse taktimõõt vaid löökide arvu järgi, kuid III–V klassis lisatakse ka murrujoon. Selles vanuses tunnevad õpilased murdarve, seega saab ka taktimõõdu tähiseks murdarv ning teemade hulka lisatakse kaheksandiktaktimõõdud.

„Helivältuste“ pealkirja alla on koondatud kõik teemad, mis puudutavad rütmialast tööd, mille eesmärgiks on õpilaste rütmitaju ja rütmialase kirjaoskuse arendamine. Seal selgitatakse, et paremaid tulemusi saavutatakse siis, kui omavahel ühendatakse nii rütmisilbid kui ka rütmi sõnadega lugemine, selle plaksutamine, koputamine, rütmipillidel mängimine ning rütmiline liikumine. Konkreetselt on välja toodud ka tabel rütmisilpide (ta-rütmi öeldi hoopis „tam“ ning ti-ti oli ta-ra) ja rütmisõnadega, millele järgnevad näited mitme häälssetest rütmiharjutustest, rütmikaanonitest ja rütmipüramiidist.³⁰ Alates V klassist tutvustatakse läbi laulude õpilastele ka triooli ja süngoopi. Sarnaselt taktimõõdu alapeatükile on ka siin kirjeldatud, miks töö rütmidega ei tohi muutuda eesmärgiks omaette, vaid muusikalise väljendusvahendina peab see olema üks laulu väljendamisviise. Helikõrguste kategoorias on selgitatud kaht erinevat varianti ning need on tähistatud vastavalt tähtedega A ja B. A-variant on mõeldud õpetajatele, kes tahavad töötada absoluutses süsteemis (do-re-mi-süsteem) ning B-variant neile, kes soovivad töötada relatiivse solfedžeerimise baasil. I ja II klassis kasutatakse laulmise õpetamisel põhiliselt pentatoonilist helilaadi, mis välistab õpitava materjali liiga suure mahu. Oluline on, et õpilased saaksid neis klassides selgeks helide vahelised suhted ning oskaksid neid kuulmise ja noodi järgi eristada. Nii nagu varasemate kategooriate juures, on ka siin helide vaheliste suhete näited toodud välja konkreetsete noodinäidetenäidena (mudellaulud).

³⁰ Rütmipüramiid on visuaalne pedagoogiline abivahend rütmide õpetamiseks. Selles kujutatakse erineva pikkusega rütmivältusi nii, et ülalt alla liikudes nende kestused lühenevad.

Helisuhete omandamiseks on võimalik kasutada erinevaid meetodeid. Esiteks laulmine käemärkide järgi, kus on võimalus laulda kas noodi- (do-re-mi) või astmenimedega (JO-LE-MI). Õpilased peavad omandama käemärgid ja neid iseseisvalt kasutama. Teiseks on võimalik laulda noodi järgi laulikust, alates II–III klassist noodivihikust, tabelist ja klassitahvlilt. Tahvlilt laulmiseks on kaks võimalust: 1) noot kirjutatakse noodijoonestikule või 2) viisi liikumist kujutatakse rändnoodiga. Aineprogrammi esmakordselt sisse toodud rändnoodi järgi soovitatakse läbi viia lihtsamaid solfedžeerimise harjutusi. Lisaks võib lühemate muusikaliste lausete ja fraaside laulmiseks noodist kasutada meloodia kiirtabamistabeleid. Samu tabeleid kasutatakse ka mitmehäälsel noodist laulmise harjutamiseks. Kolmandaks helisuhete omandamise meetodiks on laulmine noodinimede (astmenimede või astmetähtede) järgi. Selle meetodi rakendamisel on oluline kasutada kuuldekujutlust, mille juurde on esitatud näited nii absoluutses (tuginetakse do-mažoorile) kui ka relatiivses süsteemis. Minu hinnangul on selline lähenemine pisut segadust tekitav, kuna do-mažoori absoluutseid kõrgusi on kõrvutatud relatiivse süsteemi samade astmetega. Absoluutsete kõrguste nimed (do-re-mi) on relatiivsetele kõrgustele (JO-LE-MI) väga sarnased ning võivad õpilasi segadusse ajada. Lisaks soovitatakse absoluutses süsteemis töötades kasutada I–IV klassini noodist laulmisel do-mažoori. Sinna juurde on lisatud märkus, et laulmisel ei tarvitse sellest helistikust kinni pidada, vaid arvestada tuleks pigem õpilaste häälele sobivaid kõrguseid. Minu hinnangul tekitab see taas vastuolu, kuna absoluutsetel kõrgustel on noodijoonestikul kindel koht, mis ongi selle suurim erinevus võrreldes relatiivse süsteemiga, kus helikõrgused liiguvad vastavalt JO asukohale. Ka metoodilises seletuskirjas öeldakse, et kui algklasside õpetaja on töötanud absoluutses süsteemis, kuid kooli keskastmes on kasutusel relatiivne süsteem, siis harjutatakse õpilasi järk-järgult ümber ning soovitatakse esimese helistikuna kasutada hoopis fa-mažoori, et vältida algklassides tundma õpitud do-mažoori mõju. Segadust tekitab ka selgitus käemärkidega noodist laulmise harjutuse juures. Seal on öeldud, et kahjuks saab käemärkidega laulmise meetodit rakendada vaid relatiivses helikõrguste süsteemis ning absoluutses süsteemis siis, kui tegemist on do-mažooriga. Relatiivse süsteemi kasutamiseks soovitatakse esmalt helistikke, mis sobivad kõige paremini SO-MI-RA-JO astmetele ehitatud viiside laulmiseks. Aasta-aastalt lisatakse aineprogrammi-desse konkreetsemaid helistikke, vastavalt jõu- ja eakohasusele. Selgitatakse, et heliredelite tundmaõppimisel tuleb vältida teoretiseerimist ning pole oluline, et õpilased teaksid heliredelite valemide peast – siiski peavad nad tundma pooltoonide asukohti. Jällegi on sõrendatult rõhutatud, et helistike kordamine ei tohi muutuda eesmärgiks omaette, vaid peab kuuluma laulude noodist

õppimise juurde. Seega tähendab helistike kordamine hoopis õpitud helistikes laulmist ning sellekohaseid näiteid on toodud fa- ja sol-mažoori poolitamisest, kuna see ei vasta õpilaste hääleulatusele.

Põhjaliku metoodilise seletuskirja muusikaalaste teadmiste ja oskuste peatüki lõpetab selgitus, kuidas algklassides omandamata jäänud teadmisi alates V klassist järgi õpetada. Üldine seisukoht on, et muusikateoreetiline materjal (muusikaalased teadmised ja oskused) omandatakse musitseerides (laulmine ja muusika kuulamine) ning selles on kindel koht ka improviseerimisel.

Muusika kuulamise eesmärgiks on õpilaste üldine muusikaline arendamine, nende silmaringi laiendamine, kuulamiskogemuse ning -maitse kujundamine. Loomulikult peab selle aja muusika aitama kujundada kommunistlikku maailmavaadet ning selle kunstilisi ja moraalseid tõekspidamisi. Muusika kuulamisel tuleks esmalt vestluse käigus äratada õpilastes huvi kuulamise vastu ning luua selleks vastav meeleolu. Oluline on, et õpilased mõistaksid muusikapala ja suudaksid kirjeldada selle muusikalisi väljendusvahendeid, vormi ja esituskollektiive (orkester, koor jne). Muusikapala kuulatakse tavaliselt mitu korda, st mõnikord kuulatakse sama teost ka järgmistes tundides. Nooremates klassides võib muusika kuulamise ühendada ka muusikalise liikumisega.

Metoodilises seletuskirjas on eraldi peatükk „Hindamine“, kus kirjeldatakse viiepalliskaalat ning selgitatakse iga hinde juures põhjalikult selle tähendust. Pärast hindamist kirjeldatakse ka klassivälist muusikalist kasvatustööd (koolikoor, kooliorkester, ansamblid, muusika ühiskuulamised jm). Klassiväliste muusikaliste tegevuste eesmärgiks on muusikaliste võimete arendamine, tundeelu rikastamine ja huvi äratamine muusika vastu elava musitseerimise kaudu. Lisaks eelnimetatule peetakse oluliseks, et koolikoorid, -orkestrid ning muud kollektiivid kaunistaksid oma esinemistega ülekoolilisi üritusi. On täheledatud, et kooritöö annab häid tulemusi vaid juhul, kui sellega tegeletakse süsteemselt algklassidest alates. See tähendab, et alama kooliastme õpilastest tuleb moodustada ühe- ja/või kahehäälnelise mudilaskoor, mis valmistas neid ette kolmehäälseks lastekooriks, ning võimalusel ka poistekoor. Keskkooliklassides tuleks moodustada segakoor ning võimalusel ka naiskoor. Lisatakse, et koolis võiks tegutseda orkester, näiteks löökpillide orkester algklassides (meloodiapillidena ksülofon ja metallofon). Kaheksaklassilistes ja keskkoolides võiks olla mandoliiniorkester, akordionidel ja kannedel põhinev rahvapilliorkester, vilepilli- või puhkpilliorkester. Andekamaid õpilasi (nt muusikakooli lapsed) toetatakse võimalusega moodustada segaorkestreid. Ühtlasi antakse soovitusi repertuaari osas.

Selle aja koolides tegutsesid pea alati raamatukogud, mis olid peamisteks informatsiooni otsimise allikateks. Hästi toimis kooliraadio süsteem, mille või-

malusi kasutati ära ka nn ühiskuulamistel.³¹ Need võisid toimuda ka erinevate helikandjate või televiisori vahendusel, nimekate esinejate või õpetaja(te) ettekandes. Ühised kuulamised leidsid aset kõigis kooliastmetes. See viitab asjaolule, et oluliseks peeti kontserdipubliku kasvatamist ning et juba sel ajal kutsuti koolidesse erinevaid esinejaid. Märkimisväärne on soovitus moodustada muusika(süva)klasse koolidesse, kus see on vähegi võimalik, eelkõige selleks, et õpilased saaksid õppida instrumenti. Süvaklassid muutusid üsna kiiresti populaarseks ning selleks ajaks oli avatud juba arvukalt spetsiaalseid humanitaar-, reaal- ja keelesuunaga koole.

Põhjalikule seletuskirjale järgneb õppesisu avamine klasside kaupa, mis kirjeldab endiselt väga detailset laulmist ja muusikaalaseid teadmisi ning oskusi. Rõhutatakse, et muusikateooria õppimine ei ole eesmärk omaette, vaid aitab pürgida kvaliteetsema laulmise suunas. Jätkuvalt on välja toodud 1) laulmine ja hääle arendamine, mille hulgas on eraldi põhilauluvara; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine, milles on eraldatud taktimõõt, helivältus, helikõrgus ja muusikahariduslikud mõisted, ning 3) muusika kuulamine koos soovitatava repertuaariga. Õppesisu kirjelduse lõpetavad eeldatavad tulemused ehk nõudmised, kuhu vastava klassi õpilased peavad olema jõudnud. Määratletud on, mitu laulu peab aasta lõpus peast oskama ja mitu pala kuulamise järgi ära tundma. Endiselt on alates II klassist muusikaalaste teadmiste ja oskuste helikõrguste alamkateooria jaotatud kahe erineva lauluõpetamise metoodika vahel. See näitab taaskord, et toimus toetatud järkjärguline üleminek relatiivsele noodiõpetusele. Kahe süsteemi paralleelne õpetamine muusikahariduse reformimise alguses näitab kohalike haridusametnike informeeritud otsust. Ilmselt saadi aru, et kõigepealt peab uues süsteemis koolitama muusikaõpetajaid, et nad oskaksid klassi ees süstemaatiliselt uut lauluõpetamise meetodit kasutada. Õpetajate koolitamine ja õppematerjali valmistamine võtab aga aega ning seni peab tagama võimaluse koolisüsteemis rahulikult vanaviisi jätkata. Uuenduste tegemiseks ja rakendamiseks peab need eelnevalt ette valmistama. Sama süsteem ehk kahes eri variandis õpetamine jätkub ka järgnevates klassides. III klassis lisanduvad muusikateooria kategooriasse eraldi pealkirjadena helilaad ja dünaamika, IV klassis lisandub viimasele ka agoogika. Muusikaalased mõisted on toodud välja I, V ja VI klassis (I klassi puhul kasutatakse terminit „muusikahariduslikud mõisted“, V ja VI klassis „muusika-alased terminid ja oskussõnad“). VII klassis on eraldi kirjeldatud bassivõtit, mis on tingitud ealistest iseärasustest murdeas, ning VIII klassis lisatakse sellele eraldi pealkirjana intervallid ja akordid.

³¹ Ühiskuulamiste all peetakse silmas koos muusika kuulamist.

1967. aastal anti välja „Keskkooli programmid 1967/68. õppeaastaks“. Tegemist on metoodilise seletuskirjaga, milles esitatakse vaid muusika arengulooga seotud materjal, mida käsitletakse IX–XI klassini. Selgitatakse, et muusika arenguloo eesmärk on õppida stiilide, kõlastruktuuride, vormide jne kaudu muusikat tundma. Muusika käsitlemisel peatutakse iga ajastu kõige olulisematel ja tüüpilisematel joontel, mida omandatakse heliloomingu kaudu. Muusika arenguloo programm on üles ehitatud kronoloogilises järjestuses, see tähendab, et alustatakse „vanemast“ muusikast ja lõpetatakse kaasaegse muusikaga. Programmis esitatud materjali saab jaotada kahte rühma, millest esimese ülesandeks on anda üldisi teadmisi, mis aitaksid muusika konkreetse aega ja ruumi paigutada. Teise rühma teemad käsitlevad heliloojaid, kelle loomingu kaudu õpitakse tundma konkreetsele ajaperioodile omast muusikat. Soovituslikult tuleks muusikakasvatuse tundides kuulata suurteostest vaid katkendeid ning jätta terviktoose kuulamine muusikaringi. Teemade käsitlemine tuleks siduda ka noodist laulmisega ning muusika kuulamisel ei tohi piirduda ainult muusikateoreetilise materjali tundmaõppimisega, vaid tuleb mõtestada ka teoste sisu. See tähendab helinäidete sisu, meeoleolu, idee, mõtte jne selgitamist ning nende tunnetamist muusikaliste väljendusvahendite kaudu. Muusika arenguloo selgitamisel tuleks vältida heliloojate elulugude ümberjutustamist ning peatuda vaid konkreetsetel olukordadel, mis võivad olla mõjutanud heliteoste loomist. Seletuskirja lõpus on öeldud, et muusika arengulugu käsitletakse kolmandiku ulatuses kogu õppeajast. Muusikalise kasvatuse tund peab sisaldama kolme tööloiku, milleks on laulmine, muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine ning muusika kuulamine. Tähelepanu tuleb juhtida sellele, et mainitud tööloigud oleksid omavahel võimalikult hästi integreeritud.

Dokumendi alguses on öeldud, et metoodiline seletuskiri annab informatsiooni muusikalise kasvatuse kõikide tööloikude kohta ja on avaldatud kaheksaklassilistele koolidele mõeldud programmis. Silmas on peetud 1966/67. õppeaastaks välja antud põhjalikku dokumenti, mida käsitlesin eespool. Siiski on muusika arengulugu avavas dokumendis ära toodud lakoonilised selgitused laulmise ning muusikaalaste teadmiste ja oskuste kohta. Ilmselt on see tingitud asjaolust, et eelmine aineprogramm käsitles õppesisu VIII klassini ning jättis avamata muusikateoreetilise ja laulmist puudutava sisu, mis käesolevas dokumendis on kaetud. On näha, et IX–XI klassi muusikalise kasvatuse suund on pigem muusikaloo õppimisel, kuna eeldatakse, et teadmised ja oskused kvaliteetsest laulmisest (õige hingamine, selge diktsioon, emotsionaalsus, ilmekus jne) on varasemalt hästi omandatud. Laulmisõpetus jätkub siiski kahes eri variandis ning lubatud on õpetada nii absoluutset kui ka relatiivset süsteemi kasutades. Muusikateoreetiline materjal jaotatakse sarnaselt varasema-

tele dokumentidele, kuid teemade hulka on lisatud viiuli- ja bassivõti, helilaad, helirea tähtnimed, agoogika, tempo, intervallid ja akordid.

Eraldi pealkirja all on välja toodud muusika arengulugu, mis on jaotatud I ja II poolaasta vahel ning esitatud teemade kaupa. IX klassi üldisemaks teemaks on „Ülevaade Lääne-Euroopa muusika arengu põhietappidest enne XX sajandit“ (kokku 11 tundi), X klassis „Vene romantikud“ (vene rahvuslik koolkond, kokku viis tundi) ja II poolaastal „XX sajandi muusika“ (kokku kuus tundi). XI klassis käsitletakse põhiliselt nõukogude muusikat (kokku kuus tundi) ning eesti muusikat (kokku kaheksa tundi). Teemade juurde on märgitud ka umbkaudne õpetamiseks kuluv aeg. Näiteks on soovitatud XI klassi I poolaasta esimesele teemale „Nõukogude muusika“ pühendada kolm tundi. See tähendas, et kahel esimesel tunnil tuleks teema sisse juhatada ning avada silmapaistvate heliloojate Sergei Prokofjevi (ballett, ooper, sümfooniline muusika) ja Dmitri Šostakovitši (sümfooniline ja vokaalsümfooniline muusika) elu ja loomingut. Kolmandas tunnis käsitletakse Georgi Sviridovi (laulutsükliid, vokaalsümfoonilised teosed) ja Aram Hatšaturjani (ballett, kontsert) loomingut. Lisaks on ära toodud muusika kuulamiseks mõeldud repertuaar, milles on tärniga tähistatud olulisemad teosed ning ülejäänud on mõeldud valikuliseks kuulamiseks. Õppesisu viimases osas kirjeldatakse nõutavaid õpitulemusi, milleni konkreetse klassi lõpetajad jõudnud peavad olema.

Kaks aastat hiljem, 1969/70. õppeaastaks koostatud dokument on suures plaanis eelneva kordustrükk. Struktuur ja õppesisu on enamasti samad, erinevused seisnevad vaid järgmistes aspektides:

- 1) varasemate noodinimede asemel kasutatakse nüüd tähtnimesid;
- 2) X klassis on välja jäetud intervallid ja tutvumine helirea tähtnimedega (need on uues programmis läbivalt kasutusel);
- 3) kohustuslikus laulu- ja muusika kuulamise repertuaaris on osad teosed vahetunud;
- 4) lisandunud on mõned konkreetsemad hääleharjutused.

X klassi II poolaasta muusika arenguloo õppesisu juures on öeldud, et kui vajalik materjal puudub, siis võib loetletud autoreid käsitleda ka koondatult ning tuua XI klassist X klassi üle teemad, mis kajastavad nõukogude muusikat. Sellisel juhul käsitletakse XI klassis rohkem eesti muusikat.

1969/70. õppeaastaks anti taas välja kaheksaklassilistele koolidele mõeldud muusikalise kasvatusprogrammi. Struktuurilt ja õppesisult on see samasugune nagu kaks aastat varem ilmunud dokument („Kaheksaklassilise kooli programmid 1966/67. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus“), kuid esimesele lehele on lisatud nüüd sisukord (Eesti NSV Haridusministeerium 1969b). Eessõnas on öeldud, et absoluutse süsteemi järgi lubatakse töötada vaid neis klassides, kus

uut laulikut pole jõutud kasutusele võtta, ning I ja II klassis pole enam valiku võimalust. Samasugune sedastus oli ka sama aastakäigu algklassidele mõeldud programmi sissejuhatuses. Seletuskiri on sõna-sõnalt sama, esineb vaid trüki-vigu. Näiteks rütmitabelis, mis on esitatud koos rütmisilpide ja -sõnadega, on 1969/70. aasta dokumendis ära jäänud sünkooibi viimane kaheksandik, kuid sõnadega on see kirjeldatud. Lisaks on 1966/67. aasta seletuskirjast välja jäetud ti-ri-ti-ri, mis on siiski kuueteistkümnendikuna rütmipüramiidis esitatud. Täpsemalt tuleb kuueteistkümnendike käsitlemine 1969/70. õppeaasta aineprogrammi ning sellega seotakse ti-ri-ti-ri, ti-ti-ri ja ti-ri-ti tutvustamine. Mõlemas aineprogrammis on mainitud, et kui lauludes esineb märke, mille õpetamist programm ei nõua, siis võib neid lastele vajadusel selgitada. 1969/70. õppeaastaks mõeldud programmi seletuskirjas ei anta enam võimalust nii absoluutseks kui ka relatiivseks laulu õpetamiseks alates III klassist. See tähendab, et I ja II klassis on kohustuslik laulma õpetada relatiivses süsteemis. Lisaks on 1969/70. õppeaasta programmis hakatud üha enam kasutama tähtnimetusi (*c, d, e* jne) varasemate silpnimede (*do-re-mi* jne) asemel ning „mažoor“ ja „minoor“ on asendunud vastavalt terminitega „duur“ ja „moll“. Seletuskirjas öeldakse, et õpetades absoluutset süsteemi paralleelselt relatiivse süsteemiga, on oluline kasutada tähtnimetusi, sest nii saab õpilasi ümber harjutada C-duuri segavast mõjust, mis on kinnistunud juba algklassides seoses käemärkidega. Allmärgusena on see välja toodud ka V–VIII klassi õppesisu juures (Eesti NSV Haridusministeerium 1969a).

1960. aastate programmides on öeldud, et laulmine peaks õpilastele võimaldama mitmekesisist musitseerimist. Kõige olulisem on, et õpilased saaksid praktilise ja emotsionaalse muusikalise elamuse, millele pakub lisaväärtust instrumentaalne saade. Selle jaoks peaks õpetaja mängima klaverit või akordionit ning õpilased lihtsamaid rütmi- ja meloodiapille. Samuti soovitatakse laulmist siduda liikumisega, mille eesmärgiks on muusika sügavam tunnetamine. Mitmekesine muusikaõpetus toetab ka vähem musikaalsete laste arengut. Kuigi IX klassist alates on üha enam toodud sisse ka heliloojate keskset muusikaajalugu, pööratakse läbivalt tähelepanu muusikateoreetilisele materjalile. Jällegi ei tohi viimane muutuda eesmärgiks omaette, vaid peab olema kvaliteetse laulmise teenistuses.

1970.–1988. aasta aineprogrammid

1972/73. ja 1975/76. õppeaastaks on välja antud ka eraldi brošüürid muusika arengulugu käsitleva sisuga, mis 1976. aastaks on liidetud kaheksaklassiliste koolide aineprogrammile (Eesti NSV Haridusministeerium 1972d; 1975; 1976). Sisulised uuendused 1972/73. ja 1975/76. õppeaasta programmides seisnevad

varasemate dokumentidega võrreldes selles, et nüüd on võimalus kasutada uuenenud õppekirjandust (nt Ofelia Tuisk ja Imbi Kull, „Muusikaajalugu keskkoolidele“ 1971). See lubas tundides konspekteerimise mahtu vähendada ning võimaldas vajadusel kodus juurde lugeda. Seega jäi muusikaõpetuse tunnis rohkem aega, et keskenduda laulmisele ja muusika kuulamisele. Põhilauluvara on aastatega vähenenud ning kui 1969/70. ja 1972/73. õppeaasta aineprogrammis oli see veel välja toodud, siis 1974/75. ja 1975/76. õppeaastaks seda enam ei esitata. Samuti on õppeaastate 1972/73 ja 1975/76 keskkoolidele mõeldud programmides helikõrguse alalõigus selgitatud konkreetse nimetusega relatiivset ning absoluutset süsteemi varasemalt nimetatud A- ja B-variandi asemel.

Muusikaloos antakse I poolaastal ülevaade Lääne-Euroopa muusika arengu põhietappidest enne 20. sajandit. 1975/76. õppeaasta programm algab vanaaja kultuurrahvaste ja antiikaja muusikaga, millele järgneb renessanss- ja barokkmuusika. Varasem dokument algas sissejuhatusega stiili ja kõlastruktuuri-desse ning käsitles rahvamuusikat kui professionaalse muusika lätet. Vastavalt uutele teemadele (ja uuenenud õppekirjandusele ning -vahenditele, nagu nt heliplaadid, muusika taasesitamiseks mõeldud vahendid jne) on muudetud ka muusika kuulamiseks mõeldud repertuaari ja nõudmisi lõpetajatele. Edasi jätkub dokument eelmisega sarnaselt järgnevate ajastute tutvustamisega, milles esineb mõningaid erinevusi. Näiteks on 1975/76. aasta dokumendist välja jäetud Richard Wagner ning heliloojad on jagatud kategooriatesse (nt „Prantsuse, Poola ja Itaalia heliloojad“, mille all käsitletakse Georges Bizet', Fryderyk Chopini ja Giuseppe Verdi elu ja loomingut).

XI klassi muusikaloo tundides käsitletakse eesti muusikat. Kõigepealt antakse ülevaade rahvaloomingust (rahvalaulude areng ja liigid, muistne pillimuusika). Järgmiste teemadena õpitakse tundma asjaarmastajatest koori- ja instrumentaalmuusika heliloojaid, laulupidude arengut, esimesi professionaalseid heliloojaid jne. II poolaasta teemade hulgas on rahvuslik väljenduslaad koorimuusikas, Eesti algupärase ooperi kujunemislugu, uuenduslikud taotlused instrumentaalmuusikas ning Nõukogude Eesti heliloomingu saavutused. Varasemas sama struktuuriga dokumendis algas I poolaasta nõukogude muusika ja heliloojate nagu Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš, Georgi Sviridov, Aram Hatšaturjan tutvustamisega ning II poolaastal käsitleti valdavalt eesti muusikat.

1970/71. õppeaasta algklasside programmid olid 1969/70. õppeaasta programmide kordustrükk.

1970/71. ja 1971/72. õppeaasta aineprogrammide struktuuriline erinevus seisneb selles, et viimases (1971/72) programmis esitatakse seletuskirjas õppe-sisu I–III klassini ning IV klassile mõeldud aineprogrammid on välja antud

samal aastal eraldi dokumendina („Programmid IV klassile 1971/72. õppeaastaks). Aineprogrammide seletuskirjades on põhjenduseks toodud, et IV klassi loodusõpetuses, matemaatikas ja ajaloos on tehtud muudatusi. Ülejäänud ainete kohta kehtivad 1971/72. aastal välja antud programmid. Tegelikult ilmneb muusikalises kasvatuses varasemate aineprogrammidega võrreldes põhimõtteline erinevus juba õppeaine nimetuses. IV klassile eraldi välja antud aineprogrammide pealkirjas on „muusikalise kasvatus“ asemel kasutatud nimetust „muusikaõpetus“. Lisaks on välja jäetud muusika kuulamise õppesisu selgitustele eelnenud alapeatükk „Laule noodist laulmiseks“ (Helle Luki „Laulik IV“ põhjal).

Suurim sisuline erinevus 1970/71. ja 1971/72. õppeaastaks välja antud dokumentides seisneb selles, et esimeses on helikõrguse alapealkirja all antud laulude õpetamiseks kaks varianti (relatiivne ja absoluutne), kuid teises kirjeldatakse laulude õpetamist kolmepunktilises juhendis. Seetõttu erinevad ka põhjalikumad selgitused täpsemaks laulude õpetamiseks ning harjutamiseks mõeldud noodinäited. Võib järeldada, et 1970/71. õppeaastal oli siiski lubatud õpetada ka absoluutses süsteemis, mida järgmise õppeaasta (1971/72) aineprogrammis enam ei kirjeldata. II klassi juurde on lisatud, et laulma harjutatakse astmelise ja hüppelise liikumisega viisikäike. Alates III klassist tuleb taas sisse kaks laulude õpetamiseks mõeldud varianti. Lisaks on muutunud kohustuslike laulude arv, mille kohaselt I klassis on vaja õppida 3–4 pala, eelmisel aastal oli neid 4–5. Järgnevates klassides laulurepertuaari osas mahulisi muudatusi ei ole. Vahelduva eduga on programmides ära mainitud õpilaste hääleulatus, mis aastati varieerub. 1971/72. õppeaasta seletuskirja klassivälise muusikalise kasvatustöö osast on välja jäetud ka soovitus moodustada I–II klassi ning III–IV klassi õpilastest erinevaid koore.

1972/73. õppeaastaks välja antud algklasside programmis on samuti sätestatud õppesisu I–III klassini, kuid suurem erinevus seisneb siiski õppeaine nimetuses, mis on nüüd „muusikaõpetus“. Muusikaõpetuse seletuskiri ei alga enam sissejuhatusega, vaid kohe minnakse klassisisese muusikalise kasvatustöö juurde. 1972/73. õppeaasta muusikalise kasvatus seletuskirjas ei ole enam eraldi välja toodud erinevaid variante nagu varasematel aastatel, vaid laulmise õpetamise meetodid põhinevad Heino Kaljuste ja Riho Pätsi käsiraamatul „JO-LE-MI“. Sellele vastavalt eristatakse nüüd konkreetsemalt laulude õpetamiseks nelja meetodit:

- 1) laulu õpetamine kuulmise järgi,
- 2) laulu õpetamine käemärkide järgi,
- 3) laulu õpetamine rütmistatud astmemärkide järgi,
- 4) laulu õpetamine nootide järgi.

Tänu uuendatud sisule on ka selgitused põhjalikumad ning kirjeldavad relatiivses süsteemis õpetamist. Põhilauluvara selgituste juurde on lisatud temaatilisi laule, nt üks komsomoli-, revolutsiooni- ja näärilaul, matuste ning suvepäevade laule jne. Pisut erinevas sõnastuses rõhutatakse siiski jätkuvalt kvaliteetse hääle tekitamise ning hääle korrashoiu olulisust. Näiteks märgitakse, et eriti tähelepanelikult tuleb suhtuda lastesse „mutatsiooni perioodil”,³² kuna sel ajal on hääleorganite areng ebaühtlane.

1972/73. õppeaastaks mõeldud muusikaõpetuse programmi muusikaalaste teadmiste ja oskuste kategooriad on varasemaga võrreldes pisut teistsugused. Varasemas dokumendis mainitud taktimõõt on asendunud meetrumiga, helivältusest on saanud rütm ja helikõrgusest meloodia. Rütmi puudutavas alapeatükis on ka sisulisi erinevusi ning õpetajatel soovitatakse lugeda vastavat kirjandust. Seejuures on öeldud, et uued laulikud annavad rütmi õpetamiseks häid nõuandeid ja võimalusi. Rütmialases kasvatustöös on esikohal siiski laulmisega seotud rütmiline tegevus. See tähendab, et laulude õppimisel töötatakse esmalt nende rütmiga ning koostatakse rütmisaateid. Viimase jaoks on soovitatav kasutada rütmipille ning märkusena on lisatud, et kui koolides pole vastavat instrumentaariumi, siis tuleb pillid muretseda. Muusikainstrumentide tellimiseks on antud ka täpsed juhised. See on ühtlasi esimene vihje pilliõpetusele Nõukogude perioodi aineprogrammides. Rütmialasele tegevusele on pühendatud varasemast märksa pikem selgitus. Öeldakse, et rütmialases töös on tähtis roll õpilaste iseseisvust ja loovat mõtlemist arendavatel ülesannetel – viimaseid on võimalik teha näiteks kajamängude ja rütmikaanonite ning rütmilise mitmehäälsusega. Esmakordselt lisatakse aineprogrammi sõrendatult sõna „improvisatsioon”. Rütmide kiirlugemisoskuse arendamiseks on võimalik kasutada rütmikaarte ja rütmitabeleid. Rütmisõnad (samm, jook-sen) on asendatud rütmisilpidega ning neid pärast I klassi enam ei kasutata. Rütmisilpide tabel on ära trükitud juba varasemates aineprogrammides. 1972/73. õppeaasta muusikaõpetuse aineprogrammist on välja võetud näited rütmide harjutamiseks.

Meloodia all on veel kord detailsemalt selgitatud laulude õpetamise meetodeid. Helikõrguslike suhete tajumise arendamiseks soovitatakse meloodilisi kajamänge ja improvisatsioonilisi ülesandeid. Improvisatsioonioskuse arendamiseks võiksid õpilased mõelda viisilõigule jätku või etteantud rütmile meloodia. Selgitatakse kajamänge ja improvisatsioonilisi ülesandeid ning tuuakse näiteid nende rakendamisest:

³² Siin on silmas peetud puberteediiga.

- 1) õpetaja laulab fraasi ette sõnadega, õpilased kordavad;
- 2) õpetaja laulab fraasi ette astmetega, õpilased kordavad;
- 3) õpetaja laulab fraasi ette astmenimede ja käemärkidega, õpilased kordavad;
- 4) õpetaja laulab fraasi ette astmenimedega, õpilased kordavad ning lisavad käemärgid;
- 5) õpetaja laulab fraasi ette sõnadega, õpilased kordavad astmenimede ning käemärkidega (ja ka käemärkideta).

Improvisatsioonilised ülesanded on raskemad ning õpetaja võib õpilasi aidata neid juhendades. Näiteks kirjutab ta astmed või rütmid tahvlile, et õpilased saaksid neid kasutada. Vilumuste kasvades muutuvad ka ülesanded keerulisemaks. Lisaks selgitatakse erinevaid kirjalikke noodiuülesandeid ning nende tarvis on välja toodud soovituslikud helistikud. Viimaseid on täpsustatud aineprogrammide õppesisu kirjeldustes klasside kaupa. Lihtsamateks solfedžeerimisharjutuste vahenditeks on rändnoot ja käemärgid, mille kasutamist sealsamas ka kirjeldatakse. Kõige olulisem on siiski see, et õpilased suudaksid järk-järgult noodipildis paremini orienteeruda, ning kui eelmistes klassides on vajalikud teadmised kehvasti omandatud, tuleb need hiljem järgi õpetada.

Suurem muudatus 1972/73. õppeaasta programmis seisneb hindamise muutmises. Enam ei kasutata hinnet „1“ ning seega on madalaim tulemus hinne „2“. Põhjalikuma selgituse saab seletuskirjas klassiväline muusikaline kasvatustöö: I ja II klassi õpilastest tuleks moodustada ühehäälnelise mudilaskoor ning III ja IV klassi lastest kahehäälnelise noorem lastekoor, mis valmistavad õpilasi ette V–VIII klassi lastekooriks (Eesti NSV Haridusministeerium 1972a). Soovitatakse õpilasi mitte üle koormata ning seetõttu on otstarbekas, et lapsed valiks osalemiseks vaid ühe kooriliigi.

Õppesisu muudatusena on välja võetud laulud noodist õppimiseks, mis varasemalt olid muusikaalaste teadmiste ja oskuste juures ära toodud.

IV klassi aineprogrammid on 1972/73. õppeaastaks välja antud eraldi brošüüridena (Eesti NSV Haridusministeerium 1972b). Tegemist on kordustrükkiga, kus ainus muudatus muusikaõpetuse osas seisneb selles, et IV klassi lõpetajatele esitatavate nõudmiste juurde on lisatud „Osata noodistada lihtsaid kollektiivseid rütmi- ja rütmilis-meloodilisi analüüse“.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kui 1966/67. õppeaasta algklasside aineprogrammis oli laulude õpetamiseks ainult üks variant, siis sama aasta kaheksaklassiliste koolide programmis oli variante kaks: relatiivne ja absoluutne süsteem. 1967. aastal kirjutati ajalehe Nõukogude Õpetaja rubriigis „Kool ja muusika“, et siit edasi tuleb tegutseda relatiivses süsteemis, ent aineprogrammidesse jõudsid muudatused järk-järgult ning alles siis, kui õpetajaid oli piisavalt koolitatud. Marginaalseid muudatusi esineb 1971/72. õppeaasta programmis,

kus taktimõõdust sai meetrum, helivältusest rütm ning helikõrgusest meloodia. Algklasside (I–III) ja IV klassi 1972/73., 1973/74., 1974/75. ja 1977/78. õppeaasta aineprogrammid on sisuliselt kordustrüki, muudatused puudutavad enamasti vaid alapekirju (Eesti NSV Haridusministeerium 1972a; 1973a; 1974a; 1972b; 1973b; 1974b; 1977). Samuti on sama sisuga 1969/70., 1970/71. ja 1971/72. õppeaasta algklassidele mõeldud aineprogrammid. Viimase (1971/72. aasta) sisuline erinevus eelnevatest seisneb selles, et algklassides kasutatakse nüüd õpetamiseks üksnes relatiivset süsteemi. 1972/73. õppeaasta aineprogrammis muutus ka õppeaine nimetus, milleks sai muusikaõpetus. Lisaks soovitatakse selles varasemast rohkem õpetajat toetavat kirjandust.

Kaheksaklassilistele koolidele anti aineprogrammid enamasti välja kaheaastase vahega. 1969/70. õppeaasta dokumendile järgnes 1972/73. õppeaasta muusikaõpetuse aineprogramm kaheksaklassilistele koolidele. Kõigepealt erineb selles aine nimetus, mis varasema „muusikalise kasvatus“ asemel on alates 1971. aastast „muusikaõpetus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1972c). Kui 1969/70. õppeaastaks välja antud dokument algas sisukorra ja eessõnaga, siis uues, 1972/73. aasta dokumendis neid enam pole. Metoodilises kirjelduses on selgitatud konkreetselt nelja erinevat võimalust laulude õpetamiseks:

- 1) laulu õpetamine kuulmise järgi,
- 2) laulu õpetamine käemärkide järgi,
- 3) laulu õpetamine rütmistatud astmemärkide järgi,
- 4) laulu õpetamine nootide järgi.

Varasemas kaheksaklassilistele koolidele mõeldud programmis oli laulude õpetamise meetodeid kolm:

- 1) laulu õppimine instrumendi ja õpetaja hääle järgi (kuulmise järgi õppimine);
- 2) laulu õppimine käemärkide, noodi ja noodinimede (astmenimede) järgi;
- 3) laulu õppimine kuulmise järgi, kusjuures osa õpitakse noodi järgi.

1972/73. õppeaastaks välja antud aineprogrammis on varasemast veelgi põhjalikum selgitus häälekorrashoiu kohta. Näiteks on rangelt keelatud hääle arendamise jaoks kasutada hääleulatus kõige madalamaid ja kõige kõrgemaid noote ning kindlasti peab jälgima, et lauldes ei karjutaks ega forsseeritaks. Selle jaoks tuleb lastele näidata õiget ja ilusat laulmist ning hoolitseda selle eest, et neil täiskasvanutena oleks terve hääl. Eriti ettevaatlik tuleb olla häälemurde perioodil, mil hääleorganid arenevad. Manitsetakse, et sel ajal ei tohi häält kuritarvitada. Erinevalt varasemast dokumendist on siin konkreetselt välja toodud häälekujunduslikus töös taotletavad punktid:

- 1) kaelalihaste, samuti rindkere ülaosa ja kõri ülepingutuste vältimine ja kõrvaldamine;

- 2) otstarbeka „laululise hingamise“, alaroidelise hingamistüübi kujundamine, hääle tekitamine mõõdukalt täitunud kopsudega, oskus reguleerida välja-hingamist;
- 3) suu piisav avamine hääle tekitamiseks, nii et pehme suulae tagumine osa pingutuks ning helilained liiguksid vajalikus suunas;
- 4) helide paras kõlavus – jälgida, et lapsed ei laulaks liiga kinnise ja väheliikuva suuga ega ka lamedalt, vaid ümaralt avatud suuga;
- 5) järkjärguline pea- ja rinnaregistri segamine hääleulatuse madalamatest helidest kõrgemale minnes, hoides hääle võimalikult ühtsena;
- 6) aktiivne ja kõlarikas teksti hääldamine, vältida tuleb loidu teksti ütlemist;
- 7) sirge kehahoiak (ei tohi seista ega istuda „vimmas“, rindkere ei tohi olla väheavatud, pea ei tohi olla liiga kuklas jne);
- 8) vokaalide laulmine ümaramalt, kui see toimub tavalises kõnes;
- 9) õhu ökonoomne kasutamine, et oleks võimalik õigesti fraseerida, samaaegselt aga vältida liiga suure õhuhulga varumist ehk õhu ahmimist.

Muusika kuulamise ja lauluvõime arendamise juures on varasemast rohkem selgitatud astmete vahelisi suhteid. See tähendab, et „kuku-motiivi“ kirjeldatakse nüüd lisaks SO-MI vahelise suhtena. Selgitatakse ka mudellaulude olulisust intonatsioonipuhtuse saavutamisel. Samuti on terminoloogiliselt täpsemaks muutunud relatiivsele süsteemile viitamine. Kui varasemas (1969/70. aasta) dokumendis viidati „õhukirjale“, mis hõlbustaks õpilastel astmete vahelisest suhtlusest arusaamist, siis nüüd selgitatakse konkreetseid relatiivsele süsteemile omaseid käemärke.

Muusikaalaste teadmiste ja oskuste juures on muutunud alalõikude pealkirjad. Varasemas keskkoolidele mõeldud dokumendis olid need 1) „Taktimõõt“, mis nüüd on „Meetrum“, 2) „Helivältus“, mis nüüd on „Rütm“ ning 3) „Helikõrgus“, mis nüüd on „Meloodia“. Neile on lisatud vastavalt vajadusele ka „Helilaad“, „Agoogika“ ja „Dünaamika“ ning „Muusikahariduslikud mõisted“. Samad kategooriad on esitatud ka algklasside dokumentides, mis tähendab, et ühe aasta aineprogrammid on struktuurilt ja alalõikudelt erinevates kooliastmetes samad. Varasema dokumendiga võrreldes on „Rütmi“ alalõigus palju põhjalikumalt selgitatud selle olulisust. Selles on öeldud, et rütmialases kasvatustöös on esikohal laulmisega seotud rütmiline tegevus. See tähendab, et laulude õppimisel tuleb nende rütm läbi töötada või kujundada rütmisaated. Viimase jaoks on eriti hea, kui kasutatakse rütmipille, mis toovad tundidesse vaheldust ja mitmekesisust. Selline tegevus võimaldab musitseerimist ja noodiõpetust tihedamini siduda. Samuti on öeldud, et kui rütmipille koolis pole, siis tuleb need kindlasti hankida, ning selle jaoks on lisatud vastavad soovitused ja juhtnöörid.

Teisel kohal rütmilises töös on iseseisvuse ning loovuse arendamine. Lihtsaim võimalus selleks on kajamäng, mille kohaselt õpilased kordavad ette plaksutatud, koputatud või rütmipillil mängitud rütme. Samuti soovitatakse kasutada rütmilist mitmehäälsust. Viimase jaoks sobivad näiteks rütmikaanonid, mitmehäälsed laulusaated ja rütmipartiide samaaegne mängimine, iseseisvust arendab ka improviseatsioon. Improviseerimist alustatakse mõnetaktilisest ülesandest, kus õpetaja mängib rütmipillil või plaksutab ette rütmimotiivi, millele õpilased improviseerides vastuse mõtleavad. Soovitatakse kasutada ka rütmikaarte ja rütmitabeleid, mis aitavad arendada rütmi kiirlugemisoskust. Nootide kirjutamisega võiks alustada III klassist, kuid selle tarvis tehakse eeltööd kindlasti juba I ja II klassis. Nootide kirjutamise arendamiseks võiks kasutada näiteks kollektiivseid kahetaktilisi rütmidiktaate, mis võivad põhineda ka varasemalt õpitud lauludel. Rütmi lugemiseks kasutatakse I klassis rütmisõnu, kuid järgnevates klassides tuleb eelistada rütmisilpe. Seda illustreerib rütmitabel rütmisilpidega, mis on sama nagu 1969/70. õppeaastaks välja antud dokumendis. Varasemas aineprogrammis on rohkem näiteid konkreetsemate rütmiliste mitmehäälsuste ja rütmipüramiidi kohta. Tegelikult on rütmi alalõigu ülesehitus lihtsalt teistsugune, sisu osas muudatusi pole. Ilmselt on see tingitud asjaolust, et on soovitud tekitada õppimisel ja õpetamisel loogilisemat õppejärjestust.

Meloodia alalõigus võib märgata suuremaid muudatusi. Varasemas (1969/70. aasta) programmis on kirjeldatud A- ja B-variandi järgi õppimist, mille tarvis sisaldab aineprogramm ka hulgaliselt noodinäiteid. Eri variantide asemel on nüüd (1972/73) keskseks lüliks lauluvara, mida õpetatakse käemärkide, rütmistatud astmemärkide ja noodi järgi. Selgitatakse, et harjutamiseks mõeldud materjalist on eelistatud meloodilised kajamängud ja improviseerimisel ülesanded. Neid ülesandeid saab harjutada näiteks kollektiivselt improviseeritud meloodiaid mälu järgi üles kirjutades. Selleks kasutatakse üldhariduskoolides peamiselt kuni kahe märgiga helistikke. Rõhutatud on ka absoluutses süsteemis tähtnimetuste kasutamist, mille asemel olid varasemas dokumendis do-re-mi jne nimetused läbisegi tähtnimetustega. On tajutav, et relatiivne süsteem hakkab üldhariduskooli aineprogrammides üha kindlamat positsiooni võtma.

Muusika kuulamise alalõik on kopeeritud eelmisest aineprogrammist ning selles muudatusi ei esine. Küll on erinevusi hindamise alalõigus: 1972/73. õppeaasta programmi järgi fikseeritakse madalaim tulemus hindegaga „2“. Klassivälise muusikalise kasvatustöö all on raadio ja televiisori vahendusel toimuvate ühiskuulamiste kõrvale nüüd lisatud ka kontsertide ja teatri ühiskülastused.

Võib järeldada, et üha enam püüti muusikaõpetuse kasvatusliku eesmärgina kujundada teadlikku kontserdipublikut.

Klasside kaupa esitatud õppesisus esineb muudatusi põhilauluvaras, näiteks on I–IV klassini põhilauluvarast üks laul välja jäetud. Enamasti proovitakse üha nooremates klassides kasutada rütmisõnade (samm, jook-sen) asemel rütmisilpe (ta, ti-ti), et lapsed võimalikult varakult sellega harjuksid. 1969/70. õppeaastaks välja antud dokumendis on III ja IV klassi all „Meloodia“ alalõigus selgitatud veel kahte erinevat (A ja B) varianti laulude õpetamiseks. 1972/73. õppeaasta aineprogrammis on välja toodud vaid relatiivne süsteem, seega on meloodiat ja helilaadi käsitlevad kategooriad konkreetsemad. Alalõiku „Laule noodist laulmiseks“ uues programmis enam pole. III klassi lõpetajale esitatavatele nõudmistele on lisatud oskus moodustada lihtsaid kollektiivseid rütmi- ja rütmilis-meloodilisi analüüse. Oluliseks peetakse, et õpilased tunneksid astmeid kolmes erinevas asetuses. See tähendab, et JO asub abijoonel, joonte all ja esimeses vahes. Samuti tuleb osata neid laulda käemärkide, rütmistatud astmemärkide, noodi ja mälu järgi. IV klassi alapeatükist „Rütm“ on välja jäetud tai-ti rütm, mida varasemas programmis on rõhutatud lausega „Eriti panna rõhku punkteeritud rütmide omandamisele“. V klassis esineb rütmi puudutavas alalõigus teksti osas ümberpaigutusi, kuid õppe sisuline pool on sama. Suuremad muudatused on läbivalt kõikides klassides meloodia kategooria juures, kus enam ei ole antud võimalust valida õpetamisel kahe variandi vahel, mainitud on vaid absoluutse süsteemi tundmaõppimist. Lisatud on C- ja G-duuri ning nende paralleelhelistike tundmaõppimine, välja on jäetud F-duur, mis on viidud VI klassi õppesisusse. 1972/73. õppeaastaks kinnitatud kaheksaklassiliste koolide muusikaõpetuse aineprogrammist on välja võetud ka helilaadi puudutav alalõik (mille sisu on liidetud „Meloodia“ juurde), kategooria „Laule noodist laulmiseks“ ning sümfooniaorkestri pillide tundmine Sergei Prokofjevi teose „Petja ja hunt“ järgi. Huvitaval kombel on V klassi lõpetajatele esitatavates nõudmistes siiski sätestatud, et õpilane peab oskama laulda käemärkide ja noodi järgi (õpetaja abiga) lihtsamaid ühe- ja kahehäälseid laule või laululõike neljas duur-helistikus (JO asukohaga abijoonel, esimeses vahes, teisel joonel ja joonte all) ja kolmes moll-helistikus (RA asukohaga teisel abijoonel, joonte all ja esimesel joonel) ning tundma tähtnimetusi $g-g^2$.

VI klassi õppesisu alalõigus „Laulmine ja hääle arendamine“ on selgitatud, et lauldakse saatega ja saateta, ning on täpsustatud, et instrumentaalsaadet klaveril, akordionil või kitarril mängib õpetaja ning õpilastele jäävad löökpillid (tamburiin, väike trumm, triangel jne) ja meloodiapillid (metallofon, ksülofon). Põhilauluvara on vähendatud ning märkusena on lisatud, et see moodustab

kooli ühislauluvara aluse. Neid ja varem õpitud laule korratakse ka järgmistes klassides. VI klassi õppesisu juurde on 3/8 taktimõõdule lisatud ka 6/8 (varasemas dokumendis oli see VII klassi juures), kuid millegipärast on rütmide õpetamisel nüüd välja jäetud kaheksandikpausi tundmaõppimine. Viimane on lisatud VII klassi õppesisu juurde kordamisele mineva teadmisenähtena. See võib viidata asjaolule, et mõiste unustati varasemas klassis õppesisusse lisada. Meloodia alalõigu juures kirjeldatakse 1972/73. õppeaastale omaselt ainult relatiivset süsteemi, ehkki solfedžeerimiseks on kõrvale toodud ka absoluutne süsteem. Tagasi on toodud F-duur ning lisatud on madaldusmärgi vajaduse põhjendus. Alteratsioonimärkidega seoses kirjeldatakse ka NA_1 ja SO_1 tundmaõppimist ning praktiseerimist. VI klassis jõutakse kahe märgiga helistikeni (D-duur ja h-moll). Esimest korda on lisatud ka muusikalise lauseehituse (motiiv, fraas, lause, periood) ning kahe- ja kolmeosalise lauluvormi tundmaõppimine. Muusika kuulamise osas õppesisus muudatusi pole, lisatud on vaid kooriliikidega tutvumine, mille juures soovitatakse lisaks varem nimetatud kollektiividele kuulata ka Jaan Tombi nimelise Kultuurihoone poistekoori helinäiteid. Nõudmistele juures on uue teemana 6/8 taktimõõdu ning kahe- ja kolmeosalise lauluvormi tundmine.

VII klassi õppesisu kirjeldamisel lisanduvad meloodia alalõiku juhuslikud alteratsioonimärgid ning heliredelite laulmine nii astme- kui ka noodinimedega. Viimase all on ilmselt silmas peetud siiski tähtnimetusi, kuna järgnevad näited on toodud just neid kasutades. Laulda tuleb osata klaviatuuri ja noodidjoonestiku järgi. Solfedžeeritakse nii duur- kui ka moll-helistikes viies erinevas JO asetuses ($JO = c, d, f, g, b$; $RA = a, h, d, e, g$), lisatud on homofoonia ja polüfoonia mõistetega tutvumine vastavalt õpitud lauludele. Eraldi alalõiguna on välja toodud intervallid, nende tundmaõppimine ning mõistmine seoses näidetega laulude algusintervallidest (priim, sekund, tert, kvart jne). Intervallide tundmine on lisatud ka VII klassi lõpetajale esitatavate nõudmistele hulka.

VIII klassi õppesisu meloodia alalõigus oli varasemalt välja toodud eraldi intervallide ja akordide lõik, kuid 1972/73. aasta aineprogrammi on jäänud ainult akordid. Selles lõigus kirjeldatakse, et akorde õpitakse tundma seoses kolmehäälsete kadentside noodist laulmisega. Aineprogrammis pole enam kategooriaid „Laule noodist laulmiseks“ ega repertuaari „Laulmiseks õpetaja paigutise abiga“. VIII klassi lõpetajale esitatavatesse nõudmistesse on lisatud h- ja g-moll, mida varasemas dokumendis ei olnud. Samuti tuleb teada 3–5 õppeaasta jooksul käsitletud heliloojat.

1974/75. õppeaastaks välja antud kaheksaklassilise kooli muusikaõpetuse programmi seletuskirjas on ilmselt trükiviga ja kogemata on 3/8 asemel kirjutatud 2/3 taktimõõdu (Eesti NSV Haridusministeerium 1974c). Võib järeldada, et

sarnane probleem on tekkinud ka kaheksandikpausiga, mis on 1972/73. õppeaasta aineprogrammist välja jäänud.

Suurem muudatus metoodilises kirjelduses puudutab V–VIII klassi õpilaste helilaadilise laulmise arendamist. Kvalitatiivne erinevus seisneb selles, et JO asukohta määramiseks kasutatakse JO-võtit. See tähendab, et väljaspool õpitavaid helistikke (nt JO = *es*) toimub noodist laulmine ainult JO põhitoonide järgi, mille V–VI klassis määrab õpetaja ning VII–VIII klassis õpilased. Põhiliselt on metoodiline seletuskiri kordustrukkk.

1974/75. õppeaastaks välja antud aineprogramm kaheksaklassilistele koolidele on samuti kordustrukkk. VI klassi õppesisus on nüüd JO viies erinevas asetuses, varasema aasta dokumendis on neljas. Sama tendents jätkub ka järgmistes klassides, näiteks VII klassis on nüüd kuus erinevat JO asukohta, VIII klassis seitse, varasemas dokumendis oli esitatud nii VII kui ka VIII klassis viis erinevat JO asukohta. Intervallide juures on lisaks selgitatud, et neid õpitakse seostama ka astmete vaheliste kaugustega, varasemalt oli oluline lihtsalt intervallide tähendust mõista. VIII klassis läheb intervallide teema võrreldes varasema dokumendiga veelgi põhjalikumaks. Seda selgitatakse akordide tundmaõppimisega ning neile antakse täpsustavad nimetused (puhas priim, väike sekund, suur sekund jne). Need uuendused on ära toodud ka nõudmistes vastavate klasside lõpetajatele. Selline varasemast põhjalikum laadiline käsitus muusikaõpetuses annab aimu ka relatiivse süsteemi üha järjepidevama kinnistamisest aineprogrammidesse. Tundub, et järjepideval ühtse süsteemi rakendamisel tekib võimekus raskustaset tõsta. Dokumendis esineb ka redaktsioonilisi vigu, mida võib oletatavasti seostada teksti kopeerimisega.

1976. aastal anti välja ühine aineprogramm kaheksaklassilisele ja keskkoolile. Suurim muudatus seisneb selles, et nüüd on varasemalt vaid muusika arengulugu käsitletud keskkooli programm IX–XI klassini ühendatud kaheksaklassilise kooli aineprogrammiga. Sisuliselt on IX–XI klassi õppesisu kordustrukkk, erinevused seisnevad põhiliselt alalõikude pealkirjades. Näiteks „Taktimõõt“, „Helivältus“ ja „Helikõrgus“ on nüüd asendunud vastavalt „Meetrumi“, „Rütmi“ ja „Meloodiaga“, kuhu on ühendatud helilaadi ning helistiku lõigud. Seletuskirja on lisatud pikem tutvustav lõik muusika arenguloo käsitlemise kohta IX–XI klassini. Selle eesmärk on õppida tundma muusikastiile, kõlastruktuure, vorme ning varasemat muusika arengulugu, mõistmaks kaas-aegset. Muusikaloo käsitlemine on üles ehitatud epohhide kaupa, mis aitab õpilastel kujundada kronoloogilist süsteemi. Programmis esitatud teemad on jaotatud kaheks: 1) teemad, mis asetavad käsitletava muusika konkreetsesse aega ja ruumi, ning 2) erinevate ajastute silmapaistvamad heliloojad, kelle loomingu kaudu õpitakse tundma eri ajastute muusikat. Muusikaõpetuse tundi-

deks valitakse terviktest konkreetseid lõigud ning kogu teost saab kuulata muusikaringis. Muusika arenguloo käsitlemisel on oluline tähelepanu pöörata just muusika kuulamisele ja laulmisele, mitte konspekterimisele. Üldiselt on soovitatud, et muusikaõpetuse tund peaks sisaldama kolme erinevat komponenti, milleks on: 1) laulmine, 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine ning 3) muusika kuulamine. Esitatud elemendid peavad olema omavahel tihedas seoses.

Seletuskirjast on ära jäetud konkreetsed arvud temaatilistele lauludele. Samuti on pisut muudetud õpetajatele soovitatud kirjandust. Kui varasemas dokumendis soovitati lugeda ajalehe Nõukogude Õpetaja rubriiki „Kool ja muusika“, siis nüüd on selleks Riho Pätsi ja Heino Kaljuste „Laulik I-II klassile. Käsiraamat õpetajale“ (1967, 1969).

Analüüsist saab järeldada, et aja jooksul on muusikaõpetus pürginud kvalitatiivselt kõrgemale tasemele, kuna keerulisemad teemad on toodud varasematesse klassidesse. Näiteks mürdarvuga taktimõõdu kasutamist õpitakse juba V klassis, varasemas dokumendis oli see teema VI klassis. „Meloodia“ peatükki on lisatud täpsustavalt helistik ja helilaad. Seal kirjeldatakse, et alates V klassist toimub heliastmike (helilaadide) fikseerimine helistikes, nende tundmaõppimine nii astme- kui ka tähtnimedega klaviatuuril ja noodijoonestikul. Õppesisu on sama, kuid osad tekstilõigud on ümber tõstetud ning muudetud on mingil määral ka sõnastust. Tagasi on pandud põhilauluvara klasside kaupa ning ühislauluvara on esitatud I–III, IV–VI, VII–VIII, IX–XI klassidele.

II klassi õppesisust on välja jäetud F-duuris astmeliselt laulmise märkus. IV klassis lisandub tetrahordi mõiste ning astmeridade poolitamine, VI klassis triool ja sünnkoop seoses kaheksandiktaktimõõtudega. VI klassi nõudmistest juures on täpsustavalt kirjas, et tuleb osata noodistada lihtsat kollektiivselt rütmilis-meloodiliselt analüüsitud harjutust rütmistatud astmemärkidega duuri- ja moll-helilaadis ning fikseerida see õpitud helistikes (C-duur, a-moll, G-duur, e-moll). Varasemalt olid ainult C-duur ja a-moll. Ka järgmises klassis on lisandunud konkreetsed helistikud, mida on varasemas dokumendis esitatud kahe paralleelhelistiku paari asemel nüüd kolm (C-, G-, F-duur ja vastavalt a-, e-, d-moll). Akordide temaatikas on lisatud toonika- (T), subdominant- (SD) ja dominant- (D) kolmkõladega tutvumine nii duuris kui ka mollis. IX–XI klassi materjal on põhimõtteliselt 1974. aasta keskkoolide programmi muusika arengulugu käsitleva sisu kordustrükk.

1980/81. õppeaasta algklasside programmide sisu on varasemate kordustrükkidega võrreldes mõningaid muudatusi. Enamasti on need seotud uue õppekirjandusega (Riho Pätsi ja Heino Kaljuste „Käsiraamat I ja II klassi muusikaõpetajale“ (1977) varasema „JO-LE-MI. Laulik I-II klassile. Käsiraamat õpe-

tajale“ (1969) asemel). Suuremad muudatused on seotud põhilauluvaraga, mis eelnevas dokumendis esitati I–III, IV–VI, VII–VIII ja IX–XI klasside kaupa, kuid nüüd on igale klassile eraldi välja toodud. Erinevate klasside õppesisust on ära võetud kohustuslik arv pähe õpitavat repertuaari. Kui 1978. aasta algklassidele mõeldud dokumendis on kirjas, et I klassis tuleb erilist tähelepanu pöörata rahvalaulude, eeskätt eesti rahvalaulude õppimisele, siis nüüd on sellele lisandunud rütmi- ja meloodiapillide õppimine. Muutunud on ka soovitatav repertuaar muusika kuulamiseks. II klassis on rütmi ja meloodia alalõigule lisatud viimase punktina „(lihtsate) rütmii improvisatsioonide, (rütmilis-meloodiliste) improvisatsioonide moodustamine antud tekstile“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1978; 1980a).

Samal aastal kinnitati ka „Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus“, mis enamjaolt kordab samalaadse 1976. aasta dokumendi sisu (Eesti NSV Haridusministeerium 1980b). Õppesisu erineb vaid põhilauluvaras esitatud laulude osas. Sellele järgnes kordustrukk 1984. aastal, kus õppesisu on sama, kuid muudatused seisnevad klassi lõpetajatele esitatavates nõudmistes ning III klassis ka õppesisu esitamise struktuuris. Näiteks on 1980. aastal I klassi lõpetajatelt nõutud, et nad tunneksid ära ja oskaksid kuulamise järgi iseloomustada nelja pala, 1984. aastal on aga oluliseks peetud, et I klassi lõpetaja oskaks eristada laulu, tantsu ja marssi (Eesti NSV Haridusministeerium 1980a; 1984a). Kohustuslikest astmetest on ära võetud JO-aste ning 1984. aasta muusikaõpetuse aineprogrammi on jäetud vaid SO, MI ja RA, mida on vaja tunda erinevates asetustes. II klassi õppesisu on neil aastatel (1980 ja 1984) sama, kuid hilisema dokumendi järgi ei pea II klassi lõpetajad enam kahe- ja kolmeosalisi taktimõõte viibata oskama. Struktuuriline muudatus 1984. aasta aineprogrammis on III klassi õppesisus, kus muusikaalaste teadmiste ja oskuste ning muusika kuulamise kategooriad on esitatud tabelina õppeveerandite kaupa. Lisaks sellele on esitatud mõnes mõttes kordav muusika kuulamise tabel. Viimane sisaldab õppeveeranditel esitatud teemasid ning neile sobivaid kuulamisalasid. III klassi muusika kuulamise teemad on:

I veerandil „Muusika karakteri, meeleolu muutumine pala vältel“;

II veerandil „Kuidas muusika on üles ehitatud?“;

III veerandil „Kes esitavad muusikat (lauljad ja instrumentalistid)?“;

IV veerandil „Kes esitavad muusikat (koorid ja orkestrid)?“.

Iga teema juurde on toodud muusika kuulamise repertuaar, see tähendab, et eraldi alalõiku muusika kuulamise kohta, nagu 1980. aasta dokumendis, enam pole. 1984/85. õppeaasta III klassi nõudmistest on välja jäänud neljaosalise taktimõõdu tundmine ning teemad, mis puudutavad eraldi ülesandeid rütmide kohta. Usutavasti pole siin tegemist pealiskaudsusega, vaid püüdega

muuta aineprogramm konkreetsemaks ning struktureeritumaks, vältides sisulisi kordusi erinevate teemade käsitlemisel. Õppesisu tabelina puudutab vaid III klassi ning edasi on see esitatud alalõikude kaupa nagu varasemalt. IV klassis on näha sama tendentsi nagu III klassis, mis tähendab, et ära on võetud kordava sisuga laused rütmide tundmaõppimise juures. Näiteks kui lapsed tunnevad erinevaid taktimõõte ja rütmivältusi, siis pole tarvis eraldi rõhutada, et nendes tuleb „osata ka ülesandeid“ lahendada. Aineprogrammides on öeldud, et muusikateoreetiline materjal peab olema tihedas seoses praktilise musitseerimisega. Siit võib veel kord järeldada, et muusikateoreetilise materjali osakaal on suur, kuna see on kvaliteetse laulmise teenistuses. IV klassi meloodiat käsitlevas alalõigus on „tetrachordist“ saanud „tetrakord“ ning esineb veel muid marginaalseid sõnalisi muudatusi. Sama klassi lõpetajatele esitatavates nõudmistes on parandatud 1984. aasta dokumendis sõnapaar „noodi järgi“, mis on asendatud „noodi abil“. See võib viidata muusikalise kirjaoskuse termini tähendusvälja laienemisele, mis enam ei tähista noodist laulmist, vaid hõlmab kõiki teadmisi ja oskusi, mida on vaja musitseerimisel noodi paremaks mõistmiseks (nt tempo- ja dünaamikamärgid, nootide liikumise suund noodijoonestikul, tämber jne).

1984. aasta V klassi sisust on ära võetud eeltakt ning selle äratundmine noodi ja kuulamise järgi, ära on jäetud ka kõrgendusmärk. Lisaks on eemaldatud alalõik „Muusikaalased terminid ja oskussõnad“ ning solfedžeerimist täpsustav materjal, mistõttu ei ole neid teemasid enam ka V klassi lõpetajale esitatavates nõudmistes. VI klassi muusikaalaste teadmiste ja oskuste alalõigus on võrreldes eelmiste klassidega muusikateoreetiline materjal kokkuvõtlikum. See tähendab, et näiteks meetrumi teema all on õpilane omandanud „noodi abil laulmise ja rütmide mängimise kõikides taktimõõtudes“. Meloodia alalõigus on täpsustavalt selgitatud võtmemärke (diees ja bemoll) ning nende vajadust uute helistike õppimisel. Sarnaselt V klassi õppesisule on 1984. aasta dokumendist välja jäetud näited solfedžeerimise kohta ning muusikaalased terminid ja oskussõnad. VII klassi õppesisu muusikateoreetilisest materjalist on välja jäetud heliredelite ja kolmkõlade laulmine noodijoonestikul ning täpsustav solfedžeerimiseks mõeldud materjal (ka intervallid). VIII klassi dokumendis on ilmselt teksti ladumisel tekkinud vigu ning osad tekstilõigud on sattunud ebaloomulikesse kohtadesse, kuid on näha, et õppesisu on plaanitud samaks jätta. Järgmiste klasside juures on marginaalseid muudatusi lõpetajate teadmisi puudutavates lõikudes. See tähendab, et varem eraldi punktidenäsi esitatud nõudmised on mõningatel juhtudel konkretiseeritud ühte lausesse.

1984/85. õppeaastal X klassis käsitletava muusika arenguloo õppesisu esitatakse poolaastate kaupa. I poolaastal vaadeldakse vene romantikuid (vene rahvuslik koolkond):

- 1) Mihhail Glinka (patriootilis-ajalooline ooper, ooper-muinasjutt, sümfoonia-line muusika);
- 2) „Võimas rühm“ (üldiseloomustus, Modest Mussorgski, Aleksandr Borodin, Nikolai Rimski-Korsakov);
- 3) Pjotr Tšaikovski (psühholoogiline ooper ja sümfoonia, klaverimuusika).

II poolaasta esimeseks teemaks on „Nõukogude muusika arenguetapid. Silmapaistvad esindajad: Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš, Georgi Sviridov, Aram Hatšaturjan, Dmitri Kabalevski, Tihhon Hrennikov, Rodion Štšedrin“ (viimased kolm on õppesisus esimest korda). Loetelule järgnevad seoses muusika kuulamiseks mõeldud repertuaariga lisaks varem õpitud heliloojatele veel Aleksander Aljabjev ja Aleksandr Varlamov. Muu täpsustav õppesisu 20. sajandi muusika osas puudub. See tähendab, et X klassis ei tooda nimetatud vene heliloojate kõrval eraldi välja teiste riikide ning rahvuste heliloojaid ega ka muusika kuulamiseks mõeldud repertuaari nagu 1980. aasta dokumendis. X klassi lõpetajatelt eeldatakse, et neil on ettekujutus vene muusikast 19. sajandil ning Euroopa ja Ameerika muusikast 20. sajandil. Kahjuks on õppesisu osas viimased märgitud vaid pealkirjas. Teistes klassides tehtud õppesisu muudatused kajastuvad vastavalt ka lõpetajatele seatud nõudmistes-õpitulemustes.

1982. aasta algklasside programm on õppesisu mõttes kordustrukk (Eesti NSV Haridusministeerium 1982). Muudatused puudutavad siin klassivälist muusikalist kasvatustööd, kust on seekord välja jäetud klausel, et õpetaja peab iga õppeaasta (või õppeveerandi) alguses esitama konkreetse tööplaani. Õppesisu osas on I klassi lõpetajatele esitatavatest nõudmistest ära võetud kahe- ja kolmeosalise takti viipamine ning see, et õpilased peaksid muusikat kuulates suutma ära tunda ja iseloomustada 3–4 pala. Selle asemel on nüüd lihtsalt vaja eristada laulu, tantsu ja marssi. III klassi lõpetajale esitatavate nõudmiste hulgast on välja võetud neljaosaline taktimõõt. Muusikaõpetuse programmi lõpetab alalõik „Metoodiline abimaterjal õpetajale“, mida varasemates dokumentides eraldi kategooriana polnud. Küll aga on seda mainitud mitmeid kordi õppesisus.

1984. aastal välja antud algklasside programm on sisult sama, mis sellele eelnenud (1982. aasta) programm. 1984/85. õppeaastaks mõeldud aineprogrammis on õppesisu alates III klassist esitatud tabeli kujul ning jaguneb kaheks: 1) muusikalised teadmised ja oskused, 2) muusika kuulamine. Õppesisu on jaotatud õppeveerandite kaupa ning on esitatud lakooniliselt, seega ei saa suu-remaid erinevusi näiteks rütmi, meetrumi ja helilaadi kategooriates esile tõsta.

Muusika kuulamise osast on välja võetud varasemalt eraldi alapealkirja all esitatud soovituslik repertuaar, mis on nüüd lisatud tabelisse vastava muusika-teooria teema juurde. Näiteks on I veerandil muusika kuulamise juures oluline jälgida muusika arenemist, st selle dünaamika ja tempo muutusi. Selle jaoks sobivad hästi Maurice Raveli „Boléro“, Edvard Griegi „Hommikumeeleolu“, „Mäekuninga koopas“ jne.

1986. aastal anti välja kaks erinevat algklasside programmi. Neist esimene kordab sisuliselt 1984. õppeaastal välja antud algklasside programmi, mis oli mõeldud kolmeaastase algõpetuse tsüklile (35 tundi nädalas). Teine on mõeldud nelja-aastase algõpetuse tsüklile (32 tundi nädalas). Seletuskiri on mõlemal dokumendil täpselt sama, erinevused tulevad sisse nelja-aastase ja kolmeaastase tsükli õppesisu kirjeldamisel ning nädalatundide arvus. Nelja-aastasele algõpetusele mõeldud muusikaõpetuse aineprogrammi I klassi õppesisu algab selgitustega, millised on I klassi muusikaõpetuse eesmärgid ja õppeaine komponendid (Eesti NSV Haridusministeerium 1986a; 1986b).

I klassi muusikaõpetuse programm on koostatud kommunistliku kasvatuses kui ideoloogilise lähtealuse ülesandeid ja laste ealisi iseärasusi arvestades. Oluline on, et muusikaline tegevus ärataks huvi ja armastust muusika vastu ning arendaks muusika emotsionaalset vastuvõtuvõimet, õpilaste initsiatiivi ja aktiivsust. I klassis on muusikaõpetuse koostisosadeks (ehk õppeaine komponentideks):

- 1) laulmine,
- 2) muusika kuulamine,
- 3) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine seoses muusikalise materjaliga,
- 4) rütmiline liikumine muusika saatel,
- 5) töö lastepillidega.

Nii selle kui ka mõnede varasemate aastate algklassidele mõeldud aineprogrammid on õppesisu osas detailsemad ning kirjeldavad põhjalikumalt laulmise ja hääle arendamise protsesse. Nelja-aastase algõpetuse tsükli laulmise õppesisu juures on selgitatud, et lapsi tuleb õpetada kõlapuhtalt ja ilmekalt laulma, juhtides tähelepanu õigele kehahoiakule, hääle moodustamisele ja diktsioonile. Lastele tuleb tutvustada mõisteid „helilooja“ ja „rahvalaul“ ning arendada nende loomingulisi võimeid, enesekontrolli, kuulamis- ja meeskonnatöö oskusi. Esitatakse ka põhilauluvara, millele järgneb repertuaar õppeveerandite kaupa. Muusika kuulamise alalõigus selgitatakse, et tähtis on arendada laste muusikalist mälu, silmaringi ja kuulamiskultuuri. Lisaks tuleb neid õpetada muusikat mõistma ja iseloomustama ning fantaasiat ja loomingulisi võimeid kujundama. Sarnaselt laulmise osale järgneb ka siin õppeveerandite kaupa muusika kuu-

lamiseks mõeldud repertuaar. Seejuures on iga õppeveerandi juures välja toodud eraldi teemad. Näiteks I õppeveerandi teemaks on „Loodus muusikas“, II veerandil „Muinasjutt muusikas“ ning III ja IV veerandil toetutakse „Laste mängude ja töö“ temaatikale. Muusika kuulamiseks mõeldud repertuaar on jaotatud lauludeks ja klaveripaladeks. Muusikaliste teadmiste ja oskuste all selgitatakse vanuseastmele kohaselt meetrumit, rütmi, helikõrguseid, rütmilist liikumist ja tööd lastepillidega. Viimane ainekomponent on uus, kuid rütmiline liikumine on varasemates programmides juba esinenud. Rütmilise liikumise kaudu tuleb lastele õpetada muusika iseloomule vastavat liikumist, näiteks kõnd muusika järgi, jooks, tantsusammud jne. Oluline on, et liikumist muudetakse vastavalt heliteose tempole, registritele ja dünaamikale. Peetakse silmas, et liigutused oleksid kujundlikud, täpsed ning muusikaga kooskõlas. Sellise liikumise kaudu saab arendada õpilaste fantaasiat, tähelepanu ja keskendumisvõimet. Alalõigus „Töö lastepillidega“ on selgitatud, et esmalt tuleb uusi instrumente tutvustada, seejärel õpetada õigeid mänguvõtteid ja nende dünaamilisi varjundeid. Selle kaudu saab arendada õpilaste ansamblitunnetust ning nende improviseerimise oskusi. Samuti on võimalik pillimängu kaudu õpetada ja kinnistada noodikirja (pilt noodid, piltkujutised).

II klassis on kokku 34 ainetundi ning õppesisu kirjeldamist alustatakse sarnaselt kolmeaastase algõpetuse tsükli dokumendile põhilauluvaraga, millele järgnevad lõigud „Laulmine“ ja „Hääle arendamine“. Muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamisel tutvustatakse eraldi meetrumit, rütmi, meloodiat ja muusikahariduslikke mõisteid. Struktuurilt on nelja-aastase algõpetuse tsükli aineprogramm pisut erinev, kuid õppesisu osas suuremaid muudatusi varasemaga võrreldes pole. Rõhuasetused on enamasti samad, see tähendab, et laulmisel toetutakse relatiivsele süsteemile, millele hiljem lisatakse ka absoluutne süsteem. Oluline on endiselt tervislik, kõlapuhas ja ilmikas laulmine, mis puudutaks emotsionaalselt nii õpilasi kui ka kuulajaid. Pärast muusika kuulamise ja soovitusliku repertuaari alalõike tuleb vahepealkiri „Teadmised ja oskused II klassi lõpetamisel“. III klass algab sarnaselt eelmistele põhilise lauluvaraga, misjärel käsitletakse laulmist ja hääle arendamist. Muusikaliste teadmiste ja oskuste alalõigust on välja jäetud „Muusikahariduslikke mõisteid“. IV klassi programmi kirjeldamine algab sarnaselt I, II ja III klassi õppesisule, kuid muusikaalased teadmised ja oskused ning muusika kuulamise osa on esitatud tabelina (sarnaselt kolmeaastase algõpetuse tsükli aineprogrammile).

1986. aastal anti välja ka aineprogramm pealkirjaga „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus“, mis sisuliselt on kordustrükk 1984. aasta dokumendist „Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus“. 1987. aastal anti välja sarnase pealkirjaga dokument „Üldhariduskooli programm.

Muusikaõpetus“, mis on jällegi enamjaolt kordustrükk, kuid muudatused on alates III klassist põhilauluvara repertuaaris (Eesti NSV Haridusministeerium 1987). Samuti on suurendatud kohustuslike õpitavate laulude arvu, mis on varasema 10–12 asemel nüüd 12–14 laulu. III klassi laulmise osa kirjelduses on selgitatud, et lisaks kohustuslikele lauludele tuleb harjutada *prima vista*³³ põhimõttel. Selle eelduseks on tugev noodi tundmise oskus, mis on omandatud varasema kahe aasta jooksul. Kui eelnevas dokumendis on öeldud, et selgeks on vaja õppida neli eesti rahvalaulu, kaks kaanonit ja kaks lihtsat kahehäälsset või paigutise kahehäälsusega laulu, siis nüüd on kirjas, et laulude valikul lähtutakse kalendritähtpäevadest. 1986. aasta programmis on III klassi õppesisu esitatud tabelina ning taas on kasutusele võetud alapealkirjad. Muusika kuulamiseks soovitatavate teoste nimekiri on varasemast pikem, samuti on kasvanud nõudmised III klassi lõpetajate teadmiste ja oskustele. See tähendab, et kui varem pidid õpilased peast oskama seitset laulu ja kuulamise järgi ära tunda neli pala, siis nüüd on neid vastavalt kümme ja kaheksa. Lisaks on tehtud mõningaid täpsustusi solfedžeerimise osas.

IV klassi õppesisus toimuvad suuremad muudatused, seoses sellega on õppeaasta peateemaks „Minu sünnimaa muusika“, mille juurde kuuluvad laulmiseks mõeldud materjalina eesti regilaul ja uuem rahvalaul ning eesti heliloojate laululooming. Pisut selgitatakse ka eesti rahvalaulude laulmise põhimõtteid. Selline suunamuutus on selgelt seotud poliitiliste arengutega ühiskonnas, mis lubas inimestele vabamat väljendust ühiskonnaelu puudutavatel teemadel (perestroika). „Meetrumi“ alapeatükki on koondatud ka rütmi temaatika ning juurde lisatakse paar dünaamikamärki, kuid enamasti on õppesisu sama. Teemad on jaotatud järgmiselt:

- 1) vana rahvalaul (hälli-, mängitamis-, laste-, töö-, kalendri-, marjulkäimis- ja kiigelaulud);
- 2) uuem rahvalaul;
- 3) rahvapillid (sarvepill, karjapasun, roo- ja vilepill, torupill, kannel, hiiu kannel, viiul, lõõtspill, külakapell, moldpill, rahvapilliansambel);
- 4) rahvatantsud (voor- ja sõõrtantsud; rühmatantsud, paaritantsud, imitatsioonitantsud);
- 5) Eesti muusikakultuuri areng möödunud sajandist tänaseni: rahvusliku ärkamisaja heliloojad (Aleksander Kunileid, Friedrich Saebelman, Karl August Hermann), I üldlaulupidu; esimesed elukutselised heliloojad (Rudolf Tobias, Miina Härma, Konstantin Türrpu); kontserditegevus 20. sajandi alguses ja tänapäeval (Eesti Riiklik Sümfooniaorkester, Riiklik Aka-

³³ *Prima vista* tähendab ilma eelneva ettevalmistuseta noodist lugemist.

deemiline Meeskoor, Filharmoonia Kammerkoor, Hortus Musicus, Estonia ja Vanemuise teatrid); muusikaline haridus Eesti NSV-s (Tallinna Riiklik Konservatoorium, muusikakoolid); heliloojad Artur Kapp, Mihkel Lüdig, Mart Saar, Cyrillus Kreek, Veljo Tormis, Gustav Ernesaks, Eino Tamberg, Heino Eller, Riho Päts, Jaan Rääts, Eugen Kapp.

Muusika kuulamise sissejuhatuseks on kirjutatud, et sarnaselt laulmiseks mõeldud materjalile on ka muusika kuulamiseks mõeldud teosed jäägitult seotud eesti heliloominguga – 1986. aasta aineprogrammis leidis nimekirjas ka vene heliloojaid. IV klassi õppesisu muudatused kajastuvad ka nõudmistes lõpetajatele.

Suuremad muudatused on X klassi programmi kuuluva muusika arenguloo teemades. Seal tutvustatakse II poolaastal nõukogude muusika arenguetappidele ja silmapaistvamatele heliloojatele lisaks ka 20. sajandi muusikat. Sellele eelnenud dokumendis oli esitatud vaid pealkiri, kuid nüüd on vastavalt pealkirjale täpsustatud muusika kuulamise soovituslikku repertuaari. Käsitletakse näiteks Claude Debussy, Carl Orffi, Arnold Schönbergi, Benjamin Britteni, Béla Bartóki, George Gershwini ja Igor Stravinski elu ning loomingut.

1988/89. õppeaasta algklasside aineprogramm on enamjaolt kordustrükk 1986. aasta dokumendist, kuid see kannab nüüd teistsugust pealkirja. Varasemalt oli selleks „Algklasside programmid“, nüüd aga „Algklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus“ (Eesti NSV Haridusministeerium 1988). Uuemas dokumendis on oluliselt vähendatud I klassile mõeldud põhilauluvara. See tähendab, et „Laulmise“ alt leiab vaid viis laulu. Muusika kuulamiseks mõeldud materjal on aga endiselt esitatud õppeveerandite ja teemade kaupa samas mahus. Suuremad programmi ülesehitust ja õppesisu puudutavad muudatused tulevad esile IV klassis. Struktuuri mõttes ei ole õppesisu enam esitatud tabelina ega õppeveerandite kaupa, vaid sarnaselt noorematele klassidele hoopis alalõikudena („Meetrum“, „Rütm“, „Meloodia“, „Muusika kuulamine“ ja „Soovitatav repertuaar muusika kuulamiseks“). Õppesisu osas on suurendatud kohustuslike õpitavate laulude arvu, see tähendab, et varasema 10 asemel on nüüd 12–14 laulu. Lisaks kohustuslikele lauludele õpitakse tunnis ka lühiviise (nn mudellaule), mille ülesandeks on parandada õpilaste noodist lugemise oskust. Jõukohane repertuaar valitakse vastavalt kalendritähtpäevadele. Laulmise kõige tähtsamateks eesmärkideks on kõlailu ning lauluilmekus, mitte kõlajõud. Lisaks taotletakse kõlaühtsust, intonatsioonilist puhtust, rütmilist täpsust ja selget diktsiooni. IV klassi õppesisu on muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamise osas detailsem kui samalaadses 1986. aastal välja antud dokumendis, kuid sisult sama mis kolmeaastasele algklasside tsüklile mõeldud aineprogrammis esitatu. Hoolimata muudatustest IV klassi õppesisus on

1986/87. ja 1988/89. õppeaasta nelja-aastase algõpetuse muusikaõpetuse programmis loetletud IV klassi lõpuks omandatavad teadmised ja oskused sõnasõnalt samad.

1990. aastal anti välja nelja-aastase algõpetuse programm, mis aga muusikaõpetust ja kehalist kasvatust ei sisalda ning dokumendis on öeldud, et need esitatakse eraldi aineprogrammidenä (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1990).

Seoses õppevara uuendamisega ilmus 1991. aastal muusikaõpetuse n-ö üleminekuprogramm (Eesti NSV Haridusministeerium 1991). Uus muusikaõpetuse õpik anti välja 1992. aastal ning see põhines juba uuel programmil. Suurem põhimõtteline muudatus toimus ka muusikaõpetuse eesmärgiseades. Selle kohaselt peeti oluliseks lapse toomist muusikamaailma, mille kaudu luuakse muusikakultuuriline alus isiksuse arenguks. Oluliseks sai õpilaste tundeelu rikastamine, muusikalise maitse ja hindamisoskuse kujundamine muusika kaudu. Teadlik muusika kuulamine edendab ka muusikalist kuulmist, mälu ja fantaasiat. Samuti arendatakse muusikaõpetuse kaudu õpilaste aktiivset ja emotsionaalset vastuvõtuvõimet ning esinemisostkust. Algõpetuses lähtutakse päris elu ja muusika seoste loomisest oma rahva muusikakultuuri omandamise ja väärtustamise kaudu. Kõikides kooliastmetes keskendutakse pigem praktilisele musitseerimisele, mille kaudu arendatakse õpilaste muusikalisi ja loomingulisi võimeid (Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1991).

4.4. Kokkuvõte aastatest 1940–1991

Üldhariduskooli areng Eesti NSV-s Nõukogude Liidu perioodil oli alates 1960. aastatest süsteemne ning hoolimata ideoloogilisest survest püüti siiski diplomaatilisi oskusi kasutades säilitada emakeelne ja rahvusliku suunitlusega haridus. Muusikaõpetuse säilitamine täistsükli ulatuses oli sel perioodil tähelepanuväärne saavutus, kuna üleliiduliselt lõppes muusikaõpetus VI klassiga. Aineprogrammid, milles käsitleti muusikaõpetuse spetsiifilist sisu, olid väga täpsed ja kirjeldavad ning koolides rakendamiseks kohustuslikud. Nii püüti tagada muusikaliste teadmiste ja oskuste ühtlane tase ning standard kõigis Eesti koolides õppinute kultuuripildis. Ometigi oli ametliku ideoloogia ja tegelikus koolipraktikas edastatava materjali sotsiaalne sõnum erinev. Aineprogrammid avaldati tihti kordustrukkidena ning kui palju ja täpselt muusikaõpetaja materjali edasi suutis anda, pole enam võimalik määratleda. Detailsete aineprogrammide järgi oli õpetajatel kerge oma tööplaan koostada. Koolihariduse edendamise ning aineprogrammide arendamisega tegeles pro-

fessionaalselt PTUI ning õpetajate täiendkoolitusega VÕT. Aineprogrammi-
desse lisandus sel ajal uusi kategooriaid, õppeaine komponente jms (vt lisa 3).

1980. aastate teisel poolel toimusid suuremad muudatused koolivõrgus ning eriti puudutas see õppetöö planeerimist. Valikuvabadust oli ka süva- ja valik-
ainete pakkumisel, samuti võis korraldada õppetööd kolme trimestri, mitte
nelja õppeveerandi kaupa ning katsetamisele tulid ka 40-minutilised ainetun-
nid (Lvova 2012: 543).

Lisaks koostati Eesti NSV-s sel perioodil hulgaliselt õppekirjandust ja
juhendmaterjale õpetajatele, mis samuti toetasid ühtluskooli süsteemi. Mõis-
tetavalt oli aineprogrammide reformimine ideoloogiline ning tähendas see-
tõttu ka pidevat professionaalset järelevalvet üldhariduses ning teaduslikel
uuringutel põhinevaid muudatusi. Arvestades Eesti eripära „eksperimentaalse
liiduvabariigina“, oli siin võimalus edukalt katsetada paljude pedagoogiliste
uuendustega. Tähelepanuväärne oli diferentseeritud õpetamine, mis väljendus
süvaklasside ja -koolide loomises, sh Tallinna Muusikakeskkooli asutamises
1961. aastal. Uuenduste hulgas oli eriliselt tulemuslik esteetiliste õppeainete,
sh muusikaõpetuse arendamine, millel oli ka suur ideoloogiline potentsiaal
noorte kasvatamisel. Korraldatud laulupeod, klassiväline muusikaline tegevus
ning süvaklasside loomine toetasid igakülgset rahvusliku muusikakultuuri
ja identiteedi arengut. Eesti Nõukogude perioodi muusikaõpetuse õppesisu
muudatused on tabelina esitatud lisa 3.

5. Muusikaõpetus taasiseseisvunud Eestis 1991–2024

20. augustil 1991. aastal taastati Eesti omariiklus, mida rahvusvaheliselt tunnustati ja mille järgselt Eesti sai Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (1991), Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni (2010), Euroopa Liidu (2004) ning Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni ehk NATO (2004) liikmeks. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi perioodi iseloomustab uus kultuuriline ja poliitiline õigusruum, mis tähendas suuri ümberkorraldusi kogu senises ühiskondlikus elus, sh haridussüsteemis. Selleks ajaks oli juba läbi viidud mitmeid olulisi muudatusi haridust juhtivates keskasutustes ja koolikorralduses. 1987. aastal alguse saanud valitsuse reformimise käigus moodustati Eesti NSV Riiklik Hariduskomitee. Paar aastat hiljem, 21. detsembril 1989 muudeti ENSV Riiklik Hariduskomitee ENSV Haridusministeeriumiks ning 1990. aastal pandi paika selle täpsem struktuur. Sama aasta (1990) 2. veebruaril võttis Eesti NSV kõigi tasandite rahvasaadikute täiskogu vastu deklaratsiooni Eesti riikliku iseseisvuse küsimuses, misjärel tehti NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressile ettepanek alustada läbirääkimisi Eesti iseseisvuse taastamiseks (Uuet 2018: 357, 371).

1989. aasta 12. mail Tallinnas toimunud hariduse ja kultuuri foorumil moodustati 70-liikmeline Eesti Haridusnõukogu ja tegevust alustas kolm töörühma: hariduspoliitika ja seadus, haridusinfo ja alternatiivharidus. Samal aastal sai uue nime enamik suuremate linnade üldhariduskoole, mis varem olid kandnud lihtsalt numbreid, ning üheksaklassilised koolid muudeti keskkoolideks. 1989. aasta juunis reorganiseeriti VÕT Eesti Hariduse Arenduskeskuseks (EHA), mais 1991 lõpetati PTUI tegevus (Uuet 2018: 363–365, 377).

Nõukogude perioodi lõpuaastatel toimus vägivallatu iseseisvusliikumine ning selle raames korraldati mitmeid isamaalisust väljendavaid üritusi (näiteks Eestimaa Laul 1988, Balti kett 1989 jm). Laulmises leiti võimalus väljendada rahva vabadustahet ja ühtsust, mis oli muu hulgas ka turvaline viis seni kehtinud riigikorra suhtes oma rahulolematust näidata. Isamaaliste laulude ühiselt laulmine tõstis eestlaste rahvuslikku eneseteadvust veelgi ning tugevdas usku iseseisvumise taastamise võimalikkusse. See viis Eesti Vabariigi taasiseseisvumiseni 20. augustil 1991. aastal, mis leidis kiiresti rahvusvahelist tunnustamist.

5.1. Rahvusvahelistunud muusikaõpetus globaliseerunud maailmas

Taasiseseisvunud Eestis on peetud oluliseks, et eri haridusastmete õppekavade koostamisel ja rakendamisel arvestataks muutunud konteksti. Juba mõni aasta enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumist (1989–1990) koostati Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudis (PTUI) esimene õppekavade arendamise kava, mida siiski ei rakendatud, ning 1991. aasta mais lõpetas instituut tegevuse. Osa PTUI teadlastest asus tööle ülikoolides ja Riigi Kooliametis või läks pensionile. Oma riigi taastamine tõi mõnes mõttes kaasa ka eitamiskultuuri, mille kohaselt oli hariduselus vaja loobuda kõigest varasemast, mis Nõukogude ajal kehtis, see tähendas, et Eesti haridust hakati deideologiseerima või pigem desovetiseerima (Tinn 2020: 165). Revolutsioonilised muutused ühiskonnas toovad alati kaasa loobumise seni toiminud ja kehtinud normidest. Rutakate ja väheargumenteeritud poliitiliste otsustuste eest hoiatas ka president Lennart Meri 1995. aasta intervjuus, öeldes: „Presidendina on mul ainult üks ideoloogia: haridus. Eesti rahvusliku julgeoleku kõige suurem oht ei ole mitte relvastatud kallaletung mingisuguse kolmanda riigi poolt, vaid omaenda maavillane, harimatu poliitik“ (Pohl 1995: 2).

Juba 1988. aastal muudeti kohalikud haridusosakonnad hariduskoondisteks ning neile anti ka õigus kohalike koolide töö korraldamiseks. 1988/89. õppeaastal hakkas kehtima eesti õppekeelela üldhariduskoolides klasside numeratsioon I–XII klassini, varasema I–XI klassi asemel (vene õppekeelela koolid jäid endiselt üheteistklassiliseks). Sellises tsüklis nimetati algastmeks I–IV klassi, keskastmeks V–IX klassi ning keskkooliks X–XII klassi (Uuet 2018: 359). Järgmisel, st 1989/90. õppeaastal läksid kõik eesti koolid üle uuele õppeplaanile ning kooli võisid lapsevanema avalduse alusel astuda ka kuueaastased lapsed.

1990/91. õppeaastal avati palju uusi haridusasutusi: näiteks gümnaasiume³⁴ ning uue koolitüübina alternatiivkooli³⁵ (Eksta 2012b: 452). Üldhariduskoolide õppesisus muudeti sõjalise algõpetuse aine nimetust (kodu- ja riigikaitse) ning peeti oluliseks õppeaineid, mis on Eesti-kesksed ning orienteeritud rahvusliku kultuuri arengule (Eksta 2012b: 452). Omavalitsused said enda juhtimise alla kohalikud kutse- ja üldhariduskoolid ning esmakordselt tekkisid erakoolid ja erakõrgkoolid (Uuet 2018: 371).

³⁴ Sel ajal nimetati paljud keskkoolid ümber gümnaasiumideks, kuigi sellekohast seadust veel polnud. Gümnaasiumid sätestati koolitüübina 1993. aasta põhikooli ja gümnaasiumi seaduses (PGS).

³⁵ Alternatiivkoolides pakuti võimalust õppida traditsioonilisest koolist ja pedagoogikast erineva koolikorralduse ja metoodika alusel (näiteks Steiner-koolid, kus õppetöö oli korraldatud nn epohhidenä).

Kuna järjest olulisemaks sai aktiivne välissuhete loomine ja arendamine, muutus võõrkeelte õppimine koolides varasemast veelgi tähtsamaks. Olulised muudatused puudutasid ka keelepoliitikat ning eesti keel kuulutati keelesaadusega taas riigikeeleks (Eesti NSV Keeleseadus 1990). Eesti koolides vähendati vene keele tundide arvu ning nii osutus võimalikuks suurendada saksa või inglise keele tundide mahtu (Uuet 2018: 372, 375). 1992. aastal muudeti vene õppekeelega koolid Eestis haridusseaduse alusel samuti 12-klassiliseks, mida võib pidada ühtse haridussüsteemi loomise esimeseks sammuks taasiseseisvunud Eesti Vabariigis.

Hariduselu korraldamiseks jõuti suhteliselt kiiresti vastu võtta vajalikud seadused. 1992. aastal võeti vastu Eesti Vabariigi haridusseadus, milles on sõnastatud hariduse mõiste, selle eesmärk ning tasemed (Eesti Vabariigi haridusseadus 1992). Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus võeti vastu 1993. aastal, see sätestas üldhariduskoolide töö korralduse ning sellele vastavalt hakati koostama riiklikke õppekavu tervikdokumentidena (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus 1993).

Õppesisu ja õppekavade uuendamisega alustati Eestis juba enne iseseisvuse taastamist. Nende arendamisega tegeles PTUI, kes kaasas arendustegevusse õpetajate koolitajaid, haridusametnikke ning tegevõpetajaid (Savik jt 1990: 6). Taasiseseisvunud Eestis on hariduse juhtimist ja selle struktuure korduvalt muudetud. Pärast Eesti Hariduse Arenduskeskuse sulgemist tegeles üld- ja kutseharidusega Riigi Kooliamet (loodud 1993). Ilmselt ei toiminud selline juhtimisstruktuur ootuspäraselt ning kultuuri- ja haridusministeeriumi lahutamise tulemusena Riigi Kooliamet suleti. Pideva hariduse juhtimisstruktuuride ümberkorraldamise tõttu jõuti esimese riikliku õppekavani alles 1996. aastal, dokument kandis pealkirja „Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava“.

Vastavalt 1993. aasta PGS-ile oli üldharidus jagatud kohustuslikuks üheksa-klassiliseks põhihariduseks ja sellele järgnevas kolmeklassiliseks gümnaasiumiks. Riiklikult määrati kohustuslikud ainekavad ning kooli õppekavaga sai neid koolispetsiifikat arvestades täiendada, mis tähendas, et koolil oli võimalik sinna lisada valik- ja vabaaineid. Vastav materjal nn lisaõppeainetega ilmus 1997. aastal (Uuet 2018: 384).

1996. aastal loodi haridusministeerium, mis alates 2003. aastast kannab nime Haridus- ja Teadusministeerium (Eksta 2012c: 549). 2000. aastal loodi Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, mille üheks tööülesandeks oli riiklike õppekavade arendamine (Eksta 2012c: 552).

1996. aastal vastu võetud Eesti põhi- ja keskhariduse riiklikku õppekava hakati rakendama 1997. aastal kõikides eesti õppekeelega koolides I, IV, VII ja X klassis. Sellest järgmisel aastal toimus üleminek II, V, VIII ja XI klassis.

1996. aastal vastu võetud riiklik õppekava oli lõplikult rakendunud 1999/2000. õppeaastaks (Eksta 2012c: 551). Riiklikus õppekavas esitatud muusikaõpetuse ainekava on struktuurilt üles ehitatud eraldi õppeaine komponentidena, millel põhineb ka käesoleva uurimuse õppesisu analüüs peatükis 5.3.

2005.–2007. aastal kutsuti kokku töörühm õpetajatest ja ülikoolide õppejõududest, kes hakkasid ainetöörühmades ainekavasid arendama. Põhiline arendustegevus toimus Riiklikus Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuses. Aruteludesse oli kaasatud ka suur hulk teisi õpetajaid, koolijuhte ja ülikoolide õppejõude ning nende koostööl valmis mahukas kogumik „Riiklike õppekavade materjal“ (2006). See sisaldas nii alushariduse õppekava kui ka põhikooli ja gümnaasiumi õppekavade üldosi ning ainekavasid. Enne lõppversioonide kinnitamist saadeti koolidesse kogumikud koos tagasisideküsimustikega, kuid valitsuse vahetuse tõttu jäi see tegevus pooleli (Läänemets 2021: 38).

Kogu iseseisvuse taastamise järgse perioodi on Eesti osalenud erinevates rahvusvahelistes projektides. Suurimat mõju on avaldanud OECD, mille juhendmaterjale on kasutatud õppekavade arendusel ja hariduspoliitika kujundamisel, eelkõige pädevuste rakendamisel õppe-eesmärgidena (Rychen, Salganik 2003: 43). Need on riikliku õppekava üldosasse esimest korda lisatud 2002. aastal (Eesti Vabariigi Valitsus 2002). 2002. aasta riiklik õppekava kannab varasemast erinevat pealkirja „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“ ning seda on korrigeeritud vastavalt üldaktsepteeritud terminoloogiale.

Rahvusvahelist kogemust võimaldavad nii õpilastele kui ka õpetajatele vahetus- ja koolitusprogrammid (ERASMUS, ERASMUS+) ning muusikaolümpiaadid. Tähelepanuväärne on, et esimene rahvusvaheline muusikaolümpiaad toimus Eestis Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Muusikaõpetajate Liidu ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia koostöös 2014. aastal, samuti võõrustati siin teiste riikide osalejaid 2018. aastal. ISME (International Society for Music in Schools) ja EAS-i (European Association for Music in Schools) konverents koos tudengitele mõeldud foorumiga toimus Eestis 2009. aastal ning 2024. aastal võõrustas Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia ISME eelkonverentsi. Seega on Eesti olnud aktiivne panustaja rahvusvahelise muusikahariduse arendamisel ning samuti näitab see professionaalset huvi siinse muusikaõpetuse süsteemi vastu.

Esimestele taasiseseisvunud Eesti õppekavadele on ette heidetud eri haridusastmete vähest omavahelist sidusust, liigselt koormatud ainekavu ning nende puudulikku lõimitust (Eksta 2012c: 552). Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis tehti põhikooli ja gümnaasiumi puudutavates seadusaktides palju muudatusi, mille tulemusena jõuti lõpuks ka uue põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse koostamiseni (PGS), mis võeti vastu 9. juunil 2010 (Põhikooli- ja gümnaasiumi-

miseadus 2010). Suurim muudatus, mille uus PGS sätestas, oli põhikooli lahutamine gümnaasiumist eraldi koolitüübina. Teine suurem muudatus puudutas koolivõrgu ümberkorraldamist, mis oli tingitud õpilaste arvu vähenemisest kogu riigis (Eksta 2012c: 547). Selle tulemusel hakkas järk-järgult vähenema üldhariduskoolide arv Eesti eri piirkondades.

2009. aastal avati Haridus- ja Teadusministeeriumi juures õppekava talitus, mis koordineeris riiklike õppekavade arendustööd (Eksta 2012c: 552). Kuna PGS-i 2010. aastal muudeti, siis tuli uuesti kinnitada ka riiklikud õppekavad. 2011. aastal anti uus õppekava välja kahe eraldi dokumendina, millest esimene oli mõeldud põhikoolile ja teine gümnaasiumile. Mõlemas on varasemast selgemalt sõnastatud õpitulemused ja vähendatud õppeainete mahtu (Eksta 2012d: 604). Õppekava lisadena esitatakse ainevaldkondade kavad, kus muusikaõpetus koos kunstiõpetusega kuulub ainevaldkonda „Kunstiained“ ehk lisasse 6 (Põhikooli riiklik õppekava 2011, vt Eesti Vabariigi Valitsus 2011a; Gümnaasiumi riiklik õppekava 2011, vt Eesti Vabariigi Valitsus 2011b). 2011. aasta gümnaasiumi riiklikus õppekavas on lisaks konkreetsematele õpieesmärkidele ning ainemahu vähendamisele suurendatud valikuvabadust gümnaasiumiõpilastele, mis väljendus järjepidevalt uute valikkursuste pakkumises (Eksta 2012d: 604–605). Põhialustena on rõhutatud erinevate pädevuste tähendust ja osakaalu õppekavade koostamisel. Lisaks varasemalt rakendatud OECD pädevustele võeti nüüd arvesse ka Euroopa Nõukogu sätestatud pädevusi (*key competencies*) aastatest 2006 ja 2018 (Key Competences 2007; 2019).

Tänapäeva maailmas on oluline, et riiklikud õppekavad oleksid ajakohased. See eeldab nende pidevat kaasajastamist vastavalt haridusnõudlusele ja muutunud õppijatele ning kasutatavatele õppekeskkondadele. Seetõttu kuulutas Haridus- ja Teadusministeerium 28. augusti 2014. aasta seletuskirjaga riiklike õppekavade arenduse pidevaks, mis tähendab vajaduspõhiseid muudatusi, mille eesmärgiks on laiendada koolide ja aineõpetajate autonoomiat oma tegevuste korraldamisel. Selle kohaselt konkretiseeris Haridus- ja Teadusministeerium õppekavaarenduse vastavalt muutuvale ülesandele kaasajastada õppekavasid, arvestades nii kohalikku haridusnõudlust kui ka rahvusvahelisi arenguid (Seletuskiri Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määruse nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“ ja Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määruse nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ muutmise kohta, 28.08.2014).

Lisaks sellele on pideva õppekavade muutmise käigus kaduma läinud konkreetsus erinevate õppekavadega seotud mõistete osas (Erss 2020: 56). Maria Erssi (2020) läbi viidud koolijuhtide ja õpetajate seisukohti analüüsiv uurimus uue riikliku õppekava koolirakenduslikkuse kohta on avaldatud TLÜ kogumikus „Haridusmõte“ ning kannab pealkirja „Eesti taasiseseisvumisjärgne

õppekavaarendus euroopaliku didaktika ja angloameerika *curriculum*’i risttuules“. Küsitlus on läbi viidud kümnes Eesti koolis ning põhisõnumina kõlab, et riiklik õppekava ei kõnele koolijuhtide ja õpetajate ehk riiklike õppekavade rakendajatega arusaadavas keeles. Vaatamata väiksele valimile annab uuring märku muutuste läbimõtlematusest ja teatud mõttes võimaliku koolikultuuri katkestuse ohust.

7. märtsil 2023. aastal toimunud õppekavade ajakohastamise infopäeval selgitati senist õppekava arendustegevuse protsessi. Sealse informatsiooni kohaselt sõnastati 2016. aastal lähteülesanded, mille alusel 2018. aastal ekspertühmad uued õpitulemused koostasid. Sellele protsessile järgnes õpitulemuste katsetamine 2019/20. õppeaastal. Ükskõik milliste eeldatavate õpitulemuste katsetamine tundub olevat komplitseeritud tegevus, kuna õppetsükli läbimata ei saa tulemusi hinnata. Seega ei ole võimalik täpselt aru saada, millised olid konkreetse katsetamise protsess ja tulemused, mille põhjal võinuks arendustegevusega jätkata. Samuti on õppekava rakendusprojektis HTM-i kodulehel kirjeldatud õpitulemused kooliastmete kaupa (I–III klass, IV–VI klass, VII–IX klass ja gümnaasiumi I–III kursus), mistõttu tundub ebaloogiline, et kolme aasta peale soovitud õpitulemusi oleks võimalik ühe aastaga katsetada. Lisaks selgub infotunni materjalist, et õpitulemuste katsetamisel küsiti tagasisidet ka õpilaste ülekoormatuse kohta. Jääb ebaselgeks, mida täpsemalt katsetati ja testiti (Haridus- ja Teadusministeerium 2023a).

2021. aastal otsustati neli aastat kestnud töö lõpuni viia ning algasid ettevalmistused õppekava määruse muutmiseks. Õppekavade ajakohastamise määrus võeti vastu 23. veebruaril 2023 (Vabariigi Valitsuse määruste muutmine, RT I, 08.03.2023) ning uus riiklik õppekava rakendus 1. septembril 2024 (Eesti Vabariigi Valitsus 2024a; 2024b). HTM-i õppekava materjalide veebis avaldatud (<https://projektid.edu.ee/display/OKMV>, vaadatud 13.01.2025) sissejuhatuses on selgitatud, et suurima muudatusena on kaotatud ainekavades õppesisu detailne kirjeldus, mis annab koolidele suurema autonoomsuse oma koolis õppe korraldamiseks. Oma kooli eripära arvestades kirjeldatakse õppesisu kooli õppekavas. Muusika ainekava rakendusdokument on soovituslik ning annab ministeeriumi andmeil vaid ühe võimaliku tee muusikaõpetuse õppeprotsessi ülesehitamiseks. Materjal pakub õpetajatele ideid õppesisu valikuteks, praktilisteks töödeks, töökavade ja kooli õppekava koostamiseks, ent soovitude järgimine pole kohustuslik. Kogenud muusikaõpetajale võimaldab suurem autonoomia ja loominguline vabadus kindlasti uusi loovaid lahendusi. Alustavale õpetajale oleks konkreetne klasside kaupa esitatud õppesisu aga äärmiselt vajalik oma töö korraldamiseks. Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, hoiakud ja oskused ning õpitulemused on esitatud kooliastmete kaupa.

Õpitulemused on esitatud ka igale klassile eraldi, samuti on esitatud „soovituslik õppesisu“ I ja II kooliastmes ning III kooliastmes on kirjeldatud „õppesisu“. Soovitusi pole kellelgi kohustuslik jälgida ning seega on õpetajatel võimalus õppesisu kooliastmeti erinevas järjestuses õpetada. Lähtuvalt kohalikest tingimustest tähtsustub üha enam variõppekava.

Taasiseseisvunud Eesti kooli muusikaõpetust toetab endiselt nn variõppekava, milles väljendub ühiskonna suhtumine muusikasse kui kultuuri- ja identiteediloomes olulisse valdkonda. Toimunud on üldlaulu- ja tantsupeod (1990, 1994, 1999, 2004, 2009, 2014, 2019, 2025), noorte laulu- ja tantsupeod (1993, 1997, 2002, 2007, 2011, 2017, 2023) ning toetavate organisatsioonidena tegutsevad ainealaste liitadena Eesti Muusikaõpetajate Liit (1990), Eesti Muusikakoolide Liit (1993) ja Eesti Kooriühing (alates 1993, eelkäija Eesti Lauljate Liit 1921). Muusikaõpetuse toetamiseks on loodud Riho Pätsi ja Heino Kaljuste fondid, mille abil tunnustatakse muusikaõpetuse arendajaid, muusikaõpetajaid ning muusikapedagoogika tudengeid. Lisaks korraldatakse erinevaid laulukonkursse, nagu Alo Mattiiseni muusikapäevad Jõgeval (alates 1997), „Solistica“ (alates 2013), „Lauluragin“ (alates 2014) ning muusikaolümpiaadid (alates 2002) iga kahe aasta järel.

Kuigi muusika süvaklasside arv koolides on vähenenud, töötavad endiselt laste muusika- ja huvikoolid ning -stuudiod. Eestis on professionaalne muusikaharidus kättesaadav kõikides vanuseastmetes alates lasteaiast kuni kõrgkoolini. Tähelepanuväärne on uue õppekeskkonna loomine Muusika- ja Balletikoolis (MUBA), mis avati integreeritud õppeasutusena 2022. aastal. Aastakümneid oodatud Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia juurdeehitis tiptasemel kontserdikeskusena avati 2019. aasta 28. septembril, mil Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia tähistas oma sajandat juubelit. Märkimist väärib asjaolu, et esimene eesti keeles õppetööd alustanud kõrgkool on just Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia (Tallinna Konservatoorium), mis alustas õppetööga 28. septembril 1919.

5.2. Eesmärgiseade muusikaõpetuses

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis välja antud õppekavad on neile eelnenud dokumentidest erineva struktuuriga. Esimene riiklik õppekava koos ainekavadega anti välja 1996. aastal ning see kannab nime „Eesti põhi- ja keskhariduse riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi Valitsus 1996). 1996. aastal koosnes riiklik õppekava üldosast, mille juurde kuuluvad lisadena 15 erineva õppeaine ainekavad. Muusikaõpetust puudutav esitatakse õppekava lisas 10, mis koosneb

eraldi põhikoolile ja gümnaasiumile mõeldud ainekavast. Eesmärgiseades on rõhutatud, et põhikooli muusikaõpetuse kaudu soovitakse arendada õpilaste aktiivset musitseerimist, loomulikku ning pingevara laulmist, muusikalist kirjaoskust ja kuulamiskogemust. Samuti rikastatakse muusikaelamuste kaudu õpilaste tundeelu ning kujundatakse muusikalist maitset. Muusikaõpetuse komponentidena on välja toodud laulmine, muusika kuulamine, rütmiline liikumine, mäng lihtsamatel lastepillidel, improvisatsioon ning hääle- ja muusikaalaste teadmiste-oskuste omandamine. Pillimäng ja improvisatsioon on muusikaõpetuse ainekavas esitatud esmakordselt eraldi õppeaine komponentidena (Kaja 2024: 190), kuigi vihjeid rütmipillide ning omaloomingu kohta oli juba Nõukogude perioodil esitatud aineprogrammides.

1996. aasta riikliku õppekava gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekava eesmärkideks on seatud, et õpilased rakendaksid juba varem omandatud muusikalisi teadmisi ja oskusi musitseerimisel. Põhikooli muusikaõpetuses saadud teadmisi tuleb rakendada uute laulude õppimisel, muusikaajaloo käsitlemisel ning muusika analüüsimisel. Samuti on gümnaasiumi muusikaõpetuses tähtis, et õpilased laulaksid pingevaralt ning loomulikult. Täpsustusena on nüüd lisatud ka pehme kõla ja selge diktsiooni omandamine. Gümnaasiumis on õppeeesmärkide hulka lisandunud erinevate ajastute muusikastiilides, -vormides ja -žanrites orienteerumine ning olulisemate heliloojate loomingu tundmine. Samuti on muusikaõpetuse kaudu võimalik arendada õpilaste iseseisva töö oskusi ning õppekäikude korraldamisega kasvatada haritud ja teadlikku kontserdipublikut. Nii põhikoolis kui ka gümnaasiumi astmes on oluliseks peetud muusikaõpetuse kaudu inimeste tundeelu rikastamist (Kaja 2024: 190).

Pärast 1996. aastal ilmunud riiklikku õppekava kinnitati 2002. aastal „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi Valitsus 2002). Võrreldes sellele eelnenud dokumendiga on täpsustatud pealkirja ning sisukorras esitatakse 21 õppeaine ainekavad. Tegemist on uue üldosaga, kus eesmärgiseade põhineb nüüd enamasti pädevustel (kultuuri- ja väärtuspädevus; sotsiaalne ja kodanikupädevus; enesemääratluspädevus; õpipädevus; suhtluspädevus; matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus; ettevõtlikkuspädevus; digipädevus), õppe sisulisi muudatusi on suhteliselt vähe. Muusikaõpetust käsitlev ainekava jaotatakse:

- 1) üldalused,
- 2) muusika ainekava I–III klassile,
- 3) muusika ainekava IV–VI klassile,
- 4) ainekava VII–IX klassile,
- 5) muusika ainekava gümnaasiumile.

Üldalustes kirjeldatakse põhjalikult muusikaõpetuse olemust, mis hõlmab nii põhikooli kui ka gümnaasiumi astet. Tähtsaks on peetud muusikaõpetuse kaudu rahvuslike kultuuritraditsioonide säilitamist ning nende edasikandmist. Viimaste hulgas on äärmiselt olulised koorilaulu traditsioon ja pillimäng, millele lisandub kaasaja muusika tutvustamine. Uue eesmärgina peetakse tähtsaks tervikliku maailmapildi kujundamist ning muusikakultuurilise aluse loomist, mille kaudu tähtsustatakse tasakaalustatud isiksuse arengut. Sarnaselt 1996. aastal esitatud ainekava eesmärkidele on esiplaanil õpilaste tundeelu rikastamine (Kaja 2024: 191).

Põhikooli muusikaõpetuses esitatud õppe-eesmärkidega taotletakse 2002. aasta ainekavas aktiivse musitseerimise kaudu muusikalise kirjaoskuse põhialuste omandamist. Põhjalik õppetegevuste kirjeldus rõhutab ühiselt ja kooris laulmise tähtsust kõigis vanuseastmetes. Eraldi on välja toodud õpilaste algatus- ja improvisatsioonivõime, katsetamisjulguse ning vokaalse võimekuse arendamine laulmise, rütmilise tegevuse ning pillimängu kaudu. Tähtis on muusikalise mõtlemise, analüüsivõime ja eneseväljendusoskuse arendamine ning muusikaliste väljendusvahendite kasutamine praktilisel musitseerimisel. Viimased võimaldavad muusikale oma arvamust põhjendades ka hinnangut anda (Eesti Vabariigi Valitsus 2002).

Gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekava üldalustes on lisaks musitseerimisele tähtis roll ka muusikaajalool. Erinevate stiilide, kõlastruktuuride ja vormide mitmekesisus on lõimitud tähtsamate ajaloosündmuste, kunsti, kirjanduse ning üldise kultuuri arengulooga. Kujundatakse arusaam muusikast kui rahvaste vahelisest suhtluskeelest ja õpitakse järjepanu tundma ning väärtustama eesti ja maailma muusikapärandit.

Gümnaasiumis rakendab õpilane varem omandatud teadmisi ja oskusi ühistes muusikalistes tegevustes ning nende analüüsimisel. Oluliseks peetakse tundeelu rikastamist muusikaliste elamuste kaudu, mille tarbeks korraldatakse ning külastatakse muusikalisi lavastusi ja kontserte. Viimase pinnalt tekib õpilastel kogemus, mille alusel õpitakse kriitiliselt ja valivalt kuulama ning kuuldut argumenteeritult analüüsima. Lisaks taotletakse gümnaasiumi muusikaõpetusega, et muusikat osatakse nii indiviidi kui ka ühiskonna tasandil kultuuriväärtuslikult hinnata ja seega kujundatakse terviklik kultuuripilt (Kaja 2024: 191).

2011. aastal rakendusid eraldi dokumentidena: 1) „Põhikooli riiklik õppekava“ ja 2) „Gümnaasiumi riiklik õppekava“. Nende õppekavade lisadena on esitatud ainevaldkondade kavad: muusikaõpetus kuulub koos kunstiõpetusega kunstiainete valdkonda, mille ainekavad on ära toodud mõlema dokumendi lisas 6 (Eesti Vabariigi Valitsus 2011a; 2011b).

Varasematele dokumentidele sarnaselt peetakse ka 2011. aasta muusikaõpetuse kasvatus- ja õppe-eesmärgidena oluliseks, et õpilased tunnevad muusikast rõõmu ning tunnetavad, teadvustavad ja arendavad musitseerimise kaudu oma võimeid. Tähtis on, et nad tunneksid muusika kui kunstiiligi vastu huvi ning kujundaksid oma esteetilist maitset. Lisaks õpitakse end muusikaliste tegevuste kaudu loovalt väljendama ja muusikat väärtustama nii kultuuri kui ka igapäevase elu rikastajana. Põhikooli lõpuks tunnevad, hoiavad, mõistavad ja austavad õpilased erinevaid rahvuskultuure ja nende muusikat. Nad hindavad Eesti (ka paikkonna) tuntumaid heliloojaid ja interpreete, on teadlikud oma riigi traditsioonidest ja osalevad laulupidude edasikandmise protsessis. Erinevalt varasematest taasiseseisvunud Eesti perioodi õppekavadest tuuakse sisse autorsuse olulisus, infotehnoloogia ja meedia loodud keskkonnad ning nende kasutamine (Kaja 2024: 192).

2011. aastal välja antud põhikooli riiklikus õppekavas on ainespetsiifikat ning õpilaste eakohasuse printsiipi arvestades sätestatud erinevate vanuseastmete õppe- ja kasvatusesmärgid. Eraldi on esitatud esimese (I–III klass), teise (IV–VI klass) ja kolmanda (VII–IX klass) kooliastme õppe- ning kasvatusesmärgid.

Sama aasta gümnaasiumi riikliku õppekava muusikaõpetuse ainekava avardunud eesmärkidega taotletakse, et õpilased suudavad mõtestada, mõjutada ning kujundada ümbritsevat maailma, hinnata koostööd kaaslastega ning teadvustada muusika olulisust suhtlemises. Lõpetajad mõistavad muusika rolli inimkultuuris ning teadvustavad endid rahvakultuuri edasikandjatena. Lisaks tunnevad gümnaasiumi lõpetajad intellektuaalse omandiga kaasnevaid õigusi ning kohustusi ja kasutavad viimastest tulenevalt ka nüüdisaegseid infotehnoloogiavahendeid. Lisaks ollakse kursis muusikapedagoogika, heliloomingu, interpretatsiooni ning muusikavaldkonnaga seotud elukutsete ja muusika erialade kõrgtasemel õppimisega (Kaja 2024: 192).

2014. aastast alates kuulutati riiklike õppekavade arendus ministeeriumi tasandil pidevaks. Praktikas tähendab see vajaduspõhiseid muudatusi õppekava dokumentides (Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määruse nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“ ja Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määruse nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ muutmise kohta, 28.08.2014). Viimase kaudu soovitakse laiendada koolide ja aineõpetajate autonoomiat õppeprotsessi korraldamisel. Viimastel aastatel on toimunud riiklike õppekavade ajakohastamine ning muudatustele vastav määrus võeti vastu 23. veebruaril 2023 (Vabariigi Valitsuse määruste muutmine, RT I, 08.03.2023).

Taasiseseisvunud Eesti perioodi analüüsi osutus võimalikuks rikastada ainespetsialistidega läbi viidud süvaintervjuudega, mis kinnitavad muusika-

õpetuse olulist rolli isiksuse arengus ja individuaalsete identiteetide kujunemises sotsialiseerumisprotsessis. Intervjuudest selgub, et õpetajad on teadlikud ja mõistavad muusikaõpetuse tähendust inimese aju arengus ja mõtlemise kujunemisel.

Et see lihtsalt rikastab inimest ja me ei tohi seda võimalust mööda lasta koolieelsest east peale, et see rikastab ju tundemaailma. Samas annab talle teadmisi, õpetab mõtlema. Sotsiaalseid oskuseid omandama sellisel[t], mitte märgatavalt sundsunniviisiliselt, see kõik tuleb sellega seoses. (C4)

Oma instrument on kõigil olemas ja selle laulmise toeks on kõik muud võimalused, kõige tähtsam on elusmusitseerimine. Me ju teame, et aju-tegevus on seotud musitseerimisega. (C1)

Respondendid on intervjuudes igati kinnitanud, kui oluline on muusikaõpetuse roll laulupidude traditsiooni ja selle järjepidevuse juures.

Et minu meelest kõige olulisem on nagu säilitada seda traditsiooni, sest väga lihtne on midagi lõhkuda ja midagi kinni panna või midagi ära lõpetada, aga väga keeruline on hakata siis seda taas üles ehitama. /.../ toimub nagu kultuurikatkestus, seda on väga keeruline korvata. See võiks olla see tarkus minu meelest, et igal juhul püüda säilitada seda, mis meil on, sest see on erilise väärtusega. Ega siis nüüd ilmaasjata ei ole Balti riikide laulupidude traditsioon kantud UNESCO maailmapärandisse. (C3)

Oma riigi taastanud Eestis on muusikaõpetuse eesmärgiseade pidevalt avardunud, mis eeldab ka õppesisu rikastamist vastavalt uutele õppekeskkondadele ning tehnoloogilistele võimalustele. Tulevikku vaatav, rahvusvahelisi trende kriitiliselt mõtestav ning oma kultuuri sobituv riiklik õppekava on aluseks jätkusuutlikule omariiklusele.

5.3. Õppesisu analüüs

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis kinnitati esimene terviklik riiklik õppekava koos ainekavadega aastal 1996 ning see kandis pealkirja „Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi Valitsus 1996). Sellele eelnes 1991. aastal endiselt veel aineprogrammi formaadis „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass“. Kuigi viimane oli veel n-ö Nõukogude süsteemi järgi üles ehitatud, oli selle kinnitanud juba Eesti Vabariigi Haridusministeerium.

Taasiseseisvunud Eesti perioodi muusikaõpetuse ainekavades esitatakse õppesisu kolme kooliastme kaupa (I–III klassini, IV–VI klassini, VII–IX klassini). Võrreldes Nõukogude perioodi muusikaõpetuse aineprogrammidega, kus õppesisu esitati eraldi klasside kaupa, on muutunud dokumentide struktuur ning õppesisu on esitatud kompaktsemalt. Koolirakenduslikult tähendab see koolidele ja õpetajatele suuremaid võimalusi õppesisu jaotada ja järjestada, lähtuvalt oma õpilastest jm tingimustest. Dokumendi sisesejuhatuses esitatakse muusikaõpetuse komponendid, mis on taasiseseisvunud Eesti perioodil mõnevõrra muutunud: mõned ainekomponendid on omavahel ühendatud või on muudetud/täpsustatud nimetusi, kuid üldjoontes on õppesisu jäänud samaks.

1991. aasta „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass“

1991. aastal andis Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi Eesti Õppekirjanduse Keskus välja „Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass“, mille koostas Lea Kaljusaar. Tegemist on üleminekuprogrammiga, mille kohaselt asendatakse koolides seni kehtinud programmid ja õppekirjandus uutega. Dokumendis öeldakse, et I–IV klassi programm sobib kasutamiseks kõikidele, kuid V–XII klassile on esitatud kaks varianti, mille vahel muusikaõpetaja valida saab. V–XII klassile mõeldud uue programmi koostasid Anu Tõrs, Kadi Sibul ja Hele-Mall Järv ning X–XII klassi osa Eve Karp.

Sissejuhatuses selgitatakse, et muusikaõpetuse eesmärk on tuua lapsed muusikamaailma ja neid igakülgselt muusika kaudu arendada. See hõlmab ka tundemaailma rikastamist, muusikalise maitse ja hindamisoskuse kujundamist, mis loob aluse muusikakultuuri mõistmiseks. Rõhutatakse emotsionaalset vastuvõtuvõimet, esinemisoskuse, kuulamise, kujutlusvõime, mälu, fantaasia, liikumiskoordinatsiooni ja rütmitunde arendamist. Kõige selle kaudu kujuneb elementaarne muusikaline kirjaoskus. Tegemist on uue paradigmaga, mida püüti nüüdsest rakendada hakata.

Muusikaõpetuse koostisosadeks on laulmine, muusika kuulamine, muusikaliste teadmiste ja oskuste omandamine, rütmiline liikumine ning mäng lastepillidel – kõik need on omavahel tihedas seoses. Viimasena kirjeldatud „mäng lastepillidel“ on esimene konkreetne viide pillimängu olulisusele muusikaõpetuses. I–IV klassini on muusikaõpetuse tunde kaks korda nädalas varasema ühe tunni asemel.

Laulmine ja muusikateooria. Laulmise juures on alates I klassist oluline, et lapsed laulaksid pingevara tooni, õige kehahoiu ja hääle tekitamise ning selge diktsiooniga. Lauldakse laste- ja mängulaule ning pööratakse tähelepanu eesti rahvalaulude õppimisele. Samuti tutvustatakse mõisteid „helilooja“, „luuletaja“, „rahvalaulik“ ja „rahvalaul“.

Muusikalised teadmised ja oskused on jagatud eraldi meetrumi, rütmi ja meloodia alalõikudeks. Siin peetakse oluliseks eristada rõhulisi ja rõhuta helisid, kiiret ja aeglast liikumist muusikas, veerandnoodi ja -pausi ning kaheksandikrütmi tundmaõppimist.

Eeldatakse, et meloodia juures eristab õpilane kõrgeid ja madalaid helisid ja registreid ning viimaseid õpitakse muusikat kuulates määratlema. Astmetest alustatakse SO, MI ja RA õppimisega, kuid soovi korral võib alustada õpetamist ka absoluutses süsteemis. Muusikateoreetilisi teadmisi aitavad omandada rütmiline liikumine ja rütmiliste kaasmängude rakendamine.

II klassis lisanduvad kahe- ja kolmelöögilised taktimõõdud, taktijoon, lõpumärk ja kordusmärk, õpitakse tundma ka poolnooti. Astmetest lisanduvad varasematele LE ja JO, mida rakendatakse noodijoonestikul, ning dünaamikaterminitest õpitakse *piano*'t ja *forte*'t. Muusika kuulamise juures on oluline lisaks pala karakterile jälgima hakata ka dünaamikat ja tempot.

III klassis lauldakse ühehäälsed laule, aga ka kaanoneid. Õpitakse tundma kahe- ja kolmeosalist taktimõõtu, rütme tai-ri ja ti-ri-ti-ri ning tervepausi. Astmetest lisanduvad DI ja ülemine JO ning dünaamika osas *mezzopiano*, *mezzo-forte*, *crescendo* ja *diminuendo* koos vastavate märkidega. Lisaks katsetatakse rütmimprovisatsioonidega ning rakendatakse rütmilisi kaasmänge. IV klassis alustatakse paiguti ka kahehäälsel laulmist ning muusikaliste teadmiste ja oskuste pagas täieneb ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ti, tervenoodi ja poolpausiga. Meloodia osas eristatakse duuri- ja moll-helilaade ning õpitakse tundma pool- ja terve-tooni erinevusi.

V klassis lauldakse ühe- ja paigutise kahehäälsusega laule ning repertuaari moodustavad enamasti eesti regivärsid, uuem rahvalaul ning nii vanema kui ka uuema aja heliloojate laululooming. Muusikalistest teadmistest lisanduvad konkreetsed taktimõõdud, mille hulgas on ka kaheksandiktaktimõõde, sellega seoses õpitakse uue rütmina ära kaheksandikpaus. Meloodia osas tutvutakse viiulivõtmega ja määratakse helikõrguseid absoluutses süsteemis. Dünaamika ja agoogika juurde lisanduvad *pp*, *ff* ja *ritenuto*.

Varasema kahe ainetunni asemel on alates VI klassist üks muusikaõpetuse tund nädalas. Laulmisel pööratakse tähelepanu häälemurde perioodile ning sel ajal toimuvatele füüsilistele arenguprotsessidele. Meloodia ning helilaadi juures õpitakse C-duuri ja a-molli ning G-duuri ja e-molli. Viimastega seoses selgitatakse ka võtmemärki diees.

Lisaks varasemate teadmiste süvendamisele õpitakse VII klassis noodi abil laulmist ja rütmide mängimist seni omandatud taktimõõtudes. Vastavalt võimalustele tutvutakse ka triooli ja süngoobiga. Helistikest lisanduvad F-duur ja d-moll ning nendega seoses võtmemärgina bemoll. Relatiivses süsteemis laul-

misel lisatakse alteratsioonidega NI- ja SI-astmed, mida käsitletakse harmoonilise ning melodilise molliga seoses. Vormiõpetuse juures õpitakse tundma muusikalist lauseehitust ning selgitatakse mõisteid „fraas“, „motiiv“, „lause“ ja „periood“, samuti kahe- ja kolmeosalist lauluvormi.

VIII klassis korratakse varasemaid teadmisi erinevatest taktimõõtudest ning õpitakse kaheksandiktaktimõõtu noodi järgi määrama. Tutvutakse kuuteistkümnendikpausiga ning kui varem ei ole jõutud, siis õpitakse triooli ja süngoopi. Helistikest lisanduvad D-duur ja h-moll, lisaks alteratsioonimärgid, bassivöti, intervallid ning homofoonia ja polüfoonia mõisted.

IX klassis korratakse põhikoolis omandatud muusikalisi teadmisi ja oskusi ning lauldakse kolmehäälsed laule. Helistikest lisanduvad B-duur, g-moll ja käsitletakse ka akordi mõistet.

Muusika kuulamine. I klassis käsitletakse instrumentaalseid karakterpalu ja lastelaule. III klassis õpitakse tundma muusika esitajate koosseise, nt lauljad, pillid, erinevad orkestri- ja kooriliigid. V klassis kuulatakse eesti vanemaid ja uuemaid rahvalaule ning neid kasutanud eesti heliloojate loomingut. VI klassis pööratakse muusika kuulamisel tähelepanu eesti rahvapillidele (torupill, roopill, kannel, vilepill) ja rahvapilliiorkestritele. Õpitakse tundma järgnevaid muusikažanre: menuett, masurka ja polonees, ning nendega seoses tutvutakse erinevate heliloojatega. VII klassi muusika kuulamisel õpitakse erinevaid hääle- ja kooriliike ning tutvustatakse Eesti Vabariigi tuntumaid soliste, dirigente ja kollektiive. Muusikažanritest lisandub mõistena süit ning sellega seoses ka uued heliloojad. VIII klassis lisanduvad orkestri- ja pilliliigid ning žanritest prelüüd, etüüd ja teema variatsioonidega. IX klassi muusika kuulamise repertuaari moodustab enamasti homofooniline ja polüfooniline muusika, millega seoses käsitletakse uusi heliloojaid, vorme ja žanre, nt sonaat, fuuga, sümfoonia, kontsert, oratoorium, kantaat, ballett ja ooper.

Pillimäng. I klassis („mäng lastepillidel“) kasutatakse enamasti rütmipille: kõlapulgad, tamburiin, triangel, harjakesed, ööbik, piitsaplaks, kellukesed jne. Oluline on omandada õiged mänguvõtted ning arendada ansamblitunnetust. II klassis lisanduvad ksülofon ja metallofon, kastanjetid ning trumm. III, IV klassis uusi instrumente ei lisandu, kuid süvendatakse varem omandatud teadmisi ja oskusi.

V klassi lõpus on esitatud eraldi kategooriana „Soovitavate teadmised ja oskused V klassi lõpetajale“, mis võtavad kokku esimese viie aasta töö. Seal on konkreetselt kirjas, et tuleb tunda neljandiknoodi löögipikkusega taktimõõte ning osata eristada järgmisi rütmivorme: terve-, pool- ja veerandnoot, kolmelöögiline noot ning neile vastavad pausid. Lisaks ti-ti, ti-ri-ti-ri, ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ri ja tai-ti. Eeldatavasti oskavad õpilased eristada duur- ja moll-helilaade

ning esimese oktavi ulatuses tunda ka absoluutseid noodikõrguseid. Lisaks on omandatud teadmised eesti vanemast ja uuemast rahvalaulust, muusika esitajatest ning muusikažanritest (marss, valss, polka ja laul).

IX klassi juurde on samuti eraldi kategooriana lisatud „Soovitavate teadmised ja oskused IX klassi lõpetajale“. Seal on öeldud, et IX klassi lõpetajad peavad tundma neljandik- ja kaheksandiknoodi löögipikkusega taktimõõte, ning üles on loetud kõik õpitud rütmivormid. Selged peavad olema kuni kahe võtmemärgiga helistikud, alteratsioonimärgid ning intervalli ja akordi mõisted, viimasega seoses ka nende pöörded (toonika, subdominant, dominant). Lisaks peaksid olema omandatud põhiteadmised inimhäälest, kooriliikidest, muusikainstrumentidest, orkestritest ja õpitud žanritest. Tähtsaks peetakse ka orienteerumist bassivõtmes absoluutseid noodinimetusi tundes.

Muusikalugu. X klassi õppesisu sissejuhatuses on öeldud, et vanemas kooliastmes on laulmine emotsionaalseks täienduseks muusikaloolisele materjalile. Õpilased saavad toetuda varem õpitule ning kasutada seni omandatud teadmisi laulude analüüsimisel ja muusika kuulamisel. Õppimiseks on esitatud järgmised teemad:

1. Vanaaja muusika.
2. Antiikmuusika.
3. Keskaja muusika.
4. Renessanss (Orlando di Lasso, Giovanni Pierluigi da Palestrina).
5. Barokk (Johann Sebastian Bach, Georg Friedrich Händel).
6. Klassitsism (Franz Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven).
7. Romantism – Saksa, Austria, Ungari (Franz Schubert, Robert Schumann, Ferenc Liszt, Richard Wagner, Johannes Brahms).
8. Tšehhi muusika (Antonin Dvořák, Bedřich Smetana).
9. Prantsuse, Poola, Itaalia muusika (Hector Berlioz, Georges Bizet, Fryderyk Chopin, Giuseppe Verdi).
10. Põhjamaade muusika (Edvard Grieg, Jean Sibelius).

XI klassi teemad:

1. Vene rahvuslik koolkond (Mihhail Glinka, Modest Mussorgski, Aleksandr Borodin, Nikolai Rimski-Korsakov, Pjotr Tšaikovski).
2. XX sajandi muusika. Prantsuse muusika (Claude Debussy, Maurice Ravel).
3. Austria ja Saksa muusika (Gustav Mahler, Anton Schönberg, Carl Orff).
4. Inglise muusika (Benjamin Britten).
5. Ungari muusika (Béla Bartók).
6. Ameerika muusika (George Gershwin).
7. Vene muusika (Igor Stravinski, Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš).

8. Olmemuusika.

XII klassis käsitletakse Eesti muusikat ning selle täpsem alajaotus teemadena on:

1. Rahvalooming.
2. Asjaarmastajatest heliloojad (Aleksander Kunileid).
3. Esimesed üldlaulupeod.
4. Esimesed kutselised heliloojad (Johannes Kappel, Miina Härma, Konstantin Tünnpu).
5. Muusikaelu XX sajandil (Aleksander Läte, Rudolf Tobias, Artur Kapp, Mihkel Lüdig, Mart Saar, Cyrillus Kreek, Evald Aav, Heino Eller, Eduard Tubin, Gustav Ernesaks, Eino Tamberg, Veljo Tormis, Jaan Rääts, Arvo Pärt).

XII klassi lõpus suudavad õpilased eristada duur- ja moll-helilaade, orienteeruda astmetes, helistikes, põhilistes taktimõõtudes ning rütmimudelites. Lisaks oskavad nad ajastupõhiselt paigutada erinevad stiile, heliloojaid ning nende loomingut üldkultuurilisse konteksti.

Nagu eelnevalt öeldud, on 1991. aasta dokumendi näol tegemist nn üleminekuõppekavaga ning muusika õpetamiseks pakuti välja kaks varianti. Teise võimalusena on eespool kirjeldatud laulmise ja muusikateoreetilise materjali juurde V–XII klassi osas lisatud tabeli vormis ka eri rahvaste muusika käsitlemiseks mõeldud teemad.

V klassis käsitletakse eesti, läti, leedu, vene ja soome muusikat ning laulmiseks mõeldud repertuaar on valitud vastavalt teemadele. Erinevate riikide muusika käsitlemisel lähtutakse eelkõige nende rahvamuusikast. VI klassis lisanduvad iiri, norra, taani, islandi, rootsi, inglise, šoti, walesi, saksa, austria, poola ja tšehhi-slovaki muusika. VII klassis tutvustatakse itaalia, Austraalia, hispaania, prantsuse, Põhja-, Lõuna- ja Ladina-Ameerika muusikat. Läbi aasta tegeletakse eesti ja ka kirikumuusikaga. Muusikateoreetilisest materjalist lisanduvad varasematele teadmistele sekventsidsid. VIII klassis käsitletakse rahvaste muusika all Aafrika, Aasia, araabia, Balkani ja idamaade muusikat, mille juurde selgitatakse ka džässmuusika arengulugu, levimuusikat ning antakse lühiülevaade lavamuusikažanritest (ooper, ballett). Muusikateoreetilisest materjalist on lisatud 7/8 ja 9/8 taktimõõdud, kromaatileine helirida ning kolme märgiga helistikest A-duur ja fis-moll. IX klassi täpsustavate teemadena on loetletud: gregooriuse koraal, organum, madrigal; polüfoonia teke, selle mõiste selgitus ja võrdlus homofooniaga; kaanon, imitatsioon ja fuuga; kantaat, oratoorium; vorm muusikas (rondo, variatsioonivorm, sonaadivorm, sonaat, *concerto grosso*, kontsert, sümfoonia, passioon, missa, kammermuusika, süit); uuendused 20. sajandi muusikas; kaasaja interpreedid ja filmimuusika. IX klassi lõpetajatelt eeldatavad teadmised on teises õpetamiseks mõeldud variandis põhjalikumad,

kuna õppesisu on detailsemalt esitatud. Näiteks varasemate kahe märgiga helistike asemel on nüüd kolme märgiga helistikud.

X klassi teemad on:

1. Vanaaeg – kultuurrahvad ja muusika.
2. Antiikaeg – Vana-Kreeka mütoloogia ja muusika, müsteerium, tragöödia, komöödia, pantomiim, pillid.
3. Keskaeg – ajastu üldiseloostus, varajane keskaeg ja kristlus, gregooriuse koraal, polüfoonia, organum, romaani ja gooti stiili ülevaade; motett, liturgilised draamad, müsteeriumid; noodikiri, rahvamuusika, rändlaulikud, rüütlipeesia, pillid.
4. Renessanss – ajastu ja muusika üldiseloostus. Juhtivad muusikamaad, komponistid, madrigal, missa (reekviem), passioon, ooper, homofoonia teke, protestantlik koraal.
5. Barokk – ajastu üldiseloostus, eelistatud žanrid ja pillid, tantsusüüdid, *concerto grosso*, prelüüd, fuuga, oratoorium, kantaat, barokkooper. Juhtivad muusikamaad ning komponistid Johann Sebastian Bach ja Georg Friedrich Händel.
6. Klassitsism – ajastu ja muusika üldiseloostus, žanrid, vormid, pillid, sonaat, sümfoonia, instrumentaalkontsert, keelpillikvartett, avamäng, ooper. Juhtivad muusikamaad ning komponistid Franz Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven.

XI klassis lisanduvad romantism ning 20. sajandi muusika, millele vastavalt on esitatud ka konkreetseid mõisteid, žanrid ja heliloojad:

1. Romantism (programmiline muusika, sümfooniline poem, etüüd, prelüüd, nokturn, tantsud, ooper, operett). Juhtivad muusikamaad ja nendega seoses järgmised heliloojad: Franz Schubert, Hector Berlioz, Mihhail Glinka, Robert Schumann, Fryderyk Chopin, Ferenc Liszt, Giuseppe Verdi, Richard Wagner, Johannes Brahms, Aleksandr Borodin, Georges Bizet, Modest Mussorgski, Pjotr Tšaikovski, Edvard Grieg, Nikolai Rimski-Korsakov, Jean Sibelius.
2. 20. sajandi muusika – impressionism, ekspressionism, hilisromantism, avangardism, Gustav Mahler, Claude Debussy, Arnold Schönberg, Maurice Ravel, Anton Webern, Arthur Honegger, John Cage.

XII klassis keskendutakse 20. sajandi muusikaga seoses džässile (ka sümfooniline džäss) ja neoklassitsismile ning käsitletakse järgmisi heliloojaid: Aleksandr Skrjabin, Sergei Rahmaninov, Sergei Prokofjev, Igor Stravinski, Paul Hindemith, Carl Orff, George Gershwin, Dmitri Šostakovič, Benjamin Britten, Rodion Štšedrin ja Alfred Schnittke. Teise suurema teemakategooria moodustab eesti muusika, milles käsitletakse eesti rahvalaulu, kooriliiku-

mist, laulupidude traditsiooni, asjaarmastajaid ja professionaalseid heliloojaid. Lisaks kirjeldatakse žanrilist laienemist, muusikaõppeasutusi, teatreid, rahvusliku muusika rajajaid (koori- ja instrumentaalmuusika), rahvusliku lavamuusika sünni (ooper, ballett), kaasaegseid heliloojaid, kollektiive ja interpreete. Esitatakse ka nimekiri heliloojatest, keda valikuliselt käsitlema peaks: Aleksander Kunileid, Aleksander Thomson, Friedrich Saebelman, Karl August Hermann, Aleksander Läte, Miina Härma, Konstantin Türrpu, Rudolf Tobias, Artur Kapp, Mihkel Lüdigi, Mart Saar, Peeter Süda, Heino Eller, Cyrillus Kreek, Evald Aav, Eduard Tubin, Gustav Ernesaks, Ester Mägi, Eino Tamberg, Veljo Tormis, Jaan Rääts, Arvo Pärt, Raimo Kangro, Lepo Sumera, Erkki-Sven Tüür, René Eespere ja Urmas Sisask.

Lõpetuseks on välja toodud soovitatavad teadmised ja oskused XII klassi lõpetajale, mis ei erine samas dokumendis esitatud esimese variandi ettepanekutest.

1996. aasta „Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava“. Lisa 10. „Muusika“

1996. aasta riiklik õppekava koosneb üldosast ja selle juurde kuuluvatest lisadest. Kokku anti välja 15 ainekava, millest lisa 10 kandis pealkirja „Muusika“. See esitati eraldi põhikoolile ja gümnaasiumile. Põhikooli muusikaõpetuse eesmärgiseades sätestatu põhjal on õppesisusse võetud järgmised õppeaine komponendid: hääle- ja muusikaalaste teadmiste ning oskuste omandamine, laulmine, muusika kuulamine, rütmiline liikumine, mäng lihtsamatel lastepilidel ning improvisatsioon. Neist viimane on muusikaõpetuse ainekavas esmakordselt (Eesti Vabariigi Valitsus 1996).

Järgnevas analüüsis on püütud jälgida samu printsiipe, millel põhineb käesoleva uurimuse esimese perioodi ehk Eesti Vabariigi perioodi (1918–1940) (vt ptk 3) õppesisu analüüs. Seega püütakse õppesisu kirjeldamisel lähtuda muusikaõpetuse ainekomponentidest. Kuigi 1996. õppeaasta õppekava alguses on muusikaõpetuse ainekomponendid nimetatud, ei kajastu need kõik õppesisu kirjelduses. Näiteks on muusikaõpetuse ainekomponendina esitatud „rütmiline liikumine“, kuid eraldi kategooriana seda ei täpsustata, vaid see esitatakse õppesisu kirjelduses näiteks muusika kuulamise ning rahva- ja mängulaulude all.

Laulmine ja muusikalised teadmised, oskused. Põhikooli muusikaõpetuse ainekavas on I–III klassini tähelepanu suunatud *a cappella* laulmisele, katsetatakse lihtsamaid kaanoneid (kahehäälsus) ning selgeks õpitud lauludele lisatakse kaasmänguna instrumentaalsaade. IV–VI klassini tegeletakse intensiivsemalt kahehäälsusega ning muusika kuulamisel keskendutakse teose meeolule, sisule ja muusikalistele väljendusvahenditele (vorm, dünaamika,

tempo). VII–IX klassis tegeletakse eeskätt levimuusikaga, sh tähelepanu on suunatud levimuusika lauludele ning muusikateooria kõrval keskendutakse ka rütmialasele tööle. Muusika kuulamise repertuaari moodustavad enamtuntud klassikalised muusikateosed.

I–III klassis on laulmisel oluline ilmikas ettekanne, seetõttu keskendutakse õigele tehnikale, puhtale intonatsioonile ning selgele diktsioonile. Repertuaari moodustavad eesti ja teiste rahvaste rahva- ja mängulaulud ning kaanonid, mis on konkreetsele vanuseastmele eakohased.

Muusikaliste teadmiste ja oskuste alal peetakse meetrumi ja rütmi alalõigus oluliseks kahe- ja kolmeosalist taktimõõtu, helipikkuste ning rütmivormide tundmist (veerand-, kaheksandik-, pool- ja kuueteistkümnendiknoodid, lisaks veerand- ja poolpaus, tai-ri ning kolmelöögiline noot). Nende õppimiseks kasutatakse muu hulgas improvisatsioone ning rütmilisi kaasmänge.

Meloodia tunnetamisel on tähtis diferentseerida madalaid ja kõrgeid helisid ning arendada helilaadilist mõtlemist. Õpilased tunnevad järgmisi astmeid: SO, MI, RA, JO, LE, NA, DI ja alumised RA, SO ning JO. Õpilased teavad ka JO- ja RA-lõpulist astmerida ning duur-, moll-helilaadi ja nende kolmkõlasid, millele lisanduvad algteadmised noodikirjast.

III klassi õpitulemuste juures on sätestatud, et õpilased laulavad vaba ja kõlava tooniga ning oskavad peast oma kooliastme laule, mis on kohustuslikus repertuaaris välja toodud. Samuti tunnevad nad 2- ja 3-osalist taktimõõtu nii kuulmise kui ka noodi järgi ning lahendavad nende piires rütmiülesandeid. III klassi lõpetajad on omandanud algteadmised noodikirjast, orienteeruvad relatiivses süsteemis ning oskavad selle järgi lihtsamaid laule ja harjutusi laulda.

Teises kooliastmes ehk IV–VI klassi õpilaste laulmise juures peetakse oluliseks hääle kõlavuse, ilmekuse ning selle (tämbri, diapason) individuaalsuse arendamist mitmehäälsuse, kaanonite ja eri rahvaste muusika kaudu.

Muusikaliste teadmiste ja oskuste juures on välja toodud meetrumit ja rütmi puudutavad erinevad taktimõõdud, uued rütmivormid (tai-ti, kaheksandikpaus, ti-ti-ri, ti-ri-ti), mida arendatakse rütmiimprovisatsioonides ning kaasmängudes. Meloodia osas tutvustatakse helikõrguste absoluutväärtuseid ning seostatakse neid relatiivse süsteemiga. Õpitakse juurde kuni ühe märgiga helistikud koos nende paralleelhelistike ning kolmkõladega. Loomulike, harmooniliste ja meloodiliste helilaadide õppimisega seostatakse ka alteratsiooni-märke. Õpitulemuste juures on kokkuvõtlikult kirjeldatud VI klassi lõpetaja oskusi ning konkreetset on esitatud ka kohustuslik laulurepertuaar.

Kolmandas kooliastmes ehk VII–IX klassi ainekavas lisatakse laulmise ning hääle arendamise juurde vokaalsete võimete ja individuaalsete omaduste arendamine ning häälehoid häälemurde perioodil. Muusikaliste teadmiste ja oskuste

juures täienevad muusikateoreetilised teadmised kaheksandiktaktimõõduga ning rütmivormidest lisatakse süntkoop, triool ja kuueteistkümnendikpaus. Meloodia ning helilaadi juures selgitatakse kuni kolme märgiga paralleelhelistikke, mille juurde tutvustatakse intervale, akorde, põhifunktsioone (toonika, subdominant, dominant) ja bassivõtit.

Esmase muusikalise kirjaoskusena eeldatakse, et põhikooli lõpetaja oskab pingevalt, selge diktsiooni ja õige hingamisega laulda ning esitada peast kohustuslikku laulurepertuaari. Muusikateoreetilisest materjalist kuulub õpilase muusikalisse kirjaoskuse erinevate neljandik- ja kaheksandiktaktimõõdude eristamine ning nende seostamine helipikkuste ja rütmidega. Tuntakse noodikirja märke (kordusmärgid, fermaat, pidekaar, voldid) ning mõistetakse tempo- ja dünaamikamärke ning nende lühendeid (*mp, p, pp, f, ff, mf, cresc., dim., allegro, moderato, andante, adagio, largo, staccato, legato*). Põhikooli lõpetaja oskab laulda astmenimedega, tunneb viiuli- ja bassivõtit ning kuni kolme märgiga helistikke. Samuti eristab homofoonilist ja polüfoonilist muusikat ning mõistab intervallide, akordide ja nende põhifunktsioonide tähendust.

Muusika kuulamine. I–III klassi juures on lühidalt selgitatud, et kuulatakse lastelaule ja instrumentaalseid karakterpalu ning muusikažanritest tutvutakse marsi, polka ja valsiga. Oluliseks on peetud järgmisi põhimõisteid: „luuletaja“, „helilooja“, „solist“, „ansambel“, „koor“, „koorijuht“, „orkester“, „orkestrijuhth“ ja „dirigent“. IV–VI klassis peetakse tähtsaks, et õpilased mõistaksid muusika vormilist ülesehitust ning sellega seoses järgmisi termineid: „fraas“, „motiiv“, „lause“, „periood“, samuti tutvutakse kahe- ja kolmeosalise lihtvormiga. Selles vanuseastmes peaksid õpilased oskama eristada ning teadma ka muusika esitajaid ning erinevaid hääle- ja kooriliike. Viimasega seoses tuleks teada Eesti tuntumaid lauljaid, koorikollektiive ja nende juhte ning kuulata Euroopa rahvaste muusikat õpitavate laulude illustreerimiseks. Vanuse kasvades täieneb ka muusika kuulamise repertuaar ning sellega seoses muutub erinevate vormide, žanrite ja muusika esituskooosseisude eristamine täpsemaks. Näiteks VII–IX klassi muusika ainekava õppesisust leiab pillide ning orkestrite eristamise, muusikalise vormi õppimisel lisanduvad detailsemalt rondo, sonaat, sonaadi sükkel, fuuga ja variatsioonid ning žanrinimekirj täieneb vastavalt missa, oratooriumi, kantaadi, ooperi, opereti, muusikali, balleti, prelüüdi, keelpilli kvarteti, kontserdi, sümfoonia, süidi ja avamänguga. Lisaks tutvutakse džäss- ja rokkmuusikastiilide ning eesti levimuusikaga.

Muusikalugu. Muusikalugu ei ole 1996. aasta põhikooli õppekava muusikaõpetuse ainekavas eraldi õppeaine komponendina esitatud, küll on seda aga läbivalt käsitletud eri kooliastmete õppesisus. Enamasti on muusikalugu muusika kuulamise komponenti puudutavas õppesisu kirjelduses. Näiteks I

kooliastmes tutvutakse erinevate muusikažanritega (marss, polka, valss), räägitakse juurde teoste autoritest (heliloojad, luuletajad) ning kuulatakse muusikat erinevate kollektiivide esituses (nt erinevad kooriliigid). II kooliastmes lisanduvad muusika esitajad, erinevad hääle- ja kooriliigid ning nendega seoses tuntumad kollektiivid, solistid ja interpreedid. Need teadmised on vajalikud kuulatud muusikapalade iseloomustamiseks. Muusikalugu on seotud ka eesti rahvamuusikaga, mis hõlmab nii vanemat kui ka uuemat rahvalaulu, -pille ning -laulikuid, millele II kooliastmes tuleb juurde Euroopa rahvaste muusika. III kooliastmes lisanduvad muusikaliste vormide hulka näiteks rondo, sonaadsükkel, sonaat, variatsioonid ja fuuga. Žanritest käsitletakse varasematele teadmistele lisaks ka missat, oratooriumi, kantaati, muusikali, operetti, ooperit, balletti, kontserti, prelüüdi ja fuugat, sümfooniast, süiti, avamängu ning keelpillikvartetti. Muusikastiilidest tutvutakse džäss-, rokk- ja eesti levimuusikaga, millega seoses kuulatakse ka nimetatud stiile viljelevate heliloojate ja interpreetide loomingut.

Omalooming ja pillimäng. Sarnaselt muusikaloole pole 1996. aasta muusikaõpetuse ainekavas ei põhikooli ega ka gümnaasiumi osas omaloomingut ega pillimängu eraldi kategooriana esitatud. Küll aga on õppekava peatükis 1.2.1 alapealkiri „Mäng pillidel“, mille kohaselt I–III klassis valmistavad õpilased lihtsamaid rütmipille ning oskavad luua ja esitada kaasmänge lauludele. Omaloomingut ja pillimängu on tegelikult kirjeldatud läbivalt nii põhikooli kui ka gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekavades. I kooliastmes saab omaloomingut ja pillimängu rakendada näiteks rütmiliste kaasmängude ja improvisatsiooni juures ning II ja III kooliastme teemades kasutatakse läbivalt sõnu „rütmimprovisatsioon“ ja „kaasmäng“. Gümnaasiumi muusikaõpetuse tundides on võimalik omaloomingut luua erinevates muusikalistes tegevustes, aga ka referaatide, uurimistööde jms koostamisel ning ettekandmisel.

Gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekava erineb põhikooli ainekavast struktuurilt ning on üles ehitatud kursuste kaupa, mis toob sisse akadeemilisuse printsiibi. Teemasid on selgitatud kronoloogilises järjestuses ning õppesisu kirjeldamine ei põhine enam muusikaõpetuse ainekomponentidel, vaid need on orgaaniliselt muusikaloo kursuste teemadega põimitud. Seega konkreetseid valdkondi, mis kirjeldaksid näiteks muusika kuulamist, laulmist või muusikateooriat, pole. Nii on näiteks muusika kuulamine, muusikaline liikumine, laulmine ja muusikateooria muusikaloo teenistuses. Oluline on, et muusikat õpitaks tundma kõlastruktuuride ja vormide mitmekesisuses, samas püütakse selgitada muusika kuulamise kaudu selle pidevat muutumist ja täiustumist. Erinevate ajastute – näiteks vanaaeg, keskaeg, renessanss, barokk, klassitsism, romantism, 20. sajandi muusika – teemade juures on nimetatud konkreetseid

heliloojad, kelle elu ja loominguga (konkreetsed žanrid) tutvuda. Õpetaja autonoomsus õppesisu valikul seisneb õiguses õppesisu mahtu vastavalt ainekavas esitatud spetsiifilistele teemadele kohandada. Samuti on professionaalsel õpetajal vabadus valida meetodeid õppeprotsessi korraldamiseks. Gümnaasiumi lõpetaja õpitulemustena on loetletud:

- 1) teab ajastute tuntumaid heliloojaid ja nende teoseid,
- 2) oskab eri ajastute muusikat iseloomustada,
- 3) oskab koostada referaate ja uurimistöid muusikast ning neid ette kanda ja illustreerida.

Kuigi muusika kuulamisega seotut pole eraldi õpitulemustena sätestatud, eeldab juba esimene õpiväljund muusika kuulamisioskust.

Gümnaasiumi muusikaõpetuse kursused³⁶ on üles ehitatud kronoloogiliselt, seega alustatakse vanaajaga. Viimase kaudu tutvustatakse vanu kultuurrahvaid ja nende muusikat. Siia kuuluvad eraldi teemadena näiteks Vana-Kreeka, Vana-Rooma mütoloogia ja muusika (tragöödia, komöödia). Järgmise teemana käsitletakse keskaega, mille kaudu antakse ülevaade romaani ja gooti stiilist, tutvustatakse kristlust ning gregooriuse koraali. Selgitatakse polüfoonia teket (organum, motett), mille kõrval kirjeldatakse ka liturgilist draamat ja müsteeriumi. Tutvustatakse rahvamuusikat, rändlaulikuid, rüütlipoesiat, muusika ülesmärkimiseks tekkinud noodikirja ja ajastule omaseid muusikainstrumente. Pärast keskaega käsitletakse renessansiajastut, millega seoses õpitakse uusi žanre: ooper, madrigal, missa, reekviem, passioon ja protestantlik koraal. Oluliseks peetakse ajastu juhtivate heliloojate ja muusikute tundmist, kelle seas on näiteks Josquin Desprez, Guillaume Dufay, Johannes Ockeghem, Giovanni Pierluigi da Palestrina ja Orlando di Lasso. Barokiga seoses lisanduvad varasematele teadmistele *concerto grosso*, oratoorium, passioon, kantaat, barokkooper, prelüüd ja fuuga ning olulised heliloojad Johann Sebastian Bach, Georg Friedrich Händel ja Antonio Vivaldi. Klassitsismiperioodist lisanduvad ajastule omased uued instrumendid ning nendega seoses tekkinud uued muusikaesituskooresseisud. Tutvustatakse rondo-, variatsiooni- ja sonaadivormi ning uutest žanritest sonaati, sümfooniat, kontserti, keelpillikvartetti, avamängu ja ooperit. Nendega seoses kuulatakse Viini klassikute Wolfgang Amadeus Mozarti, Ludwig van Beethoveni ja Franz Joseph Haydni loomingut.

II kursusel antakse ülevaade romantismiajastust ning selle muusikast. Konkreetsemalt puudutab muusikalooline õppesisu programmilist muusikat, millega seoses käsitletakse sümfoonilist poemi, soololaule, miniatuure, etüüde, nocturne, prelüüde ja erinevaid tantse, lavamuusikast lisanduvad

³⁶ Ühe gümnaasiumikursuse maht on 35 ainetundi, milles ühe tunni pikkuseks on 45 minutit. Aine-tunni pikkust võib koolisiselt ka muuta, kuid ettenähtud õppemahtu ei tohi vähendada.

uuendused ooperis, operetis ja balletis. Kogu eelnev materjal on tihedas seoses Franz Schuberti, Robert Schumanni, Hector Berliozi, Fryderyk Chopini, Ferenc Liszti, Johannes Brahmsi, Giuseppe Verdi, Richard Wagneri, Mihhail Glinka, Aleksandr Borodini, Nikolai Rimski-Korsakovi, Modest Mussorgski, Pjotr Tšaikovski, Edvard Griegi ja Jean Sibeliusse loomingu. Pärast romantismi antakse ülevaade 20. sajandi muusikast – täpsemalt käsitletakse hilisromantismi, impressionismi ja ekspressionismi ning neis stiilides olulist rolli mänginud heliloojaid, nagu Gustav Mahler, Anton Bruckner, Richard Strauss, Claude Debussy ja Arnold Schönberg.

III kursusel jätkatakse 20. sajandi muusika ning neoklassitsismiga, millega seoses tutvutakse Igor Stravinski, Carl Orffi ja Paul Hindemithi loominguga. Kirjeldatakse džässmuusika sünni ning sümfoonilist džässi koos George Gershwiniga. Lisaks käsitletakse Maurice Raveli, Sergei Rahmaninovi, Aleksandr Skrjabini, Sergei Prokofjevi, Dmitri Šostakovitši, Benjamin Britteni, Francis Poulenci ja Arthur Honeggeri loomingut. Avangardsest muusikast peetakse oluliseks John Cage'i, Karlheinz Stockhauseni, Alfred Schnittke, Krzysztof Penderecki ja Pierre Boulezi muusikat. Järgnevalt süvenetakse Eesti muusikasse, mida alustatakse rahvaloomingust (regilaul, uuem rahvalaul) ning teema arenedes räägitakse kooriliikumisest (lisaks pasunakoorid). Laulupidude traditsioonile pühendatud õppesisu kätkeb endas nii esimesi asjaarmastajatest (Friedrich Saebelmann, Aleksander Kunileid, Karl August Hermann, Aleksander Thomson) kui ka esimesi professionaalseid heliloojaid (Miina Härma, Aleksander Läte, Konstantin Tütnpu). Žanrilise laienemisega seoses kirjeldatakse Rudolf Tobiase, Artur Kapi, Peeter Süda ja Cyrillus Kreegi loomingut, lisaks rahvusliku koorimuusika rajaja Mart Saare ning rahvusliku instrumentaalmuusika rajaja Heino Elleri muusikat. Eesti lavamuusikažanrite heliloojatest käsitletakse Eduard Tubinat ja Evald Aava. Õppesisu juurde on lisatud ka Gustav Ernesaksa, Eugen Kapi, Veljo Tormise, Arvo Pärdi, Ester Mägi, Eino Tambergi, Jaan Räätsa, Lepo Sumera, Raimo Kangro, Erkki-Sven Tüüri, René Eespere ja Urmas Sisaski looming.

Eeldatavasti tunneb gümnaasiumi lõpetaja erinevate ajastute heliloojaid ning nende loomingut, mille põhjal oskab võrrelda ka eri ajastute muusikat. Lisaks suudab ta koostada, illustreerida ja ette kanda referaate ning uurimistöid muusikast.

2002. aasta „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“

2002. aastal anti välja „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava“ (Eesti Vabariigi Valitsus 2002), mille paragrahvis 2 „Riikliku õppekava ülesehitus“

on loetletud 21 õppeaine ainekavad. Lisas 18 avaldatud muusika ainekava on varasemaga võrreldes struktureeritum ning koosneb viiest eraldi peatükist:

- 1) üldalused,
- 2) muusika ainekava I–III klassile,
- 3) muusika ainekava IV–VI klassile,
- 4) ainekava VII–IX klassile,
- 5) muusikaõpetuse ainekava gümnaasiumile (Eesti Vabariigi Valitsus 2002).

Esimene alapeatükk algab põhjaliku kirjeldusega muusikaõpetusest ning selle erisustest põhikoolis ja gümnaasiumis. Jätakuvalt toonitatakse, et muusikaõpetusel on tähtis osa tervikliku maailmapildi kujundamisel ning tundeelu rikastamisel. Kuna uue eesmärgina on lisandunud tasakaalustatud isiksuse arendamine, on avardunud ka õppesisu. Muusikaõpetuses käsitletakse endiselt rahvuslikke kultuuritraditsioone ja nende säilitamist ning edasikandmist, milles on oluline koht nii koorilaulul, pillimängul kui ka kaasaja muusika tutvustamisel. Muusikaõpetuse põhitegevusteks on laulmine, pillimäng, muusika kuulamine, liikumine, muusikalise kirjaoskuse arendamine ja muusikalugu. Üldaluste alapeatükis 1.3 kirjeldatakse ka muusikaõpetaja rolli, mida sellele eelnenud dokumendis ei olnud. Muusikaõpetaja ülesandeks on nüüd õpetada õpilasi muusikat väärtustama, seda võimalikult mitmekesiselt vastu võtma ning end loovalt väljendama. Gümnaasiumi ainekava kirjelduses tähtsustub muusikaõpetaja roll veelgi – ta on muusikaharrastuste leidja, suunaja ning haritud kontserdikülastajate kujundaja. Veel on 2002. aasta õppekava muusikaõpetuse ainekavas peetud oluliseks õppesisu kirjeldamisel mainida klassiväliseid muusikalisi tegevusi, nt ansambleid, koore jm instrumentaalkollektiive, mida 1996. aasta dokumendis polnud.

Laulmine ja muusikaline kirjaoskus. I kooliastme häälekujunduslikus töös on tähelepanu keskmes õigele hingamisele toetuv loomulik ühehäälnelaulmine, II kooliastmes aga suunatakse tähelepanu vokaalsete võimete arendamisele. Eriline tähelepanu kuulub hääle kõlavusele, ilmekusele ning individuaalsetele omadustele, näiteks tämbrile ja diapaseoonile. Lisaks arendatakse mitmehäälset laulmist, iseseisva muusitseerimise oskust, improvisatsioonivõimet ning loovust. Kõike seda tehakse läbi eakohase laulurepertuaari.

1.–3. klassi õppetegevustes on põhirõhk *a cappella* ühislaulmisel, ühehäälsel laulmisele lisaks õpitakse ka kaanoneid. Laulmise ja hääle arendamise lõigus on öeldud, et tähtis on muusikalisele fraasile toetuv vaba ja loomulik hingamine, õige kehahoid, huulte aktiivne rakendamine kõla ning diktsiooni selguse ja ilmekuse saavutamiseks. Ühehäälsel laulmisel taotletakse intonatsioonilist puhtust ja emotsionaalsust. I kooliastmes lauldakse lastelaule, kaanoneid ning

eesti ja teiste rahvaste rahvalaule. Selle kooliastme lõpuks on omandatud ka ühislauluvara, mille täpsema repertuaari leiab õpitulemuste loetelust.

Eraldi kategooriaks on muusikaline kirjaoskus, mille mõistet pole küll konkreetselt defineeritud, kuid sisuanalüüsisist lähtudes võib öelda, et see hõlmab kogu muusikalist terminoloogiat, mida on muusika mõistmiseks vaja. Täpsemalt kuuluvad selle alla näiteks noodikiri (rütmid, astmed, absoluutsed kõrgused ning alteratsioonimärgid), tempo- ja dünaamikamärgid jne. Muusika ainekava sissejuhatuses öeldakse, et muusikalise kirjaoskuse põhialused omandatakse muusikalise tegevuse kaudu. Kuulmise järgi õpitakse tundma kahe- ja kolmeosalist taktimõõtu ning takti viipamist – selle järgi osatakse määrata ka laulurütmi –, rütmiharjutusi ja kaasmänge, samuti tuntakse taktijooni, fermaati, lõpu- ja kordamismärke. Rütmidest peetakse oluliseks kõnerütmile toetuvat ettevalmistavat tööd helivältuste suhete tundmaõppimiseks. Konkreetselt esitatakse järgnevad rütmimudelid: ta, ti-ti, tai-ri, ti-ri-ti-ri, poolnoot ja -paus, veerandpaus, kolmelöögiline noot. Meloodiaga seoses osatakse eristada madalaid ja kõrgeid helisid ning neid õpitakse kuulmise järgi võrdlema ja visuaalselt kujutama. Jälgitakse ka meloodia liikumise suunda ning õpitakse tundma relatiivset süsteemi. Viimasega seoses käsitletakse heliastmeid SO, MI, RA, JO, LE, NA ja DI ning lisaks alumisi JO-, RA- ja SO-astmeid. Orienteerutakse JO-võtme abil noodijoonestikul ning kasutatakse relatiivset süsteemi praktilisel musitseerimisel. Lisaks tuntakse järgmisi dünaamikamärke: *piano* (*p*), *forte* (*f*), valjenedes (<), kahanedes (>), ning kasutatakse neid ka musitseerimisel.

Teise kooliastme muusika ainekava sissejuhatuses kirjeldatakse õpilaste hääle igakülgset arendamist ning sisse tuuakse kahehäälnelise laulmine. Hääle kõlavuse ja väljenduslikkuse saavutamiseks toetatakse enamasti fraseerimisele ning püütakse saavutada kõlaühtsust ja pehmet tooni. Kujundatakse hääle individuaalsust, arvestades selle diapasooni ja tämbrit. Kaanonite ning lihtsamate kahehäälseliste laulude õppimisel arendatakse ka harmooniataju. VI klassi lõpetaja suudab laulda võimetekohaselt oma hääle individuaalsust arvestades ja on omandanud kohustusliku laulurepertuaari.

Kolmanda kooliastme sissejuhatavas osas kirjeldatakse õpilaste individuaalset hääle arendamist ning häälemurde perioodil võimetekohast mitmehäälsuse rakendamist. Konkreetsemalt laulmist ning hääle arendamist puudutavas õppesisu lõigus on välja toodud, et olulisemaks saab väljendusrikas laulmine ja kõlaühtlus ning endiselt tegeletakse hääle individuaalsuse (sh tämbri ja diapasooni) kujundamisega. Samuti on oluline hääle (korras)hoid häälemurde perioodil ning harmooniataju arendamine mitmehäälsuse (sh kaanonite) kaudu.

Kolmanda kooliastme muusikalise kirjaoskuse juures lisanduvad rütmi-mudelitena trioolid, süngoobid ja kuueteistkümnendikpaus ning meloodia ja

helilaadi juures kirjeldatakse kuni kahe märgiga helistikke. Selgitatakse bas-sivõtit, intervale ja akorde, aga ka muusikalist lauseehitust (fraas, motiiv, lause, periood). Agoogikamärkidest tutvustatakse järgmisi mõisteid: *ritenuto*, *accelerando*, *allegro*, *moderato*, *andante*, *adagio*, *largo* ning artikulatsioonimärkidest *staccato*'t ja *legato*'t. Loomulikult käib kogu muusikalise materjali tundmaõp-pimine läbi praktilise musitseerimise. Kolmanda kooliastme lõpetaja laulab emotsionaalselt oma hääle individuaalsust arvestades, oskab murdeas oma häält ja tervist hoida ning on omandanud kohustusliku laulurepertuaari.

Muusikalise kirjaoskuse all kirjeldatakse neljaosalist taktimõõtu ning selle tundmist kuulmise ja noodi järgi. Õpitakse kaheksandiktaktimõõtu ning tutvutakse vahelduva taktimõõdu ja eeltaktiga. Viimased on tihedas seoses oman-datava laulurepertuaariga. Rütmivormidest lisanduvad varasematele ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ti, tervenoot, kaheksandiknoot ja -paus ning õpitakse ka pide tähendust. Kolmandas kooliastmes arendatakse meloodiataju, helilaadilist mõtlemist, tutvutakse duur- ja moll-helilaadi ning nende kolmkõladega. Moll-helilaadiga seoses räägitakse ka loomulikust, harmoonilisest ja meloodilisest helilaadist. Relatiivse süsteemi sidumisel absoluutse süsteemiga selgitatakse viiulivõtme tähendust ning täpseid nootide asukohti noodijoonestikul. Õpitakse alterat-sioonimärke (bekarr, bemoll, diees) ning orienteerutakse kuni kahe märgiga helistikkes. Dünaamika- ning agoogikamärkidest lisanduvad *piano* *pianissimo* (*ppp*), *forte* *fortissimo* (*fff*), *mezzopiano* (*mp*), *mezzoforte* (*mf*), *crescendo* (*cresc.*), *diminuendo* (*dim.*), *a tempo* ja *da capo al fine* ning neid rakendatakse praktilisel musitseerimisel.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekava koostisosad on muusikaloo käsitlemine ja muusika kuulamine, laulmine ning pillimäng. Laulmisel süven-datakse huvi ühislaulmise vastu ning seejuures lähtutakse eri ajastute, erine-vate stiilide ja rahvaste ning kaasaegsest laulurepertuaarist. Õppetegevuste all tõstetakse veel kord esile ühislaulmist, millele vastav laulurepertuaar vali-takse õpilaste vanust ning nende huve arvestades. Kogu musitseerimiseks ja muusika kuulamiseks mõeldud repertuaar on tihedalt seostatud muusikalooga ning selle toetamiseks ilmus 1998. aastal Toomas Siitani „Õhtumaade muusi-kalugu I“ (Siitan 1998). Õpilasi kaasatakse ka klassivälistesse muusikalistesse tegevustesse ning jätkatakse tööd vokaalsete võimete arendamisel. Muusikalist materjali omandatakse lähtuvalt muusikateoreetilistest teadmistest ja oskus-test, mis on varem põhikoolis omandatud.

Muusika kuulamine. Põhikooli muusika ainekava sissejuhatuses seatakse aine eesmärgiks laste muusikaliste võimete, muusika kuulumisioskuse ja loo-vuse arendamine ning muusikalise maitse kujundamine. Esimese kooliastme muusika kuulamise repertuaari moodustavad enamasti erinevad laulud ja

karakterpalad, mille meeleolu ja karakterit õpitakse kirjeldama muusikaliste väljendusvahendite (tempo, dünaamika, rütm, meloodia, tämber) abil. Tutvutakse vokaal- ja instrumentaalmuusika ning keel-, puhk- ja löökpillide muusikaga. Muusikažanritest on nimetatud marssi, polkat ja valssi. Lisaks käsitletakse termineid „luuletaja“, „helilooja“, „solist“, „ansambel“, „koor“, „koorijuht“, „dirigent“ ja „orkester“.

Teises kooliastmes rõhutatakse õpilaste muusikalise analüüsivõime ning võrdlusoskuse arendamist. Muusikateoseid õpitakse seostama kirjanduse, kunsti ja tänapäevaga. Helinäidetes osatakse ära tunda kahe- ja kolmeosalist muusikalist vormi ning analüütiliselt eristatakse hääleliike (sopran, alt, tenor, bariton, bass), kooriliike (mudilas-, laste-, poiste-, nais-, mees- ja segakoor) ning pillirühmi ja muusikaesituskosseise (ansamblid, orkestrid). Lisaks tutvustatakse õpilastele eesti ja kodukoha rahvalaule, -laulikuid, -tantse, -pille, -ansambleid ja -orkestreid ning Euroopa rahvaste muusikat.

Kolmandas kooliastmes arendatakse žanrilisest mitmekesisusest lähtuvat teadlikku muusika kuulamise oskust. Õpilased suudavad muusikat kuulates ära tunda sümfoonia-, puhkpilli- ja keelpilliorkestri. Usutavasti on nimekirjast välja jäänud džässorkester, kuna kolmanda kooliastme õpitulemustes on kirjas, et IX klassi lõpetaja peaks oskama seda iseloomustada. Samuti peetakse oluliseks oskust eristada ja kirjeldada keel-, puupuhk-, vaskpuhk- ja löökpille. Ilmselt on loetelust millegipärast välja jäänud klahvpillid, mis taas on ära toodud kolmanda kooliastme õpitulemustes. Õpilased peaksid teadma kodukoha, Eesti ja maailma tuntumaid orkestreid ja dirigente. Kuulamisrepertuaariga seoses on oluline tunda homofoonilist ja polüfoonilist muusikat ning erinevaid muusikavorme nagu variatsioon, rondo, fuuga, prelüüd, missa, sonaat-allegro, sonaat, sümfoonia, kontsert, süit, avamäng, keelpillikvartett, oratoorium, kantat ja lavamuusikažanritest ooper, ballett, operett ja muusikal. Žanrite kaudu antakse ülevaade ka väljapaistvamatest heliloojatest ning interpretidest. Lisaks tutvustatakse erinevaid popmuusika stiile ning nendega seoses ka maailma, Eesti ja kodukoha tuntumaid kollektiive (ansambleid, soliste).

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekavaga taotletakse, et õpilased oskaksid muusikat kriitiliselt ja valivalt kuulata ning hinnata. Seejuures rakendatakse varasemalt omandatud muusikalisi teadmisi ja oskusi muusika analüüsimisel ja musitseerimisel. Muusika kuulamisel on õppetegevuse kirjelduses oluliseks peetud lähtumist käsitletavatest ajastutest, stiilidest ning heliloojatele iseloomulikest teostest. Kogu muusikalooline materjal on muusika kuulamise teenistuses.

Muusikaline liikumine. Muusika ainekava sissejuhatuses rõhutatakse, et õpilaste muusikalist maailmapilti tuleb avardada erinevate maade rahvalau-

lude, muusikapalade ja tantsude kaudu. Muusikalist huvi süvendatakse ka rütmilise liikumise (liikumismängud, mängulaulud, lihtsad tantsud) kaudu. Laulude esitamine toimub esimeses kooliastmes liikumise ja kujundlike liigutustega. Teise kooliastme liikumistegevuse põhirõhk on ringmängudel ja tantsudel ning kolmandas kooliastmes lähtutakse muusikalises liikumistegevuses eale omasest liikumis- ja tantsuhuvist. Sama aasta (2002) gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekavas liikumist eraldi ei käsitleta.

Muusikalugu. Esimeses ja teises kooliastmes sellist kategooriat nagu muusikalugu pole, vaid see omandatakse praktilise musitseerimise (laulmine, muusika kuulamine, pillimäng) kaudu. Läbi musitseerimise tutvutakse erinevate muusikažanrite ja -stiilide, autorite ning esitajatega (solistid, koorid, orkestrid, ansamblid). Vanuse kasvades ning teadmiste süvenedes muutuvad põhjalikumaks ka õpilaste teadmised muusikaloost, mis igas järgnevas kooliastmes põhinevad varasemalt õpitul. Teise kooliastme lõpus oskavad õpilased iseloomustada eesti rahvamuusikat (rahvalaule, -tantse, -pille ja -ansambleid) ning tunnevad eesti ja kodukoha tuntumaid interpreete.

Esimest korda kirjeldatakse muusikalugu eraldi õppeaine komponendina kolmanda kooliastme õppesisu sissejuhatuses (ptk 1.3). Seal selgitatakse, et muusikaloos tutvustatakse õpilastele maailma rahvaste muusikat. Kuigi põhikooli ainekavas eraldi muusikaloo kategooriat endiselt pole, kasutatakse muusika kuulamise alapeatükis konkreetselt terminit „muusikalugu“. Sellega seoses on kolmandas kooliastmes ette nähtud muusikavormide ja -žanrite tundmaõppimine ning populaarmuusikastiilidega tutvumine, mille juures vaadeldakse ka Eesti ja kodukoha tuntumaid soliste, ansambleid ja orkestreid.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekava järgi tuleks muusikalugu käsitleda stiilide, kõlastruktuuride ja vormide mitmekesisuses, integreeritult kultuuri arenguloo, sh kunsti ja kirjanduse ning tähtsamate ajaloosündmustega. Muusikalugu käsitletakse lõimitult teiste õppeainete ning kultuurivaldkondadega (kirjandus, kunst, filosoofia, teater jne). Süstemaatiliselt õpitakse väärtustama ning tundma Eesti ja maailma muusikapärandit ning kujundatakse arusaam muusikast kui rahvaste vahelisest suhtlemiskeelest. Eesti muusika käsitlemisel on oluline seostada seda Euroopa muusika- ja kultuurilooga. Ainekava õppesisuga taotletakse, et õpilased omandavad teadmisi muusikaajaloost tuntud heliloojate loominguga kaudu.

I kursus algab selgitustega muusika tekkest ja olemusest, mille juures käsitletakse vanu kultuurirahvaid ja nende muusikat (Vana-Kreeka ja -Rooma ning varakristlik muusika). Keskaja teema juures vaadeldakse kristlust Lääne-Euroopa kultuuri arengu mõjutajana, vaimuliku muusika arengut ja gregooriuse koraali, lisaks polüfoonia teket ning sellega seoses mõisteid „organum“

ja „motett“. Selgitatakse ka rändlaulikute ja rüütlipoeesia olulisust ning erinevate muusikainstrumentide kujunemist. Renessansiajastu raames kirjeldatakse humanismi, protestantismi ja vastureformatsiooni ning sellega seotud muusikat. Vaadeldakse missat, ilmalikku laulu ja seltskonnamuusikat, madrigale, homofoonilise mitmehäälsuse teket, protestantlikke koraale ning instrumentaalmuusika arengut. Neid käsitletakse ajastu tähtsamate heliloojate, nagu näiteks Giovanni Pierluigi da Palestrina, Orlandus Lassuse (Orlando di Lasso) ja Josquin Desprez' loominguga. Barokiajastuga tutvumist alustatakse ülevaatega uue stiili kujunemisest, seejärel vaadeldakse ooperi arengulugu ja uusi žanre (oratoorium, kantaat, passioon) ning instrumentaalmuusika arengut (fuuga, klaviir, orkester ja *concerto grosso*, soolokontsert, trio ja süit). Muusikanäidete valikul lähtutakse barokiajastu oluliste heliloojate loominguks – Claudio Monteverdi, Antonio Vivaldi, Johann Sebastian Bach ja Georg Friedrich Händel. Klassitsismi perioodi käsitlemist alustatakse valgustusajastu iseloomustamisega, seejärel heidetakse pilk instrumentaalmuusika arengule. Kirjeldatakse erinevaid muusikaesituskoosseise (ansamblid, orkestrid), millega seoses käsitletakse sümfooniat, kontserdi, keelpillikvarteti ning ooperi arengut. Vaadeldakse sonaati ja sonaadivormi ning klaveri arengulugu. Kogu klassitsistlikku muusikalugu selgitatakse Viini klassikute (Wolfgang Amadeus Mozart, Franz Joseph Haydn, Ludwig van Beethoven) loominguga.

Muusikaloo II kursus algab ülevaatega romantismiajastust ning keskendub rahvosluse teemadele. Olulise osa õppesisust moodustab programmilise muusika arengu teema, millega seoses käsitletakse orkestreid, klaverimuusikat, sümfoonilist poemi, soololaule ja miniatuure (etüüdid, prelüüdid, nokturnid, tantsud). Lavamuusikast kirjeldatakse ooperit, balletti ja operetti ning antakse ülevaade ajastu olulisematest heliloojatest, nagu Franz Schubert, Robert Schumann, Hector Berlioz, Fryderyk Chopin, Ferenc Liszt, Johannes Brahms, Giuseppe Verdi, Richard Wagner, Nikolai Rimski-Korsakov, Modest Mussorgski, Pjotr Tšaikovski, Jean Sibelius ja Edvard Grieg.

III muusikaõpetuse kursus koosneb kahest osast. Neist esimene kannab alapealkirja „20. sajandi muusika“ ja selles käsitletakse neoklassitsismi (Igor Stravinski, Carl Orff, Benjamin Britten, Sergei Prokofjev ja Dmitri Šostakovič), avangardismi (Anton Webern, John Cage ja Pierre Boulez), postmodernismi (Krzysztof Penderecki, György Ligeti, Arvo Pärt) ning sümfoonilist džässit (George Gershwin). Kursuse teises osas keskendutakse eesti muusikale ja selles vaadeldakse kõigepealt rahvaloomingut (regivärsiline rahvalaul, uuem rahvalaul). Järgnevalt kirjeldatakse laulupidude traditsiooni kujunemist, asjaarmastajatest heliloojate põlvkonda (Aleksander Kunileid, Friedrich Saebelmann, Aleksander Thomson, Karl August Hermann) ning esimesi professionaalseid

heliloojaid (Miina Härma, Aleksander Läte, Konstantin Türrpu, Rudolf Tobias, Artur Kapp, Peeter Süda, Mihkel Lüdig). Seejärel tutvustatakse rahvusliku koori- (Mart Saar, Cyrillus Kreek), instrumentaal- (Heino Eller, Eduard Tubin) ja lavamuusika (Evald Aav, Eduard Tubin, Eino Tamberg, Eugen Kapp) rajajaid ning käsitletakse eesti modernismi perioodi 1956–1970, selle esindajaid (nt Gustav Ernesaks, Veljo Tormis, Arvo Pärt, Ester Mägi, Eino Tamberg, Jaan Rääts) ning nende loomingut.

Omalooming. Muusika ainekava sissejuhatuses rõhutatakse õpilaste loovuse ning muusikalise mõtlemise arendamist rütmilis-meloodiliste improvisatsioonide abil, millele lisatakse kolmandas kooliastmes iseseisvad muusikalised kompositsioonid. Gümnaasiumi ainekava õpitulemustes on aga sätestatud, et lõpetajad suudavad koostada uurimistöid ja referaate, mis on samuti omaloomingulised ülesanded.

Pillimäng. Muusika ainekava järgi on VII–IX klassis musitseerimise aluseks eakohane laulurepertuaar ja pillimäng. Muusikalisi teadmisi ja oskusi rakendatakse musitseerimisel, muusikavormide ja -žanrite tundmaõppimisel.

Esimese kooliastme õppetegevustes peetakse oluliseks muusikatraditsioonide säilitamist pillimängu ja koorilaulu kaudu. Pillimänguga tutvustatakse erinevaid rütmi- (ka kehapill) ja meloodiapille. Teises kooliastmes süvendatakse pillimänguoskust ning kolmandas kooliastmes innustatakse õpilasi lisaks varasematele pillimänguga seotud tegevustele looma iseseisvaid muusikalisi kompositsioone. Praktilise muusikalise tegevuse kaudu omandavad õpilased uusi teadmisi ka muusikalises kirjaoskuses.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekavas taotletakse, et pillimängu rakendataks laulude saadetes, iseseisvas musitseerimises ning ka muusikalistes kompositsioonides.

Õppekäigud. Õppekäikude kategooriat pole põhikooli 2002. aasta muusika ainekavas veel eraldi välja toodud, kuid kolmanda kooliastme õpitulemuste viimase punktina on mainitud, et õpilane külastab kontserte ja muusikalavastusi ning kasutab omandatud teadmisi ja oskusi nende analüüsimisel.

Gümnaasiumi 2002. aasta muusika ainekavas peetakse oluliseks õpilaste tundeelu rikastamist muusikaelamuste kaudu. See tähendab kontsertide ja muusikalavastuste külastamist ning oskust neid oma seisukohti põhjendades analüüsida. Lisaks peaksid õpilased suutma koostada kontserdi- ja teatrietenduste arvustusi ning analüüsi, mis samuti eeldab kontsertide külastamist.

2011. aasta „Põhikooli riiklik õppekava“. Lisa 6. Ainevaldkond „Kunstiained“

2011. aasta põhikooli riikliku õppekava muusika ainekava punkti 2.1.2 „Muusika õppeaine kirjeldus“ järgi on muusikaõpetuse koostisosad musitseerimine ehk laulmine ja pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming, muusika kuulamine ja muusikalugu, muusikaline kirjaoskus ning õppekäigud. Viimase alla kuuluvad nii vahetud kui ka virtuaalsed erinevate kontserdipaikade, teatrite, muuseumide jms külastused. Lisaks rõhutatakse, et muusikaõpetuse lahutamatuks osaks on kontserdielu korraldamine koolis, mille kaudu saaksid õpilased ürituse korraldamise kogemuse nii esineja, kuulaja kui ka korraldajana. Võib eeldada, et taoline muudatus ainekavas viitab vajadusele kasvatada haritud kontserdipublikut ning seeläbi toetatakse kaudselt ka loomemajandust. Muusika kaudu arendatakse õpilaste laulmis-, pillimängu- ja muusika kuulamise oskust, muusikalist liikumist ning soodustatakse omaloomingut. Lisamärkusena on mainitud, et muusikaõpetuse koostisosad on üksteisega tihedas ning mitmetähenduslikus seoses ja neid kujundatakse läbi praktilise muusikalise tegevuse. Uuendusliku õppe- ja kasvatusesmärgina on ainekavas välja toodud muusikateoste autorite väärtustamine ning kriitiline suhtumine meedia ja infotehnoloogia loodud keskkondadesse.

Laulmine ja muusikateooria. Muusikaõpetuse esimese kooliastme laulmise õpitulemustes peetakse oluliseks, et õpilane laulab emotsionaalselt, loomuliku kehahoiu, hingamise, vaba toonitekitamise ning selge diktsiooniga, väljendades seejuures muusika sisu ja meeleolu. Õpilased kasutavad laulmisel käemärke, astmetreppi ja noodipilti ning relatiivseid helikõrgusi. Repertuaari moodustavad eakohased laste-, mudel- ja mängulaulud, kaanonid ning eesti ja teiste rahvaste muusika. Konkreetselt on esitatud ka esimese kooliastme ühislaulude nimekiri.

Teises kooliastmes lisanduvad laulmise juures eelnimetatud aspektidele ka väljendusrikkus ning häälehoiu vajadus. Relatiivseid astmeid õpitakse seostama absoluutse süsteemiga (ulatus $g-g^2$). Laulmise juures rakendatakse muusikalisi teadmisi ning arvestatakse muusika väljendusvahendeid nii ükski kui ka rühmas musitseerides. Repertuaari moodustavad kooliastme ühislaulud, mis on valitud vastavalt õpilaste eale (kaanonid, ühe-, kahehäälsed ning eesti ja teiste rahvaste laulud). Kolmandas kooliastmes suudavad õpilased laulmisel arvestada oma hääle omapära ning tuginevad varem omandatud teadmistele ja oskustele. Õpilased peavad musitseerimisel silmas muusikapala stiili ning oskavad häälemurde perioodil oma häält hoida ja selle eest hoolitseda. Laulude õppimisel kasutatakse relatiivseid helikõrgusi ning omandatud muusikalisi teadmisi, nii ükski kui ka rühmas lauldes. Selles vanuseastmes oskavad

õpilased laulda vastavalt tunni teemadele eakohaseid laule, mis on nii ühe-, kahe- kui ka paiguti kolmehäälsed. Sarnaselt esimesele kooliastmele moodustavad laulurepertuaari ühislaulud ning eesti ja teiste rahvaste laulud. Laulude valimisel kaasatakse õpilasi ning võimalusel arvestatakse nende põhjendatud soovidega.

Muusika õppeaine sisu kirjelduse peatükis 2.1.2 on selgitatud, et muusikalise kirjaoskuse all mõistetakse ainekavas sisalduvat noodikirja lugemise oskust koos musitseerimisega. Seega ei peeta siin silmas pelgalt noodikirja, vaid üldist muusikalist terminoloogiat, mis aitab kaasa laiemale muusika mõistmisele, mistõttu käsitletakse analüüsis muusikalise kirjaoskuse all kogu muusikateoreetilist materjali.

Esimese kooliastme õpilaste muusikalise kirjaoskuse õppesisus on loetletud konkreetne muusikateoreetiline materjal. Selle alla kuuluvad helivältused, rütmifiguurid, pausid (ta, ti-ti, ti-ri-ti-ri, tai-ri, poolnoot, kolmelöögiline noot, veerand-, pool- ja tervepaus) ning kahe- ja kolmeosaline taktimõõt. Õpilased peaksid tajuma astmemudeleid erinevates kõrguspositsioonides, see tähendab, et nad mõistavad JO-võtit ning sellega seoses JO ja RA astmerida. Muusikalise kirjaoskuse juures peetakse tähtsaks, et õpilased oskaksid praktilisel musitseerimisel kasutada järgnevaid oskussõnu: meetrum, takt, taktimõõt, ühe- ja kahekordne taktijoon, kordamismärk, noodijoonestik, noodipea ja -vars, astmerida, astmetrepp, punkt noodivältuste pikendajana; koorijuht, koor, ansambel, solist, eeslaulja, rahvalaul, rahvapill, rahvatants, dirigent, orkester, helilooja, sõnade autor; muusikapala, salm, refrään, kaanon, marss, polka, valss, *ostinato*, kaasmäng, eelmäng, vahemäng; rütm, meloodia, tempo, dünaamika, kõlavärv ehk tämber, vaikselt, valjult, *forte*, *piano*, fermaat; latern, *segno*, volt. Eeltoodut rakendatakse kindlasti praktilisel musitseerimisel, milleks esimeses kooliastmes on valdavalt laulmine ja pillimäng. Lauldakse nii ühehäälselt, saatega kui ka *a cappella* ning tugevalt soovituslik on õpilaste osalemine koolikoorides, mille kaudu kantakse edasi koorilaulu traditsiooni.

Teise kooliastme muusikalise kirjaoskuse õppesisu juurde on varem omandatud teadmistele lisatud uute rütmidena ti-ti-ri, ti-ri-ti, tai-ti ning kaheksandiknoot ja -paus. Tuuakse välja konkreetset taktimõõdud ($2/4$, $3/4$ ja $4/4$) ning absoluutsete ja relatiivsete helikõrguste omavaheline seostamine ($g-g^2$). Viimasega lõimitakse ka viiulivõtme tähendus, duur- ja moll-helilaadid ning kuni kahe märgiga helistikud. Mõistetest on esitatud järgnev nimestik: eel-takt, viiulivõti, klaviatuur, duur- ja moll-helilaad, absoluutsed helikõrgused (tähtnimetused), helistik, toonika ehk põhiheli, helistikumärgid, juhuslikud märgid, diees, bemoll, bekarr, paralleelhelistikud; vokaalmuusika, soololaul, koorilaul, instrumentaalmuusika, interpret, improvisatsioon; tämber, hääle-

liigid (sopran, metsosopran, alt, tenor, bariton, bass), pilliliigid (keel-, puhk-, löök-, klahvpillid ning eesti rahvapillid); tempo, *andante*, *moderato*, *allegro*, *largo*, *ritenuto*, *accelerando*, dünaamika, *piano*, *forte*, *mezzopiano*, *mezzoforte*, *pianissimo*, *fortissimo*, *crescendo* ja *diminuendo*.

Kolmandas kooliastmes lisanduvad muusikateooriasse trioolid, süngoobid ning kuueteistkümnendiknoot ja -paus. Uue materjaliga seoses õpitakse neljandiktaktimõõtudele lisaks ka kaheksandiktaktimõõte. Lähtuvalt repertuaarist tunnevad õpilased kuni kahe märgiga helistikke ning teavad bassivõtme tähendust. Lisaks tuntakse järgmisi oskussõnu, mida praktilisel musitseerimisel kasutatakse: elektrofonid, sümfoonia-, kammer-, keelpilli- ja džässorkester, partituur, erinevad muusikainstrumendid; ooper, operett, ballett, muusikal, sümfoonia, instrumentaalkontsert, spirituaal, gospel; rondo, variatsioon; pop- ja rokkmuusika, džäss- ning süvamuusika.

Muusika kuulamine. Muusika kuulamine on õppeaine kirjelduses küll eraldi ainekomponendina esitatud, kuid ühendatud muusikalooga. Seega on esimese kooliastme muusika kuulamise ja muusikaloo õpitulemustes endiselt oluliseks peetud karakterpalade (marss, valss, polka) iseloomustamist muusikaliste väljendusvahendite kaudu (meloodia, rütm, tempo, dünaamika ja muusikapala ülesehitus ehk vorm). Õpilane oskab eristada laulu ja pillimuusikat ning kirjeldada kuulatava pala meeleolu ja karakterit muusikalist oskussõnavara kasutades. Ainetundides tutvutakse ka eesti rahvalaulu ja rahvapillidega (kannel, hiiu ehk Rootsi kannel, löötspill, torupill, sarvepill ja vilepill).

Teise kooliastme muusika kuulamise ja muusikaloo õppesisu kirjeldamisel on esimesena nimetatud muusikapalade väljendusvahendite eristamist (meloodia, rütm, tempo, dünaamika, tämber ja vorm). Terminoloogiliselt on asendatud „muusikapala ülesehitus“ sõnaga „vorm“ ning „laulu ja pillimuusika“ asemel kasutatakse vastavalt „vokaal- ja instrumentaalmuusika“. Viimastes eristatakse detailsemalt hääle- (sopran, metsosopran, alt, tenor, bariton, bass) ja kooriliike (laste-, poiste-, mees-, nais- ja segakoor), pillirühmi (klahv-, keel-, puhk- ja löökpillid) ning sümfooniaorkestrit. Samuti tunnevad ja eristavad õpilased eesti rahvamuusikat – rahvalaulu, -pille ja -tantse – ning oskavad nimetada eesti rahvamuusika suursündmusi. Lisaks tutvustatakse õpilastele valikuliselt naaberrahvaste (soome, vene, läti, leedu) ning Rootsi, Norra, Suurbritannia, Iiri, Poola, Austria, Ungari või Saksa muusikakultuuri ja -traditsioone.

Muusika kuulamisega arendatakse teises kooliastmes muusikalist analüüsivõimet ning võrdlemisoskust. Õpilased peaksid oskama kuulatavat muusikapala iseloomustada ning oma arvamust põhjendada, kasutades muusikalist oskussõnavara. Võimaluse korral kuulatakse ka paikkondlike heliloojate ja interpreetide teoseid.

Kolmanda kooliastme juures märgitakse, et õpilased õpivad nii ennast kui ka kaaslasi kuulama ning hindavad enda ja teiste panust koos musitseerides. Eeldatakse, et õpilane oskab analüütiliselt kuulata ja leida iseloomulikke jooni enda ning teiste maade rahvamuusikas. Muusika kuulamise kaudu osatakse väärtustada heatasemelist muusikat nii elavas kui ka salvestatud ettekandes ning jätkuvalt on oluline eristada muusikapalades muusika väljendusvahendeid (meloodia, rütm, tempo, dünaamika, tämber ning muusikateose ülesehitus). Sarnaselt varasemale esineb marginaalne muudatus terminoloogias: sõna „vorm“ on uuesti asendatud „muusikateose ülesehitusega“. Uue teemana on sisse toodud erinevate muusikastiilide, nagu näiteks pop-, rokk-, džäss-, filmi- ja lavamuusika eristamine. Õpitulemuste osas eeldatakse, et õpilane oskab kuulamise järgi eristada keel-, puhk-, löök- ja klahvpille ning elektrofone. Lisaks eelnevas loetelus välja toodud instrumentidele osatakse nendega seoses nimetada ka erinevaid koosseise. Kuulatud teoste kaudu tutvutakse heliloojate, interpretide, dirigentide, ansamblite, orkestrite ning muusika suursündmustega. Õpilastele selgitatakse pärimusmuusika tänapäevaseid tõlgendusi ning valikuliselt ka Prantsuse, Itaalia, Hispaania, Põhja- ja Ladina-Ameerika, Aafrika või idamaade muusikapärandit. Kuulatud muusika üle arutledes on oluline oma seisukohti põhjendada, kasutades selleks muusikalist oskussõnavara. Kuulamiskogemuse arendamiseks ning kontserdi külastamise kultuuri kujundamiseks käiakse õppekäikudel, kuulatakse ning vaadatakse koos muusikaetendusi, kontserte ning korraldatakse kohtumisi eesti heliloojate ja interpretidega. Nii peetakse vajalikuks muusika kuulamise abil arendada õpilaste tähelepanu ning kuulamis-, analüüsi- ja võrdlusoskust.

Muusikaline liikumine. Muusikalise liikumise õpitulemustes peetakse esimeses kooliastmes oluliseks muusika sisu, meeoleolu ning ülesehituse tunnetamist. Selleks tantsitakse eesti laulu- ja ringmänge ning püütakse selle kaudu edasi anda muusikapala karakterit. Teises ja kolmandas kooliastmes suudavad õpilased muusikalise liikumise kaudu väljendada meloodiat, rütmi, tempot, dünaamikat ja vormi, aga ka erinevate maade rahvamuusika iseloomu.

Muusikalugu. Selles dokumendis on muusikalugu esimeses kooliastmes ühendatud muusika kuulamisega. Muusikaloo kaudu tutvustatakse erinevaid karaktereid, väljendusvahendeid, stiile, interpreete ja heliloojaid. Oluline on tunda eesti rahvalaulu ning rahvapille, näiteks kannelt, hiiu kannelt, lõõtspilli, torupilli, sarvepilli ja vilepilli, ning osata kirjeldada muusikapalade meeoleolu ja karakterit muusikalist oskussõnavara kasutades. Teises kooliastmes lisandub uue teemana vokaalmuusika, milles võrreldakse hääle- (sopran, metsosopran, alt, tenor, bariton, bass) ja kooriliike (laste-, poiste-, mees-, nais-, segakoor). Tutvutakse kodukoha ja Eesti dirigentidega ning Eesti laulupidude traditsiooni

kujunemislooga. Eraldi teemana käsitletakse instrumentaalmuusikat, mille juures kirjeldatakse erinevaid pillirühmi (klahv-, keel-, puhk- ja löökpille) ning sümfooniaorkestri muusikat. Instrumentaalmuusika kirjelduses on oluline koht eesti rahvamuusikal (rahvalaulud, -pillid, -tantsud) ning sellega seotud suursündmuste tutvustamisel. Valikuliselt kirjeldatakse ka eri maade (Soome, Vene, Läti, Leedu, Rootsi, Norra, Suurbritannia, Iiri, Poola, Austria, Ungari või Saksa) muusikat ning õpitakse sellesse lugupidavalt suhtuma. Uuendusena rõhutatakse õppesisu juures autorikaitse olulisust ning viimasega seoses esitajate õigusi ja kohustusi.

Kolmandas kooliastmes lisanduvad muusikaloo teemade hulka pop-, rokk-, džäss-, filmi- ja lavamuusika ning pilliliikide juurde elektrofonid. Eelnimetatu tähendab õppesisu kaasajastamist. Varasematele teadmistele lisaks (heliloojad, interpreedid, dirigendid, ansamblid, orkestrid) osatakse nimetada ka muusika suursündmusi (sh piirkondlikke) ning tuntakse eesti pärimusmuusika tänapäevaseid tõlgendusi. Tuntakse Eesti ning valikuliselt Prantsusmaa, Itaalia, Hispaania, Põhja- ja Ladina-Ameerika, Aafrika või idamaade muusikapärandit ning suhtutakse sellesse lugupidavalt. Õpitakse muusika üle arutlema nii suuliselt kui ka kirjalikult oskussõnavara kasutades. Muusikaõpetuse kaudu õpitakse teiste arvamusega arvestama ning sellesse lugupidavalt suhtuma. Muusikalistes tegevustes kasutatakse infotehnoloogia vahendeid ning teatakse autoriõigusi ja nendega kaasnevaid intellektuaalomandi kasutamisest tulenevaid kohustusi.

Omalooming. Punktis 2.1.2 „Muusika õppeaine kirjeldus“ käsitletakse omaloomingut seoses lihtsate kaasmängude, saadete, rütmilis-meloodiliste improvisatsioonide, muusikalise liikumise ja tekstide loomisega. Esimese kooliastme õpitulemuste loetelus eeldatakse, et õpilased suudavad luua lihtsaid rütmilisi kaasmänge keha-, rütm- ja plaatpillidel ning kasutavad neil musitseerides astmemudeleid. Samuti osatakse luua tekste, mille hulgas on liisusalmid, regivärsid ja laulusõnad. Lisaks kasutatakse loovliikumist muusika meeleolu väljendamiseks ning omaloomingu kaudu arendatakse loovust ja muusikalist mõtlemist. Teises ja kolmandas kooliastmes lisandub varasematele tegevustele (rütmilis-meloodilised improvisatsioonid, kaasmängud ja *ostinato*’d keha-, rütm- ja plaatpillidel) ka muusikaline liikumine, millega kolmandas kooliastmes väljendatakse lisaks muusika karakterile ja meeleolule ka individuaalseid loomingulisi ideid.

Pillimäng. Pillimängu esimese kooliastme õpitulemuste juures on kirjas, et õpilased kasutavad keha-, rütm- ja plaatpille lihtsamates *ostinato*’des ja/või kaasmängudes ning omandavad kuuekeelse väikekandle või plokkflöödi esmased mänguvõtted. Esimese kooliastme õppesisus on kesksel kohal laulmine

ja pillimäng ning viimane leiab rakendust valdavalt laulude kaasmänguna. Teises kooliastmes pillimängu oskused süvenevad ning õpilased rakendavad musitseerides kuuekeelse väikekandle või plokkflöödi mänguvõtteid, seostades absoluutseid helikõrgusi pillimänguga. Kolmandas kooliastmes õpitakse ka lihtsamaid akordmänguvõtteid kitarril, lähtudes nii mängimisel kui ka interpretatsioonis absoluutsetest helikõrgustest ning omandatud muusikalistest teadmistest.

Õppekäigud. Muusika õppeaine koostisosadeks on musitseerimine (laulmine ja pillimäng), muusikaline liikumine, muusika kuulamine ja muusikaluugu, muusikaline kirjaoskus, omalooming ning õppekäigud. Kahte viimast on 2011. aasta õppekavale eelnenud 2002. aasta muusikaõpetuse ainekavas küll kirjeldatud, kuid konkreetsete kategooriatena neid varem välja toodud pole. Järelikult on nüüd peetud vajalikuks rõhutada loominguilisust ning kontsertide külastamise olulisust. Lisaks selgitatakse, et õppekäigud (sh virtuaalsed õppekäigud) erinevatesse kontserdipaikadesse, teatritesse ning muuseumidesse kujundavad õpilaste silmaringi ja muusikalist maitset. Saadakse teadmisi paikkondlikust, oma riigi ja Euroopa kultuuripärandist, nende rollist maailmas ning peamistest kultuurisaavutustest. Muusikaõpetuse osaks on ka kontserdielu korraldamine koolis, et õpilased saaksid ürituste korraldamise kogemuse ning neil tekiks teadlik muusika kuulamise harjumus. Esimese ja teise kooliastme õpitulemustes on rõhutatud õpilaste esinemisoskuse arendamise tähtsust, milleks pakuvad võimalusi nii muusikaõpetuse tund kui ka klassi- ja koolivälised tegevused (koorid, soololaulu tunnid, erinevad pillikoosseisud jne). Ühtlasi õpitakse selle käigus argumenteerima ning kaaslaste tagasisidesamise kaudu näha üksteise võimeid, oskusi ja eripära.

Eeldatakse, et õppekäikude kaudu suudavad õpilased kogetud muusikaelamu mõtestada ning nende kohta loovalt muusikalist oskussõnavara kasutades arvamust avaldada. Teises ja kolmandas kooliastmes lisandub õppekäikude üle suulisel või muul looval viisil arutlemisele ka kirjalik analüüs, mis põhineb varasematel muusikalistel teadmistel ja oskustel.

2011. aasta „Gümnaasiumi riiklik õppekava“. Lisa 6. Ainevaldkond „Kunstiained“

Gümnaasiumi riikliku õppekava muusikaõpetuse ainekavas on osa ainekomponente omavahel ühendatud. Võrreldes 2011. aasta põhikooli muusikaõpetuse ainekavaga on see pisut erinev, enam ei eristata muusikalist osaoskustena:

- 1) laulmist,
- 2) pillimängu,
- 3) muusikalist liikumist,

- 4) omaloomingut,
- 5) muusika kuulamist.

Gümnaasiumi ainekavas ühendatakse need vastavalt:

- 1) musitseerimine (laulmine ja pillimäng),
- 2) omalooming,
- 3) muusika kuulamine ja muusikalugu.

Laulmine, pillimäng ja omalooming. Läbivalt on õppesisu kirjeldustes kursuste kaupa oluliseks peetud vokaalsete võimete, esinemisoscuse ning kriitilise mõtlemise arendamiseks mõeldud laulurepertuaari. Laulmine ja pillimäng rikastavad tundeelu ning neid kasutatakse ka muusikaloo illustreerimiseks. Laulmise kaudu arendatakse oma vokaalseid võimeid, kriitilist mõtlemist ja esinemisoscust. Pillimängule ja laulmisele lisaks kasutatakse muusikaloo illustreerimiseks ka omaloomingulisi kaasmänge ja improvisatsioone.

Muusika kuulamine ja muusikalugu. Muusika kuulamise osas taotletakse gümnaasiumis, et õpilane oskaks muusikat kuulates seda kriitiliselt hinnata, analüüsida ja tõlgendada. Seejuures tähtsustub veelgi enam oma arvamuse väljendamine ning selle põhjendamine, toetudes varasematele teadmistele ning muusikalisele oskussõnavarale.

2002. aasta gümnaasiumi muusikaõpetuse ainekavas oli õppesisu esitatud kursuste kaupa. Sama struktuuriga on ka 2011. aasta dokument, kuid lisaks kursuste kaupa esitatud muusikaloolistele teemadele püütakse õppesisu liigendada ka ainekomponentidest lähtuvalt. Kursuste sisu on jaotatud kolmeks:

- 1) muusikaline eneseväljendus (laulmine, pillimäng, omalooming);
- 2) muusika kuulamine ja muusikalugu;
- 3) õppekäigud.

Muusika kuulamine ja muusikalugu on õppesisus tihedas seoses. Konkreetset pole välja toodud, mida õpilased kuulama peavad, kuid esitatud on teemad, heliloojad ja žanrid. Alustatakse muusika tekke ja olemusega ning kirjeldatakse muusika rolli vanade kultuurrahvaste elus. Viimaseid tutvustatakse valikuliselt erinevate heliloojate loominguga kaudu. Keskaja teemasid käsitledes kirjeldatakse ajastu kultuurilist tausta ja muusika väljendusvahendeid. Konkreetse ajastu märksõnad on: gregooriuse laul, missa, mitmehäälsuse ja noodikirja kujunemine ning rüütlikultuur. Renessansi teemat alustatakse ajaloolise ülevaate ning ajastu muusikaliste väljendusvahendite kirjeldamisega. Spetsiifilistest teemadest tähtsustatakse polüfoonilise muusika arengut, ilmalikku laulu, seltskonna- ja instrumentaalmuusikat, reformatsiooni ning uuendusi kirikumuusikas. Barokiajastu üldises kirjelduses tutvustatakse õukonnamuusikat, ooperit, oratooriumi, passiooni, kontserti, prelüüdi ja fuugat. Neid žanre selgitades tutvustatakse valikuliselt ka Claudio Monteverdi, Georg Friedrich

Händeli, Johann Sebastian Bachi ja Antonio Vivaldi loomingut. Klassitsismiga seoses õpitakse tundma sonaaditsüklit, keelpillikvartetti, sümfooniat, instrumentaalkontserti, reekviemi, klassikalist sümfooniaorkestrit ning ooperi arengut, mille illustreerimiseks kuulatakse valikuliselt Viini klassikute loomingut. Gümnaasiumi lõpuks on õpilased tutvunud muusikanäidete varal eri ajastute ning džäss-, rokk- ja popmuusika väljendusvahenditega. Nad oskavad muusikanäidete põhjal eristada keskaja, renessansi-, baroki-, klassitsismi- ja romantismiajastu ning 20. ja 21. sajandi muusikat. Helinäidete põhjal suudavad õpilased luua seoseid tänapäevaga, kujundavad oma arvamust ning oskavad seda ka argumenteeritult põhjendada.

Detailsema ülevaate muusikaloos omandatavatest teemadest annavad erinevate kursuste kirjeldused. I kursuse pealkirjaks on „Uusaegse helikeele kujunemine. Muusikaline eneseväljendus: laulmine, pillimäng, omalooming“. Selle lõppedes suudab õpilane võrrelda käsitletud ajastute üldkultuurilist tausta ning erinevate ajastute muusikat. Keskaja, renessansi, baroki ja klassitsismi võrdluses suudab ta luua seoseid nüüdisaja muusikaga ning teab muusika rolli neil ajastutel.

II kursuse pealkiri on „Rahvuslikkus muusikas. Muusikaline eneseväljendus: laulmine, pillimäng, omalooming“. Valdavalt käsitletakse kursusel 19. sajandit ja (rahvus)romantilisust muusikas. Tutvustatakse romantismiajastu üldkultuurilist tausta ning muusika väljendusvahendeid. Kirjeldatakse programmilist muusikat (sümfooniline poeem), lavamuusikat (ooper, ballett, operett), soololaule ja instrumentaalseid väikevorme. Žanrite tutvustamine toimub valikuliselt läbi Franz Schuberti, Fryderyk Chopini, Ferenc Liszti, Hector Berliози, Giuseppe Verdi, Richard Wagneri, Pjotr Tšaikovski, Jean Sibeliusi, Edvard Griegi, Richard Straussi jt loomingut. Pärimusmuusika ja folkloori teemade all keskendutakse esmalt eesti regilaulu liikidele, rahvapillidele, rahvantsudele ja räägitakse uuemast rahvalaulust ning laulumängudest. Tuuakse näiteid eesti pärimusmuusikast ja luuakse seoseid nüüdismuusikaga. Nn juurte juurest liigutakse Eesti professionaalse muusikakultuuri kujunemiseni. Kirjeldatakse Eesti muusikaelu enne rahvuslikku ärkamisaega ning minnakse edasi laulupidude traditsiooni kujunemise juurde. Teemaga seoses tutvustatakse eesti esimesi professionaalseid heliloojaid ja muusikuid ning nende loomingut kaudu esimesi sümfoonilisi ja vokaalsümfoonilisi teoseid. Käsitletakse rahvusliku helikeele kujunemist nii koori-, instrumentaal- kui ka lavamuusikas. Muusika valikul lähtutakse järgmistest heliloojatest: Aleksander Kunileid, Friedrich August Saebelman, Karl August Hermann, Miina Härma, Konstantin Türrpu, Mihkel Lüdig, Rudolf Tobias, Mart Saar, Cyrillus Kreek, Heino Eller, Evald Aav, Eduard Tubin jt.

III kursus kannab peakirja „Muusika 20. ja 21. sajandil. Muusikaline eneseväljendus: laulmine, pillimäng, omalooming“. Üldkultuurilise tausta selgitamisel kirjeldatakse sarnaselt eelnevatele kursustele muusika väljendusvahendeid ning massi- ja kõrgkultuuri. Oluline on, et abituriendid oskaksid muusikanäidete põhjal kirjeldada 20. ja 21. sajandi muusikastiilide erinevusi. Täpsemalt keskendutakse ekspressionismi, impressionismi ja neoklassitsismi teemadele ning nendega seoses antakse ülevaade 20. sajandi teise poole muusikastiilidest ja -suundadest. Muusika kuulamise kaudu tutvutakse valikuliselt järgnevate heliloojate loominguga: Claude Debussy, Maurice Ravel, Igor Stravinski, Arnold Schönberg, Carl Orff, Benjamin Britten, Sergei Prokofjev, Dmitri Šostakovitš, Olivier Messiaen, John Cage, Pierre Boulez, Steve Reich, Philipp Glass, George Gershwin jt.

Lisaks tutvustatakse Eesti muusikat ja muusikaelu pärast Teist maailmasõda. Käsitletakse muusikasuundade peegeldusi koori- ja instrumentaalmuusikas ning 21. sajandi muusikauuendusi. Valikuliselt tutvustatakse Gustav Ernesaksa, Artur Kapi, Veljo Tormise, Ester Mägi, Eino Tambergi, Jaan Räätsa, Lepo Sumera, Raimo Kangro, Urmas Sisaski, Arvo Pärdi, Erkki-Sven Tüüri ja Helena Tulve muusikat. Lisaks õpitakse tundma džäss-, pop- ja rokkmuusika üldkultuuriloolist ning ajaloolis-sotsiaalset tausta, väljendusvahendeid ja helinäiteid nii eesti kui ka maailma muusikast.

Õppekäigud. Õppekäikude korraldamise ja kontserdielu elavdamise seisukohalt on oluline koostöö paikkonna muusikakooliga. Kooli tuleks kutsuda külalisesinejaid ning leida esinemisvõimalusi oma õpilaste loovuse demonstreerimiseks. Lisaks avardavad silmaringi teatrietenduste ning kontsertide külastamine ja erinevad muusikaga seotud õppekäigud (muuseumid, stuudiod, kõrgkoolid jms). Kõikide kursuste raames on õppekäikude kontekstis läbivalt konkreetsetelt öeldud, et vähemalt korra kursuse vältel tuleb osaleda muusikaüritusel ning selle kohta muusikalist oskussõnavara kasutades oma arvamust avaldada nii suuliselt kui kirjalikult.

2023. aasta Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. aasta määruse nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“ lisa 3 (Vabariigi Valitsuse 23.03.2023 määruse nr 18 sõnastuses)

Vaatamata pidevale arendustööle alates 2014. aastast valmis uus riiklik õppekava alles 2023. aasta veebruaris. Tegemist on määrusega, mis annab edasi informatsiooni õppekorraldamise ning üldiste õpitulemuste kohta konkreetses aines. Muusikaõpetuse aine õppesisu on välja jäetud, millega soovitakse saavutada kooli ja õpetajate suuremat autonoomsust. Pärast määruse kinnitamist alustati õppekava muusikaõpetuse ainekava põhjal rakenduskava koostamist.

Viimases dokumendis edastatakse soovituslik õppesisu kooliastmete ning klasse kaupa. Kuna tegemist on soovitustega, siis on koolidel ning eelkõige muusikaõpetajatel vabadus neid soovitusi kas järgida või mitte. Arvestades tänast professionaalsete õpetajate puudust, oleks otstarbekam esitada õppekava ainekavades pigem konkreetne ja detailne õppesisu, mille järgi õpetada. Täpsemalt kirjeldatud ainesisu aitab alustavatel õpetajatel või tähtajalise lepinguga erialase kvalifikatsioonita töötajatel eesmärgipärase muusikaõpetusega paremini toime tulla. Ühtselt mõistetud, õpetatud ja õpitud õppesisu (ühtluskool) annab õpilastele võimaluse ladusaks kooli vahetuseks ka erinevatel haridusastmetel, kuna varem on omandatud enam-vähem samad ainealased teadmised, mis lubavad jätkata õpinguid konkreetsetelt lähtetasemelt. Järgnevalt on analüüsitud 11. märtsi 2023. aasta määruse (muudetud sõnastuses) eraldi dokumentidena esitatud põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 3 „Kunstiained“ ainevaldkonna kava muusikaõpetuse osa.

Laulmine ja muusikateooria. Koorilaulu ning ühiselt laulmisega arendatakse õpilaste sotsiaalseid oskusi, kujundatakse rahvuslikku eneseteadvust ning isamaa-armastust. Esimese kooliastme õpitulemuste kirjeldamisel on selgitatud, et õpilased laulavad loomuliku kehahoiu, hingamise, vaba tooni ja selge diktsiooniga nii üksinda kui ka ansamblis ja kooris. Eakohaseid laste-, mängu- ja mudellaule, regilaule, kaanoneid ning eesti ja teiste rahvaste laule lauldes osatakse väljendada muusika sisu ja meeleolu ning selle üle arutleda. Laulmisel hinnatakse muusikalise kirjaoskuse tähtsust ning osatakse peast oma kooliastme ühislaule, mis on kohustusliku repertuaarina õpitulemustes välja toodud. Vähem oluline pole laulupidude traditsiooni edasikandja rolli teadvustamine koorilaulja ja/või kuulajana.

Teises kooliastmes arvestatakse õpilaste hääle isikupära ning pööratakse tähelepanu võimalikult puhtale intonatsioonile, loomulikule kehahoiakule, selgele diktsioonile ning väljendusrikkusele. Lauldakse eesti vanemat ja uuemat rahvalaulu ning ühe- ja kahehääelseid laule. Lisaks kohustuslikule lauluvarale on repertuaaris ka kaanoneid ning teiste rahvaste muusikat. Õpilased rakendavad lauldes muusikalist kirjaoskust ning kasutavad sealjuures relatiivseid astmeid. Oluline on, et õpilased osaleksid laulupeotraditsiooni edasikandmisel koorilaulja ja kuulajana ning suudaksid kogetut nii suuliselt kui kirjalikult analüüsida.

Kolmandas kooliastmes peetakse laulmise juures oluliseks ühe- ja/või mitmehäälsel laulmist klassis, ansamblis ja/või koolikooris. Lauldakse eesti vanemat ja uuemat rahvalaulu ning õpetaja püüab repertuaari valikul arvestada ka õpilaste arvamust. Lisaks kooliastme kohustuslikele ühislauludele kuuluvad repertuaari mitmesugused kaanonid ja teiste rahvaste laulud. Laulmisel

rakendavad õpilased muusikalist kirjaoskust, muusikateadmisi, tunnevad oma hääleparaati ning teadvustavad selle tervishoidu. Konkreetsemat õppesisu puudutav laulurepertuaar on esitatud kooliastmeti.

Muusika kuulamine. Muusika õppeaine kirjelduses rõhutatakse õpilaste tähelepanu, kuulamis-, analüüsi- ja võrdlusoskuse arendamist eelkõige kuulamise kaudu.

Esimeses kooliastmes on muusika kuulamisel oluline, et õpilased oskavad kogetud muusikaelamusi selgitada ning nende kohta suuliselt või mõnel muul looval viisil arvamust avaldada. Muusikalist oskussõnavara (meloodia, rütm, tempo, tämber, dünaamika) kasutades osatakse kirjeldada meeleolu ja karakterit. Õpilased suudavad kuulates eristada vokaal- ja instrumentaalmuusikat ning marssi, polkat ja valssi. Samuti otsivad nad erinevatest etteantud allikatest informatsiooni ning tunnevad erinevaid eesti rahvapille nii välimuse kui ka kõla järgi.

Teises kooliastmes peetakse tähtsaks, et õpilased suudaksid muusika kuulamise kaudu kirjeldada ja analüüsida kuulamiskogemust, kasutades muusika oskussõnavara. Oluline on, et nad tunneksid ning eristaksid eesti rahvamuusikat, mille hulgas on erinevad rahvalaulu liigid, rahvapillid ja -tantsud, ning teaksid rahvamuusika sündmusi. Lisaks on õpilased kursis oma kodukoha loomeinimeste, autorite, interpretide ning kollektiividega, kelle kohta suudetakse otsida informatsiooni, mida ka kaaslastega jagada. Kolmanda kooliastme õpilased oskavad kuulamise kaudu võrrelda hääle- ja kooriliike ning sümfooniaorkestrit ja erinevaid pillirühmi. Varasemaid teadmisi arvestades suudavad nad kontserte ning muusikalavastusi (nii elusettekandes kui ka virtuaalselt esitatud) analüüsida ning oma mõtteid teistega jagada.

Kolmandas kooliastmes uurivad õpilased kodukoha ja eesti rahvamuusikat ning on kursis nende tänapäevaste tõlgendustega. Otsitakse iseseisvalt sobivaid näiteid ning põhjendatakse oma arvamust. Lisaks võrreldakse ja eristatakse eesti ning teiste rahvaste muusikat nende väljendusvahenditest lähtuvalt. Osatakse analüüsida muusikastiile, lavamuusika žanre, esituskoosseise ja hääleliike ning oma varasemale kogemusele tuginedes valitakse oma eelistused. Kontserte (sh ka virtuaalkontserte), muusikalavastusi ning muid õppekäike analüüsitakse nii suuliselt kui ka kirjalikult. Muusikat kuulates rakendatakse muusikalist kirjaoskust ning erinevaid digikeskkondi, arvestades autorikaitse seadusi. Võrreldes varasema dokumendiga, kus muusikaõpetuses on oluliseks peetud vaimsust ning emotsionaalsust, on uues ainekavas seda veelgi enam rõhutatud. Nüüd eeldatakse, et õpilased seostavad muusikat enda vaimse, füüsilise ja emotsionaalse heaoluga ning teavad muusikaga tegelemise võimalustest tulevikus.

Muusikaline liikumine. Muusikalise liikumise all peetakse esimeses kooliastmes enamasti silmas muusika sisu ja karakteri väljendamist liikumise kaudu üksi või rühmas. Selleks tantsitakse eesti laulu- ja ringmänge, kasutatakse muusika väljendusvahendeid ning mõistetakse muusikalise kirjaoskuse tähtsust, seda liikumisel rakendades.

Teises kooliastmes tunnetatakse, analüüsitakse ja väljendatakse liikumise kaudu muusika väljendusvahendeid (meloodia, rütm, tempo, dünaamika, vorm). Samuti väljendatakse liikumise kaudu Eesti ja teiste maade rahva-muusikale iseloomulikke karaktereid ning rakendatakse liikumises muusika-teadmisi. Kolmandas kooliastmes õpitakse varem omandatule lisaks tundma erinevaid muusikavorme ja ennast loovalt ning improviseerides muusikaliselt väljendama.

Muusikalugu. Muusikaloo kaudu tutvustatakse erinevaid muusikalisi väljendusvahendeid, heliloojaid, interpreete ja stiile ning omandatakse üldised teadmised kultuuriloost.

Omalooming. Omalooming on seotud kaasmängude, saadete, rütmilis-meloodiliste improvisatsioonide, muusikalise liikumise ning tekstide loomisega. Omaloominguliste tegevuste käigus luuakse võimalused muusikaliseks eneseväljenduseks ja esinemisjulguse arendamiseks. Samuti rakendatakse nendes tegevustes läbivalt muusikalisi teadmisi ja oskusi.

Esimeses kooliastmes rakendatakse muusikalises omaloomingus muusika väljendusvahendeid (meloodia, rütm, tempo, tämber, dünaamika) ning luuakse rütmilis-meloodilisi kaasmänge nii keha-, rütmi- kui ka plaatpillidel. Lisaks koostatakse lihtsamaid tekste, väljendatakse muusika meeleolu loovliikumise ja kunsti kaudu ning improviseeritakse õpitud astmemudelitele tuginedes. Kogu muusikalise loomingulise tegevuse käigus mõtestatakse ja mõistetakse muusikalise kirjaoskuse tähtsust.

Teises kooliastmes peetakse oluliseks, et õpilased julgeksid oma loominguliste ideedega katsetada ning ka eksida, olles seejuures lahendusi otsides püsivad ja järjekindlad. Luuakse rütmilis-meloodilisi improvisatsioone, kaasmänge või *ostinato*’sid keha-, rütmi- ja plaatpillidel ning rakendatakse loomingulisse protsessi ka digivahendeid. Lisaks luuakse astmemudelitele tuginedes improvisatsioone, laulutekste ja regivärsse. Suudetakse rakendada muusikateadmisi ja -oskusi lihtsamate instrumentaalpalade loomisel ning esitamisel.

Kolmandas kooliastmes luuakse ning esitatakse iseseisvalt nii üksi kui ka rühmas varasematele oskustele tuginedes lisaks kaasmängudele ja rütmilis-meloodilistele improvisatsioonidele ka digikompositsioone. Katsetatakse loomeideede ja omaloominguga ning luuakse erinevaid tekste (regivärsid, lau-

lusõnad). Lisaks suudetakse nii enda kui ka kaaslaste loomingut analüüsida ja sellele hinnangut anda.

Pillimäng. Esimese kooliastme õpitulemuste pillimängu alapeatükis on kirjutatud, et lapsed rakendavad nii keha-, rütmi- kui ka plaatpille erinevates *ostinato*'des ja kaasmängudes. Omandatakse esmased mänguvõtted, musitseerides väikekannedel või plokkflöötidel. Pillimängus rakendatakse muusikalist kirjaoskust ning mõistetakse selle tähtsust.

Teises kooliastmes süvendatakse varem õpitud oskusi ning mängitakse kaasmängudes nii keha-, rütmi- kui ka plaatpillidel. Musitseeritakse plokkflöödil ja/või väikekandel, kasutades omandatud muusikateadmisi ja -oskusi. Osatakse seostada absoluutseid helikõrguseid noodipildis, klaviatuuril ja õpitaval instrumendil ning rakendatakse muusikalist kirjaoskust ning digivõimalusi pillimängus.

Kolmandas kooliastmes süvendatakse varasemaid teadmisi ja oskusi ning pillidest lisatakse akustiline kitarr ja ukulele. Rakendatakse digivõimalusi ning uuritakse instrumentide tämbrilisi omadusi, mille kaudu suudetakse teha informeeritud valikuid ansambelisse instrumentide valimisel.

Õppekäigud. Nii füüsiliste kui ka virtuaalsete õppekäikude kaudu kujundatakse õpilaste silmaringi ja muusikamaitset. Saadakse teadmisi kohalikust, oma riigi ja maailma kultuuripärandist ning nende olulisusest ühises kultuuriruumis. Tähtsaks peetakse ka koolisiseses kontserdieluse osalemist, mille kaudu saavad õpilased kogemusi nii esineja, kuulaja kui ka kontserdi korraldajana. Muusikaõpetuse korraldamisel tuleks leida ka väljundeid tunniväliseks loometegevuseks näiteks koori- või ansamblilaulu, solistide, orkestrite, esinemiste, töötubade jms organiseerimisel.

2023. aasta Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. aasta määruse nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ lisa 3 (Vabariigi Valitsuse 23.02.2023 määruse nr 18 sõnastuses)

Sama määruse põhikooli ainekavas on üldine raamistik muusikaõpetuse korraldamiseks esitatud ainekomponentide kaupa. Gümnaasiumile mõeldud 2023. aasta RÕK-i määruse sõnastuses ei eristata laulmise, muusikateooria, muusika kuulamise, muusikalise liikumise ning pillimängu kategooriaid, vaid neid tegevusi kirjeldatakse läbivalt muusika kuulamise ja muusikaloo juures.

Muusika kuulamine ja muusikalugu. Õppeaine kirjeldavas osas selgitatakse, et muusikaloo kaudu tutvustatakse õpilastele erinevaid muusika väljendusvahendeid, heliloojaid, stiile ja interpreete ning muud kultuuriloolist informatsiooni. Õpitulemuste ja kursuste sisu kirjeldamise juures on I–III kursus koondatud ühte lõiku. Õpetamiseks mõeldud materjali osas on oluliseks

peetud, et gümnaasistid teaksid paikkonna, Eesti ja Euroopa vahelisi muusikalisi seoseid ning tunneksid Eesti heliloojaid, interpreete, ansambleid, dirigente, orkestreid ja muusikalisi suursündmusi. Õpilased peaksid olema kursis eesti pärimusmuusika ja rahvusliku muusikakultuuri sünnilooga ning suutma luua seoseid eesti muusikakultuuri mineviku ja tänapäeva vahel. Lisaks võrreldakse ajastute (keskaeg, renessanss, barokk, klassitsism, romantism, 20. sajand) üldkultuurilist tausta, luuakse nende vahel seoseid ja mõistetakse muusika muutunud rolli erinevatel aegadel. Muusika kuulamise juures peetakse oluliseks eri ajastute ja nüüdisaja muusikakultuuri erinevuste tajumist ning oskust põhjendada oma arvamust muusikalist oskussõnavara kasutades. Informatsiooni otsimisel rakendatakse allikakriitilist lähenemist ning selle põhjal suudetakse koostada esseesid, referaate, muusikaürituste arvustusi või lühiaurimusi. Viimaste puhul kasutatakse kaasaegseid infotehnoloogilisi võimalusi, digikeskkondi ja -rakendusi, mille juures jälgitakse autorikaitse seadusi.

Gümnaasiumiõpilased on teadlikud muusikaga tegelemise võimalustest ning nad suudavad seda siduda oma vaimse, füüsilise ja emotsionaalse heaoluga. Lisaks on nad kursis muusikaga seotud elukutsete ning õppimisvõimalustega oma individuaalsete kutsevalikute kujundamisel tulevikus.

Omalooming. Omalooming on seotud kaasmängude, saadete, rütmilismeloodiliste improvisatsioonide, muusikaliste tekstide ja liikumise loomisega. Nimetatud tegevuste käigus rakendatakse seni omandatud teadmisi ja oskusi muusikast ning nende kaudu luuakse võimalused muusikaliseks eneseväljenduseks ja esinemisjulguse arendamiseks.

Õppekäigud. Kuna õppesisu selles määruks täpsemalt ei esitata, siis eraldi õppekäikude kategooriat pole. Informatsiooni õppekäikude olulisusest leiab gümnaasiumi muusikaõpetuse õppeaine kirjeldusest. Seal on öeldud, et õppekäigud (sh virtuaalsed) erinevatesse kontserdipaikadesse, muuseumidesse ja teatritesse kujundavad õpilaste silmaringi ja muusikamaitset, teadmisi kohalikust, oma riigi ja Euroopa kultuuripärandist. Kooli kontserdieluse osalemine on muusikaõpetuse lahutamatu osa, mille raames tuleb leida võimalusi õpilaste osalemiseks nii esineja, kuulaja/vaataja kui ka korraldajana. Samuti on oluline, et kool saaks pakkuda tegevusi ka tunniväliseks loometegevuseks, nagu koorilaul, solistid, ansamblid, orkestrid, töötoad ning kontsertide jm esinemiste kavandamine.

5.4. Kokkuvõtte aastatest 1991–2024

Taasiseseisvunud Eesti esimestes riiklikes õppekavades (1996, 2002, 2011) on muusikaõpetuse ainekavade õppesisu käsitus varasemast ulatuslikum. Nende

koostamisel on arvestatud ühiskonnas toimunud muutusi, millest üks tähelepanuväärsemaid on tehnoloogia kiire arenguga kaasnenud õppekeskkondade mitmekesisustumine. Viimane on varasemate perioodidega võrreldes teinud kättesaadavamaks muusika kuulamise, virtuaalsetel õppekäikudel osalemise ning ka tehisintellekti kasutamise. Varasemast enam on keskendutud muusika potentsiaalile reguleerida inimeste vaimset heaolu ning emotsionaalset tasakaalu. Rohkem pööratakse tähelepanu muusikateraapia võimalustele ning muusika analüütilisele kuulamisele, mille kaudu püütakse parandada õpilaste suutlikkust tähelepanu koondada ja õppetegevusele keskenduda. Kontsertidel käimine (sh virtuaalsed kontserdid) pakub võimalusi haritud ja teadliku publiku kasvatamiseks. Samuti kujundatakse muusikaõpetuse kaudu õpilaste muusikalist maitset ning analüüsi- ja võrdlemisoskust, tänu millele areneb oskus oma mõtteid argumenteeritult põhjendada ning arvamust avaldada. Muusika kuulamise harjumuse süvenedes osatakse hinnata ja väärtustada heatasemelist ning professionaalset muusikat. Viimast on hästi näha ja tajuda ühiskonna suundumustest, kus inimeste emotsionaalse heaolu tasakaalus hoidmiseks nähakse muusikal (elaval muusikal) üha suuremat potentsiaali.

Lisaks on ainekavades jälgitav eestikeelse muusikalise terminoloogia areng, mis väljendub näiteks selles, et 1996. aastal kirjutati „rock“, ent 2002. aastal kirja pilt muutus ja kirjutama hakati „rokk“. Sama tendents ilmneb ka *jazz*’i juures, mille kirja pilt muutus hiljem „džässiks“. Kohustusliku õppeainena muusikaõpetust õppinud õpilaste sõna- ja mõistevara ning kultuuripilt on oluliselt rikkamad võrreldes nendega, kellel pole olnud võimalik üldhariduse osana muusikaõpetust õppida.

Seoses rahvusvahelistunud muusikaõpetusega, mis peab arvestama mitmekultuurilist ühiskonda, on avardunud ka muusikalooline materjal. See tähendab, et varasemast enam pööratakse muusikaõpetuses tähelepanu eri rahvaste muusikale, millega seoses käsitletakse ka levimuusika (sh džässmuusika) arengut, mida varasemate perioodide õppekava ainekavades ja aineprogrammides nii põhjalikult ei olnud. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetuse õppesisu on tabelina esitatud lisas 4.

6. Tulemused ja kokkuvõte

Käesolevas väitekirjas „Muusikaõpetus eesti õppekeelega Eesti üldhariduskoolis 1917–2024. Ajaloolis-analüütiline käsitlus“ uuriti muusikaõpetuse ainekavade õppesisu kujunemislugu Eesti Vabariigi algusaastatest tänapäevani. Analüüsitud riiklikud õppekavad, milles sisalduvad muusikaõpetuse ainekavad, ning Nõukogude perioodil välja antud aineprogrammid andsid võimaluse vaadelda muusikaõpetuse järjepidevust ja olulisust riiklikus haridussüsteemis ning selle kujunemise dünaamikat nii ajaloolises, poliitilises kui ka pedagoogilises kontekstis.

Tänapäeva ärevas ja muutuvmas maailmas võetakse koolihariduses sagedasti ette erinevaid reforme, et ajaga kaasas käia ning arvestada globaliseeruva ühiskonna ja inimeste muutuvate vajadustega. Kiired ja valdavalt rahvusvaheliste eeskujude mõjutusel tehtud uuendused jälgivad sageli lühiajalisi trende, kuid paraku ei ole haridussüsteemi võimalik kiiresti tulemuslikult uuendada. Selle toimimiseks on vaja teatavat stabiilsust, mis eeldab aega, et mõista haridusreformide vajalikkust, efektiivsust ning vastavust haridusnõudlusele hariduspoliitilise kokkuleppena. Pidev vajadus õppekavasid kaasajastada toob endaga tavaliselt kaasa õppesisu uuendamise ja/või õppemahu korrigeerimise, mis on tingitud informatsiooni mahu kasvust ning selle oluliselt lihtsamast kättesaadavusest võrreldes varasemaga.

Eestis on kombeks väärtustada laia kultuuripildiga haritud inimesi. Kui mõtleme tulevikule ning eriti sellele, millisena oma ühiskonda näha soovime, siis peame väga hoolikalt kaaluma, milliseid ja missuguse sisuga õppeaineid meie ühiskond vajab. Paraku muutub haridussüsteem aga aeglasemalt kui teised ühiskonna osised, mistõttu pole võimalik paljude reformide tulemuslikust täpselt ette näha.

Eesti on üks väheseid riike maailmas, kus muusikaõpetus on kohustuslik üldhariduse osa gümnaasiumi lõpuni, nõnda pole seni läbi viidud uurinuid, mis võrdleksid Eesti muusikaõpetuse andmestikku teiste riikide omaga. Käesolevas väitekirjas on püütud luua terviklik käsitlus Eesti muusikaõpetuse õppesisu arengust, et toetada õppekavaarendust tulevikus. Taustsüsteemina on kirjeldatud poliitilisi arenguid, koolikorralduslikke lahendusi ning nende rakendamise tulemuslikkust, mis on võinud muusikaõpetust mõjutada. Uurimus loob võimalused muusikaõpetuse arendamiseks, õppekavade ja õppevara koostamiseks ning muusikaõpetajate koolituse suunamiseks, pakkudes ühtlasi ülevaadet muusikaõpetuse mõjust Eesti muusikatraditsioonidele ning nende väärtustamisest ühiskonnas.

Kuna Eesti elab mitmekultuurilises ning rahvusvahelistele trendidele avatud maailmas, siis seisneb 21. sajandi hariduse põhiprobleem õppemahus, millega seoses tuleb teha valikuid õppesisus. Valikud omakorda põhinevad riigiti erinevatel identiteeti kujundavatel väärtustel.

Tänapäeval räägitakse õppekavapoliitikas palju Euroopa Liidu standardiseerivast mõjust ning üleilmastumisest, millest tingituna avarduvad eesmärgiseade ning sellele vastava õppesisu valik. Igasuguse süsteemi edukuse tagab aga selle stabiilne toimimine, mis nõuab aega, kuid liiga kiirelt muutuv maailm ei võimalda keskenduda kavandatud reformidele pikemas perspektiivis. Ajaga kaasas käimiseks globaliseeruvas maailmas on oma riigi koolikultuuris traditsioonilise ja toimiva süsteemi ühendamine uuenduslikuga üsna keeruline väljakutse.

Muusikaõpetuse kujundamiseks 21. sajandi Eesti üldharidussüsteemis on vaja tunda varasemat koolikogemust, mille toel ehitati üles rahvuslik haridussüsteem. See arvestas muusika olulist rolli omariikluse ja rahvusliku identiteedi kujundamisel.

Uurimisülesande lahendamiseks esitati kaks probleemküsimust: 1) kuidas on kujunenud muusikaõpetuse ainekavad ja mis on mõjutanud nende õppesisu eri aegadel; 2) milline on töös kasutatud allikate põhjal muusikaõpetuse tähendus ja tulevikuperspektiiv Eesti ühiskonnas? Nendele leiti vastused põhiliselt dokumentide analüüsi kaudu. Uurimust toetasid poolstruktureeritud intervjuud ainespetsialistidega (Nõukogude periood 1940–1991, taasiseseisvunud Eesti Vabariik 1991–2024). Uurimuse meetodina rakendati kahte printsiipi: ajaloolise konteksti arvestamist ja õppesisu arengu dünaamika jälgimist. Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kombineeriti ajaloolist dokumendianalüüsi ja poolstruktureeritud intervjuusid, mida toetas 2022.–2023. aastal läbi viidud kvalitatiivne pilootuurimus „Perspectives on Music Education in Estonian Schools“ (Kaja *et al.* 2023).

Dokumendikorpuse moodustasid riiklikud õppekavad, neis sisalduvad ainekavad ning Nõukogude perioodil õppesisu määratlenud aineprogrammid. Konteksti analüüsis on kasutatud vastava perioodi hariduskorraldust mõjutanud seadusi, määrusi jms. Vastav arhiivimaterjal on kogutud Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumist (EPAM) ning on esitatud täisvalimi (1917–2024) ulatuses.

Käesolev uurimistöö tugineb ajaloolisele traditsioonile, mis keskendub eelnimetatud dokumentide sisu tervikliku tähenduse interpreteerimisele konkreetses ajas ja kultuurikontekstis. See võimaldab mõista seoseid traditsioonilise ning uuendusliku vahel. Esimesele uurimisküsimusele vastuse leidmiseks on kasutatud kolme ajaloolise perioodi eristamist konteksti, eesmärgiseade ning õppesisu analüüs seisukohalt:

- 1) Eesti Vabariik (1918–1940),
- 2) Eesti NSV (1940–1991),
- 3) Taasiseseisvunud Eesti Vabariik (1991–2024).

Muusikaõpetus Eestis on arenenud väga erinevates tingimustes ja erinevate ideoloogiate mõjuväljas. Pea sajandi pikkusel perioodil pole tegemist olnud ühtlase ega stabiilse arenguga, vaid pigem on püütud kohaneda, säilitamaks uutes keerulistes tingimustes muusikaõpetust Eesti rahvahariduses kohustusliku ainenä.

Esimesel perioodil (1918–1940) võeti eesmärgiks luua ning üles ehitada oma riigi haridussüsteem. See mõjutas ka tolleaegsetes riiklikes õppekavades õppijatele vanuseastmete kaupa seatud õppe-eesmärke. Muusika õpetamisega sooviti teadlikult süvendada eestlaste rahvustunnet ja isamaa-armastust ühise laulurepertuaari kaudu. Ühise lauluvara tähtsus avaldub eriti ilmekalt üldlaulupidude traditsioonis, mille jätkusuutlikkuse tagamiseks on kohustuslikul muusikaõpetusel koolikultuuris kandev roll. Ühtlasi teenib muusikaõpetus tähelepanu- ja vaatlemisvõime arendamist, mõtte- ja tahtejõu suurendamist ning enesekontrolli. Vähem oluline pole ka rõõmutunne, eneseväljendus ning emotsionaalne heaolu laulmisest kui inimeseks olemise üks erilisemaid tahke.

Eesti õppekavade kultuur on vanem kui omariiklus. Seda tõendab juba 1917. aastal Tallinna õpetajate koostatud esimene algkoolidele mõeldud õppekava. Rahvuslik koolikultuur saab järjepidevalt areneda emakeelses koolis ja oma sotsiaalses kontekstis. Õppekavade sisu on alati ajastupõhine ja arvestab varasemat kogemust, olles koosmõjus kaasaja haridusnõudlusega. Samuti on õppesisul mitmetine sõnum, kuna selle kaudu avaneb võimalus luua laiemat kultuuripilti. See aitab ümbritsevat mõista ning maailma terviklikuna tajudes teha informeeritumaid otsuseid. Haridus on inimeste identiteediloomes tagatis. Seega on teiste kultuuride tundmaõppimise kõrval kõigepealt tähtis väärtustada ja säilitada oma kultuuri. Eestiski eeldab inimese esmane sotsialiseerimine sellise üldharidusliku sisu kujundamist, mis toetab lähima elukeskkonna tundmaõppimist, et jääda püsima haritud rahvana. Muusikaõpetusel on selleks kõrge potentsiaal.

Kuigi juba enne omariikluse saavutamist koostati Eestis õppimise plaane (1877, 1917), hakati nende arendusega tõsisemalt tegelema vastloodud Eesti Vabariigis. Juba siis mõisteti, et muusika sidustab ühiskonda ja tugevdab rahvuslikku identiteeti. Ühtehoidev rahvas tagab iseseisva riigi julgeoleku ja jätkusuutlikkuse.

Esimesse Eesti Vabariigi perioodi jäävad 1919., 1921., 1928., 1930. ja 1938. aastal koostatud õppekavad. Kõik need sisaldasid kohustusliku õppeainena laulmist, mis oli enamjaolt üles ehitatud ühislaulmisele ja mille kaudu õpiti

ka esmast muusikateooriat ning muusikalugu. Aja möödudes täienes laulmise õppesisu praktiliste oskustega, mida võimaluste piires rakendati koolitunnis. Nagu praegusel ajalgi, ei olnud ka siis võimalik kõigis Eesti koolides luua võrdseid tingimusi füüsiliste (nt koolimajad, klassiruumid, ainespetsiifiline inventar jne) ja vaimsete (nt professionaalsed klassi- ja aineõpetajad) õppekeskkondade näol. See tingis, et laulmise ainekava sisaldas põhjalikku õppesisu kirjeldust ning aine edastamiseks vajalikke didaktilisi ja metoodilisi selgitusi. Terviklikud õppekavad koos neis sisalduvate ainekavadega andsid võimaluse ühtluskooli tekkeks ning haridusseireks, mille kaudu leiti õppekavaarenduses valdkonnad, mis vajasisid parandamist tulevikus.

Kool toimib alati omas ajas ja riiklikult kehtestatud konkreetsetes õigusruumides. See omakorda sõltub valitsevast ideoloogiast ning riigikorrast. Õigusruum võib aga muutuda vastavalt hariduspoliitilistele otsustele ja see tähendab, et riigikorra ning ideoloogia muutudes muutub ka koolikorraldus. Ka pidevad poliitilised muudatused riigi juhtstruktuurides toovad kaasa haridussüsteemi ebastabiilsuse.

Eesti Vabariik inkorporeeriti Nõukogude Liidu koosseisu 1940. aastal. Perioodil 1940–1991 reguleerisid muusikaõpetust ja teiste kooliainete õppekorraldust aineprogrammid, mida anti välja erineva sagedusega ning tihti kordustrükkidena. Esimesena ilmus 1940. aastal lakooniline raamkava, mis tunnistas kehtetuks kõik varem eksisteerinud Eesti Vabariigi õppekavad. Üldiselt algavad Nõukogude perioodi aineprogrammid põhjaliku ideoloogilise selgitusega, millele järgneb õppeainete kaupa õppesisu. Eesti NSV oli teistest liiduvabariikidest pisut privilegeeritud, kuna selle väiksuse tõttu oli siin hea „katsetada“ erinevaid haridusuuendusi. Seetõttu oli ilmselt võimalik Eestis säilitada muusikaõpetus kogu koolitsükli ulatuses, kuigi üleliiduliselt lõppes see VI klassiga. Eesmärgiseade selle aja laulmise aineprogrammides seisnes eelkõige kommunistlikus kasvatuses, millega taotleti õpilastes muusikahuvi tekkimist, traditsioonide säilitamist ning nende süvendamist. Ühise (eelkõige poliitilise) laulurepertuaari kaudu oli võimalik suurt hulka inimesi ideoloogiliselt mõjutada, kuid professionaalsed muusikaõpetajad nägid selles võimalust peidetud vastuhakuks. See tähendas, et ideoloogilise repertuaari varjus toetati siiski ka rahvuslikku identiteeti.

Kuna muusikaõpetus toetub eeskätt laulmisele, mille kaudu omandatakse muidki muusikalisi teadmisi ja oskusi, siis sai eriti oluliseks laulmise kvaliteedi tõstmine. 1964. aastal Ungaris toimunud ISME konverentsil oli võimalik osaleda ka Eesti muusikaõpetuse eestvedajatel professoritel Riho Pätsil ja Heino Kaljustel. Konverentsi raames said nad tutvuda sealse kõrgetasemelise koorilauluga ning Ungari eeskujul hakati Nõukogude perioodi 1960. aastatel Ees-

tiski rakendama helilooja ning muusikapedagoogika arendaja Zoltán Kodály relatiivset süsteemi. Selleks oli vaja esmalt ministeeriumi toetust ja seejärel sai alustada muusikaõpetajate koolitamist ning relatiivse süsteemi rakendamist toetavate õppematerjalide koostamist. Samal ajal toimusid üleliiduliselt mitmed haridusuuendused (sh võõrkeelte ja reaalainete eelisarendamine) ning Eesti NSV-s oli juba alustatud ulatusliku süvaklasside ja -koolide eksperimentidega. Selle raames avati esimesena keelekallakuga klassid, kuna mõisteti, et välismaailmaga suhtlemiseks on vaja osata võõrkeeli. Seejärel loodi reaal- ning muusikakallakuga klassid ja koolid (nt Tallinna 7. keskkool, praegune Tallinna Inglise Kolledž – inglise keele süvaklassid alates 1960; Tallinna Muusikakeskkool 1961; Nõo Keskkool – reaalainete süvaklassid 1964). Muusika süvaklassid avati näiteks Tallinna 21. ja 22. keskkoolis ning Tartu 5. keskkoolis.

Nõukogude perioodil ei olnud Eestis ühte terviklikku riiklikku õppekava, kuid aineprogrammidesse lisandus palju olulist. Nii on aineprogrammide struktuuri kategooriatena lisatud aegamööda „hindamine“, „töö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega“, „nõudmised lõpetajale“ ja „klassiväline muusikaline tegevus“. Ükskõik millist uuendust kavandati, tuli seda kõigepealt katsetada. Selleks koostati „katseprogrammid“. Näiteks kui sooviti muuta kooli astumise vanust, siis tehti vastavad õppesisu muudatused, mida mõnda aega koolides katseprogrammide alusel testiti. Samasugune tendents puudutas ka õppekirjandust: kui anti välja uus materjal (nt õpikud, laulikud vm õppevara), siis analüüsiti ning vajadusel muudeti ka aineprogramme.

Laulmise õppeaine komponentide hulka lisandus Nõukogude perioodil „muusika ajalugu ja muusika kuulamine“. Esimesed viited on „muusikalise liikumise“ ja „omaloomingu“ ainekomponentidele ning mõnedest dokumentidest leiab sõrendatult trükitud teksti „muusikahariduslikud mõisted“. Harvad polnud muudatused kohustuslikus ja põhilauluvaras. Repertuaari valikul seati eesmärgiks nn õigete laulude ja heliloojate kaudu kasvatada ühiskonda vastavalt valitsevale ideoloogiale. Hoolimata laulude ideoloogilise kallakuga sisust muutsid kooslaulmine ja laulupeod eestlaste identiteeti veelgi kindlamaks.

Terminoloogilised muudatused toimusid sel ajal nii dokumentide pealkirjades kui ka õppeaine nimetuse ja struktuuri osas. Nii on „algkoolist“ saanud „algklassid“ ning „keskkoolist“ või „kaheksaklassilisest koolist“ „üldhariduskool“. Õppeaine nimetusi on kasutatud mõnevõrra juhuslikult, see tähendab, et Nõukogude perioodil oli aineprogrammis nii „laulmine“ (kasutusel 1945–1959), „muusikaline kasvatus“ (kasutusel 1960–1971), „muusikaõpetus“ (kasutusel 1972–1990) kui ka „muusika“ (kasutusel tänaseni), kusjuures õppeainet võidi mõnikord ühe dokumendi raames nimetada mitmel eri viisil.

Nõukogude perioodi jääb ka PTUI ehk Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi (1959) ja Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi (1945) kui tugi-struktuuride asutamine. Nende asutuste ülesandeks oli hariduse toetamine ja edendamine, mille käigus viidi läbi erinevaid haridusuuringuid, õpetajate täiendkoolitusi, kontrolliti koolide tööd ning pakuti ka metoodilist nõustamist. Kuigi koolides tuli enamasti kasutada üleliiduliselt kinnitatud tõlkeõpikuid, koostati Eesti NSV-s siiski oma, eestikeelne õppekirjandus (muusikaõpetuse kontekstis ka laulikud) ning ajalehes Nõukogude Õpetaja ilmus eraldi rubriik koolimuusikast.

Nõukogude perioodi lõpuaastatel toimus mitmeid üritusi (meeleavaldused, tähtpäevade tähistamised, kongressid jms), kus väljendati rahvustunnet ka laulmise kaudu. Isamaaliste laulude ühiselt laulmine tõstis veelgi eestlaste eneseteadvust ning äratas uuesti lootuse taasiseseisvumisele. Nii taastatigi Eesti iseseisvus 20. augustil 1991.

Eestis on alati oluliseks peetud koolis õpetatavate ainete sisu küsimusi. Mõni aasta enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumist (1989–1990) koostas PTUI esimese õppekavade arendamise kava, kuid kahjuks lõpetas organisatsioon 1991. aastal tegevuse. Sel ajal öeldi, et Eesti haridus deideologiseeriti, kuid õigem oleks olnud väita, et see desovetiseeriti (Tinn 2020: 165).

1991. aastal taasiseseisvunud Eestis on välja antud neli uut õppekava (1996, 2002, 2010(11), 2023). Sarnaselt eelnevate perioodide õppekavadele põhinevad ka need ühiskonnas tähtsaks peetud väärtustel. Nüüd järgitakse inimeste võrdset kohtlemist ning vabale rahvusvahelisele suhtlusele orienteeritud liberaalset ideoloogiat. Selle kohaselt väärtustatakse pidevat innovatsiooni ning avarduvaid õppekeskkondi, mille hulgas on aina olulisemaks muutunud digitehnoloogiad (sh tehisintellekt). Viimase mõistlikul ja ettevaatlikul kasutamisel võib haridussüsteemi muuta oluliselt efektiivsemaks paljudes valdkondades, kuna see annab kiiremad võimalused informatsiooni otsimiseks, tööülesannete ja esitluste koostamiseks, tööde parandamiseks ning audio- ja videomeedia kasutamiseks jne. Samuti toob see kaasa muudatusi sotsiaalsfääris. Tehnoloogia kasutamine vajab aga häid majanduslikke võimalusi, mis suurendab ebavõrdsust. Koolikultuuris tähendab see, et võrdsete võimaluste puudumisel ei pruugi kõikide õpilaste kodudes olla koolitööks vajalikke tehnoloogilisi vahendeid. Ebavõrdsus mistahes vormis võib vallandada omakorda konflikte ja suurendada koolikiusu, mida võimendab sotsiaalmeedia. Viimane soodustab ebakindlust ning pealiskaudseid suhteid kaasõpilastega, mis mõjub negatiivselt eelkõige inimeste vaimsele heaolule.

Taasiseseisvunud Eesti üldhariduskoolidele mõeldud esimene terviklik õppekava anti välja 1996. aastal ning see kandis pealkirja „Eesti põhi- ja kesk-

hariduse riiklik õppekava". Dokument koosneb traditsiooniliselt üldosast ja ainekavadest. Sellele järgnes 2002. aastal kinnitatud „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava". Erinevusi nende kahe dokumendi vahel võib täheldada nii pealkirjas kui ka üldosas. 2002. aasta riiklike õppekavade üldosa eesmärgiseade põhineb OECD soovitusel suures osas üldpädevustel.

2005.–2007. aastal kutsuti kokku töörühm õpetajatest ja ülikoolide õppejõududest, kes hakkasid ainetöörühmades õppekavu arendama. Õppekavade põhiline arendamine toimus Riiklikus Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuses. Töösse oli kaasatud ka suur hulk õpetajaid, koolijuhte ja ülikoolide õppejõude, kellega koostöös valmis 2006. aastal mahukas kogumik „Riiklike õppekavade materjal". See sisaldas nii alushariduse õppekava kui ka põhikooli ja gümnaasiumi õppekavade üldosi ning ainekavasid. Enne lõppversioonide kinnitamist saadeti koolidesse kogumikud koos tagasiside küsimustikega, kuid valitsuse vahetuse tõttu jäi see pooleli (Läänemets 2021: 38).

2010. aastal anti välja uus riikliku õppekava versioon ning võeti ühtlasi vastu uus põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (PGS), mille kohaselt 2011. aastast need kooliastmed uuesti teineteisest eraldati. Selle tulemusel tekkis kaks dokumenti: 1) „Põhikooli riiklik õppekava" ja 2) „Gümnaasiumi riiklik õppekava", mille rakendamise tähtjaks oli 2014. aasta. Sellest alates otsustas valitsus muuta riiklike õppekavade arenduse pidevaks. Samast aastast on koolidel kohustus koostada riikliku õppekava järgi oma kooli õppekava, mis sisaldaks ka ainekavasid, kus õppeteemad on jaotatud kolme aasta peale, arvestades iga kooli tingimusi. Nii kadus ära võimalus ühtluskooliks, kus vähemasti põhikooli ulatuses õpetati aineiteemasid samas järjestuses ja mahus, mis võimaldas õpilasel vajaduse korral sujuvalt kooli vahetada. Sarnane probleem tekkis ka riigigümnaasiumides, kus olenevalt õppetunni pikkusest lõpevad kursused erineval ajal. Praegu kehtivatest põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest ning riiklikest õppekavadest on ühtluskooli mõiste kahjuks üldse kadunud. See on tekitanud üldhariduskoolide ja ülikoolide vahele lõhe ning raskendab üleminekut järgmisele haridusastmele, kuna ülikoolidel pole enam piisavalt usaldusväärset informatsiooni üliõpilaskandidaatide kohta. Ebakindlust tekitavad haridussüsteemis ka sagedased poliitilised muudatused riigi juhtstruktuurides. Lisaks on pideva reformimise käigus kaduma läinud konkreetne erinevate mõistete kasutamine. Seetõttu võib tekkida riiklike õppekavade ning nende rakendajate (koolides töötavad õpetajad, kooli- ja õppejuhid) vahel ebakõlasid ja arusaamatusi.

Taasiseseisvunud Eesti muusikaõpetuse ainekavades on õppesisu ja muusikaliste tegevuste valik pidevalt avardunud ning see võimaldab omakorda seada kõrgemaid eesmärgi ja luua nende saavutamist toetavaid õppekesk-

kondi. Nii on muusikaõpetuse ainekomponentide hulgas praegu laulmine, pillimäng, muusika kuulamine, muusikalugu, muusikaline liikumine, omalooming ja õppekäigud (sh virtuaalsed). Viimase komponendi lisamine näitab, et ühiskonnas on üha enam hakatud väärtustama haritud kontserdipubliku ja teadlikult kultuuri väärtustava kodaniku kasvatamist. Muusika- ja kultuurihuvi on võimalik sihikindlalt arendada ning kujundada muusikaliselt haritud ja avara kultuuripildiga vastutustundlikke kodanikke.

Suure hulga põhikooli muusikaloolisest materjalist moodustab eri rahvaste muusika, mille tundmine on tänapäeva maailmas aina olulisem. Militaarsete konfliktide, looduskatastroofidega jms seotud rahvasteränne on muutnud meie ühiskonna mitmekultuuriliseks, seetõttu on tähtis iseenda identiteeti teadvustades õppida lugupidavalt suhtuma ka teistesse rahvastesse. Samuti on endiselt oluline klassiväline muusikaline tegevus, mille kaudu leitakse tihti elukestev harrastus, mis aitab saavutada emotsionaalset tasakaalu ja vaimset heaolu. Lisaks on võimalik muusikaliste harrastustega tegelemise kaudu säilitada alus süvategevuseks muusikakultuuris.

Teine uurimisküsimus puudutas muusikaõpetuse tähendust Eesti ühiskonnas praegu ja tulevikus. Kuna ajalugu tundmata pole võimalik mistahes muudatuse innovaatsilisust hinnata, on oluline teada, mis kunagi on olnud, kuidas see on muutunud ning kuhu on tänaseks jõutud. Tänapäevase muusikaõpetuse õppesisu mõistmiseks peaksime tundma selle kujunemislugu ning hindama selle tulemuslikkust, millest käesolev uurimus annab põhjaliku ülevaate. Seda on tulevastel riiklike õppekavade ja ainekavade koostajatel võimalik kasutada arendustegevuses.

Dokumendianalüüsi toetamiseks viidi läbi ka poolstruktureeritud intervjuud Nõukogude ja taasiseseisvunud Eesti perioodi ainespetsialistidega (muusikaõpetajad, ainekavade koostajad, õpikute autorid jt). Lisaks kõigele muule rõhutavad asjatundjad intervjuudes muusikaõpetuse rolli isiksuse arengus, õpilaste tundemaailma rikastamisel ja sotsiaalsete oskuste kujundamisel. Samuti peavad nad seda tähtsaks noore inimese kujunemisel, tuues välja emotsionaalse tasakaalu toetamise ja vaimse heaolu.

Käesoleva väitekirja muusikaõpetuse õppesisu analüüs ning selle dünaamika uurimine kinnitavad muusikaõpetuse olulisust Eesti koolikultuuris, mis viitab vajadusele säilitada muusikaõpetus rahvahariduse osana täistsükli ulatuses ka tulevikus. Esmalt on sellel rahvast ühendav roll, kuna koos eesti keelega peetakse laulu üheks tähtsamaks enesemääratlemise komponendiks. Muusikaõpetus on Eestis alati olnud üles ehitatud laulmisele, mis koos vastava repertuaariga toetab rahvustunde ja isamaa-armastuse kujunemist. Seliste, ainult eestlastele või Eestile omaste identiteeti väärtustavate õppeainete

sisu valik peab põhinema analüüsil, mis tagab keele ja kultuuri kestlikkuse ning sotsiaalse sidususe.

Muusikaõpetus on täitnud eesti kultuuris mitmeid funktsioone. Muusika aitab saavutada kognitiivseid, afektiivseid ja psühhomotoorseid õppe-eesmärke, toetades õpilaste teadmiste, oskuste, väärtuste ning hoiakute kujunemist. Muusika on oluline inimeste emotsionaalses ja sotsiaalses arengus ning tervikliku isiksuse kujundamisel. Muusikaga tegelemine (laulmine, muusika kuulamine, pillimäng jne) aitab tõsta ka eneseteadlikkust.

Riiklike õppekavade muusika ainekavades rõhutatud muusikalise kirjaoskuse mõiste on tänaseks avardunud ning hõlmab kõike, mida on muusika mõistmiseks ja iseseisvaks musitseerimiseks vaja. Kuna koolidel on vabadus ja autonoomia riiklike õppekavade rakendamiseks, siis korraldatakse muusikaõpetust, arvestades ühe või teise kooli võimalusi. Muusikaõpetuse kaudu on võimalik luua tingimused muusikakultuuri arenguks ühiskonnas ning sellel on märkimisväärne roll ka kodanikukasvatases. Ühine musitseerimine arendab sotsiaalseid oskusi ning keskendumis- ja tähelepanuvõimet.

Kogutud materjali analüüs lubab järeldada, et Eesti üldhariduskoolide muusikaõpetuse õppesisu on arenenud dünaamiliselt. Ilmselt pole juhuslik seegi, et Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulis on sätestatud kohustus säilitada eesti rahvus, keel ja kultuur läbi aegade. Sellega tunnustatakse ühtlasi muusikaõpetust teise emakeelena Eesti üldhariduskoolis.

Tänapäeni on autonoomselt tegutsevad koolid ning õpetajad suutnud aina kasvava töökoormuse tingimustes üsna hästi ühendada traditsioonilise ja uuendusliku. Olukorra keerukust süvendab individuaalne õpikäsitlus ja kaasav haridus, mis suurendab õpetajate töökoormust veelgi. Muutumatuna püsib ka mure professionaalsete õpetajate järelkasvu pärast. Õpetajakoolituse populaarsus on küll kasvanud, kuid pärast ülikooli lõpetamist koolidesse suundunud alustavail õpetajail on oht kiiresti läbi põleda. Lisapingeid hariduses tekitab ka kasvanud rahvasteränne, mistõttu on tarvis õpetada Eesti koolisüsteemis eesti kultuuri ning ajalooa seotud materjali teistest rahvustest inimestele.

Kõige selle valguses on tähelepanuväärne, et Eestis on muusikaõpetust alati osatud näha õppekavade terviksisüsteemi täisväärtusliku osana. Nii on emotsionaalsest ja kuuluvust loovast ühislaulmisest rahvusliku identiteedi kujundajana saanud aja jooksul kvalitatiivselt mitmekesine terviklik muusikaõpetuse käsitlus, millel on eriline väärtus ja tähendus üldhariduskoolis omandatava adekvaatse kultuuripildi seisukohalt ka tulevikus.

Allikad

Õppekavad, aineprogrammid:

- Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts 1917. *Algkoolide õppekavad*. Tallinn: Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi Kirjastus. EPAM, R0024919.
- Eesti Õpetajate Keskliit 1919a. Ajakiri Kasvatus nr 1. Avalikkude algkoolide seaduse eelnõu. EPAM, N0068580-1.
- Eesti Õpetajate Keskliit 1919b. Ajakiri Kasvatus nr 6. Algkoolide õppekavad. EPAM, N0068580-6.
- Eesti Õpetajate Keskliit 1919c. *Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekavad*. Pärnu Maakonnaavalitsuse Haridusosakonna väljaanne. Pärnu: Pärnu Linna trükikoda. EPAM, R0025529.
- Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1921. *Algkooli õppe- ja tunnikavad*. Tallinn: Riigi Wäärtmärkide Walmistamise Osakonna trükikoda. EPAM, R0022075.
- Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1928. *Algkooli õppekavad*. Tallinn: Riigi Trükikoja trükk. EPAM, R0016472.
- Eesti Vabariigi Hariduse- ja Sotsiaalministeerium 1930. *Keskooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaal- ja majapidamisharu*. Tallinn: Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne. EPAM, R0017260.
- Eesti Vabariigi Hariduse- ja Sotsiaalministeerium 1931. *Täiendus algkooli õppekavadele*. Tallinn: Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne.
- Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1937. *Algkooli õppekavad*. Tallinn: Haridusministeeriumi väljaanne. EPAM, R0010975.
- Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1938. *Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad*. Tallinn: Haridusministeeriumi väljaanne. EPAM, R0022076.
- Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1940. *Keskooli ja gümnaasiumi 1938. a. õppekavade seletuskirjad*. Tallinn: Haridusministeeriumi väljaanne. EPAM, R0019263.
- Hariduse Rahvakomissariaat 1940. *Keskooli õppekavad*. Tallinn: Hariduse Rahvakomissariaat. EPAM, R0002475.
- ENSV Hariduse Rahvakomissariaat 1945. *Keskooli õppekavad. Laulmine*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus. EPAM, R0065075.
- ENSV Haridusministeerium 1946. *Keskooli õppekavad. Laulmine*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus. EPAM, R0061740.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1951. *Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid 1951/52. õppeaastaks. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029222.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1953a. *Algkoolide programmid*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029004.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1953b. *Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid 1953.-54. õ.-a. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029221.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1954. *Algkooli programmid 1954/55. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029004.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1955a. *Algkooli programmid 1955/56. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029003.

- Eesti NSV Haridusministeerium 1955b. *Keskkooli programmid 1955/56. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029220.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1956a. *Algkooli programmid 1956/57. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029006.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1956b. *Keskkooli programmid 1956/57. õppeaastaks. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029219.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1957a. *Algkooli programmid 1957/58. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029007.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1957b. *Keskkooli programmid 1957/58. õppeaastaks. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029218.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1958a. *Algkooli programmid 1958/59. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0012945.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1958b. *Keskkooli programmid 1958/59. õppeaastaks. Laulmine*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029217.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1959. *Algkooli programmid 1959/60. õppeaastaks. (Katseprogramm)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0033465.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1960. *Keskkooli muusikalise kasvatus programm I–IX kl. 1960.-1961. õ.-a. (Katseprogramm)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029223.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1961a. *Algkooli programmid 1961/62. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029009.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1961b. *Muusikalise kasvatus programm I–IX klassile 1961/62. õppeaastaks (Katseprogramm)*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029224.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1963. *Algkooli programmid 1963/64. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0029010.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1964. *Algkooli programmid 1964/65. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. EPAM, R0012951.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1965. *Algkooli programmid 1965/66. õppeaastaks*. Tallinn: Eesti Raamat. EPAM, R0012952.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1966a. *Algklasside programmid 1966/67. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012953.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1966b. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1966/67. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029225.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1967a. *Algklasside programmid 1967/68. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0013029.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1967b. *Keskkooli programmid 1967/68. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029226.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1968. *Algklasside programmid 1968/69. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0013030.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1969a. *Algklasside programmid 1969/70. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029011.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1969b. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029227.

- Eesti NSV Haridusministeerium 1969c. *Keskkooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus IX–XI klassile*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029239.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1970. *Algklasside programmid 1970/71. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029012.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1971a. *Algklasside programmid 1971/72. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012955.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1971b. *Programmid IV klassile 1971/72. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012954.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1972a. *Algklasside programmid 1972/73. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012957.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1972b. *Programmid IV klassile 1972/73. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012956.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1972c. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0061748.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1972d. *Keskkooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0061749.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1973a. *Algklasside programmid 1973/74. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012960.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1973b. *Programmid IV klassile 1973/74. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012958.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1974a. *Algklasside programmid 1974/75. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012962.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1974b. *Programmid IV klassile 1974/75. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012961.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1974c. *Kaheksaklassilise kooli programmid 1974/75. õppeaastaks. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0061747.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1975. *Keskkooli programmid 1975/76. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029235.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1976. *Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029234.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1977. *Algklasside programmid 1977/78. õppeaastaks*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012963.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1978. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0012967.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1980a. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029014.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1980b. *Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0061746.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1982. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029016.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1984a. *Algklasside programmid*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0010168.

- Eesti NSV Haridusministeerium 1984b. *Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029241.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1986a. *Algklasside programmid (3-aastase algõpetuse tsüklile)*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0010288.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1986b. *Algklasside programmid. Nelja-aastase algõpetuse tsükkel*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0010169.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1986c. *Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029243.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1987. *Üldhariduskooli programm. Muusikaõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029245.
- Eesti NSV Haridusministeerium 1988. *Algklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029022.
- Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1990. *Algklasside programmid. Nelja-aastane algõpetus*. Tallinn: Valgus. EPAM, R0029021.
- Eesti Vabariigi Haridusministeerium 1991. *Üldhariduskooli programmid muusikaõpetuses I–XII klass*. Tallinn: Eesti Õppekirjanduse Keskus. EPAM, R0029248.
- Eesti Vabariigi Valitsus 1996. *Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava*. Tallinn: Riigi Teataja Kirjastus.
- Eesti Vabariigi Valitsus 2002. *Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava*. Tallinn: Riigi Teataja Kirjastus.
- Eesti Vabariigi Valitsus 2011a. *Põhikooli riiklik õppekava*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>, vaadatud 08.10.2024.
- Eesti Vabariigi Valitsus 2011b. *Gümnaasiumi riiklik õppekava*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011002>, vaadatud 08.10.2024.
- Eesti Vabariigi Valitsus 2024a. *Põhikooli riiklik õppekava*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>, vaadatud 08.10.2024.
- Eesti Vabariigi Valitsus 2024b. *Gümnaasiumi riiklik õppekava*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021?leiaKehtiv>, vaadatud 08.10.2024.
- Liiwimaa Lutheri usu Maakoolide õpetuse plaanid 1877. Riia: Liiwimaa Ülem-Maakooli kohus. EPAM, R0032138.

Seadused:

- Eesti NSV Keeleseadus. RT, 07.01.1990. <https://www.riigiteataja.ee/akt/30669>.
- Eesti Vabariigi haridusseadus. RT, 23.03.1992. <https://www.riigiteataja.ee/akt/HaS>.
- Muinsuskaitseadus. RT I, 19.03.2019, 13. <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019013>.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT I, 15.09.1993. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13202786>.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT 09.06.2010. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>.
- Vabariigi Valitsuse määruste muutmine riiklike õppekavade ajakohastamise tõttu. RT I, 08.03.2023. <https://www.riigiteataja.ee/akt/108032023001>.

Kirjandus

- Andresen, Lembit 1997. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. I*. Tallinn: Avita.
- Andresen, Lembit 1999. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. II*. Tallinn: Avita.
- Andresen, Lembit 2002. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. III*. Tallinn: Avita.
- Andresen, Lembit 2007. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. IV*. Tallinn: Avita.
- Autio, Tero 2006. *Subjectivity, Curriculum, and Society: Between and Beyond the German Didaktik and Anglo-American Studies*. New York: Routledge.
- Autio, Tero 2022. Making Finnish Kinds of People: Curriculum Knowledge as an Amalgam of Science, Politics, and Secular Lutheranism in the Finnish Variant of Egalitarian Nordic Welfare Society. – *Epistemic Colonialism and the Transfer of Curriculum Knowledge across Borders. Applying a Historical Lens to Contest Unilateral Logics*. Eds. Weili Zhao, Thomas S. Popkewitz and Tero Autio. New York: Routledge, 137–157.
- Autio, Tero; Kuurme, Tiiu; Mikser, Rain 2013. Haridus. – *Haridusleksikon*. Toim. Rain Mikser. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 69–81.
- Beyer, Christian 2020. Edmund Husserl. – *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/husserl> (13.05.2025).
- Blake, Nigel; Smeyers, Paul; Smith, Richard; Standish, Paul 2003. Introduction. – *The Blackwell Guide to Philosophy of Education*. Ed. Steven M. Cahn. New Jersey: Blackwell Publishing, 1–18.
- Bowen, Glenn A. 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. – *Qualitative Research Journal* 9 (2): 27–40.
- Burke, Peter 2011. *Mis on kultuuriajalugu?* Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Dorofejeva, Inga 2001. Juri Lotman ja Boris Uspenski: mõtted kultuurist ja mälust. – *Kultuur ja mälu. Konverentsi materjale*. Toim. Ene Kõresaar, Terje Anepaio. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 35–41.
- Education at a Glance 2020. OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/69096873-en>.
- Eesti Keele Sõnaveeb 2025. [Eesti Keele Instituudi veebileht]. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/metodoloogia/1/est> (10.03.2025).
- Eesti Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutus 2024. [Eesti Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutuse veebileht]. https://sa.laulupidu.ee/history_category/1923-1939/ (13.05.2025).
- Ehala, Martin 2018. *Identiteedimärgid. Ühtekuuluvuse anatoomia*. Tallinn: Künnamees.
- Eisen, Ferdinand 1960. Seaduse „Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ja haridussüsteemi edasi arendamisest Eesti NSV-s“ täitmisest ja õpetajaskonna ülesanded. Eesti NSV haridusministri Ferdinand Eiseni ettekandest Eesti NSV õpetajate vabariiklikul kongressil. – *Noorte Hääli*, 29.09.1960.
- Eisen, Ferdinand; Laul, Endel 1989. *Eesti kooli ajalugu*. Tallinn: Valgus.
- Eksta, Viivi 2012a. Teine Nõukogude okupatsioon. Hariduspoliitika lühiülevaade. Aastad 1985–1991. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 270–282.

- Eksta, Viivi 2012b. Teine Nõukogude okupatsioon. Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond. Aastad 1985–1991. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 450–475.
- Eksta, Viivi 2012c. Eesti Vabariigi aeg. Hariduspoliitika lühiülevaade. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 546–582.
- Eksta, Viivi 2012d. Eesti Vabariigi aeg. Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 590–628.
- Erelt, Tiiu 2014. *Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ernits, Tiiu 2013. *Muusikaõppekirjandus ja laulmisõpetus saksa õppekeelega koolides Eestis aastatel 1860–1914*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Ernits, Tiiu 2025. *Muusikaharidus. – Eesti muusikalugu 1*. Peatoim. Toomas Siitan, toim. Anu Schaper. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kirjastus, 409–434.
- Erss, Maria 2020. Eesti taasiseseisvumisjärgne õppekavaarendus euroopaliku didaktika ja angloameerika *curriculum*'i risttules. – *Haridusmõte*. Toim. Mati Heidmets. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 54–94.
- Haljasorg, Heiki 2017. *Ajaloo õppeaine Eesti õppekeelega üldhariduskoolide õpetamise plaanis, õppekavades ja aineprogrammides 1874–2016. Ajaloolis-analüütiline käsitus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Hameyer, Uwe; Frey, Karl; Haft, Henning 1983. *Handbuch der Curriculumforschung*. Weinheim; Basel: Beltz.
- Hargreaves, David J.; Miell, Dorothy; Macdonald, Raymond A. R. 2002. What Are Musical Identities, And Why Are They Important? – *Musical Identities*. Eds. Raymond Macdonald, David J. Hargreaves and Dorothy Miell. Oxford: online edition Oxford Academic, 1–20. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198509325.003.0001>.
- Hargreaves, David J.; Marshall, Nigel A. 2003. Developing identities in music education. – *Music Education Research* 5 (3), 263–273. <https://doi.org/10.1080/1461380032000126355>.
- Haridus- ja Teadusministeerium 2023a. Infotund: uuendused riiklikes õppekavades. 7. märts 2023, <https://opekava.ee/wp-content/uploads/2024/02/Ajakohastatud-opekavade-infopaev-koolidele-07.03.2023.pdf> (24.04.2025).
- Haridus- ja Teadusministeerium 2023b. Õppekava materjalid. <https://projektid.edu.ee/site/okmv> (13.01.2025).
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula 2010. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Ho, Wai-Chung 2012. National Identity in the Taiwanese System of Music Education. – *Patriotism and Nationalism in Music Education*. Eds. David Herbert and Alexandra Kertz-Welzel. Farnham et al.: Ashgate, 59–76.
- Kaalep, Aime 2007. *Eesti muusikalugu. Kunstmuusika*. Tallinn: Talmar & Pöhi.
- Kafol, Barbara; Denac, Olga; Žnidaršič, Jerneja; Zalar, Konstanca 2015. Analysis of Music Education Objectives in Learning Domains. – *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 186: 95–104.

- Kaiv, Johannes; Kurvits, Aleksander 1928. *Seadused ja määrused hariduse alal. Ühes riigikohtu otsustest võetud seletustega ja haridusministeeriumi ringkirjadega ning sisujuhtidega*. Tallinn: Riigi Trükikoda.
- Kaja, Kadi; Läänemets, Urve; Kiilu, Kristi; Kalamees-Ruubel, Katrin 2023. Perspective on Music Education in Estonian Schools. – *Society. Integration. Education* 1: 463–475, <https://doi.org/10.17770/sie2023vol1.7075>.
- Kaja, Kadi 2024. Eesmärgiseade kujunemine Eesti Vabariigi üldhariduskooli muusikaõpetuses 1918–2023. – *Eesti Haridusteaduste Ajakiri* 12 (1): 176–201, <https://doi.org/10.12697/eha.2024.12.1.08>.
- Kalamees-Ruubel, Katrin 2014. *Eesti keele ja kirjandusõpetuse roll eesti õppekeelega üldhariduskooli õppekavas 1917–2014. Ajaloolis-analüütiline käsitus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Karjahärm, Toomas 2004. *Ajaloolase käsiraamat*. Tallinn: Argo.
- Kasemets, Anton 1937. *Eesti muusika arenemislugu*. Tallinn: Eesti Lauljate Liit.
- Kelly, Albert Victor 1994, 2007. *The National Curriculum. A Critical Review*. London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Key Competences for Lifelong Learning. European Reference Framework 2007. <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf> (19.05.2025).
- Key Competences for Lifelong Learning 2019. https://www.fi.uu.nl/publicaties/literatuur/2018_eu_key_competences.pdf (19.05.2025).
- Kiilu, Kristi 2010. *The Development of The Concept of Music Education in Estonian Kindergartens, 1905–2008: A Historical-Critical Overview*. Helsinki: University of Helsinki.
- Kits, Aino 2012a. Aastad 1950–1970. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 249–260.
- Kits, Aino 2012b. Aastad 1950–1970. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 376–405.
- Klafki, Wolfgang 1974. *Studien zur Bildungstheorie und Didaktik*. Weinheim; Basel: Beltz.
- Kotta, Kerri 2006. Mida tähendas muusika Riho Pätsile? – *Muusika* 8–9: 9.
- Krathwohl, David R. 2002. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. – *Theory into Practice* 41 (4): 212–218. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4104_2.
- Kruger, Jaco; van Merwe, Liesl 2012. Learning About the World: Developing Higher Order Thinking in Music Education. – *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, Vol. 8(1): 63–88, <https://doi.org/10.4102/td.v8i1.6>.
- Krull, Edgar 2000. *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krull, Edgar 2020. *Õppekava koostamise lähtealused: teooria ja praktika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kukk, Airi; Muldma Maia 2011. *Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas*. Tallinn: Tallinna Ülikool, http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/40601/Archimedes_opikeskkond.pdf (22.02.2022).
- Kurvits, Aleksander 1938. *Eesti rahvahariduse ja kultuuriala korraldus: seadused ja määrused ning Haridusministeeriumi ringkirjad ja juhendid rahvahariduse juhtimise, õppeasutiste*

- tegevuse, kutseoskuse, noorsoo organiseerimise, raamatukogude, rahvamaajade, teaduse, kunsti, kirjanduse, muinsuskaitse ning õppejõudude ettevalmistuse ja teenistuse alalt ühes vastavate seletustega. Tallinn: Riigi Trükikoda.
- Kurrik, Juhan 1886. Kirikulaul koolis. – *Kõned laste kasvatamisest ja õpetamisest. Peetud Tartu seminaris koolmeistrite koosolekutel*. Välja andnud Fr[iedrich] Hollmann. Tartu: C. Mattiesen, 19–35.
- Kuurme, Tiiu 2016. Tero Autio: Inimesest võib saada kontrollile allutatud õpimasin. – *Õpetajate Leht*, 13.05.
- Kõverjalg 1971a = Кыверялг А. Антс 1971a. *Вопросы методики педагогических исследований. Часть I*. Таллин: Валгус. [Voprosõ metodiki pedagogitsheskih issledovani. Tshast I. Tallinn: Valgus.]
- Kõverjalg 1971b = Кыверялг А. Антс 1971b. *Вопросы методики педагогических исследований. Часть II*. Таллин: Валгус. [Voprosõ metodiki pedagogitsheskih issledovani. Tshast II. Tallinn: Valgus.]
- Laherand, Meri-Liis 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Lagerspetz, Mikko 2021. *Ühiskonna uurimise meetodid*. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Leppik, Lea 2019. Saateks. – *Nõukogude teadus: sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik?* Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi 38. Toim. Lea Leppik. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo muuseum, 5–9.
- Levy, Arie 1991. *The International Encyclopaedia of Curriculum*. Oxford et al.: Pergamon Press.
- Liimets, Airi 2009. Muusika noorte elustiilis ja nüüdisaja koolikultuuris. – *Muusikalise kontegelikkuse ühendused identiteedi ja diferentsiga*. Koost. Airi Liimets. Tallinn: Tallinna Ülikool, 55–93.
- Liimets, Heino 1993. *Üldkooli õpilane aastail 1979–1990 (küsitluste tulemusi)*. Tallinn: Tallinna Pedagoogika Ülikool. [Aruanne]
- Lokk, Peeter 1969. *Laste vaimne ja muusikaline arenemine muusikakallakuga I ja II klassis. Uurimistöõ metoodika kursus, Tartu Muusikakool*. [Käsikiri]
- Lotman, Juri 1999a. Kunsti osa kultuuri dünaamikas. – *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund, 8–35.
- Lotman, Juri 1999b. Sümbol kultuurisüsteemis. – *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund, 221–236.
- Lotman, Juri 2001. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak.
- Lvova, Marga 2012. Koolivõrk. Õpilaskond. Õppekeskkond. Aastad 1985–1990. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 526–559.
- Läänemets, Urve 1995. *Hariduse sisu ja õppekavade arengust Eestis*. Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut.
- Läänemets, Urve; Sepp, Anu; Kalamees-Ruubel, Katrin 2010. Haridus ja rahvuslik identiteet ühiskonna sidususe kujundajana. – *Riigikogu Toimetised* 22: 136–142.
- Läänemets, Urve 2013 (2017). *Didactica Minima*. Tallinn: Juura.
- Läänemets, Urve 2021. *Ratio Studiorum: õppekavadest ehk kuidas korraldada kooliharidust*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia; Avita.

- Mäesalu, Ain; Vahtre, Sulev; Laur, Mati; Rosenberg, Tiit; Liim, Allan; Pajur, Ago, Tannberg, Tõnu 2007. *Eesti ajalugu. Kronoloogia*. Tallinn: Tänapäev.
- Nagel, Veronika 2006. *Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Normak, Villem 2012a. Eesti Vabariigi aeg (1918–1940). Hariduspoliitika lühiülevaade. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 12–26.
- Normak, Villem 2012b. Eesti Vabariigi aeg (1918–1940). Koolivõrk. Õpilaskond. Õpekeskkond. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 131–153.
- Patton, Michael Quinn 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3rd Ed. Thousand Oaks [etc.]: Sage.
- Pinar, William 2003. *International Handbook of Curriculum Research*. 1st Edition. Mahwah; New Jersey; London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Pohl, Tiit 1995. Suurim oht Eesti julgeolekule on harimatu poliitika. Intervjuu president Lennart Meriga. – *Eesti Sõnumid*, 04.05., 05., 2.
- Puust, Piret 2012a. Teine Nõukogude okupatsioon. Hariduspoliitika lühiülevaade. Aastad 1970–1984. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 260–270.
- Puust, Piret 2012b. Teine Nõukogude okupatsioon. Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond. Aastad 1970–1984. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 406–450.
- Pöder, Kadri; Kiilu, Kristi 2015. The Formation of Musical Identity. – *The European Journal of Social and Behavioral Sciences* 12 (1): 61–68. DOI: 10.15405/ejsbs.153.
- Pöld, Peeter 2006 [1911]. *Lastest tuntakse meid*. Toim. Tõnu Tender. Tartu: Ilmamaa.
- Pöld, Peeter 1926. Ajalooline ülevaade kooliolude arenemisest Eestis. – *Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur*. Koost. Jüri Annuson, Nikolai Kann ja Peeter Pöld. Tartu: Haridusministeerium, 942–977.
- Pöldvere, Martina 2003. *Saksa keele õppe eesmärgiseade ja sisu areng Eesti üldhariduskoolides 1919–2002*. Tallinn: Avita. [Magistritöö]
- Rannap, Heino 1977. *Muusikaõpetus Eesti koolis*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rannap, Heino 2012. *Eesti kooli ja pedagoogika kronoloogia*. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-06/eesti_kooli_ja_pedagoogika_kronoloogia.pdf (07.02.2025).
- Raud, Rein 2013. *Mis on kultuur? Sisesejuhatuse kultuuriteooriatesse*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Raudsepp, Inge 2013. *Riho Pätsi fenomen Eesti muusikapedagoogikas*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Reeder, Barbara 2002. Music, Culture, Curriculum and Instruction. – *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning. A Project of Music Educators National Conference*. Eds. Richard Colwell and Carol Richardson. Oxford: Oxford Press, 626–647.

- Richmond, Anthony H. 1994. Ethnic Nationalism and Post-Industrialism. – *Nationalism*. Eds. John Hutchinson and Anthony D. Smith. Oxford: Oxford University Press, 289–299.
- Ricoeur, Paul 2002. Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos. – *Tuna* 2: 97–108.
- Riigi Teataja 30.11.1918, <https://dea.digar.ee/?a=d&d=AKriigiteataja19181130>.
- Rüütel, Ingrid 2003. See osa meist peab säilima. – *Õpetajate Leht*, 10.01.
- Rüütel, Ingrid 2004. Pärimuskultuur tänapäeva ühiskonnas. – *Möeldes muusikast. Sissevaated muusikateadusesse*. Tallinn: Varrak, 220–243.
- Ruus, Viive-Riina; Mikser, Rain 2013. Õppekava. – *Haridusleksikon*. Toim. Rain Mikser. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 257–264.
- Rychen, Dominique S.; Salganik, Laura H. 2003. A Holistic Model of Competence. – *Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society*. Cambridge: Hogrefe & Huber Publishers, 41–62.
- Savik, Aleksander; Veimer, Juta; Isok, Hanno; Noor, Endel 1990. Uurimisprogrammist „Eesti üldhariduskooli perspektiivne õppeplan. (Hariduse sisu ja protsess aastast 2000)“. – *Õpetajate Leht*, 24.11.
- Schaper, Anu; Dolgoplova, Aleksandra; Pappel, Kristel 2025. Muusikaelu Rootsi ajal. – *Eesti muusikalugu I*. Peatoim. Toomas Siitan, toim. Anu Schaper. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kirjastus, 75–137.
- Sepp, Anu; Läänemets, Urve; Kiilu, Kristi 2019. Bridging the past, present and future in Estonian music education. – *Advancing Music Education in Northern Europe*. Eds. David G. Hebert and Torunn Bakken Hauge. London; New York: Routledge, 141–154.
- Sevänen, Erkki 1998. Rahvuslikkuse kategooria kultuuriuurimises. – *Kultuur ja analüüs. Konverentsi „Mis toimub kultuuriipiiridel“ ettekanded*. Toim. Maarja Päril Lõhmus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 25–33.
- Siitan, Toomas 1998. *Õhtumaade muusikalugu I*. Tallinn: Talmar ja Põhi; Avita.
- Siitan, Toomas 2025a. Muusika kirikus ja koolis. – *Eesti muusikalugu I*. Peatoim. Toomas Siitan, toim. Anu Schaper. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kirjastus, 47–74.
- Siitan, Toomas 2025b.– Laulmine ja pillimäng talurahvakoolis ja kirikus. – *Eesti muusikalugu I*. Peatoim. Toomas Siitan, toim. Anu Schaper. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kirjastus, 273–291.
- Sloboda, John 2000. *Muusikaline meel. Kognitiivne muusikapsühholoogia*. Tallinn: Scripta Musicalia.
- Zhao, Weili; Tröhler, Daniel 2021. *Euro-Asian Encounters on 21-st-Century Competency-Based Curriculum Reforms. Cultural Views on Globalization and Localization*. New York: Springer.
- Taba, Hilda 1932. *The Dynamics of Education. A Methodology of Progressive Educational Thought*. London: Paul, Trench, Treubner.
- Taba, Hilda 1962. *Curriculum Development. Theory and Practice. Foundations, Process, Design, and Strategy for Planning both Primary and Secondary Curricula*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Tervaniemi, Mari; Tao, Sha; Huotilainen, Minna 2018. Promises of Music Education? – *Frontiers in Education* 3, <https://doi.org/10.3389/feduc.2018.00074>.

- Tinn, Maarja 2020. Neoliberaalsete haridusreformide mõju õpetajate tööelule. – *Eesti Haridusteaduste Ajakiri* 8 (1): 156–182. doi: <https://doi.org/10.12697/eha.2020.8.1.07>.
- Tomingas, Triin 2007. Murdeelise identiteet kujuneb ka läbi muusika. – *Eesti Ekspress*, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69100087/murdeelise-identiteet-kujuneb-ka-labi-muusika> (18.02.2025).
- Toomela, Aaro 2016. *Kultuur, kõne ja Minu Ise*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Torm, Mare 2012. Õppe- ja kasvatustöö. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 78–116.
- Tröhler, Daniel 2009. Harmonizing the Educational Globe. World Policy, Cultural Features, and the Challenges to Educational Research. – *Studies in Philosophy of Education* 29 (5): 5–17. DOI:10.1007/s11217-009-9155-1.
- Tröhler, Daniel 2015. The Medicalization of Current Educational Research and Its Effects on Education Policy and School Reforms. – *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 36 (5): 749–764. <https://doi.org/10.1080/01596306.2014.942957>.
- Undusk, Jaan 2014. *Autogenees ja ülekanne*. Moodsa kultuuri kujunemine Eestis. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 8–17.
- Uuet, Liina (koost.) 2018. *Haridusministeeriumi sajand 1918–2018*. Tartu: Rahvusrhiiv.
- Valk, Aune 2017. Identiteet avatud maailma. – *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. Eesti rändeajastul*. Toim. Tiit Tammaru. <https://2017.inimareng.ee/ranne-identiteedi-ja-keelemuutused/identiteet-avatud-maailmas> (01.03.2022).
- Valsiner, Aleksander 1947. Saksa fašistlikud okupandid ja nende käsilased eesti kooli laostajatena. – *Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941–1944*. Toim. Max Laosson, Eduard Päll ja Johannes Saat. Tallinn: Poliitiline Kirjandus, 340–354.
- Varik, Veronika 2012a. Esimene Nõukogude okupatsioon (1940–1991). Üldhariduse areng. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajakond. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 193–202.
- Varik, Veronika 2012b. Saksa okupatsioon (1941–1944). Hariduspoliitika lühiülevaade. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 211–220.
- Varik, Veronika 2012c. Teine Nõukogude okupatsioon. Hariduspoliitika lühiülevaade. Aastad 1944–1950. – *Tallinna hariduselu 1918–2010. Üldharidus ja koolikorraldus*. Koost. Veronika Varik, toim. Väino Sirk. Tallinn: Tallinna Haridusamet, 242–248.
- Veidemann, Rein 2019. Eesti kultuuri olemised ja saamised. Kuidas saab süsteem areneda, säilitades samas oma identiteedi? – *Edasi*, rubriik Kirjandus [veebileht], avaldatud 27.10.2019, <https://edasi.org/48134/rein-veidemann-eesti-kultuuri-olemised-ja-saamised-kuidas-saab-susteem-areneda-sailitades-samas-oma-identiteedi> (03.03.2022).
- Veidemann, Rein 2023. *Eesti kultuuri semiootika*. Tartu: Ilmamaa.
- Vieekeelne Euroopa Liidu sõnastik 1998. Tõlkinud ja toimetanud Küllike Maurere, Raivo Rammus ja Hille Saluäär. Tallinn: Eesti Õigustõlke Keskus.
- Viik, Tõnu 2009. Fenomenoloogia. – *20. sajandi mõttevoolud*. Toim. Epp Annus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 215–228.

- Viik, Tõnu 2015. Kuidas hoida Eesti kultuuri? Ühe minuti loeng, <https://novaator.err.ee/258063/uhe-minuti-loeng-kuidas-hoida-eesti-kultuuri> (22.02.2022).
- Viik, Tõnu 2017. Eesti kultuuri muutuvad enesemääratlused. – *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. Eesti rändeajastul*. Toim. Tiit Tammaru. <https://www.2017.inimareng.ee/eesti-kultuurimuutused-avatud-maailmas/eesti-kultuuri-muutuvad-enesemaaatlused> (22.02.2022).
- Vooglaid, Ülo 2022. *Elanikust kodanikuks. Käsiraamat isemõttelejale*. Rapla: Ülo Vooglaiu Kirjastus.
- Wendell, Hanna 2010. The New Bloom's Taxonomy: Impications for Music Education. – *Arts in Education Policy Review* 108 (4): 7–16. <https://doi.org/10.3200/AEPR.108.4.7-16>.
- Winch, Christopher; Gingell, John 1999. *Key Concepts in the Philosophy of Education*. New York: Routledge.

Summary

This doctoral thesis, *Music Education in General Comprehensive Schools (with instruction in Estonian) 1917–2024. A Historical-Analytical Approach*, examines the historical development of the content of music curricula from the early years of the Republic of Estonia to the present day. The analysed national curricula (NC) containing music syllabi and subject programmes enabled an exploration of the continuity and significance of music education in the national education system, as well as the dynamics of its development in historical, political, and pedagogical contexts.

In today's rapidly changing world, educational reforms are frequently undertaken to keep pace with the times and to address the needs of a society. However, innovations, often inspired by international trends, in modifications to content and/or the allocation of instructional time, driven by the available information and its significantly easier accessibility compared to the past.

In Estonia, a well-educated person with a broad cultural outlook is traditionally held in high regard. When considering the future and, in particular, the kind of society we aspire to build, careful thought must be given to what content for learning is needed.

Estonia is among the few countries where music education remains a compulsory component of general education until the end of upper secondary school. Consequently, there are no prior studies of a comparable nature that would enable international comparisons. This thesis seeks to provide a comprehensive account of the development of music education content in Estonian schools, thereby creating opportunities for future curriculum development. The political background, organisational structures of schooling, and their effectiveness, factors that may have influenced music education, are described. The study also offers insights for advancing music education, designing curricula and teaching materials, and training music teachers. In addition, it presents an overview of the impact of music education on Estonian musical traditions and their appreciation in society.

Current curriculum policy debates often focus on the standardising influence of the European Union and globalisation, yet the success of any educational system depends on its stable functioning. Integrating traditional, proven systems with innovative approaches in national school cultures is therefore a particularly complex challenge.

Shaping music education in the 21st-century Estonian general education system requires an understanding of past experiences, which contributed to building a national education system that recognised the important role of

music in fostering statehood and national identity. These historical foundations must be integrated with contemporary educational challenges and practical implementation issues. To address the research objectives, two core questions were posed:

1. How have music syllabi evolved, and what factors have influenced their content in different times?
2. Based on the sources analysed in this study, what is the significance and future perspective of music education in Estonian schools?

Answers were sought primarily through document analysis, supported by semi-structured interviews with subject experts (covering the Soviet period 1950–1991 and the period of regained Republic of Estonia 1991–2024). The study applied two methodological principles: consideration of the historical context and tracing the dynamics of content development. Historical document analysis was combined with semi-structured interviews, supplemented by the qualitative pilot study *Perspectives on Music Education in Estonian Schools* (Kaja et al., 2023), conducted in 2022–2023.

The document corpus comprised all national curricula, their embedded syllabi, and Soviet-era subject programmes defining instructional content. The contextual analysis also drew on legislation, regulations, and other measures influencing education during the respective periods. Archival material was collected from the Estonian Pedagogical Archive Museum (EPAM), covering the full study period (1917–2024).

In addressing the first research question, three historical periods were distinguished for analysis in terms of context, objectives, and content:

1. Republic of Estonia (1918–1940)
2. Estonian SSR (1940–1991)
3. Regained Republic of Estonia (1991–2024)

Music education in Estonia has developed under markedly different conditions and ideological influences. Over nearly a century, its course has been neither uniform nor stable, but rather characterised by adaptation to maintain music as a compulsory subject in schools despite changing and often challenging circumstances.

Republic of Estonia (1918–1940)

The primary objective during this period was to establish an independent national education system. A key priority was to consciously strengthen the Estonian sense of nationality and patriotism through a shared repertoire of songs. These also reflected in the tradition of the nationwide song festivals, the sustainability of which depends on the pivotal role of compulsory music

education in school culture. It was also seen as a means to develop students' observation skills and attention span, enhance mental focus and willpower, as well as foster self-control. Equally important were the joy of singing, opportunities for self-expression, and emotional well-being as among the most distinctive aspects of human experience.

The culture of curriculum development in Estonia predates statehood, as evidenced by the first primary school curriculum compiled by teachers in Tallinn in 1917. Curriculum content is always time- and context-specific, drawing on past experience while responding to contemporary educational needs. It also carries multiple layers of meaning, as it can serve to construct a broader cultural worldview, understanding of the surrounding environment and enabling more informed decision-making through a comprehensive perception of the world. Education is a means of identity formation. Thus, while learning about other cultures is essential, priority must be given to valuing and preserving one's own. In Estonia, initial socialisation also requires comprehension of the immediate living environment, and general education should provide the meaningful content for all population. Music education has considerable potential in this regard.

Already at that time it was recognised that music unites society and helps to build national identity. A cohesive society ensures the security and sustainability of an independent state.

The first period of the Republic of Estonia saw the adoption of curricula in 1919, 1921, 1928, 1930, and 1938. All of these included "singing" as a compulsory subject, built primarily around joint singing through which students also learned basic music theory and music history. Over time, the singing curriculum expanded to include practical skills, applied in lessons as circumstances allowed. Comprehensive curricula with embedded syllabi facilitated the creation of a unified school system and enabled educational monitoring, thereby identifying areas in curriculum development requiring improvement.

Schools have always operated within a specific legal framework established by the state, which in turn is shaped by the prevailing ideology and political system. The legal framework may change in response to political decisions and shifts in political regime and ideology inevitably alter the organisation of schooling. Continuous political changes in state leadership can also create instability in the education system.

Estonian SSR (1940–1991)

The Republic of Estonia was annexed into the Soviet Union in 1940. During the Soviet period, the teaching of music and other subjects was regulated by

subject programmes issued at varying intervals, often as reprints. Typically, Soviet-era subject programmes began with an extensive ideological preamble, followed by content specifications for each subject. The Estonian SSR enjoyed a slightly more privileged status compared to other Soviet republics due to its small size, which made it a convenient testing ground for educational innovations. This may explain why music education was retained across the full school cycle in Estonia, even though in the Soviet Union at large it ended after grade 6. The primary aim of singing programmes during this time was communist upbringing, intended to instil interest in music and preserve traditions. Through a common (primarily political) repertoire, it was possible to influence large numbers of people ideologically; however, professional music teachers used this as an opportunity for covert resistance, supporting national identity under the guise of the mandated repertoire.

Since music education was based primarily on singing, which also imparted other musical knowledge and skills, improving the quality of singing became a priority. In 1964, leading specialists in Estonian music education, Professors Riho Päts and Heino Kaljuste, participated in the conference in Hungary, where they learned about Zoltán Kodály's solmisation system. Estonia began to adopt the new system in the 1960s.

At the same time across the Soviet Union, various educational reforms were introduced, such as prioritising foreign languages and STEM subjects. In the Estonian SSR, a large-scale experiment with specialised classes and schools had already begun. Language-specialised classes were established first, recognising the need for foreign language proficiency for communication with the outside world, followed by schools specialising in science and music (e.g., Tallinn Secondary School No. 7, now Tallinn English College – English-specialised classes from 1960; Tallinn Music High School, 1961; Nõo Secondary School – science-specialised classes from 1964). Music-specialised classes were opened, for example, at Tallinn Secondary Schools No. 21 and 22, and at Tartu Secondary School No. 5.

There was no single document containing all subject syllabi during the Soviet period, but subject programmes were regularly published. New structural categories gradually appeared in the programmes, including “assessment”, “requirements for graduates”, and “extracurricular musical activities”. Any innovation had to be piloted before implementation, leading to the creation of “experimental programmes”. The same applied to educational materials: when new resources (e.g., textbooks, songbooks) were issued, the subject programmes were reviewed and amended as necessary.

During this period, some new components appeared in the “singing” subject, such as “music history” and “listening to music”. The earliest references also emerged to “musical movement” and “creative work”, and in some documents “music education concepts” were listed separately. Changes were also made to the core repertoire, with politically approved songs and composers prioritised to foster society according to the prevailing ideology. Regardless of the repertoire’s ideological content, collective singing and song festivals further strengthened Estonian identity.

In the later years of the Soviet period, numerous events: demonstrations, commemorations, congresses, and the like expressed nationalism, creating a resistance culture. Regained independence was achieved on 20 August 1991.

In Estonia, the question of curriculum content has always been considered essential. A few years before regained statehood (1989–1990), the PTUI developed the first curriculum development plan; however, the organisation ceased operation in 1991. At the time, it was said that Estonian education had been “de-ideologised”, but it would be more accurate to state that it had been “de-Sovietised” (Tinn 2020: 165).

Regained Republic of Estonia (1991–2024)

Since 1991, four new national curricula have been issued (1996, 2002, 2010/2011, and 2023). Today, these are aligned with the principles of equal treatment and a liberal ideology oriented towards free international communication. Emphasis is placed on continuous innovation and expanding learning environments, with digital technologies (including artificial intelligence) becoming increasingly significant. When used prudently, these can make the education system far more efficient in many fields by enabling rapid information retrieval, task and presentation preparation, marking, and the use of audio-visual media. However, they also bring changes in the social sphere. Technology use requires substantial financial resources, which can exacerbate inequality. In schools, unequal access to necessary technology can disadvantage some students.

The first comprehensive NC for schools was issued in 1996 under the title *National Curriculum for Basic and Secondary Education in Estonia*. The document consisted of a general section and subject syllabi. This was followed in 2002 by the *National Curriculum for Basic Schools and Gymnasias*. The difference between these documents lay primarily in their titles and general sections. For the first time, the 2002 curriculum incorporated general competencies, following OECD recommendations.

Between 2005 and 2007, a working group produced in 2006 an extensive compilation, *Materials for the National Curricula*, which included curricula for

early childhood education as well as the general sections and syllabi for basic and upper secondary schools, but the process was left incomplete due to a change in government.

In 2010, a new version of the national curriculum was adopted alongside a new Basic Schools and Upper Secondary Schools Act (PGS), which from 2011 separated these two school stages into distinct documents: 1) National Curriculum for Basic Schools and 2) National Curriculum for Gymnasiums.

These were to be implemented by 2014. At that point, the government decided to make curriculum development continuous. From the same year, schools were required to prepare their own curricula, aligned with the national framework, but tailored to their specific conditions. This effectively ended the unified school model in which, at least at the basic school level, subjects were taught in the same order and scope nationwide, enabling seamless transfers between schools. Similar problems arose in state gymnasia, where course completion times vary depending on lesson length. The concepts of “unified school” and a consistent national standard have disappeared from the current legislation and curricula. It has created a gap between general comprehensive schools and universities, as higher education institutions can no longer rely on consistent, comparable information about applicants. Frequent political changes too have eroded terminological precision, creating potential discrepancies and misunderstandings between the NC and its implementers (teachers, school leaders, etc.)

In the regained independence period, the scope of content and activities in music syllabi has steadily expanded, enabling setting higher goals and creation of more supportive learning environments. The current components of music education include singing, instrumental performance, music listening, music history, musical movement, creative work, and educational excursions (including virtual). The inclusion of excursions reflects growing recognition of the importance of cultivating an educated concert audience and citizens, who consciously value culture. Music and cultural interest can be purposefully nurtured to develop musically literate, culturally broad-minded, and responsible citizens.

A substantial portion of the music history content in schools concerns the music of different peoples – a topic of increasing importance in today’s world. Migration and other factors have made societies multicultural. Therefore, it is crucial to maintain awareness of one’s own identity while learning to respect other nations. Extracurricular music activities remain significant, often becoming lifelong pursuits that help achieve emotional balance and mental well-

being. Such activities also preserve foundations for deep engagement with musical culture.

The second research question addressed the significance of music education in Estonian society today and in the future. Without an understanding of history, it is impossible to assess the innovative value of any change; it is therefore essential to know what existed before, how it has evolved, and what the current state is. Understanding the present-day content of music education requires understanding with its developmental history and an evaluation of its effectiveness. This study provides a comprehensive overview of both as the findings can serve future developers of national curricula and syllabi.

To complement the document analysis, semi-structured interviews were conducted with experts (music teachers, curriculum developers, textbook authors, etc.) covering the Soviet and regained independence periods. Interviewees emphasised the role of music education in personality development, enriching students' emotional world, and fostering social skills. They also regarded it as essential to human development, highlighting its support for emotional balance and mental well-being.

The analysis of the content and its dynamics confirms the importance of music education in Estonian school culture, suggesting that it should be retained as part of public education for the full school cycle in the future. It has a unifying role, as has the Estonian language. Music education has always been focused on singing, reinforcing national identity and patriotism, and guided by repertoire selection. The content of such uniquely Estonian, identity-supporting subjects must be based on analysis to ensure the sustainability of the language and culture and to foster social cohesion.

Conclusion: Music education has served multiple functions in Estonian culture, developing cognitive, affective, and psychomotor domains, which can be used to develop students' knowledge, skills, values, and attitudes. Music is also significant for emotional and social development of a personality. Engagement with music through singing, listening, instrumental performance etc. also enhances self-awareness.

In current national syllabi, musical literacy encompasses all the skills and knowledge necessary to understand music and perform independently. With schools enjoying autonomy in implementing national curricula, music education is organised according to each institution's circumstances. Through music education, it is possible to create conditions for the development of musical culture in society, and it plays a notable role for civic education. Making music together develops social skills, concentration, and attention skills.

Analysis of the collected material allows to conclude that the content of music education in Estonian schools has developed dynamically and gained international recognition. It is likely no coincidence that the preamble of the State Constitution affirms the obligation to preserve the Estonian nation, language, and culture through the ages, implicitly acknowledging music education as a second mother tongue in Estonian schools.

To this day, schools and teachers, despite an ever-increasing workload, have largely succeeded in combining the traditional with the innovative. The situation is complicated by individualised learning approaches and inclusive education, both of which further increase teachers' workloads. Concerns persist over the recruitment of professional teachers: although teacher training has grown in popularity, novice teachers risk burnout soon after entering the profession.

In this context, it is noteworthy that music education has consistently been recognised in Estonia as an accessible and integral part of *the* curriculum system. The tradition of collective singing as a source of emotional connection and national identity has gradually evolved into a qualitatively diverse, comprehensive approach to music education – one that will continue to hold exceptional value and significance in shaping an accurate cultural worldview in general education well into the future.

Lisa 1. Eesmärgiseade kujunemine erinevatel perioodidel

Periood	Õppeaine nimetus	Õppeaine eesmärk	Tundide arv nädalas
Eesti Vabariik 1918–1940	Laulmine	Kasvatada ja säilitada eestlaste ühine lauluvara. Teadliku laulmise kaudu arendatakse rahvustunnet, isamaa-armastust ning muusikalseid võimeid; ka tähelepanu ja vaatlamisvõimet, mõtte- ja tahtejõudu ning enesekontrolli. Oluline on laulmisest rõõmu tundmine, emotsionaalne heaolu ja eneseväljendus	1917. aastal 2 tundi I–III klassini, 1 tund IV–VI klassini. Hiljem 2 tundi nädalas
Nõukogude Liit 1940–1991	1945–1959 laulmine; 1960–1971 muusikaline kasvatus; 1972–1990 muusikaõpetus	Kommunistliku kasvatus vahend, millega taotletakse õpilastes muusikahuvi tekitamist, traditsioonide säilitamist ning süvendamist	1–2 tundi nädalas
Taasiseseisvunud Eesti Vabariik 1991–2023	1991 muusikaõpetus; 1996, 2002, 2011 muusika	Muusikamaailma tutvustamine, tundemaailma rikastamine, muusikamaitse kujundamine, tasakaalustatud isiksuse arendamine, rahvuslike kultuuritraditsioonide säilitamine ja edasikandmine. Õpetus põhineb praktilisel musitseerimisel	I–IV klassini 2 tundi nädalas, V–XII klassis 1 tund nädalas

Lisa 2. Ülevaade Eesti Vabariigi muusikaõpetusest 1917–1940

Dokument	Õppeaine nimetus	Aine-komponendid	Õppesisu	Märkused
1917 Eesti algkoolide õppekavad. Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi korraldatud	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat		Lõpumärkustes on kirjas, et eeskuju võeti Saksamaa kooliõpetusest: Mason, Zeidler, Unglaub, „Neue Gesangsschule“
1919 Avalikkude rahvakoolide tunnikava ja õpekava	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat		
1921 Algkooli õppe- ja tunnikavad	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat	Õppekavale järgneb seletuskiri, kus on põhjalikult selgitatud laulmise metoodikat (hääle proovimine, laulude valik, laulumängud, helide kõrgus ja vältus, nootide nimed, takt, rütm, täis ja pool heliastet, helide tabamine, diktaat, muusikaline iseseisvus ehk mitmehääle laulmise harjutamine, hingamine, hääle murdumine, üldised märkused)	

Lisa 2. Ülevaade Eesti Vabariigi muusikaõpetusest 1917–1940

Dokument	Õppeaine nimetus	Aine-komponendid	Õppesisu	Märkused
1928 Algkooli õppekavad	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat	Esimest korda vihjatakse muusikalisele liikumisele ning dünaamikamärkidele. Lisaks on õppekava lõpus laulmise seletuskiri, kus on eraldi lõiguna välja toodud „kuulmisharjutused“. Seega esimene vihje muusika kuulamise ainekategoriale. Tagasihoidlik vihje ka pillide kasutamise kohta tunnis	Klassi kaupa eristatakse laulmise sihti, lähtekohti (I–IV kl) ja kava. Viimases kirjeldatakse tunnitegevusi
1930 Keskkooli õppekavad. Gümnaasiumi humanitaar-, reaal- ja majapidamisharu	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat. Tuuakse sisse „jooni muusikaloost“ ning vihjatakse õppekäikudele	Esimest korda mainitakse muusikalugu	
1937 Algkooli õppekavad	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat. Tuuakse sisse „jooni muusikaloost“, vihjatakse õppekäikudele ja rütmilisele marssimisele	Esimest korda vihjatakse õppekäikudele	

Lisa 2. Ülevaade Eesti Vabariigi muusikaõpetusest 1917–1940

Dokument	Õppeaine nimetus	Aine-komponendid	Õppesisu	Märkused
1938 Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad	Laulmine		Esimest korda vihitakse heliplaatidele ehk muusika kuulamisele. Pikem selgitus muusikainstrumentide kasutamise kohta tunnis	Kõik kooliastmed koos, varasemalt algklassid ja keskkool eraldi
1940 Keskkooli ja gümnaasiumi 1938. aasta õppekavade seletuskirjad	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat. Seletuskirjas on alapealkirjadena välja toodud: meetrika ja rütmika; meloodika, fraseerimine ja dünaamika; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu; mitmesuguseid juhtnööre; üldine töölaad	Esimest korda on välja toodud muusika arenemislugu eraldi kategooriana	

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1940 Hariduse Rahvakomissariaat. Keskkooli õppekavad	Laulmine	Laulmine		Tegemist on raamõppekavaga, mille sisu on poliitilistel ning militaarsetel põhjustel lakooniline
1945 ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Keskkooli õppekavad. Laulmine	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat	I klassis rütmilisi harjutusi laulmises, II klassis rütmiline liikumine – esimene viide muusikalisele liikumisele	Struktureeritud klasside kaupa XI klassini. I–IV klassini 2 tundi nädalas, V–XI klassis 1 tund nädalas
1946 ENSV Haridusministeerium. Keskkooli õppekavad. Laulmine	Laulmine	Laulmine, mille kaudu õpetatakse muusikateooriat		Struktureeritud klasside kaupa XI klassini. I–IV klassini 2 tundi nädalas, V–XI klassis 1 tund nädalas
1951/52 Eesti NSV Haridusministeerium. Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programm. Laulmine	Laulmine	Algab metoodiliste juhistega, mis on jaotatud alateemadeks: 1) koorilaul; 2) noodiõpetus; 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine); 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks	Esimene viide muusika kuulamisele	Õppesisu kirjeldused algavad V klassist. I–IV klassini 2 tundi nädalas, V–XI klassis 1 tund nädalas

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1953 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkoolide programmid	Laulmine	Algab metoodiliste juhistega, mis on jaotatud alateemadeks: 1) koorilaul; 2) noodiõpetus; 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine); 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks. Järgneb klasside kaupa õppesisu, millel pole alamkategooriaid		I–XI klassis 1 tund nädalas. Algkooli dokumendis on ka hääle lahtilaulmine
1953.–54. õ.-a. Eesti NSV Haridusministeerium. Seitsmeklassiliste koolide ja keskkoolide programmid. Laulmine	Laulmine	Algab metoodiliste juhistega, mis on jaotatud alateemadeks: 1) koorilaul; 2) noodiõpetus; 3) tutvumine muusikateostega (muusika kuulamine); 4) üldisi juhiseid õppematerjali planeerimiseks, töö arvestamiseks ja laulutunni organiseerimiseks		
1954/55 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1954/55. õppeaastaks	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis on jaotatud alateemadeks: 1) metoodilised juhised; 2) hingamine; 3) hääle moodustamine ja diktsioon; 4) intonatsioon ja ansambiline ühtlus. Järgneb õppesisu klasside kaupa, millele on lisatud lauluvara		I–IV klassini on üks ainetund nädalas

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1955/56 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1955/56. õppeaastaks	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis on jaotatud alateemadeks: 1) metoodilised juhised; 2) hingamine; 3) hääle moodustamine ja diktsioon; 4) intonatsioon ja ansambiline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara), muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine; 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) liikumine	Liikumine on I ja II klassis. Esimest korda on klasside kaupa esitatud õppesisus välja toodud kategooriad	I–IV klassini on üks ainetund nädalas
1955/56 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1955/56. õppeaastaks	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis jaguneb alateemadeks: 1) kooris laulmine; 2) muusikaalaste oskuste ja teadmiste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu); 3) muusika kuulamine; 4) mängud ja liikumine muusika järgi; 5) koolikoor ja orkester; muusikalisi vabaharrastusi; 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (lauluvara); 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamine; 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) liikumine (I ja II klassis); 5) muusikaajalugu ja muusika kuulamine (IX klassist)	Esimest korda lisatakse IX klassi õppesisu kirjeldamisel „muusikaajalugu ja muusika kuulamine“	

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1956/57 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1956/57. õppeaastaks	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis jaguneb alateemadeks: 1) metoodilised juhised; 2) hingamine; 3) häälemoodustamine ja diktsioon; 4) intonatsioon ja ansambiline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine; 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) liikumine	Liikumine on I ja II klassis	I–IV klassini on üks ainetund nädalas
1956/57 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1956/57. õppeaastaks. Laulmine	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis jaguneb alateemadeks: 1) laulmine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu); 3) muusika kuulamine; 4) mängud ja liikumine muusika järgi; 5) koolikoor ja orkester; muusikalisi vabaharrastusi; 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (põhi- ja täiendav lauluvara); 2) muusikaliste teadmiste ja oskuste arendamine; 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) liikumine (I ja II klassis)	Katagooriatel pisut muudetud nimed, nt „kooris laulmisest“ on saanud „laulmine“. Vanemates klassides pole muusikaajalugu	

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1957/58 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1957/58. õppeaastaks	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis jaguneb alateemadeks: 1) metoodilised juhised; 2) hingamine; 3) hääle moodustamine ja diktsioon; 4) intonatsioon ja ansambiline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhilauluvara); 2) liikumine; 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar)	Liikumine on I ja II klassis, ära on võetud muusikalised teadmised ja oskused	I–IV klassini on üks ainetund nädalas
1957/58 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid. Laulmine	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis jaguneb alateemadeks: 1) laulmine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu); 3) muusika kuulamine; 4) mängud ja liikumine muusika järgi; 5) koolikoor ja orkester; muusikalisi vabaharrastusi; 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (põhilauluvara); 2) liikumine (I ja II klassis); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar)	Siin on jäetud õppesisu kirjeldamisel ära muusikalised teadmised ja oskused ning jäetud plaanis on jäetud 1) lauluvara ja 2) muusika kuulamine	

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1958/59 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1958/59. õppeaastaks	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mille alguses on metoodilised juhised. Laulmine jaotub: 1) hääle moodustamine ja diktsioon; 2) intonatsioon ja ansambiline ühtlus. Järgneb klasside kaupa õppesisu: 1) laulmine (põhilauluvara); 2) liikumine; 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar)	Seletuskirja kategooriaid on muudetud. I ja II klassis liikumine	I–IV klassini on üks ainetund nädalas
1958/59 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1958/59. õppeaastaks. Laulmine	Laulmine	Algab seletuskirjaga, mis jaguneb alateemadeks: 1) laulmine; 2) muusika alaste teadmiste ja oskuste omandamine (meloodika ja tonaalsus; fraseerimine, dünaamika, tempo; harmoonia; vorm; muusika arenemislugu); 3) muusika kuulamine; 4) mängud ja liikumine muusika järgi; 5) koolikoor ja orkester; muusikalisi vabaharrastusi; 6) üldisi juhiseid. Järgneb õppesisu klasside kaupa: 1) laulmine (põhilauluvara); 2) liikumine (I ja II klassis); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar)		I–IX klassini üks tund nädalas. V–XI klassis 34 tundi aastas

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1959/60 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1959/60. õppeaastaks. (Katseprogramm)	Laulmine			Algkooli õppeplaani tabelis on kirjutatud, et I klassis on 2 ainetundi nädalas, II–IV klassini 1 tund nädalas. Kuid õppesisu kirjeldusest tuleb välja, et I–IV klassini on siiski 1 ainetund nädalas ehk 35 tundi aastas
1960/61 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli muusikalise kasvatusprogrammi I–IX klass. (Katseprogramm)	Muusikaline kasvatus , teksti sees muusikaõpetus	1) laulmine 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste omandamine; 3) muusika kuulamine; 4) mängud ja liikumine muusika järgi (I ja II klass); 5) koolikoor ja -orkester; muusikalised vabaharrastused; 6) üldisi juhendeid	Muusikaajalugu lisatakse märkusena IX klassi lõpust	Katseprogrammid tehti siis, kui midagi muudeti. Õppeaine komponendid jagunesid omakorda spetsiifilisemateks kategooriateks. I klassis 70 tundi, alates II klassist 35 tundi aastas. Eesti Riikliku Kirjastuse väljaanne

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Öppesisu	Märkused
1961/62 Eesti NSV Haridusministeerium. Muusikalise kasvatus programm I–IX klassile. (Katseprogramm)	Muusikaline kasvatus	1) laulmine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste omandamine; 3) muusika kuulamine; 4) mängud ja liikumine muusika järgi (I ja II klass); 5) koolikoor ja -orkester; muusikalised vabaharrastused; 6) üldisi juhendeid; 7) hindamine	Seletuskirja struktuuri on 7. kategooriana lisatud „hindamine“. Dokumendi nimes on ka muudatus. VII kl esmakordselt „materjali lauluvormi käsitlemiseks“	Eesti Riikliku Kirjastuse väljaanne
1961/62 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1961/62. õppeaastaks.	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis); 5) muusika kuulamine		Eesti Riikliku Kirjastuse väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassist 35 tundi aastas
1963/64 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1963/64. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	Algab seletuskirjaga, kus käsitletakse metoodilisi juhiseid, hingamist, hääle moodustamist ja diktsiooni, intonatsiooni ja ansamblist ühtlust. Järgneb õppesisu: 1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis); 5) muusika kuulamine		Eesti Riikliku Kirjastuse väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassist 35 tundi aastas
1964/65 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1964/65. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis); 5) muusika kuulamine		Eesti Riikliku Kirjastuse väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassist 35 tundi aastas

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1965/66 Eesti NSV Haridusministeerium. Algkooli programmid 1965/66. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused; 3) põhilauluvara; 4) liikumine (I ja II klassis); 5) muusika kuulamine		Kirjastuse Eesti Raamat väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassist 35 tundi aastas
1966/67 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1966/67. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alased teadmised ja oskused (taktimõõt, helivältus, helikõrgus, harjutamiseks sobivad viisikäigud); 3) põhilauluvara; 4) muusika kuulamine	Muudatus nimes: algkool muutub algklassideks. Õppesisu on uue kategooriana välja toodud „muusika-alased teadmised ja oskused”. Esmakordselt on klasside kaupa lisatud „nõudmised lõpetajale”, pärast mida tuleb „muusika kuulamine”. Esmakordselt on sõrendatult esitatud muusikahariduslikud mõisted. III klassi lõpetajale esitatavates nõudmistes on eraldi välja toodud „laule noodist laulmiseks” (R. Pätsi III klassi lauliku põhjal). Liikumine ainekomponendina on välja jäetud	Kirjastuse Valgus väljaanne. I klassis 70 tundi, alates II klassist 35 tundi aastas

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1966/67 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1966/67. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – õpetamiseks kaks eri varianti: relatiivne või absoluutne süsteem); muusikahariduslikud mõisted; 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar)	Esmakordselt on metoodilises seletuskirjas 3. punktina „Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamine (töö muusikalises arengus mahajäänud õpilastega)“. Klassivälises muusikalises tegevuses soovitatakse teha ühiskuulamisi, millest võib välja lugeda ka kontsertide külastamise. Osade klasside õppesisu kirjeldusse on lisatud ka muusikahariduslikud mõisted	UUS KÄSITLUS PEALE ISME KONVERENTSI. Laulude õpetamisel on 3 erinevat varianti, hakatakse juurutama relatiivset süsteemi. Esimest korda kasutatakse metodoloogilises kirjelduses mõistet „rändnoot“. Tundide arvu pole sätestatud, kuid sama aasta algklassidele välja antud dokumendis on märgitud, et I klassis on kaks tundi ja II–IV klassis üks tund nädalas. Kirjastuse Valgus väljaanne

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1967/68 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1967/68. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne või absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, intervallid, helirea tähtnimed); 3) muusika arenguloo käsitlemine		Kirjastuse Valgus väljaanne. Seletuskiri ütleb, et ainemahtu suurendatakse, aga konkreetset tundide arvu välja ei too. See on esitatud tabelina ajalehes Nõukogude Kool. Selle alusel on I klassis 2 tundi ja edaspidi 1 tund nädalas *Nõukogude Kool, „Kool ja muusika“, I klassis 2 tundi ja edasi 1 (22. aprill 1967).
1967/68 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1967/68. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne või absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, intervallid, helirea tähtnimed); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks)	Sissejuhatuses on öeldud, et metoodiline seletuskiri, mis annab juhiseid muusikalise kasvatuses tööloikude kohta, on I–VIII klassi programmis ning selles dokumendis käsitletakse muusika arenguloo õppesisu IX–XI klassini	Kirjastuse Valgus väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu. Muusikalooliste teemade juurde on kirjutatud, mitu tundi poolaastas ja konkreetsete teemade peale kulub. Lisaks on märgitud, et üks tund on 45 minutit

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1968/69 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1968/69. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisteid); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Dünaamika lisatakse III klassis, ära võetakse muusikahariduslikud mõisted. IV klassis lisanduvad dünaamikale ka agoogika ja laule noodist laulmiseks	Kirjastuse Valgus väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu, seletuskirjas öeldakse, et maht on suurenenud
1969/70 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1969/70. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisteid); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Dünaamika lisatakse III klassis, ära võetakse muusikahariduslikud mõisted. IV klassis lisanduvad dünaamikale ka agoogika ja laule noodist laulmiseks	Kirjastuse Valgus väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu, seletuskirjas öeldakse, et maht on suurenenud

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1969/70 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisteid); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Do, re, mi, fa jne absoluutsete kõrguste tähistena on enamasti asendatud tähtnimedega. Samuti on toiminud terminoloogiline pööre seoses mažoori ja minoori väljavahetamisega vastavalt duuri ja molli vastu	Huvitav on asjaolu, et I ja II klassis on laulude õpetamiseks vaid relatiivne süsteem, kuid alates III klassist kuni VIII klassini lubatakse õppesisu kirjeldustes kasutada nii absoluutset kui ka relatiivset süsteemi. Kirjastuse Valgus väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu
1969/70 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1969/70. õppeaastaks. Muusikaline kasvatus IX–XI klassile	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, agoogika, tempo, akordid); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks)	Kordustrükk 1967/68. õppeaasta samanimeliseist dokumendist. Välja on võetud intervallid ja helirea tähtnimetused, kuna kogu dokumendis on nüüd kasutatud absoluutse süsteemi õpetamisel tähtnimetusi	Kirjastuse Valgus väljaanne. Ei ole sätestatud nädalast ainetundide arvu. Muusikalooliste teemade juurde on kirjutatud, mitu tundi poolaastas ja konkreetsete teemade peale kulub. Lisaks on märgitud, et üks tund on 45 minutit

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1970/71 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1970/71. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne või absoluutne süsteem, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisteid); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)		Võimalus õpetada kahe erineva süsteemi järgi
1971/72 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1971/72. õppeaastaks	Muusikaline kasvatus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus, helilaad, dünaamika, agoogika, laule noodist laulmiseks, muusikahariduslikke mõisteid); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Õppesisu on esitatud I–III klassini, IV klassi õppesisu on samal aastal välja antud eraldi brošüüris. Muusikalise kasvatuses õppesisust on ära võetud „laule noodist laulmiseks“	
1971/72 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1971/72. õppeaastaks	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus, helilaad, dünaamika, agoogika); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Õppeaine nimi on muusikaõpetus. Alapealkiri „Laule noodist laulmiseks“ on ära võetud	Määratud on uuesti ka ainetundide arv: 35 tundi. Üks ainetund nädalas

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1972/73. õppeaastaks	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid, helilaad, dünaamika); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Õppesisu on esitatud I–III klassini, IV klassi õppesisu on samal aastal välja antud eraldi dokumendis. Laulude õpetamise meetodid on konkreetsemalt struktureeritud ning põhinevad H. Kaljuste ja R. Pätsi „JO-LE-MI“ käsiraamatul	Vihje pillide õpetamisele seoses rütmisinstrumentidega
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1972/73. õppeaastaks	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid, helilaad, dünaamika); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Kordustrükk. Lisatud on nõudmised IV klassi lõpetajale: „Osata noodistada lihtsaid kollektiivseid rütm- ja rütmilis-meloodilisi analüüse“	Üks ainetund nädalas. Hindamise alaloigus antakse teada, et madalaim tulemus on „2“

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusika-alased terminid ja oskussõnad); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)		Võrreldes eelmise (1969/70) kaheksaklassilise kooli muusikalise kasvatus programmiga on nüüd absoluutses süsteemis kasutusel tähtnimetused. Hindamise alaloigus antakse teada, et madalaim tulemus on „2“. Klassivälise muusikalise tegevuse all tuuakse sisse „kontserdi ja teatri ühiskülastamised“, lisaks ühiskuulamistele raadio ja televiisori vahendusel. Laulude õpetamiseks vaid relatiivne süsteem

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1972/73 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1972/73. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile	Muusika- õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus – relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks)	Kordustrükk	
1973/74 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1973/74. õppeaastaks	Muusika- õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus – relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks)	Kordustrükk	
1973/74 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1973/74. õppeaastaks	Muusika- õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus – relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks)	Kordustrükk	

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1974/75 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1974/75. õppeaastaks	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivältus, helikõrgus – relatiivne ja absoluutne süsteem, viiuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks)	Kordustrükk	
1974/75 Eesti NSV Haridusministeerium. Programmid IV klassile 1974/75. õppeaastaks	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid, helilaad, dünaamika); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Kordustrükk. Laulmise ja hääle arendamise juurest on ära võetud põhilauluvara	Üks ainetund nädalas
1974/75 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli programmid 1974/75. õppeaastaks. Muusikaõpetus	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, muusika-alased terminid ja oskussõnad); 3) muusika kuulamine (soovituslik repertuaar)	Kordustrükk. Laulmise ja hääle arendamise juurest on ära võetud põhilauluvara	Ühegi klassi juures pole enam põhilauluvara, mis varem oli kindlaks määratud

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1975/76 Eesti NSV Haridusministeerium. Keskkooli programmid 1975/76. õppeaastaks. Muusikaõpetus IX–XI klassile	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusika-alaste teadmiste ja oskuste arendamine (taktimõõt, helivälvus, helikõrgus – relatiivne ja absoluutne süsteem, viuli- ja bassivõti, helilaad, dünaamika, agoogika, tempo, akordid); 3) muusika arenguloo käsitlemine (repertuaar muusika kuulamiseks)	Võrreldes varasemate sama struktuuriga dokumentidega on põhilauluvara ära võetud	
1976 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helilaad, helistik, dünaamika, agoogika, bassivõti, intervallid, akordid, tempo, muusikahariduslikke mõisteid / muusikaalased terminid ja oskussõnad); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) alates IX klassist muusika arenguloo käsitlemine	Pealkiri on muudetud. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid on liidetud üheks dokumendiks	Esitatud on ühislauluvara I–III, IV–VI, VII–VIII ja IX–XI klassidele. Põhilauluvara pole
1977/78 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid 1977/78. õppeaastaks	Muusika-õpetus	1) laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine		Õppesisu on esitatud I–III klassini. Ainetundide arvu pole märgitud

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1978 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid	Muusika- õpetus	1) laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine	Kordustrükk	Õppesisu on esitatud I–III klassini
1980 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid	Muusika- õpetus	1) laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine	Kordustrükk	Algklassides 1 tund nädalas. Õppesisu on esitatud I–III klassini
1980 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus	Muusika- õpetus	1) laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid / muusikaalased terminid ja oskussõnad, dütinaamika, agoogika, akord, viili- ja bassivõti, intervallid); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) alates IX klassist muusika arenguloo käsitlemine		Õppesisu komponendid on klassiti erinevad – lisatakse juurde, võetakse ära

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1982 Eesti NSV Haridusministeerium. Alglklasside programmid	Muusika-õpetus	1) laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine	Kordustrükk	Esmakordselt on lisatud „Metoodiline abimaterjal õpetajale“. Õppesisu on esitatud I–III klassini. Üks tund nädalas
1984 Eesti NSV Haridusministeerium. Alglklasside programmid	Muusika-õpetus	1) laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine	Õppesisu osas kordustrükk, kuid struktuurilt on alates III klassist muusikaliste teadmiste ja oskuste ning muusika kuulamise kategooriad esitatud nelja õppeveerandi kaupa	Uus struktuur: muusikaliste teadmiste ja oskuste ning muusika kuulamise kategooriad on alates III klassist esitatud õppeveerandite kaupa. Õppesisu on esitatud I–III klassini. Üks tund nädalas
1984 Eesti NSV Haridusministeerium. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid. Muusikaõpetus	Muusika-õpetus	1) laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid / muusikaalased terminid ja oskussõnad, dünaamika, agoogika, akord, viili- ja bassivõti, intervallid); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) muusika arenguloo käsitlemine		Õppesisu komponendid on klassiti erinevad – lisatakse juurde, võetakse ära

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Õppesisu	Märkused
1986 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid (3-aastase algõpetuse tsüklile)	Muusikaõpetus	1) laulmine, hääle, lauluvõime ja muusikalise kuulmise arendamine; 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad); 3) muusika kuulamine	Kordustrükk 1984. õppeaasta algklasside programmiist	Muusikaliste teadmiste ja oskuste ning muusika kuulamise kateooriad on alates III klassist esitatud õppeveerandite kaupa. Õppesisu on esitatud I–III klassini. Üks tund nädalas
1986 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programmid. Nelja-aastase algõpetuse tsükkel	Muusikaõpetus	1) laulmine (repertuaar veerandite kaupa); 2) muusika kuulamine (repertuaar teemade ja veerandite kaupa); 3) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, helikõrgus, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid)	Suuremad muudatused. Tundide arv on I klassis 32, II–IV klassis 34. Esmakordselt räägitakse õppeaine koostisosadest. Uute koostisosadena tuuakse (taas) sisse rütmiline liikumine ja töö lastepillidega. Mitte enam „nõudmised klassi lõpetajale“, vaid „teadmised ja oskused klassi lõpetamisel“	I klassis 32 tundi, II, III, IV klassis 34 tundi

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Öppesisu	Märkused
1986 Eesti NSV Haridusministeerium. Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus	Muusika- õpetus	1) laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, rütm, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid / muusikaalased terminid ja oskussõnad, dünaamika, agoogika, akord, viiuli- ja bassivõti, intervallid); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) muusika arenguloo käsitlemine	Kordustrükk 1984. aasta dokumendist, kuid pealkirja on muudetud	Pealkiri on muutunud. Esmakordselt kasutatakse terminit „üldhariduskool“
1987 Eesti NSV Haridusministeerium. Üldhariduskooli programm. Muusikaõpetus	Muusika- õpetus	1) laulmine, hääle arendamine (põhilauluvara); 2) muusikaalaste teadmiste ja oskuste arendamine (meetrum, meloodia, helistik, helilaad, muusikahariduslikke mõisteid / muusikaalased terminid ja oskussõnad, dünaamika, agoogika, akord, viiuli- ja bassivõti, intervallid); 3) muusika kuulamine (soovitav repertuaar); 4) muusika arenguloo käsitlemine		Üks tund nädalas, kokku 34. Muudetud on pisut klasside põhilauluvara. Rütmi kategooriat pole

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Öppesisu	Märkused
1988 Eesti NSV Haridusministeerium. Algklasside programm. Nelja-aastane algõpetus	Muusikaõpetus	1) laulmine (repertuaar veerandite kaupa); 2) muusika kuulamine (repertuaar teemade ja veerandite kaupa); 3) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, helikõrgus, meloodia, muusikahariduslikke mõisteid)	Kordustrükk 1986. aasta nelja-aastase algõpetuse tsüklile mõeldud programmist. Oluliselt on vähendatud põhilauluvara I klassis. IV klassis on struktuur muutunud (esitatud ilma tabeli ja õppeveeranditeta)	Pealkiri on muutunud
1990 Eesti Vabariigi Haridusministeerium. Algklasside programm. Nelja-aastane algõpetus			Muusikaõpetuse osa programmis ei ole, see ilmub eraldi dokumendina	

Lisa 3. Ülevaade Nõukogude Eesti muusikaõpetusest 1940–1991

Dokument	Õppeaine nimetus	Dokumendi struktuur	Öppesisu	Märkused
1991 Eesti Vabariigi Haridusministeerium Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass	Muusika-õpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, meloodia); 3) muusika kuulamine; 4) mäng lastepillidel . IX klassist 1) muusika arenguloo käsitlemine, muusika kuulamine		Muudetud on ministeeriumi nime ja nüüd on kool I–XII klassini. 2 tundi nädalas I–V klassini, 1 tund nädalas VI–XII klassis. I–IV klassini pole kirjeldatud „soovitavaid teadmisi ja oskusi“, need tulevad V klassi lõpus üldisemalt. V–XII klassini esitatakse kaks erinevat varianti. Teine on V–IX klassile esitatud tabeli kujul ja X–XII klassile teemade loeteluna

Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest

Dokument	Õppeaine nimetus	Aine-komponendid	Õppesisu	Märkused
1991 Eesti Vabariigi Haridusministeerium. Üldhariduskooli programmid. Muusikaõpetus I–XII klass	Muusikaõpetus	1) laulmine ja hääle arendamine; 2) muusikalised teadmised ja oskused (meetrum, rütm, meloodia); 3) muusika kuulamine; 4) mäng lastepillidel. IX klassist 1) muusika arenguloo käsitlemine, muusika kuulamine		Muudetud on nimi ja nüüd on üldhariduskool 12-klassiline. 2 tundi nädalas I–V klassini, 1 tund nädalas VI–XII klassis. I–IV klassini pole kirjeldatud „soovitavaid teadmisi ja oskusi“, need tulevad V klassi lõpus üldisemalt. V–XII klassini esitatakse kaks erinevat varianti. Teine on V–IX klassile esitatud tabeli kujul ja X–XII klassile teemade loeteluna
1996 Vabariigi Valitsus. Eesti põhi- ja keskkoolide riiklik õppekava. Põhikooli ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Muusikaõpetuse koostisosad on: 1) laulmine; 2) hääle ja muusikaalaste teadmiste- oskuste omandamine; 3) improvisatsioon; 4) muusika kuulamine; 3) rütmiline liikumine; 4) mäng lihtsamatel lastepillidel	Laulmine ja hääle arendamine; meetrum ja rütm; meloodia; algteadmised noodikirjast; muusika kuulamine; mäng pillidel	Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti

Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest

Dokument	Õppeaine nimetus	Aine-komponendid	Õppesisu	Märkused
1996 Vabariigi Valitsus. Eesti põhi- ja keskkoolide riiklik õppekava. Gümnaasiumi ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Gümnaasiumi aste on struktureeritud kursuste, mitte sisukomponentide kaupa. Õppeaine komponendid eraldi välja pole toodud	I kursus: vanaaeg, keskaeg, renessanss, barokk, klassitsism. II kursus: romantism, 20. sajandi muusika. III kursus: 20. sajandi muusika, Eesti muusika	Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud kursuste kaupa
2002 Vabariigi Valitsus. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Põhikooli ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Põhitegevused on: 1) laulmine; 2) pillimäng; 3) muusika kuulamine; 4) liikumine; 5) muusikalise kirjaoskuse arendamine; 6) muusikaloo käsitlemine	Laulmine ja hääle arendamine; muusikaline kirjaoskus; muusika kuulamine	Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti
2002 Vabariigi Valitsus. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Gümnaasiumi ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Muusikaõpetuse koostisosad on: 1) muusikaloo käsitlemine; 2) muusika kuulamine; 3) laulmine; 4) pillimäng	I kursus: muusika teke ja olemus, keskaeg, renessanss, barokk, klassitsism. II kursus: romantism, 20. sajandi muusika. III kursus: 20. sajandi muusika, Eesti muusika	Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud kursuste kaupa

Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest

Dokument	Õppeaine nimetus	Aine-komponendid	Õppesisu	Märkused
2011 Vabariigi Valitsus. Põhikooli riiklik õppekava, lisa 6, ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Muusikaõpetuse koostisosad on: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng); 2) muusikaline liikumine; 3) omalooming; 4) muusika kuulamine ja muusikalugu; 5) muusikaline kirjaoskus; 6) õppekäigud		Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti
2011 Vabariigi Valitsus. Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 6, ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Muusikaõpetuse kaudu arendatakse järgmisi osaoskusi: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng); 2) omalooming; 3) muusika kuulamine ja muusikalugu		Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud kursuste kaupa
2023 Vabariigi Valitsus. Põhikooli riiklik õppekava, lisa 3, ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Muusika õppeaine sisuks on: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming); 2) muusika kuulamine ja muusikalugu; 3) muusikaline kirjaoskus; 4) õppekäigud		Põhikooli ainekava on struktureeritud kooliastmeti

Lisa 4. Ülevaade taasiseseisvunud Eesti Vabariigi muusikaõpetusest

Dokument	Õppeaine nimetus	Aine-komponendid	Õppesisu	Märkused
2023 Vabariigi Valitsus. Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 3, ainevaldkond „Kunstiained“, muusika ainekava	Muusika, teksti sees muusikaõpetus	Muusika õppeaine sisuks on: 1) musitseerimine (laulmine, pillimäng, muusikaline liikumine, omalooming); 2) muusika kuulamine ja muusikalugu; 3) muusikaline kirjaoskus; 4) õppekäigud		Gümnaasiumi ainekava on struktureeritud kursuste kaupa

Lisa 5. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused

1. Miks Teie meelest on muusikaõpetus olnud ja on praegugi üldiselt ja konkreetsemalt Eesti haridussüsteemis oluline?
2. Palun kirjeldage Nõukogude perioodi üldhariduskooli ning muusikaõpetust selle kontekstis.
3. Palun kirjeldage, kuidas relatiivne noodilugemise süsteem meie koolimuusikasse, aineprogrammidesse jõudis?
4. Kuidas suhtus ministeerium uuendusse ja millega toetas / ei toetanud?
5. Kuidas oli korraldatud õpetajate täiendkoolitus?
6. Millal ja kuidas jõudis uue süsteemi järele õppevara?
7. Kas ja kuidas muutus muusikaõpetuse eesmärgiseade seoses relatiivse noodilugemise süsteemi rakendamisega?
8. Kuidas ja kui palju jõudis Riho Päts (1899–1977) selle süsteemi Eestisse toomist ja hiljem Heino Kaljuste (1925–1989) seda süsteemselt rakendada?
9. Miks Teie relatiivsesse süsteemi alustava muusikaõpetajana uskusite?
10. Milles võiks seisneda muusikaline kirjaoskus ning kas ja kuidas on selle mõiste sisu ajas avardunud?
11. Miks meil on täna muusikaõpetust üldhariduskoolides vaja? Mis peaks kuuluma Eesti õpilaste muusikalisse kultuuripilti?
12. Mida see annab eestlaste identiteediloomele ja kuidas see aitab indiviidi tema üldises arengus?
13. Kuidas me suudaksime täna muusikaõpetuse ja muusikaõpetajate eest seista?
14. Mida Te soovitate või soovite tänastele muusikaõpetajatele?

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA VÄITEKIRJAD
ESTONIAN ACADEMY OF MUSIC AND THEATRE DISSERTATIONS
Sarjas varem ilmunud / Previous publications

Kristel Pappel. Ooper Tallinnas 19. sajandil.
Eesti Muusikaakadeemia Väitekirjad 1, 2003.

Kerri Kotta. Dmitri Šostakoviitši tonaalstruktuurist.
Eesti Muusikaakadeemia Väitekirjad 2, 2004.

Allan Vurma. Voice Quality and Pitch in Singing: Some Aspects of Perception and Production /
Häälekvaliteet ja helikõrgus laulmisel: mõningad taju ja moodustusega seotud aspektid.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 3, 2007.

Kaire Maimets-Volt. Mediating the „idea of One”: Arvo Pärt’s pre-exsisting music in film /
Vahendades „Üht(sust)” : Arvo Pärdi valmismuusikast filmis.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 4, 2009.

Anu Kõlar. Cyrillus Kreek ja Eesti muusikaelu.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 5, 2010.

Marju Raju. Some aspects of singing development, the song creating process and favorite
songs of Estonian children / Mõningaid aspekte Eesti laste laulmise arengust, ise laulude
loomisest ja lemmiklauludest.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 6, 2015.

Aare Tool. Piiratud transponeeritavusega heliread ja vorm Eduard Oja muusikas.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 7, 2016.

Brigitta Davidjants. Armenian national identity construction: from diaspora to music /
Armeenia rahvusliku identiteedi konstrueerimine: diasporaast muusikani.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 8, 2016.

Heidi Heinmaa. Muusikaelu Tallinnas 18. sajandil.
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Väitekirjad 9, 2017.

